[illegible]మవిలాసగ్రంథమాల 9.

అపూర్వప్రతిభ.

ప్రథమభాగము.

ఇది

కొచ్చెర్లకోట రామచంద్ర వేంకటకృష్ణారావు బి.ఏ. గారిచే
రచియింపఁబడి

చిలికాని లచ్చారావుగారిచే
సంపాదింపఁబడి

ఐరోపామహాసంగ్రామసంధి (28-6-19) జ్ఞాపకార్థము
ప్రకటింపఁబడినది.

Title Printing only V. M. R. Press.

1919.

చందాదారులకు వెల రు 0-8-0.]   [ఇతరులకు 0-12-0 అ.

శ్రీ

రామవిలాస గ్రంథమాల:

కార్యస్థానము.

చిత్రాడ: పిఠాపురము.

ఆలోచన సంఘము.

మ. రా. రా. శ్రీ శ్రీ పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారా

,, కూచి నరసింహాము పంతు

,, తాడూరి లక్ష్మీనరసింహా — తులు

సంస్థాపకులు & సంపాద:

,, శ్రీ చెలికాని లచ్చారావుగారు,

జమీందారు, ఎర్నగూడెం [illegible]

కార్యదర్శి.

మేమిదివరకు ప్రకటించిన గ్రంథములు.

ప్రధానగ్రంథములు.

గ్రంథము.	కర్త.
(1) శ్రీనీతిపద్యరత్నావళి. (సులభశైలి. మనోహరము.) 4 అ.	శ్రీ చెలికాని లచ్చారావు.
(2) ప్రఖ్యాతము. (కృష్ణరాయని వివాహమునకు సంబంధించిన రసవంతమగు నవల. ఆంధ్రప్ర [illegible]) 12 అ.	[illegible] సుబ్బారావు.

శ్రీరామవిలాసగ్రంథమాల 1.

అపూర్వప్రతిభ.

ప్రథమభాగము.

ఇది

కొచ్చెర్లకోట రామచంద్ర వేంకటకృష్ణారావు బి.ఏ. గారిచే

రచియింపఁబడి

చాలికాని లచ్చారావుగారిచే

సంపాదింపఁబడి

ఐరోపామహాసంగ్రామసంధి (28-6-19) జ్ఞాపకార్థము

ప్రకటింపఁబడినది.

Title Printing only V. M. R. Press.

1919.

చందాదారులకు వెల రు 0-8-0.] [ఇతరులకు 0-12-0 లు.

పీఠిక.

ఈ "యపూర్వప్రతిభ" కీర్తిశేషులయిన పోలవరంజమీందారగు కొచ్చెర్లకోట రామచంద్ర వేంకటకృష్ణారావుబహద్దర్ బి.ఏ. గారిచే రచింపఁబడిన యొకసాంఘికనవల. ఆయన దీనిఁ గష్టించి వ్రాసి లోకంబునవెల్లడింపక పూర్వమే పరమపదించినందులకు విచారించితిమి. దైవవిధికి నెవరేమిచేయఁగలరు. ఇయ్యది బ్రహ్మశ్రీ దివాకర్ల తిరుపతిశాస్త్రులుగారు మా గ్రంథమాలికయందుఁ బ్రకటించుభాగ్యము లభింపఁజేసినందులకు నాయనకు మాకృతజ్ఞతావందనంబు లర్పించుచున్నారము. ఇందు ముఖ్యపాత్రలు—లోకనాథమొదలియారు, కస్తూరిశెట్టి, రంగనాథపిళ్లె, తిరుమంగయాళ్వారునాయుఁడుగార్లు. వీరు స్వంతధనము వ్యయపరచి దేశసేవాతత్పరమతులై, పరోపకారదీక్షాపరతంత్రులై, కార్యశూరత్వంబు బూని దేశాభివృద్ధికనువగు సాధనంబుల న్వేషించి దేశ ముద్ధరింప బయలుదేరిరి. వీరికి ప్రతిసమాజము, సంఘమునందుండులోపంబులు స్వయముగఁ బరికించి పనిచేయవలెనని ముఖ్యాభిప్రాయము. ఇందువిషయమంతయు వీరు పడినపాట్లు పరమాత్మునికెఱుక. పాత్రలయొక్క నిర్మలాంతఃకరణము, స్వార్థత్యాగము మొదలగునవి బహునిపుణతగాఁ బ్రదర్శింపఁబడినవి. కథావిధానము నూత్నఫక్కి. శైలిసులభము. ఇట్టి నవలాపఠనంబున "ఏకక్రియాద్వ్యర్థకరీ" యనునట్టుల భాషాభివృద్ధియగుటయు దేశంబునందుండు గుణదోషంబులు తెలిసికొనుటయు నలవడును. ఇట్టినవలను మనదేశీయు లభివృద్ధిపరచి కృతార్థులయ్యెదరుగాక.

ఇఁక ఈయనవిషయమై నే నెఱుంగునది కొంచెము ప్రసంగించి విరమించుచున్నవాఁడ. ఈయనతో మొట్టమొదట 1916 సంవత్సరమున కొవ్వూరులో జరిగిన ఆంధ్రసారస్వతమహాసభయందుఁ బరిచయము కలిగెను. తరువాత 10-12-1917 సం॥న ప్రత్యేకాంధ్రరాష్ట్రమునుగుఱించి ఆంధ్రదేశప్రతినిధులు

గా హిందూదేశపుమంత్రి మాంటాగుగారిని, ప్రతినిధి చేమ్సుఫర్డుప్రభువును చెన్నపురియందు సందర్శించి విజ్ఞాపనపత్రిక సమర్పింపఁ గలుసుకొన్నప్పుడు ఆయన జమీందారునను టెక్కులేక పరిచితులయెడ గనుపఱచిన యనురాగము, ఆదరణబుద్ధి, నిష్కాపట్యము, నిగర్వము నా కెంతయో సంతసము గలుగజేసె. ధనము శాశ్వతంబా! తనువు నిత్యమా! మఱల (23-6-18 సం॥న) ఐదవఆంధ్ర దేశగ్రంథాలయప్రతినిధుల మహాసభయందు విశాఖపట్టణంబునగలుసుకొంటిని. ఇదియే కడసారిచూపు. అప్పుడు ఆయన అనారోగ్యస్థితిలోనుండియు భాషా విషయమై పట్టుదలతో నుపన్యసించుటయే ఆయనకు భాషాభిమాన మెంతవఱకు గలదో చదువరు లూహించుకొనగలరు. ఈయన పెక్కుగ్రంథంబులు రచించియు రచింపించియు భాషాయోషకు నెంతో మేలొనరించిరి. ఈయనపే రెఱుంగని యాంధ్రభాషాభిమాని యుండడు. ఈయనఅకాలమృతివలన దేశభాషకుఁ గొంతలోటు వాటిల్లినదని చెప్పక తప్పదు. భగవంతుఁ డీయనయాత్మకు శాంతినొసంగుగాక.

చిత్రాడ.
6—6—19.

ఇట్లు
చెలికాని లచ్చారావు.

శ్రీరస్తు.

అపూర్వప్రతిభ.

మొదటి ప్రకరణము.

ఉత్తమచారిత్రులును, సద్గుణగరిష్ఠులును, సదాచారప్రవర్తకులును, పరోపకారదీక్షాపరతంత్రులును, నగుపుణ్యపురుషు లగుమహామహులు గతించినను వారు కీర్తికాయులై చిరకాలము మృతజీవులుగా నుందురుగదా! లోకనాథమొదలియారుగారును వారిస్నేహితులును దమసాహసౌదార్యసద్గుణసంపత్తినిఁ బట్టియుఁ దాము చేసిన నిష్కపటమైన పరోపకారకార్యములను బట్టియు జనులపొగడ్తలకుఁ బాత్రులై మృతజీవులై యాచంద్రతారార్కముగ నుందురనుటకుసందియములేదు. మనుష్యుఁడు ప్రపంచమున జీవించుకాలము పరిమితికలదియే యైననుఁ దానుచేసిన సత్కార్యములను బట్టి చిరకాలము జనుల యంతరంగముల జీవించియుండవచ్చును. లోకనాథమొదలియారుగా రెవరో మన మెఱుఁగకపోయినను వారిని మనమెన్నఁడును జూచియుండకపోయినను వారుచేసిన మహత్కార్యములను బట్టి వారియొక్కయు వారిస్నేహితులయొక్కయు సచ్చారిత్రములను పుణ్యకథలనుబట్టియు వారిని మనము గౌరవపూర్వకముగ జ్ఞాపక ముంచుకొని శ్లాఘింపవలసియున్నది.

కథానాయకులలో నగ్రగణ్యుఁ డగునీలోకనాథమొదలియారుగారు తామువ్రాసిన దినచర్యనుబట్టియుఁ దమచరిత్రమునుబట్టియుఁ దాదాపు ఏఁబదిసంవత్సరముల వయసుకలవాఁ డని నిశ్చయింపవచ్చును. ఈయనతండ్రిపేరు అమృతలింగమొదలియారు. ఈయన చెన్నపట్టణములోఁ జిరకాలము గొప్పవర్తకుఁడుగా నుండి యనేకసత్కార్యములను జేసి కీర్తిఁగాంచి విశేషము

గా ద్రవ్యమార్జించి పరలోకగతుఁడాయెను. అమృతలింగమొదలియారు తనపుత్రుఁడైనలోకనాథమునకు విద్యనేర్పించి యతఁడు పెద్దపరీక్షలు ప్యాసయి గొప్పయుద్యోగమును జేయుచుండఁ జూడవలయునని యత్యాసక్తితో నాతనికి విద్యాబుద్ధులు చెప్పించెను. కాని లోకనాథము చిన్నప్పటినుండియు నాటపాటలయందుఁ దనకాలమంతయు వ్యర్థపఱచి. తనతండ్రి యభీప్సితము తీరునట్లు పరీక్షలయందుఁ గృతార్థుఁడు కాకపోయెను. గొప్ప గౌరవకుటుంబమున జన్మించి తండ్రియాజ్ఞకు లోఁబడినవాఁడగుటచే దుర్గుణములను మాత్రము పొందలేదు. తనకుమారుని విద్యాధికునిఁ జేయవలయు నను తండ్రి పట్టుదలచేతను చిరకాలవ్యాసంగముచేతను లోకనాథమిరువది సంవత్సరముల వయసువచ్చునప్పటికి మెట్రిక్యులేషన్ పరీక్ష మాత్రము ప్యాసాయెను. తరువాతఁ దండ్రి తనకుమారుని కీదేశమున విద్యగఱపించినయెడలఁ జాలసంవత్సరములకుఁ గాని బి. యే. పరీక్ష ప్యాసుకాఁజాలఁడని యెంచి త్వరలో నాతని నొకకలెక్టరుగాఁ జూడవలయు ననుకుతూహలముతో లోకనాథమును నింగ్లాండుదేశమునకుఁ బంపి విద్యనేర్పించెను. లోకనాథ మింగ్లాండుదేశమునకుఁ బోయి తనతండ్రిపంపున నాతనిపూర్వపరిచితుఁ డగునొక గొప్పగృహస్థుని యింట బసదిగి కలెక్టరుపరీక్షకుఁ జదువనారంభించెను.

లోకనాథము మేధావంతుఁడుకాఁడు. ఇంగ్లాండుదేశములో నితఁడు విద్యగఱచుచున్నప్పుడు తనతండ్రి కావలసినద్రవ్య మంపుచువచ్చుచుండుటచే మిక్కిలి సౌఖ్యముగాఁ గాలముఁ గడపుచు నితరదేశములకుఁబోయి యచ్చటి చిత్రములనెల్లఁ గాంచుచు గొప్పవారిస్నేహము సంపాదించుచుండెను. ఇతఁడు మేధాశాలియు సూక్ష్మబుద్ధియుఁ గాకపోవుటఁబట్టియు, స్వభావముచే శరీరశ్రమ కోర్వఁజాలని సుకుమారుఁడగుటచేతను నంతగా శ్రమపడి విద్యాభ్యాసము చేయకపోవుటచేతను దనతండ్రి మనోవాంఛితముఁ దీరఁ గలెక్టరుపరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడు గాఁజాలక బారిస్టరుపరీక్షనుమాత్రము ప్యాసాయెను. లోకనాథము శరీరదార్ఢ్యమును చక్కని జఠరదీప్తితోఁగూడిన యారో

ను దేశక్షేమమన్నను నించుకయిన వెనుదీయక యెంతకష్టమునకైన నొడికట్టి యతినిర్భయముగా మిక్కిలి సాహసముతోఁ బనిచేయఁ గంకణముకట్టుకొని కార్యాచరణదీక్షతో శక్తివంచన యించుకయిన లేకుండఁ బ్రవర్తించు సస హాయశూరుఁడని యాతని విరోధులుగూడ నొప్పుకొనకతీరదు. మఱియు నా యూరనున్న సమాజములు, సంఘములును, అప్పుడప్పుడచ్చటను యితరస్థల ములయందును జరుగు సభలును బరస్పరభేదములుగను బరస్పరవిరోధోద్దేశము లు గలవిగను గనుపించినను అవియన్నియు దేశక్షేమముకొఱకును, సంఘాభి వృద్ధికొఱకును ధర్మసంస్థాపనముకొఱకును నుద్దేశింపఁబడిన మూలకారణమును జక్కఁగా గ్రహించి యుచితానుచితమును బరిశీలింపఁగల కార్యవాదియగు నీ సత్పురుషుఁడు దనకుఁ దోచినరీతిని వాటినన్నిటి యందునుజేరి యలంకరించు చుఁ దనసామర్థ్యమును అనుభవజ్ఞానమును గ్రహించి యాసమాజికులును స భాసదులును దన సలహాల నామోదించి యంగీకరింపకపోయినను దాను చెప్పు విషయములను గూర్చి యితరులేమనుకొన్నను పాటింపకఁ దానుచేయవలసిన హితోపదేశమును నిర్భయముగాఁ జేసితినన్న సంతుష్టిగల యంతరాత్మతో న తఁడానందించుచు నింటికి వచ్చుచుండును. ఇంతియగాక నితఁడు సర్వజనసమ్మ తుఁడుగా నుండవలయుననియు నందఱిచే స్నేహభావముతో గౌరవింపఁబడ వలయుననియుఁ గోర్కెగలవాఁడు. కావున నెప్పటి వాదప్రతివాదముల న ప్పుడే మఱచిపోయి తనమనసు నాయాసపెట్టుకొనకఁ బ్రవర్తించుచుండెను.

లోకనాథమొదలియారు ఆకారమున గొంచెము పొట్టిగాను స్థూల ముగాను చామనచాయగాను నుండును. నలుబదియేండ్లకు మీరినవయసు గలిగి యుండుటచేతను దేహపరిశ్రమమునందు గాలము వృథపుచ్చని స్వభావముగల వాఁడగుటచేతను భోజనప్రీతి మిక్కిలి గలవాఁడగుటఁబట్టియు నీతని జీర్ణకో శముయొక్క విశేషము బ్రకటీకృతముగా నుండఁజేయుటకొయన నితనికడుపు సామాన్యముగా మనమెఱిగిన పెద్దకడుపులకంటెఁ బెద్దదిగాఁ గనుపించకమాన దు. ఇతఁడు బంగారుతీగతోఁ గట్టఁబడిన సులోచనములను నల్లని పట్టుదార

గా ద్రవ్యమార్జించి పరలోకగతుఁ డాయెను. అమృతలింగ మొదలియారు తనపుత్రుఁడైన లోకనాథమునకు విద్య నేర్పించి యతఁడు పెద్దపరీక్షలు ప్యాసుచేసి గొప్పయుద్యోగమును జేయుచుండఁ జూడవలయునని యత్యాసక్తితో నాతనికి విద్యాబుద్ధులు చెప్పించెను. కాని లోకనాథము చిన్నప్పటినుండియు నాటపాటలయందుఁ దనకాలమంతయు వ్యర్థపుచ్చి తనతండ్రి యభీప్సితము తీరునట్లు పరీక్షలయందుఁ గృతార్థుఁడు కాకపోయెను. గొప్ప గౌరవకుటుంబమున జన్మించి తండ్రియాజ్ఞకు లోఁబడినవాఁ డగుటచే దుర్గుణములను మాత్రము పొందలేదు. తనకుమారుని విద్యాధికునిఁ జేయవలయు నను తండ్రి పట్టుదలచేతను జిరకాలవ్యాసంగముచేతను లోకనాథ మిరువది సంవత్సరముల వయసువచ్చునప్పటికి మెట్రిక్యులేషన్ పరీక్ష మాత్రము ప్యాసాయెను. తరువాతఁ దండ్రి తనకుమారుని స్వదేశమున విద్యగఱపించినయెడలఁ జాలసంవత్సరములకుఁ గాని బి. య్యే. పరీక్ష ప్యాసుకాఁజాలఁడని యెంచి త్వరలో నాతని నొకకలెక్టరుగాఁ జూడవలయు నను కుతూహలముతో లోకనాథమును నింగ్లాండుదేశమునకుఁ బంపి విద్య నేర్పించెను. లోకనాథ మింగ్లాండుదేశమునకుఁ బోయి తనతండ్రిపంపున నాతనిపూర్వపరిచితుఁ డగు నొక గొప్పగృహస్థుని యింట బసదిగి కలెక్టరుపరీక్షకుఁ జదువ నారంభించెను.

లోకనాథము మేధావంతుఁడు కాఁడు. ఇంగ్లాండుదేశములో నితఁడు విద్యగఱచుచున్నప్పుడు తనతండ్రి కావలసినద్రవ్య మంపుచువచ్చుచుండుటచే మిక్కిలి సౌఖ్యముగాఁ గాలముఁ గడపుచు నితరదేశములకుఁబోయి యచ్చటి చిత్రములనెల్లఁ గాంచుచు గొప్పవారిస్నేహము సంపాదించుచుండెను. ఇతఁడు మేధాశాలియు సూక్ష్మబుద్ధియుఁ గాకపోవుటఁబట్టియు, స్వభావముచే శరీరశ్రమ కోర్వఁజాలని సుకుమారుఁడగుటచేతను నంతగాశ్రమపడి విద్యాభ్యాసము చేయకపోవుటచేతను దనతండ్రి మనోవాంఛితముఁ దీరఁ గలెక్టరుపరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడు గాఁజాలక బారిస్టరుపరీక్షనుమాత్రము ప్యాసాయెను. లోకనాథము శరీరదార్ఢ్యమును చక్కని జఠరదీప్తితోఁగూడిన యారో

ను దేశక్షేమమన్నను నించుకయిన వెనుదీయక యెంతకష్టమునకైన నోడికట్టి యతినిర్భయముగా మిక్కిలి సాహసముతోఁ బనిచేయఁ గంకణముకట్టుకొని కార్యాచరణదీక్షతో శక్తివంచన యించుకయిన లేకుండఁ బ్రవర్తించు సపహాయశూరుఁడని యాతని విరోధులుగూడ నొప్పుకొనకతీరదు. మఱియు నాయూరనున్న సమాజములు, సంఘములును, అప్పుడప్పుడచ్చటను యితరస్థలములయందును జరుగు సభలును బరస్పరభేదములుగను బరస్పరవిరోధోద్దేశములు గలవిగను గనుపించినను అవియన్నియు దేశక్షేమముకొఱకును, సంఘాభివృద్ధికొఱకును ధర్మసంస్థాపనముకొఱకును నుద్దేశింపఁబడిన మూలకారణమును జక్కగా గ్రహించి యుచితానుచితమును బరిశీలింపఁగల కార్యవాదియగు నీ సత్పురుషుఁడు దనకుఁ దోఁచినరీతిని వాటినన్నిటి యందునుజేరి యలంకరించుచుఁ దనసామర్థ్యమును అనుభవజ్ఞానమును గ్రహించి యాసమాజికులును సభాసదులును దన సలహాల నామోదించి యంగీకరింపకపోయినను దాను చెప్పు విషయములను గూర్చి యితరులేమనుకొన్నను బాటింపకఁ దానుచేయవలసిన హితోపదేశమును నిర్భయముగాఁ జేసితినన్న సంతుష్టిగల యంతరాత్మతో నతఁడానందించుచు నింటికి వచ్చుచుండును. ఇంతియగాక నితఁడు సర్వజనసమ్మతుఁడుగా నుండవలయుననియు నందఱిచే స్నేహభావముతో గౌరవింపఁబడవలయుననియుఁ గోర్కెగలవాఁడు. కావున నెప్పటి వాదప్రతివాదముల నప్పుడే మఱచిపోయి తనమనసు నాయాసపెట్టుకొనకఁ బ్రవర్తించుచుండెను.

లోకనాథమొదలియారు ఆకారణమున గొంచెము పొట్టిగాను స్థూలముగాను చామనచాయగాను నుండును. నలుబదియేండ్లకు మీరినవయసు గలిగియుండుటచేతను దేహపరిశ్రమమునందు గాలము వృథపుచ్చని స్వభావముగలవాఁడగుటచేతను భోజనప్రీతి మిక్కిలి గలవాఁడగుటఁబట్టియు నీతని జీర్ణకోశముయొక్క విశేషము బ్రకటీకృతముగా నుండఁజేయుటకొ యన నితనికడుపు సామాన్యముగా మనమెఱిగిన పెద్దకడుపులకంటెఁ బెద్దదిగాఁ గనుపించకమానదు. ఇతఁడు బంగారుజరీగతోఁ గట్టఁబడిన సులోచనములను నల్లని పట్టుదార

మునగట్టి మెడలోవేసికొని యవసరమైనప్పుడును దనకుఁ దోఁచినప్పుడును ధరించుచుండును. బూట్సు ట్రౌజర్సు పెద్దకోటు తొడుగుకొని యింగ్లాండుదేశమునుంచి వచ్చినతరువాతఁ గొంతకాలమువఱకును దొరలటోపీనిధరించి తరువాత నేకారణముచేతనో టోపీ వదలివేసి తలపాగాతోఁ దిరుగుచుండెను. ఎప్పుడుచూచినను దనవేషమును విడువక "తెగినవేషంబుఁ దనుదానఁ బొగడుకొనమి, నొచ్చియును గీడువలుకమి యిచ్చి వగవకునికి దనకెంత నడువకయున్న బథము దప్పకుండుట నడువడి యొప్పఁజేయు" నను భారతనీతియందలి యంతరార్థమును జక్కఁగా నెఱిఁగి సంచరించుచుండెను. మఱియు నితనికి స్వభావముచేత మాటలాడునప్పుడు తరుచుగాఁ గొంచెము నత్తియున్నది. ఆనత్తివలనఁ దాను జెప్పదలఁచుకొన్న విషయమును మిక్కిలియాలస్యముగాగాని చెప్ప నేరకపోవుటయు వినువారికి విస్పష్టముగా దెలియునట్లు మాటలాడజాలకపోవుటయుఁ దటస్థించుచుండుటచే నితడు మాటలాడునప్పుడు వినువారికంత ఆమోదకరముగా నుండునని చెప్పుటకుమాత్రమంతవీలుగానుండదు. కాని యితని హృదయధర్మమును బట్టి యితఁడాడు మాటలు విస్పష్టముగా నితరులకుఁ దెలిసినను దెలియకపోయినను నితఁడు సదుద్దేశముగలవాఁడని యందఱు గ్రహించుచుండిరి. ఇతఁడు స్నేహపాత్రుఁడగుటచే జనులకు సులభసాధ్యుఁడై తన పరిచితులయెడలను స్నేహితులయెడను ననుకూలభావముతోఁ బ్రవర్తించుచుండెను. ఇతని స్నేహితులలోఁ గస్తూరిశెట్టిగారును రంగనాథపిళ్ళగారునుఁ దిరుమంగయాళ్వారునాయుఁడుగారును ముఖ్యులు. ఈముగ్గురకును మొదలియారుగారు నందలిగౌరవ మింతింతని చెప్పవలవికాదు. మొదలియారుగారును వారియందత్యంతప్రేమానురాగము కలిగి వారిని తనకు ముఖ్యులైన యాప్తులుగ గణించుచుండెను. ఇట్లు వీరు నలుగురును అన్యోన్యమయిన భక్తియు విశ్వాసమును గౌరవమును నమ్మకమును కలిగి ప్రవర్తించుచుఁ బ్రతిదినమును గలసికొని తమతమ యభిప్రాయమునుగురించి మాట్లాడుచు విశేషాంశములను చర్చించుచు నేకమనస్సులో మెలఁగు

చుండిరి. మొదలియారుగారివలె నాతనిస్నేహితులగు ముగ్గురుకూడ దేశాభిమానమాననీయులై యేకబుద్ధితో సంచరించుచుఁ 'సమానశీలవ్యసనేషుసఖ్య' మను న్యాయమును జగద్విదితముచేసిరి.

కస్తూరిశెట్టిగారు మిక్కిలి భాగ్యవంతుఁడు. ఈయనతండ్రిగారగు గోవిందశెట్టిగారు కొన్నిసంవత్సరములు దొరతనమువారి తరఫున నొక గొప్పయుద్యోగముచేసి విశేషద్రవ్యమార్జించి యొక లంచపుకేసులో నుద్యోగభ్రష్టుఁడయ్యెను. గోవిందశెట్టిగారు వ్యవహారతంత్రమును చక్కఁగ నెఱింగిన ప్రయోజకుఁడు కావున నచిరకాలములోపలనే యొక గొప్పసంస్థానమునకు దివానుగా నియమింపఁబడెను. తరువాత నొక సంస్థానమును మాని మరియొక సంస్థానమునకు దివానుగా నియమింపఁబడుచు నైదారుజమీందారీ సంస్థానములను బాగుచేసి కొన్నిగ్రామములను ననేకముగా భూములను విశేషముగా ధనమును సంపాదించెను. తనకుమారునకు విద్యనేర్పించి గొప్పపరీక్షలను ప్యాసుచేయించి గొప్పయుద్యోగమును చేయింపవలయునను కోర్కెతో నితనికి విశేషద్రవ్యమును కర్చుపఱచి చెన్నపట్టణమున విద్యాభ్యాసము జేయించెను. కస్తూరిశెట్టి చిన్నతనమునుండియు సంగీతమనినఁ జెవికోసుకొనువాఁడు. తన తండ్రి జమీందారీసంస్థానములలో నుద్యోగముసేయుచున్నప్పుడు కవీశ్వరుల యొక్కయుఁ బండితులయొక్కయు సంగీతపాటకులయొక్కయు పరిచయమితనికి నెక్కువగఁ గలుగుటకవకాశము కలిగి యితనికి సంగీతమన్ననుఁ గవిత్వమన్నను వైద్యమన్నను సాహిత్యమన్నను మిక్కిలి ప్రీతికరముగా నుండెను. ఇట్లు నానాఁటికితనికందు నభిరుచి మిక్కుటమై సహవాసమువల్లను బరిచయమువల్లను వానియందు నతనికిఁ గొంత శ్రుతపాండిత్యము చేకూరెను. కస్తూరిశెట్టికి వీనియందభిరుచి వృద్ధియైనకొలఁది చదువు సన్నగిల్లిపోయెను. సంగీతము వినుట కవులస్నేహము సంపాదించుట పండితులతో గోష్ఠిసలుపుట వైద్యుల సహవాసముసేయుట మొదలగు పనులలోఁ దనకాలమునందుఁ జాల భాగము గడపుచు స్కూలుకుఁబోవుటకూడ క్రమక్రమముగ నశ్రద్ధచేయుచు

వచ్చెను. ఇట్లు కొంతకాలము గడచినతరువాత కస్తూరిశెట్టికి పదునెనిమిది సం
వత్సరములు వచ్చునప్పటికతని తండ్రిగతించెను. తరువాత నతఁడు యింగ్లీషు
విద్యాభ్యాసము ముగించెను. ఏపరీక్షయుఁ బ్యాసుకాకపోయినను కస్తూరిశె
ట్టి యింగ్లీషుమాత్రము ధారాళముగా మాట్లాడకలఁడు. తనకుగల యభిరుచి
చే సంగీతమభ్యసించుచుఁ గవిత్వము చెప్పవలయునను నుత్సాహముతోఁ
బద్యములు చెప్పఁ బ్రయత్నించుచు గాయకులతోడను కవులతోడను వైద్యు
లతోడను సంతోషకరముగాఁ గాలము గడుపుచుండెను. ఇతఁడు 'వాణిజ్యేవ
సతేలక్ష్మీః' యను వచనమును గ్రహించి వర్తకమారంభించి యందుఁ గొంత
ద్రవ్యమును గోల్పోయి ధనికులకు వర్తకవ్యాపారము తగదని స్వానుభవము
వలనఁ దెలిసికొని వ్యాపారము కట్టిపెట్టి చెన్నపట్టణములో యథేచ్ఛగాఁ
గాలము గడుపుచుండెను. మొదలియారుగారి సహవాసమలవడినతరువాత
యాతని కార్యశూరత్వమునకు సంతసించుచు నాతని యభిప్రాయములతో నేకీ
భవించి సంచరించుచు నించుకేని వెనుదీయ కతనికిసహాయము సేయుచుండెను.

రంగనాథపిళ్ళగారు! మిక్కిలి గౌరవమైన వంశమున జన్మించినవాఁడు.
ఇతనితండ్రిపేరు వైద్యనాథపిళ్ళ. ఈయన మదరాసు హైకోర్టులో న్యాయ
వాదిగానుండి మిక్కిలి సమర్థుఁడని ప్రసిద్ధిగాంచెను. రంగనాథపిళ్ళ ఎఫ్.
యే. క్లాసులోఁ జదువుచుండగా వైద్యనాథపిళ్ళ కాలధర్మమునొందెను. త
రువాత నితఁడు చదువుమానివేసి తనతండ్రి సంపాదించిన ద్రవ్యమును కాపా
డుకొనుచు ధనమార్జించుటకుఁ దాను విద్యాభ్యాసము చేయవలసిన యవసర
ము లేదనియు సంతుష్టి సౌఖ్యదాయకము కావునఁ దనతండ్రి తనకిచ్చిపోయి
న ద్రవ్యము తనకుఁ జాలును కావున తాను శ్రమపడి ధనము సంపాదించుట
నావశ్యకమనియుఁ బ్రపంచానుభవమును వ్యవహారజ్ఞానమునకై కావలసినవిద్య
యిదివఱకే సంపాదించితిననియుఁ దలఁచి స్వేచ్ఛగాఁ గాలముఁ గడుపుచుం
డెను. ఇతఁడు మొదలియారుగారికిని శెట్టిగారికిని ముఖ్యస్నేహితుఁడు. ఈ
యనకు సంగీతమందును నభినయశాస్త్రమందును మిక్కిలి యభిరుచికలదు.

తిరుమంగయాళ్వారునాయుఁడుగా రొక గొప్పసచ్ఛూద్రకులమున జన్మించినవాఁడు. ఈయన తండ్రిపేరు సంపెంగనాయుఁడుగారు. ఈయన దొరతనమువారితరఫున గొప్పగొప్పయుద్యోగములు సేసి మిక్కిలి గౌరవమును ధనమును సంపాదించెను. తిరుమంగయాళ్వారునాయుఁడుగారు బి. యే. పరీక్ష ప్యాసుచేసినవారు. తనతండ్రి ప్రోత్సాహమున నుద్యోగములోఁ బ్రవేశించి యుద్యోగము చేయుట కిష్టము లేకపోయినను దనతండ్రి కాగ్రహము వచ్చునని తలఁచి కొంచెము కాలముఁ గడపి తరువాత కొంతకాలమునకుఁ దండ్రి కాలధర్మము నొందిన క్షణమందే యుద్యోగము మానుకొని చెన్నపట్టనముననే నివసించుచుండెను. ఈయన కిరువదియెనిమిది సంవత్సరముల వయసుండును. ఈయనకు గుఱ్ఱపుసవారీచేయుట, సాముచేయుట, క్రికెటు, టెన్నిసు, బిలియర్డ్సు ఆటలాడుట మొదలగు వ్యాయామ క్రీడలయందు మిక్కిలి యభిరుచి. ఈయన యాకారమునందుఁ గొంచెము పొడవుగాను నెఱ్ఱగను గనిపించును. ఈయన యుద్యోగమును మాని చెన్నపట్టణమునఁ బ్రవేశించిన కొంతకాలమునకు గుఱ్ఱమెక్కుట మొదలగు వ్యాయామక్రీడలయందుఁ గాలము వృథపుచ్చక శరీర మాయాసపెట్టుకొనకయే తనకు దానియందున్న యభిమానాభిరుచులను, గుఱ్ఱపుపందెములను నితరులు సల్పు వ్యాయామక్రీడలను చూచుటచేతనే సంతుష్టిపఱచుకొనుచుండెను. మఱియు నితనికి సౌందర్యవంతుఁడ ననుమనోగర్వము మాత్రము మిక్కిలిగా నుండెను. కాని విద్యాధికుఁడును బుద్ధిమంతుఁడును నగుటచే నామనోగర్వమును సాధ్యమగునంతవఱకు వ్యక్తపఱచకుండ సంచరించుటకుఁ బ్రయత్నము సల్పుచుండెను. ఆప్రయత్న మెంతవఱకుఁ గొనసాఁగుచుండెనో మనము చెప్పలేము. ఈయన కేండ్లు గడచినకొలఁది యౌవనదశ ప్రకటింపవలయునను కోర్కె యధికము కాఁజొచ్చెను. అందువలనఁ బ్రతిదినము మూఁడునాలుగుగంటలు మీసములకును జుట్టునకును రంగువేయుట మొగము దిద్దుకొనుట మొదలగుకార్యములయందుఁ గాలము గడుపుచుండెను. ఈయనకూడ మొదలియారుగారి

యెడల మిక్కిలి యభిమానమును గౌరవ విశ్వాసములును గలవాఁడు. ఈనలువురును గాలక్రమమున మిక్కిలి స్నేహానురాగములు గలిగి సంచరించుచు నొకరికొకరు సాహాయ్యముఁ జేసికొనుచు నొక్కమాటాడుచు నొకమార్గము నఁబోవుచు భిన్నాభిప్రాయము లించుకయు లేక యుండిరి. ఇందులో శెట్టిగారును నాయుఁడుగారును వైష్ణవమతస్థులును, మొదలియారుగారును బిళ్ళగారును శైవమతస్థులును, అయినను నొండొరులయెడ మతాభిమానము మతద్వేషము గూడ నించుకయేని లేక సంచరించుచుండిరి. వీరు దేశాభిమానమాననీయులనియుఁ బరోపకారదీక్షాపరతంత్రులనియుఁ గార్యశూరులనియు మఱల చెప్పనవసరములేదు. సహవాసమాహాత్మ్య మిట్టిదని చెప్ప నలవికాదు. సుగుణములేని దుర్గుణములేని సహవాసముననే కదా! పట్టుపడును. వేయేల! ఒకఁడు నవ్వుచున్నచోఁ జూచినవారికందఱికిఁ గాకపోయినను గొందఱికేని నవ్వురాకపోదు. ఒకఁడేడ్చుచుండ విన్నవారిలోఁ గొందఱికైనను నదేవిధమున విచారము పుట్టకమానదు. కావున జనులు వేఱువేఱుగానున్నను నందుఁ గొందఱైనను నంతరంగములు గలసినవారై యుందురు. ఆఱుమాసములు సహవాసముచేసిన నతఁ డితఁ డగునను లోకోక్తి మనము వినుచునే యున్నాము. కాఁబట్టి యీనలుగురును ప్రథమమునుండియు మిక్కిలి స్నేహభావముతో సంచరించుచుండుటచే నేకాభిప్రాయముకలవారై యుండిరి. సదుద్దేశముతో దేశాభివృద్ధికొఱకు పాటుపడి పనిచేయుచు వీరునలుగురును కార్యశూరులయి యుండిరి. దేశాభిమానులమని పేరుపెట్టుకొని పెద్దపెద్దమాటలు చెప్పుచుఁ గార్యమువచ్చినప్పుడు వెనుకకు దిరుగు మహానుభావులవలెను సభలలో నుద్ఘోషించి యుపన్యాసముల నిచ్చి ధర్మదేవతలమని చెప్పుకొని నటించు వేషధారులవలెను గాక వీనలుగురును యెట్టికష్టములకైన వెనుదీయకఁ దమ కార్యాచరణదీక్షయు దేశాభిమానపరతంత్రతయుఁ బనిచేసి జగద్విదితముచేయఁ గంకణముఁగట్టికొనిరి. మనదేశములో స్థాపింపఁబడి నామావశిష్టములైనట్టియు, జీర్ణించి ప్రాణావశిష్టములైనట్టియు, సజీవములై మిగిలియున్నట్టి

యము సమాజము లన్నియుఁ బ్రప్రథమమున సదుద్దేశముతోఁ గార్యాచరణదీక్షాపరతంత్రతతో స్థాపింపఁబడి కార్యారంభముఁ జేసినను దుద కొక్కటియైన సంతుష్టికరముగను, తృప్తికరముగను బనిచేయఁగలిగినవి లేకపోవుటకు మొదలియారుగారును ఆయనస్నేహితులును వగచుచు నందులకుఁ గారణముఁ దెలిసికొనఁగోరి యాలోచించుచుఁ జర్చించుచుండిరని, వీరునలుగురును గలసిచేసిన ఘనకార్యములను గూర్చి వీరువ్రాసికొనిన దినచర్యలను బట్టియు లాతికాగితములనుబట్టియు మనము దెలిసికొనఁగలిగివారము. ప్రపంచములోఁ బ్రతి పురుషునకును దాను మహాప్రజ్ఞావంతుఁడననియుఁ గార్యనిర్వాహకుఁడననియుఁ గొంచెము గర్వమంతరంగమున నొకప్పుడుగాకపోయిన మఱియొకప్పుడైన నంకురింపక మానదు. కాఁబట్టి యీమొదలియారుగారికిని వారిస్నేహితులకునుఁ దాము న్యాయమార్గానువర్తులమనియు, దేశోపకారదీక్షాపరతంత్రులమనియు సత్కార్యశూరులమనియు సద్వంశమున గౌరవకుటుంబములయందు జన్మించిన మర్యాదస్థులమనియు నంతరంగమున గర్వముగలిగియుండిరి. వీరునలువురును ధనవంతులని యిదివఱకే చెప్పియున్నాను. వీరు స్నేహపాత్రులని గూడ చదువరులు గ్రహించియేయుందురు. వీరు చెన్నపట్టణమునఁ దమ చిన్నతనమునుండియు నివసించియుండుటచే నొండొరులను చిన్ననాటనుండియు నెఱిఁగియేయున్నారు. వీరు జాతిమతద్వేషములుగాని, తమవారు నన్యులనను భేదబుద్ధిగాని, అసూయ, మత్సరము, అసహనము మొదలగు దుర్గుణములు గాని లేనివారు. "ఆత్మవిజ్ఞానము, దమంబు, నాత్మగౌరవంబు నిగుణత్రితయంబుఁ బ్రాణికోటికి, దివ్యసామ్రాజ్యపదవి నందించు గాన, గడనసేయఁగదగు వానిఁగార్యములు" అని మహాభారతమునఁ జెప్పఁబడిన నీతివచనమును వీరు బాగుగా గ్రహించి తమతమ యాత్మగౌరవమును గాపాడుకొనవలయునను ముఖ్యోద్దేశము గలవారని వాస్తవముగాఁ జెప్పగలను. కాఁబట్టి వీరు దమగౌరవమును గాపాడుకొనుటయే ప్రధానకార్యముగా గణించి సర్వకార్యములయందునుఁ బ్రవర్తించుచుండిరి. తమతమవృత్తి మర్యాదను నిలుపుకొనుట కెంతధనమైనను

వెచ్చించుటకు గాని యెంతకష్టమున్నకైన లోనగుటకుగాని యించుకయిన సందేహింపకఁ గాలముఁ గడపుచుండిరి. వీరు దేశాభిమానులును, గార్యాచరణవిశేషపరతంత్రులును, బరోపకారపారీణులును, నాడంబరశూన్యులును గావున స్వదేశాభివృద్ధికొఱకై యేమేమికార్యము లెట్లెట్లు చేసిన దమసదుద్దేశములు నెఱవేరునో యని యోచించుచుఁ జరించుచుండిరి. మనదేశమున సమాజములన్నియు సదుద్దేశముతో దేశాభివృద్ధికొఱకును సంఘాభివృద్ధికొఱకును స్థాపింపఁబడియున్నను నభివృద్ధిలోనుండి చక్కఁగ జనామోదకరముగఁ బనిచేయకుండుటకుఁ గల మూలకారణము నన్వేషించి జగద్విదితము చేయవలయునను నొక గొప్పయుద్దేశమును దృఢనిశ్చయమును వీరికిఁ గలిగినది. ఈయభిప్రాయము మిక్కిలి శ్లాఘాపాత్రమయినదనియు శ్రేయోదాయకమయినదనియుఁ జెప్పుటకెంతమాత్రము సందియములేదు.

రెండవ ప్రకరణము.

కార్యశూరులు జనులు చేయు నిరుత్సాహములచేతనుఁ బ్రతికక్షులు తలఁపెట్టు నాటంకములవలనను జనసామాన్యులాడు నపవాదములవలనను దుర్మార్గులు చేయు వేళాకోళములవలనను స్వార్థపరాయణులు మాత్సర్యబుద్ధిచేతనుఁ గుత్సితమయిన మనస్సుతోడనుఁ గల్పించి చెప్పు నీచకారణములవలనను నించుకైన నిరుత్సాహముఁ జెందక తాముతలపెట్టిన మహోద్యమమును మఱింత పట్టుదలతోఁ జేయుచుందురు. మహానుభావులగు వివేకులు జనుల శ్లాఘనల కుబ్బక పరుల నిందలకుఁ గినియక తాము బోవు న్యాయపథమును విడువక జనులేమన్నను నేమి చేసినను నించుకయేనిఁ బాటింపక తాము తలపెట్టిన సత్కార్యములను నిర్వహింపు

చుందురు. "శ్రేయాంసిబహువిఘ్నాని"యను లోకోక్తినిబట్టి మంచికార్యముల కెప్పుడును విఘ్నములు తటస్థించుచుండును. కాఁబట్టి దృఢమైన కార్యాచరణదీక్షయు మనోనిశ్చయమును నెట్టికార్యమునైన సానుకూలముగఁ జేసికొన సాఁగించి సఫలముగఁ జేయఁగలుగునుగదా! దేహబలముకన్న బుద్ధిబలమును మనోబలమును శతాంశము లెక్కువ. మనోబలముకలవాఁ డితరులమనములను స్వాధీనపఱచుకొనఁగలఁడు. దీనినే ప్రకృతిశాస్త్రజ్ఞులు 'విల్‌ఫోర్సు' (Willforce) అందురు. దీనిమాహాత్మ్యము నిది చేయఁగలుగు కార్యములను మనము వార్తాపత్రికల మూలముగను గ్రంథములవలననుఁ దెలిసికొనియేయున్నాము. మఱియు నీమనోబలమువలన నిర్వర్తింపఁబడిన యసాధ్యకార్యములను గూర్చి చిత్రకథ లనేకములు మనము వినియున్నాము. మనవారు కొంతకాలముక్రిందట విశ్వాసము నమ్మకము లేనివారై మనపెద్దలిందునుగూర్చి వ్రాసిన యంశములను నమ్మక తమ కన్నులతోఁ జూడనివన్నియు నభావములని నిశ్చయించి తమకుఁగల స్వల్పానుభవమే వాస్తవమయినదియు న్యాయమయినదియు నను నహంభావముతోడను గర్వముతోడను జనుల భక్తివిశ్వాసములను బాడుచేయఁదలఁపెట్టిరి. అంత దివ్యజ్ఞానసమాజమువారవతరించి కొన్ని యసాధ్యకార్యములను చేసి జనులవిశ్వాసము నశింపకుండఁ బనిచేయ నారంభించిరి. హిందూజనసంఘమునందలి దురాచారములను బాఱఁదోలి సదాచారములను నెలకొలిపి నైహికాముష్మికములలోఁ బురుషులతో సమానమగు హక్కుగల స్త్రీల దుస్థితిఁ బాపి స్వదేశమునకు క్షేమమును నభివృద్ధియుఁ గలుగఁజేసి హిందూదేశముయొక్క దుస్థితుల కన్నిఁటికిని హిందూస్త్రీల దుస్థితియు హిందూజనసంఘములోనున్న దురాచారములును మూలకారణములని దృఢనిశ్చయబుద్ధితోఁ బనిచేయు సంఘసంస్కర్తలు సేయు కార్యములను వానిఫలములను మనమెఱిఁగియే యున్నాము. ఈమహామహులు నీతియు జ్ఞానమును సదాచారములనుఁ జిన్నతనమునుండియు నేర్పినఁగాని జనుల కలవడవని చక్కఁగఁ గనిపెట్టి సంఘాభివృద్ధికి విఘ్నప్రాయముగానున్న జాతి మత ద్వేషములను జనుల హృదయపీఠముల నుండి పాఱఁదోలఁ గం

కంకణముకట్టుకొని జాతిభేద మించుకయు లేకుండ నందఱు కలసి భోజనము సేయు టయు నందఱుచేరి విగ్రహారాధనము త్యజించి యేకేశ్వరారాధనము సేయు టయు స్కూలులలోఁ జదువు చిన్నపిల్లలకు సామదానభేదదండోపాయముల చే నలవాటుసేసియు దేశానర్థహేతుభూతమయిన హిందూవితంతువుల దుస్థితి కార్యానుష్ఠానమున సంస్కరించియు నింకను ననేకకార్యములు తలపెట్టియు వానినిగురించి యుద్ఘోషించి జనులకుపదేశించియుఁ బాటుపడి పనిసేయుచున్నారు. కొందఱు హిందూసన్న్యాసులు బయలువెడలి యందుఁ గొందఱు తమతోఁగలసి సహధర్మచారిణులుగఁ బనిసేయు సన్న్యాసినులనుఁ దమ యుద్యమములకుఁ దోడుసేసికొని హిందూమతోత్కృష్టతను బోధించుచు మనదేశములలోఁ గాకపోయినను నమెరికా మొదలగు నితరదేశములందైన హిందూమతవిశ్వాసమును గలుగఁజేయుచుఁ దన్మూలమున స్వదేశీయులగు మనకు వారి హితోపదేశములయందు గౌరవవిశ్వాసములు పుట్టించుచుఁ బనిసేయుచున్నారు. క్రీస్తుమతబోధకులు సంఘసంస్కారుల ప్రయత్నములను శ్లాఘించుచు హిందూదేశమంతయుఁ దమమత మవలంబించునట్లు చేయవలయునని కంకణముకట్టుకొని వివాహములు కానివారికి వివాహములు చేయించియుఁ జేయించెదమని వాగ్దానముసేసియు గొప్పయుద్యోగముల నిప్పించెదమని చెప్పియు దరిద్రుల కన్నవస్త్రముల నిచ్చియు మొదలగు నుపాయములవలన హిందూదేశమును బాగుచేయుచు విశ్వాసానర్హమయినట్టిదియు సర్వానర్థహేతుభూతమయినట్టిదియు నగు హిందూమతాభిమానమూర్ఖతను నశింపఁజేయనిశ్చయించుకొనియున్నారు. ఈవిధమున దేశాభిమాను లనేకు లనేకవిధములుగ ననేకమార్గములయందుఁ బట్టుదలతోఁ బనిసేయుచున్నారు. కాని వీరిలోవీరికిఁ బరస్పరవిరోధమును నసహిష్ణుతయు, నసూయయు, విద్వేషమును తమకార్యాచరణదీక్షాపరతంత్రతామూలమునఁ దాము తలపెట్టిన నుద్యమమొక్కటియె సర్వజనశ్రేయోదాయకమను నహంభావమును గల తమయంతరంగములను దిరస్కారభావమునఁ గొందఱును మాటలాడ మానివేసి కొందఱును

దమ యాగ్రహమూలమునఁ గొందఱును గార్యవిఫలత్వములు గల్పించి యిఁ
కకొందఱును నపకారమొనరించి కొందఱును దుర్భాషలాడి మఱికొందఱును
యపవాదలు ప్రకటించి మఱికొందఱును రాజద్రోహ ముపదేశించుచున్నార
ని చాడీలుచెప్పుచుఁ గొందఱునుఁ బ్రపంచమున జనులమోసపుచ్చి వంచించు
చున్నారని కొందఱును దాముతక్కఁ దక్కినవారు నశించిపోవలయు నని
కొందఱును సభలయందును నితరస్థలములయందునుఁ దమ స్నేహితులయొద్దను
వాకాశరామన్న యుత్తరములవలననుఁ బ్రకటించి తమతమకార్యైకదీక్షాప
రతంత్రతను తమకుఁగల దృఢనిశ్చలబుద్ధిని ప్రకటించుచున్నారు. తాము చే
యఁదలపెట్టిన కార్యమునందలి విశ్వాసమునుబట్టియుఁ దమకార్యదీక్షనుబట్టి
యుఁ దాము విఫలమనోరథులగుటకుఁ గారణముఁ దాము దెలిసికొనఁజాలక
యన్యులు చెప్పిన యెడల వారిమాటలయందు విశ్వాసములేనివారై యితరులనుఁ
దూలనాడుచుఁ దాము సత్కార్యాచరణులని యేకగ్రీవముగా నందఱునుఁ
దమ్ము శిరసావహించి కొనియాడి యెదురాడకఁ దాముచెప్పినరీతిని నడుచుకొ
ని తమకార్యములను కొనసాగింపఁజేయఁగలుగు సహాయమును చేయకపోవుట
కాగ్రహాయత్తచిత్తులై తుదకుఁ దమ్ముఁ దామేమఱచిపోయి యుచితానుచి
తములను బాటించకఁ బ్రవర్తించుచున్నారు. ఇట్లు మనదేశములోఁ స్థాపిం
పఁబడిన సమాజములన్నియు నన్యోన్యవిరోధభావము గలవిగా నున్నను నొకస
మాజమువారు మఱియొకసమాజమువారిని నిందించుచు గేలిసేయుచు దూషిం
చుచు నశ్రేయస్కరముగఁ బనిచేయుచున్నను నివియన్నియు దేశాభివృద్ధికొ
ఱకును సంఘాభివృద్ధికొఱకును నుద్దేశింపఁబడి స్థాపింపఁబడియుండుట కొంత
మాత్రమును సందియములేదు. ఒకప్పుడుచితమగు పని మఱియొకప్పుడనుచిత
ముగను నొకరికి శ్రేయోదాయకముగాఁదోచు కార్య మింకొకరిక శ్రేయోదా
యకముగాను నొకరికి సులభసాధ్యమ నున దింకొకరి కసాధ్యమనియుఁ దోచు
చుండును. కావున నందఱికిని నన్నికాలములయందునుఁ బ్రీతికరముగాను నా
మోదకరముగాను సులభసాధ్యముగాను కాలానుసరణముగాను నుండునట్టుల

దేశక్షేమమునకొఱకు పనిచేయునటులుద్దేశింపఁబడిన సమాజ మొకదానిని స్థాపించుట ముఖ్యకార్యమని మొదలియారుగారును వారిస్నేహితులును నిశ్చయించిరి. మొదలియారుగారు దూరాలోచనపరులుగావునఁ బ్రకృతమునందున్న సమాజములన్నియు చేయఁగలిగిన లాభమునకన్న నన్యోన్యకలహములకుఁ గారణభూతములై నష్టమునే కలుగఁజేయుచున్నవని దృఢనిశ్చయమైన యభిప్రాయము కలిగియుండెను. తనయభిప్రాయమును మొదలియారు తనస్నేహితులతోడను బరిచితులతోడనుఁ జెప్పెను కాని యందుఁ గొందఱట్టి సమాజమును స్థాపించుట సాధ్యముకాదనియు మఱికొందఱు కష్టసాధ్యమైన పనియనియు నింకఁ గొందఱట్టి సమాజమును స్థాపింపఁగలిగి పనిచేయఁగలిగినచో బాగుగ నుండకపోదనియుఁ బలువిధములఁ బలువురు తమయభిప్రాయమును చెప్పిరి. కాని శెట్టిగారునుఁ బిళ్ళగారును నాయుఁడుగారును మొదలియారుగారితో నేకీభవించి యట్టిసమాజమును స్థాపింపవలయుననియె నిశ్చయించిరి.

తరువాత కొన్నిమాసములకు మొదలియారుగారు కారణాంతరమునఁ జెన్నపట్టణమువిడిచి భేతాళపురమును బ్రవేశించిరి. వీరు భేతాళపురమును బ్రవేశించిన కొన్నిమాసములకుఁ దమ స్నేహితు నెడఁబాసి యుండఁజాలకపోవుటచేతనో మఱియేకారణముచేతనో మనకు వీరువ్రాసిన దినచర్యలవలన బోధపడలేదు కాని వారుమువ్వురు నాపురమునే చేరిరి. మొదలియారుగారును వారిస్నేహితులునుఁ బ్రసిద్ధపురుషులని వేరే చెప్పనవసరములేదు. వీరు భేతాళపురమును బ్రవేశించి యందు విశేషగౌరవముతో సంచరించుచు న్నాపురవాస్తవ్యుల గౌరవవిశ్వాసములకుఁ బాత్రులై కాలము గడుపుచుండిరి. పరోపకారబుద్ధికల యీమహానుభావులు దేశక్షేమమునకొఱకుఁ బనిచేయవలయునను పట్టుదలకలిగి యుండుటచే నాపురవాస్తవ్యులతోఁ దమ సదుద్దేశమును చెప్పి యొకసమాజమేర్పఱుప నిశ్చయించిరి. అట్టిసమాజము స్థాపించుట కొక విద్వజ్జన మహాజనసభ గావింప నవసరముగాఁ గనిపించుటచే నట్టిసభ చేయుటకుఁ బ్రయత్నించిరి. ఈసభ మిక్కిలి గొప్పదిగానుండునని యెంచి స

భంగావించుట కనువైన ప్రదేశమునుగూర్చి యాలోచించిరి. ఇట్టిమహాజనస
భంగావించుట కనువైన ప్రదేశము లింతకుంబూర్వమె స్థాపింపంబడి పనిసే
యుచున్న సమాజమువారి యిష్టముపైనకాని చేకూరునట్లు కనిపించలేదు. ఇ
దివఱ కెన్ని సమాజములుండి పనిసేయుచుండంగా నిప్పుడు వేఱొక క్రొత్తస
మాజమేర్పఱచుటకేమి యవసరముకలిగెనని శంకించి యీసమాజమువలనం దమ
మ సమాజముమంగంటిపోవునని భయపడి తమ సత్ప్రయత్నమునకు విఫలము
కావించునని యొంచి యేకఫలాపేక్షితు లాండ్రొరులకు సహాయముచేయుట త
టస్థింపదని తెలిసికొని యాప్రయత్నమును మానివేసిరి. తరువాత యాపురజ
నులలో నొక మహానుభావుండు దేవాలయములలోని ముఖమంటపము లిట్టిస
భలకేర్పడినవికావున నీమహాసభ యొకదేవాలయములోం గావించి యీశ్వర
సన్నిధానమున నిట్టి సత్కార్యప్రారంభము చేసిన లాభముకూడ పొందవచ్చు
ననెను.

అందునకింకొక మహాజనుండు శివాలయములో సభకావించిన వైష్ణవు
లు రాంజాలరనియు విష్ణ్వాలయములో సభజరిపిన శైవులురారనియు నదియు
ట్లుండ విగ్రహారాధనమే పనికిరాదను బ్రహ్మసమాజికులు మొఱలేరారనియు
మహమ్మదీయులు క్రైస్తవులు మొదలగువారు వచ్చుటకు మొదలే వీలుపడదని
యు మతద్వేషమిదివఱకే తమయూరం బ్రబలముగా నుండుటచే నీప్రయత్న
మంతగా నుచితముగాం గనిపించదనియుం జెప్పెను. అటుపిమ్మట యింకొక
మహాపురుషుండు వాపురమునంగల గృహస్థుల యిండ్లలో నొకవిశాలమైన యిం
ట సభగావించిన నుచితముగ నుండునని యెను. అందునకింకొకండు తమపుర
మున వాలుగైదువిధములైన పార్టీలు ప్రబలి యొకపార్టీవారికొకపార్టీ
వారితోం గలసి పనిచేయుట యెన్నండును నేవిషయమందునుం దటస్థింపకుం
డుటచే నేగృహస్థులింట సభగావించిననుం బురవాస్తవ్యులందఱు రారని స్ప
ష్టముగం జెప్పెను. అంత నందఱునుం గలసి సర్వజనామోదకరముగా నుండు
నటుల స్థాపింపం బూనుకొన్న సమాజముకొఱకుం బ్రప్రథమముననే యిట్టి

యాటంకములుకల ప్రదేశములయందు మహాజనసభఁ గావించు టనుచితమ
ని నిశ్చయించి యాపురముననున్న సంతదరిని నొక బహిరంగప్రదేశమున నొక
'యారుబైటుసభ' గావించుటకు నిశ్చయించి ప్రచురపఱచి వార్తాపత్త్రికలకుఁ
దంతి సమాచారములు పంపి యుచితప్రయత్నముల నన్నిఁటినిఁ జేసిరి.

అంత నొకనాఁడు మధ్యాహ్నము నాలుగుగంటలకు సభప్రారంభింపఁ
బడెను. ఆసభకు మొదలియారుగారినే యగ్రాసనాధిపతిగా నందఱు నేకగ్రీ
వముగ నియమించిరి. మొదలియారుగారికిఁ దా నగ్రాసనాధిపతిగా నుండుట
కిష్టములేకపోయినను సభాసదులబలవంతముపై నొప్పుకొ యగ్రపీఠమలంక
రించిరి. మొదలియారుగారికి నత్తియున్నదని యిదివఱకే తెలుపఁబడినది. ఆ
యన చెప్పఁబూనుకొన్న యంశములు చాలకలవు. తాను గొప్పవక్తనని యా
యనకు మనోగర్వముకలదు. ఆయన సభలోఁ జెప్పినయంశములన్నియు సవి
స్తరముగా నిందు వివరించుట కష్టసాధ్యమయినను అందులోఁ గొన్నిటిని యిం
దు వివరించెదను.

అగ్రాసనాధిపతి యుపన్యాసము.

మహాజనులారా! మీరు నన్నీసమయమున నీవిద్వజ్జనమహాజనసభ కగ్రా
సనాధిపతిగా నేర్పఱచుటవలన మీరు ప్రకటించిన నాయందలి గౌరవవిశ్వాస
ములకు మిక్కిలి యానందించుచు మీకు నాయందుఁగల యనుగ్రహమునకుఁ
గృతజ్ఞుఁడనై యున్నాను. దేశక్షేమమునకుఁ బాటుపడి త్రికరణశుద్ధిగాఁ
బనిచేయుట మనకందఱకు విధాయకకృత్యము. (అందఱు చప్పట్లుగొట్టిరుదు
రు) మనుష్యసేవఁ జేయనివాఁడును దేశోపకారమొనరించి సంఘాభివృద్ధికిఁ
దోడ్పడనివాఁడును మనుష్యుఁడని పిలువఁబడుట కర్హుఁడుగాడని నాతా
త్పర్యము. ("నీతాత్పర్యమైతే నది కావచ్చునుగాని యది వాస్తవముకాదు"
అని యొకకేక వినిపించును.) "లోకోభిన్నరుచిః" అను న్యాయమునుబట్టి
యొక్కొక్కరి కొక్కొక్కవిషయము ముఖ్యముగాఁ గనిపించుటచేత మనవో

శమున ననేకసమాజములంకురించినవి. అవియన్నియు దేశక్షేమముకొఱకును సంఘాభివృద్ధికొఱకును నుద్దేశింపఁబడి స్థాపింపఁబడినవనుట కింతమాత్రమును సందియములేదు. కాని యవి పరస్పరభేదములు గలవిగను విరుద్ధములుగను బనిచేయుచుండుట మిక్కిలి చింతాకరముగానున్నది. (ఆమాట వాస్తవముకాదు.) ఆసంగతటుండ మన ముఖ్యోద్దేశమైన దేశాభివృద్ధివిషయము మనము మఱచిపోక సర్వజనసమ్మతమైన యొకసమాజమును మనమిప్పుడు స్థాపింపవలయును. ("ఇదివఱకున్నవి చాలును యిప్పుడక్కఱలేదు" అని కొందఱును, "వినండి వినండి" అనికొందఱును, "శాబాష్" అనికొందఱును కేకలువేతురు.) ఇందువిషయమై నేను చాలకాలమునుంచి దూరమాలోచించి మనమిప్పుడేర్పఱుపఁబోవు సమాజముయొక్క యుద్దేశములను గొంతవఱకు నిశ్చయించినాను. ఆయంశముల నిప్పుడు మీతోఁ గస్తూరిశెట్టిగారు సవిస్తరముగా శెలవిచ్చెదరు.

కస్తూరి—అగ్రాసనాధిపా! సభాసదులారా!! నేనుచెప్పఁబోవు విషయమును మీరు సావధానచిత్తులై వినఁగోరుచున్నాను. మనదేశమభివృద్ధిలోనికిఁ దెచ్చి సంఘదురాచారములనెల్ల రూపుమాపి సదాచారములనెలకొలిపి హిందూదేశము పురాతనౌన్నత్యదశకుఁ దీసికొనివచ్చుట మనకందఱకుఁ గర్తవ్యాంశము. ఇందువిషయమై అనేకులు అనేకవిధములఁ బనిచేయుచుందము దేశాభిమానమును బ్రకటించుచునేయున్నారు. చంద్రునికొక నూలుపోగన్నట్లు నామట్టుకు నేనుడతాభక్తితో నైదారుసంవత్సరముల క్రిందట నొకవారపత్రికను దేశభాషయగు తెలుగునఁ బ్రచురించి స్వదేశాభిమానముతో దేశాభివృద్ధికొఱకుఁ బనిచేయ నిశ్చయించుకొంటిని. (అందఱు చప్పట్లుకొట్టుచున్నారు) నావారపత్రికఁ బ్రకటింప మొదలుపెట్టినతరువాతఁ గొన్నిమాసములకది క్రమక్రమముగాఁ జదువరుల యనాదరణచే క్షీణింప వారపత్రికను బక్షపత్రికగాను మాసపత్రికగాను మార్చి తుదకాపత్రికామూలమునఁ గార్యసాధనమేమియులేదని నిశ్చయించుకొని యాప్రయత్నమును మానుకొనవలసినవాడనైనాడను. దేశక్షేమముకొఱకును దేశాభివృద్ధి

కొఱకును స్థాపింపఁబడవలసిన సమాజములన్నియు సదుద్దేశములతో స్థాపింపఁబడినను నవియంత తృప్తికరముగాఁ బనిచేయుచుండుటలేదని చెప్పుటకు నాకు మిక్కిలి విచారకరముగానున్నది. ("అన్నిసమాజములనుగురించి యీవిధముగా చెప్పఁగూడదు ; ఆమాట నిజముకాదు ; ఇతరులనుద్దేశించి మాటలాడుట సభలలోఁ దగదు ; పరనిందఁగూడదు" అను మొదలైనకేకలతోఁ జప్పట్లుకొట్టుదురు.) అన్నలారా! నేనన్నమాటకు మీరు గోపగించవద్దు. ఆసమాజములు తృప్తికరముగా బనిచేయకున్నవని చెప్పుటవలన నాయాసమాజములవారియందు నాకెంతమాత్రము నగౌరవములేదని నేను దైవసాక్షిగా మీయందఱియెదుట నీసభలోఁ బ్రమాణముచేయఁగలను. అయినను నాసమాజములు గారణాంతరములచేఁ బరస్పరవిరోధములుగాఁ బనిచేయుచు నవియన్నియుఁ బ్రజలనందఱ నొక్కటిగా సమకూర్చుటకు మాఱుగా వేఱుపఱచి యన్యోన్యకలహములకుఁ గారణభూతములైనవని నాయభిప్రాయము. ("దురుద్దేశముతో నితరులుచేయు సత్కార్యములకు విఘ్నములు గల్పించి తమశత్రువులను దూషించుట కేర్పఱుపఁబడిన సమాజములు బయలువెడలినతరువాత నిఁక నేమగును" అనియొకఁడు గట్టిగా కేకలుపెట్టును. అప్పుడు మఱియొకడు "అట్టిదురుద్దేశముతో స్థాపింపఁబడి పనిచేయుచున్న సమాజమేదో చెప్పవలెను" అంతఁ గొందఱులేచి యొక్కసారిగా మాటలాడుదురు. కొందఱు చప్పట్లుగొట్టి లేవిడీఅని కేకలువేతురు.) సభాసదులారా! నేనుచెప్పఁబోవు నంశమునుగూర్చి సావధానచిత్తులై వినవలెను. ఈసంగతులన్నిటితో నిప్పుడు మనకుఁ బ్రసక్తిలేదు. దేశక్షేమముకొఱకును దేశాభివృద్ధికొఱకును బట్టుదలతోఁ బనిచేయుట కిప్పుడొకసమాజమును స్థాపింప మనమిప్పుడీసభ జరిపినాముగావున మనము వాగ్వాదముతో నిఁకఁ గాలహరణముఁ గావింపకఁ గార్యాచరణమునకుఁ బూనుకొనుటమంచిది. ("ఇదివఱకెన్ని సమాజములుండఁగా నిప్పుడింకొక సమాజముఁగూడ నెందుకు" "సమాజములతోఁ బ్రాణములు

విసుగుచున్నవి; కంసాలిపొయ్యిలవలె నీసమాజములకు విధివిరామములుం డవుగాబోలు" నను మొదలైన కేకలతో నందఱు చప్పట్లుగొట్ట కొంద ఱు "వినండి, వినండి" అల్లరి చెయ్యవద్దు అందురు) ఇప్పుడు స్థాపిం ప నుద్దేశింపఁబడిన సమాజముయొక్క ముఖ్యోద్దేశములను మనవిచేయు చున్నాను. సావధానచిత్తులై నాతప్పులు క్షమించి నేనుచెప్పుమాటల లోని పొరబాట్లను పాటించక నాసదుద్దేశమును గ్రహించి నన్ను మ న్నించి నాయందు దయతో వినుటకు మిమ్ములనందఱను జేతులుమోడ్చి న మస్కరించుచుఁ బ్రార్థించుచున్నాను.

ఇప్పుడు స్థాపింపఁబోవు సమాజముయొక్క ముఖ్యోద్దేశములు దేశక్షేమము సంఘాభివృద్ధియు నని నేను వేరే చెప్పనవసరములేదు. వానినే విశదీక రించి మీకిప్పుడు మనవిచేయుచున్నాను.

i ప్రజాదారిద్ర్యహేతువుచేతనుఁ బ్రజలకుఁ గలుగు నన్యాయకారణము చేతను బలవంతులవలన బలహీనులకును శిష్టులవలనదుష్టులకును సంభవిం చెడు కష్టములవలనను నింక నితరకారణములవలననుఁ బ్రజలకుఁ దట స్థించు దేశారిష్టములన్నిటిని మాన్పించుట;

ii దేశములోనున్న దురాచారములన్నిటిని నిర్మూలముచేసి సదా చారముల నెలకొలిపి ప్రజలకందఱకు నైకమత్యము కలుగఁజేసి అందుమూలముగఁ బ్రపంచకమంతయు నాకకటిగఁ జేయుట;

iii అన్యాయము, అధర్మము, అవినీతి, దురాగ్రహము, ధనలోప ము, పరస్త్రీయోసహనము, మాత్సర్యము, దురాశ మొదలగు దుర్గుణములు లేకుండ ప్రజలు సన్మార్గానువర్తులై సంచరించు చు స్త్రీపురుషులన్యోన్యగౌరవవిశ్వాసములతోడను భయభక్తుల తో సంచరించుచు నేకపత్నీ, ఏకభర్తృన్యాయముతో సంచరిం చునట్లు చేయుట;

iv ఏ కార్యమును, నేయాచారమును, దేనిని నకారణముగ నిందిం చి దూషించక వాటిమూలకారణములను శ్రద్ధతోఁ గనిపెట్టి కర్తవ్యమును చేయుట;

v ఎవరిపనివారు చేసుకొనునట్లు చేయుట;

vi ప్రజ లందఱకును సమ్మతముగా నుండునట్లు ప్రవర్తింపఁ జేయుట;

vii ప్రజలమౌఢ్యమును రూపుమాపుట;

viii హిందూమతాచారధర్మములనుఁ గాపాడుట;

ix జనులందఱు నొకటే భాషను నొకటే లిపిని నభ్యసించునట్లు చేయుట;

x స్త్రీ పురుషుల నందఱిని విద్యాధికులుగను వివేకులుగనుఁ జేయుట;

xi ఈశ్వరభక్తి, దేశాభిమానము, సత్యసంధత ప్రజలకుఁ గలు గఁజేయుట;

xii స్త్రీ పురుషులు యీశ్వరచోదితములై భగవదుద్దిష్టములై జా త్యానుసారముగఁ దమతమకార్యములను బట్టుదలతోఁ జేసుకొ నునట్లు చేయుట;

xiii ఇంకను దేశమునకు క్షేమకరములును లాభకరములును శ్రే యోదాయకములును నభివృద్ధిహేతువులును నగుపరోపకారకా ర్యముల నన్నిఁటినిఁ జేయుట;

xiv ప్రజలకు నాగరికతఁ గలుగఁజేసి యన్నివిద్యలను నభివృద్ధిప ఱచుట;

xv ప్రపంచమందలి యధర్మములను బోఁగొట్టి ధర్మసంస్థాపనము సేయుట.

ఈయుద్దేశములు దేశాభివృద్ధికరములును లోకోపకారకారణములును

పరోపకార హేతుభూతములును ననిచెప్పుట కెంతమాత్రమునందియము లేదు. కాఁబట్టి యిట్టిసర్వోత్కృష్టమైన సమాజమును స్థాపించి మనమందఱముఁ బట్టుదలతోఁ బనిచేయవలయునని మీకు విన్నవించుచు మిమ్ములఁ బ్రార్థించుచున్నాను. (అందఱు చప్పట్లు గొట్టుచున్నారు.)

నాయుడు—ఇప్పుడు స్థాపింపఁబోవు సమాజముయొక్క యుద్దేశములు మీ రెఱిఁగియే యున్నారు. ఇట్టి సమాజము ముఖ్యావశ్యకమని నేను వేఱే చెప్ప నవసరము లేదు. ఈసమాజమునకు "లోకోపకారసమాజ" మని పేరు పెట్టవలెనని నాయభిప్రాయము.

ఒకసభ్యుఁడు—ఈసమాజమునకు లోకోపకారసమాజమని పేరుపెట్టుటకంటె జనానుకూలసంఘ మని పేరుపెట్టు టుచితము.

మఱియొకసభ్యుఁడు—సంఘమనగా గుంపని యర్థమిచ్చును గాన నా పేరు పనికిరాదు.

ఇంకొకసభ్యుఁడు—ఈసమాజమునకుఁ బరోపకారకార్యనిర్వాహక సమాజ మనిపేరు పెట్టవలెనని నాతాత్పర్యము.

నాల్గవసభ్యుఁడు—ఇంత పెద్దపేరు పెట్టుటకంటె జనోపకారిణీసమాజ మనిపేరు పెట్టుట మంచిది.

అయిదవసభ్యుఁడు—ఈసమాజోద్దేశ ముపకారమాచరించుట కాదు కావున దీనిని లోకానుకూల సాధన సంప్రదాన సమాజ మనుట నాముఖ్యతాత్పర్యము.

ఆరవసభ్యుఁడు—దురాచారసంస్కరణసమాజ మని యీసమాజమును బిలుచుట సర్వజనసమ్మతముగా నుండునని నాయభిప్రాయము.

ఏడవసభ్యుఁడు—సంస్కరణపదమువలన నీసమాజము సంఘసంస్కరణసమాజమువంటిదని కొందఱనుమానింతురు గావున నాపేరు బొత్తిగాఁ బనికిరాదు.

ఎనిమిదవసభ్యుఁడు—ఈసమాజమునకు న్యాయాభివర్ధనీ దివ్యజ్ఞాన సమాజమని పేరుపెట్టినయెడల నేవిధమయినబాధ గలుగక సర్వజనసమ్మతముగా నుండును.

తొమ్మిదవవాఁడు—"దివ్యజ్ఞాన" అనుపదమువలన మనసమాజము దివ్యజ్ఞానసమాజముతో సంబంధము గలదని కొందఱనుకొనుటకవకాశ మున్నది. అట్టి యవకాశము కలుగఁజేయుట మన సమాజాభివృద్ధికి భంగముగా నుండునుగాన దీనిని "సదాచారస్థాపన కార్యనిర్వాహక సాధన సమీకరణ సంప్రదాన సమాజ" మనుట మంచిది.

పదియవవాఁడు—ఈపేరువలన దురాచారనిర్మూలనము సమాజోద్దేశమైనట్లు గనుపించదు. కావున నీపేరుకంటె "దురాచారదూషణ సదాచారభూషణ పరమభాగవతోత్తమ దివ్యమంగళ సమాజ" మనుపే రుత్కృష్టతరముగా నుండును.

పదకొండవవాఁడు—ఈపేరువలన వైష్ణవసంప్రదాయము గనుపించుచున్నది. సమాజముయొక్క యుద్దేశములన్నియు దానిపేరువలననే జనులకుఁ దెలియఁజేయుటవలన మిక్కిలి లాభ మున్నది. అంతయుఁ బేరుతోనే యున్నది. కాఁబట్టి "లోకానుభవ జ్ఞానప్రకటనాదిసాధన ముఖ్యోద్దేశమూలక సర్వజనక్షేమాభివర్ధనీన్యాయసంస్థాపనసమాజ' మని యీసమాజమునకుఁ బేరుపెట్టుట పాదృఢమైన ముఖ్యమైన వాస్తవమైన నిశ్చయమైన యభిప్రాయము.

పండ్రెండవవాఁడు—ఈపేరుఁ దప్పులేకుండఁ జెప్పఁగలవారు సామాజికులలోఁ జాలమంది యుండరని నానమ్మకము. కాఁబట్టి "దేశాభిమానపూర్వక ధర్మసంస్థాపనసమాజ" మని దీనికిఁ బేరుపెట్టి పిలచుటుచితముగా నుండును.

పదమూడవవాఁడు—నేషనల్ ధర్మస్థాపన సమాజ మన్నఁజాలును. అందులో నింతయర్థము నున్నది.

పిల్ల—ఆపేరు మొదలే పనికిరాదు. నేషనల్ అను పదప్రయోగమువలన మనసమాజమున కటుండ నిప్పుడీసభగూడిన మనకందఱకును గూడ ముప్పు వచ్చును. మనమందఱము రాజద్రోహుల మని శంకింపఁబడి శిక్షింపఁబడుదుము. తరువాత మనము చేయఁగలదేమియు లేదు, మన మాపేరే తలపెట్టఁగూడదు. మన మిప్పుడీసమాజమును స్థాపించుటవలన నిదివఱకు దేశములోనున్న సమాజములన్నియు నడుగంటిపోవుట నిశ్చయము. ఇందుకు భయంపడి కొన్నిసమాజములవారిప్పుడే మనప్రయత్నములకు విఘ్నముఁ గావింప నిశ్చయించుకొని యీసమాజమే స్థాపింపఁబడకుండఁ జేయవలయునని యనేకవిధముల ననేకు లనేకపర్యాయములు మొదలియారుగారిని నాయనస్నేహితులను నిరుత్సాహులఁ జేసిరి. కొందరిట్టిసమాజమును స్థాపింపఁబూనుకొనవద్దని యనేకవిధములఁ బ్రతిమాలుకొనిరి. ఇట్లు ప్రతికక్షులు సామదానభేదదండోపాయముల మూలమునఁ జేసిన ప్రయత్నము లిన్నిన్నియని నేనిప్పుడు చెప్పుటవలనఁ గాలహరణ మగును గావున నింతటితో విరమించి యీసమాజమునకు నేషనల్ అను పదసంపర్క మెంతమాత్రమును లేకుండ జేసి ప్రతికక్షులను నిరాయుధులనుగాఁ జేయుఁడని మిమ్ముఁ బ్రతిమాలుకొనుచు బ్రార్థించుచున్నాను.

తరువాత నీసమాజమున కేపేరుఁ బెట్టిన నుచితముగా నుండునని చాల దూరము చర్చ జరిగినది. ఆచర్చలో సభ్యులు తమకుఁగల వక్తృత్వమును, వాదప్రతివాదమువలనఁ బుట్టు నీర్ష్యాజనితములైన కేకలును నహంభావమువలనఁ గలిగిన దూషణవాక్యములును యథేచ్ఛముగా నుపయోగపఱచిరి. సామాజికులలో నతికొందఱు తమతమ వి

ద్యాబలమును శరీరబలమును గన్పఱచ నారంభించిరి. అప్పుడు మొదలియారుగారు లేచి యీనూతనసమాజమును విశేషపదావిశిష్టముగా “ధర్మసంస్థాపనసమాజ” మని చెప్పుట సర్వజనసమ్మతముగాను శ్రేయోదాయకముగాను నుండునని చెప్పి సభవారి నూరడించి శాంతచిత్తులనుగాఁ జేసిరి. తరువాత నగ్రాసనాధిపతిగా రగు మొదలియారుగారివిశేషముగా సభ్యుల కుపన్యసించిరి.

అగ్రాసనాధిపతి యుపన్యాసము.

“దేశాభిమాన మాననీయు లగు మహాజనులారా! సభికులారా!! నేను చెప్పఁబోవు విషయమును సావధానచిత్తులై వినఁగోరుచున్నాను. ఈవిషయమును గురించి మాటలాడుటకు నేనంతఁగాఁ దగినవాఁడను కాకపోయినను విద్యయందును బుద్ధిబలమునందును అనుభవమునందును వక్తృత్వమునందును వాక్నైపుణియందును నాకంటె ననేకవిధముల శతాంశ మెక్కుడగు మహనీయు లెందఱో యున్నను మీయందఱి యెదుట సాహసముగా నిలచి చెప్పఁబూనుకొనుటకు నాకే సిగ్గుగా నున్నది. అయినను మీయనుగ్రహమూలమునను మీకు నాయందుఁగల గౌరవముచేతను మీసహిష్ణుత్వముచేతను నే నీకార్యమునకు సందేహింపక ధైర్యముతోఁ బూనుకొన్న నన్ను మన్నించి నాతప్పులను బాటింపక నేను చెప్పఁబోవు నీతులయందలి యంతరార్థమును నాసదుద్దేశమును నాకార్యశూరత్వమును నిప్పుడు స్థాపింపఁబడిన సమాజము యొక్క యుపయోగమును నుత్కృష్టతను మీచిత్తములయం దుంచుకొని సావధానచిత్తులై వినఁగోరుచు నేఁజెప్పెడు మాటలలోని పొరపాట్లను బాటించక నన్ను మన్నించి వినఁ బ్రార్థించుచున్నాను. ఈదినము గొప్పసుదినమని నాయభిప్రాయము. ఈపుణ్యదినమును దేశమంతయు జ్ఞాపకముంచుకొని యేఁటేఁట సంవత్సరోత్సవములతో మ

హావైభవముతో గౌరవింపవలయు నని నాముఖ్యతాత్పర్యము. మఱియు నీదినము దేశక్షేమమునకును సంఘాభివృద్ధికిని నారంభదినమని మనము దృఢవిశ్వాసము కలిగియుండవలసినదని నేను నొక్కి వక్కాణింపఁగలను. (అందఱు చప్పట్లుకొట్టుచున్నారు) నేఁడిట్టి యుత్తమోత్తమమయిన సమాజము స్థాపింపఁబడి నిర్వివాదంబును సర్వజనసమ్మతంబును నుచితమునగు నామకరణమొసఁగఁబడుటచే మనమందఱము కృతకృత్యుల మైతిమని సంతోషింపక తప్పదు. (చప్పట్లుకొట్టుచున్నారు) మన మీసమాజమును స్థాపించిన విషయమును గురించి వార్తాపత్రిక లన్నిఁటిలోను బ్రచురించి వానికిప్పుడే తంత్రీసమాచారమును బంపుట మిక్కిలి యావశ్యకము. ఈసమాజము దేశమందున్న సమాజములన్నిఁటికి ననుకూలమయినది కాని, ప్రతికూలమైనది యెన్నఁడును కాదని నమ్మవలెను. దేశక్షేమము కొఱకును సంఘాభివృద్ధికొఱకును నెట్టివ్యయప్రయాసలకైన లోనై యెట్టికష్టములనైనఁ బాటింపక పరోపకారదీక్షాపరతంత్రతతోఁ బనిచేయ నేనును నాస్నేహితులగు శెట్టిగారును నాయెడమప్రక్కనుఁ గూర్చుండిన నాయుఁడుగారునుఁ బిళ్ళగారును దృఢనిశ్చయమైన మనస్సుకలిగి కంకణము కట్టుకొన్నార మని మీకు విన్నవించుటకు సాహసించుచున్నాను. (అందఱు గట్టిగ చప్పట్లు కొట్టుదురు) ఈమహాకార్యమును నెఱవేర్పగలుగుటకు దైవమును మిమ్ములను నమ్మియున్నాము. కార్యశూరత్వమొక్కటి దక్క నాయం దేవిశేషమును లేదని నేను నిశ్చయముగ నెఱుఁగుదును. అయినను నాకుఁ గల పరోపకారపరతంత్రత నన్నీకార్యమునకుఁ బురికొల్పినది. మన దేశములో స్థాపింపఁబడిన సమాజములందొక్కటియుఁ దృప్తికరముగఁ బనిచేయుచుండుట లేదు. ఇట్లు చెప్పుటకు నాకే మిక్కిలి విచారకరముగ నున్నది. అయినను వాస్తవము చెప్పక తీరదు. ఇందుకు మూలకారణము విచా

రింపవలసి యున్నది. జనులకు సమాజములన్న నిప్పుడు గౌరవమే పోయినది. సమాజములు స్థాపించి వానినిఁ జక్కఁగాఁ బని చేయింపఁ జాలకపోయినయెడల నట్టి సమాజములవలనఁ బ్రయోజన మేమున్నది. దురాచారమును మాన్పించుట కొకసమాజము నేర్పఱచి యాసమాజ మభివృద్ధిగా నుండవలయునని యుద్దేశించి తత్సామాజికులలో నందఱుఁ గొంచెముగనో గొప్పగనో దురాచారములు సేయుచున్నట్లు శంకించి కేవలము సమాజముల జేరుట మాత్రముననే సామాజికులు సదాచారసంపన్నులు కారని తెలిసికొని వారిచేఁ బ్రమాణములు సేయించి వ్రాతమూలములయిన కరారునామాలు వ్రాయించుకొని సమాజోద్దేశము నెరవేర్చుకొనఁ జూచుటకంటెఁ వెఱ్ఱితనము లేదని నాయభిప్రాయము. ('ఇతరులనుద్దేశించి మాటలాడుచున్నారు జాగ్రత్త' అని యొకఁడును అప్రస్తుతప్రశంసమానుము, అని మఱియొకఁడును కేకలు వేయఁ గొందఱు చప్పట్లుగొట్టి యల్లరి చేయుచున్నారు) మనసమాజోద్దేశములను మీకు సవిస్తరముగ శెట్టిగారు మనవిచేసియే యున్నారు. కావున మీరందఱు నీసమాజమునఁ జేరి దేశోపకారమొనరించి జనులవిశ్వాసమునకును గృతజ్ఞతకును గౌరవమునకును శ్లాఘనలకును వందనములకును బాత్రులగుదురని నమ్ముచున్నాను. ప్రస్తుతము ఈసభయందుండువారందఱు నీసమాజమునఁ జేరినట్లే నేనూహించెదను. అయినను నీసమాజమును జేరఁ గోరువారు తమ చిరునామాలను సంతకములను వ్రాసి దరఖాస్తులు శెట్టిగారికిఁ బంపించుకొనఁ గోరుచున్నాను. ఈసమాజములో పంద్రెండేండ్లకుమీరిన స్త్రీ పురుషులందఱునుఁ జేరవచ్చును. సభలకుఁబోయినఁ జందాలకై పీడింతురని మీరు భయపడ నవసరము లేకుండ నీసమాజమునకుఁ బ్రస్తుతము నేనొక్క వేయిరూపాయీలు సమర్పించుకొనుచున్నాను. కావునఁ బ్రస్తుత మీసమాజమునఁ జేరు వారెవ్వరునుఁ జందా లీయ నక్కరలే

దు. నేఁడు మీరందఱు శ్రమపడి యిచ్చటకు దయచేసి యీమహాసభ నలంకరించి యీమహోద్యమమునకుఁ దోడై నేఁజెప్పినవాని సావధానచిత్తముతో వినినందులకు మీకందఱకుఁ గృతజ్ఞుఁడనై యనేకవందనము లాచరించి యింతట విరమించుచున్నాను.

తరువాత యొకసభికుఁడు లేచి దొరతనమువారికిని సభాసదులకును నగ్రాసనాధిపతిగారికిని యీసభ గావించుటకు సహాయము గావించిన మహాజనులకును సంతయిజారాదార్లకును గృతజ్ఞతాపూర్వకవందనములు గావింప సభ ముగింపఁబడెను.

ఈవిషయమును గురించి మొదలియారుగారు వార్తాపత్రికల కన్నింటికి తంతి సమాచారములపంపి వానిలోఁ బెద్దపెద్ద వ్యాసములను వ్రాసి ప్రచురింపించిరి. కాని యిందుఁ బ్రవేశించుటకెవ్వరును దరఖాస్తులను పంపుకొనరైరి. అంతటితో మొదలియారుగారు నిరుత్సాహులుగాక యీపురమునందుఁ గలప్రతిగృహస్థు నింటికిఁ బోయి యీసమాజమునఁ జేరవలసినదని ప్రార్థించి కొందఱిని మాత్రము సామాజికులుగా నేర్పఱచుకొని పనిచేయనారంభించిరి. కాని యీసమాజము యొక్క సభలకు మొదలియారుగారును వారిస్నేహితులు ముగ్గురును గ్రామములో నొకరిద్దరుమాత్రము వచ్చుచుండిరి. సంవత్సరోత్సవములునుఁ బలహారములతోఁ గూడిన విశేషసభలకును నాయూరివారందఱు నాఁబాలవృద్ధముగ దయచేసి సంవత్సరమున కొకపర్యాయమైనను నాసమాజమునందుఁ గల యభిమానమును బ్రకటించుచుండిరి. ఇట్లు నాలుగైదు సంవత్సరములు గడచెను.

తరువాత మొదలియారుగారును నాయనస్నేహితులును మీటింగులవలనఁ బ్రయోజనము లేదనియు నవి జనులకు వినోదకరములుగను హాస్యాస్పదములుగను నుత్సవములుగను బరిణమించుచున్నవని

గ్రహించిరి. అయినను వీరు చేయఁదలపెట్టిన కార్యమును మాత్రము విడిచిపెట్టలేదు. మూర్ఖులని యెంద ఱెన్నివిధముల దూషించినను గార్యదీక్షాపరతంత్రులు తమప్రయత్నములను విడువరు. ఇది మహామహుల లక్షణము. ఒకనాఁడు మొదలియారుగారును నాయనస్నేహితులును గూర్చుండి యాలోచించి జనులు తమసత్కార్యములకుఁ దోడ్పడకుండుటకు నిరుత్సాహులుగాక నీసమాజము నామావశిష్టమగుచుండి నందులకు మిక్కిలి విచారించుచుఁ గార్యాచరణమువలన జనుల నొప్పించి వారికి జ్ఞానము గలుగఁజేసి యీసమాజముయొక్క యుత్కృష్టత వారి హృదయములకు నాటు నట్లొనరించి యీసమాజము నభివృద్ధిలోనికిఁ దేవలయునని యూహించి పనిచేసి చూపవలయును కాని మాటలతోఁ బ్రసక్తిలేదని నిశ్చయించుకొనిరి.

జనుల సహాయము వడయుటకు వారియభిప్రాయములను గ్రహించుటకు దేశాటనము సేసి వారితో ముచ్చటించుట నత్యావశ్యకము. వారియభిప్రాయమును గ్రహించుటకు వారితోఁ గలసి మెలసి తిరుగుట ప్రధానము. వారితోఁ గలసి మెలసి తిరుగుటకు నతిశాంతముతోఁ బనిచేయుట ముఖ్యము. అని వీరు గ్రహించి జనులయభిప్రాయములను నాచారవ్యవహారములను చక్కఁగాఁ దెలిసికొనినఁ గాని యీకార్యము నిర్వహించుటకు వలనుపడదని నిశ్చయించి తాముగ్రహించినదంతయుఁ దమ యనుభవముతోఁ గూర్చి వ్రాసి తమ జీవితకాలములోఁ జేయఁగలిగినంతఁ బనిచేసి. తక్కినది తమతర్వాత కార్యశూరులకు మార్గదర్శనముఁ గల్పింప నిశ్చయించుకొనిరి.

మూఁడవ ప్రకరణము.

గుణదోషములు ప్రతిసంఘమందును గనుపించును. అన్ని దేశములయందును నన్ని జాతులయందును గుణము లెక్కువగనో దోషము లెక్కువగనో గనుపించుచుండును గాని కేవలము గుణములు గాని దోషములు గాని యుండుట తటస్థించదు. కొన్ని సమాజములవారు గుణములను గ్రహింపఁజాలక దోషములనే పరిగణించి గోరంతలు కొండంతలుగాఁ జేసి వానినిఁ బోఁగొట్టుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించి పనిసేయుచుందురు. మరికొన్ని సమాజములవారు దోషములను పాటించక గుణములనే పరిగణించి దోషములను బోఁగొట్టుకొనవలయునని చేయు ప్రయత్నముల వలన గుణములకుఁ గూడ భంగము కలుగునని యూహించి భయపడి వేగిరపాటుతోఁ గర్తవ్యమాలోచింపకుండ పనిచేయుట నష్టదాయక మని తలఁచుచుందురు. ఇప్పుడు దుష్టములుగను నష్టదాయకములుగను నిందాస్పదములుగను ననర్థహేతుభూతములుగను గనుపించు నాచారము లొకప్పుడు లాభకరములుగను శ్రేయోదాయకములుగను నుచితములుగను క్షేమకరములుగను నుండవచ్చును. సదుద్దేశముతో లాభముకొఱకును క్షేమముకొఱకును నేర్పరుపఁబడిన యాచారములు కాలక్రమమున నష్టదాయకములుగను నశ్రేయస్కరములుగనుఁ బరిణమించుచుండును. ఏయేకాలమున నేయేయవస్థకు నేయేయాచారములు లాభకరములో! యేవేవి నష్టకరములో! దూరాలోచనముతోఁ బరిశీలించి పనిసేయుట ముఖ్యము. మఱియు దోషములని కొన్ని యాచారములను త్యజించుటవలన నాయాచారము లున్నప్పటికంటె నవి పోఁగొట్టుకొనినతరువాత మరియొక దురాచారము ప్రబలి పూర్వముకంటె నెక్కుడు నష్టము కలుగవచ్చును. ఒక జనసంఘముగాని యొక దేశముకాని దోషరహితమై గుణసమృద్ధితో నభివృ

స్థితిలో నున్నదని మనము నిశ్చయింపఁగూడదు. దేశకాలపాత్రతలను బట్టి గుణదోషముల నెన్ని గ్రహింపవలసియున్నది. ఒకదేశమునకును నొకసంఘమునకును లాభకరముగాఁ గనిపించు నాచార మింకొకదేశమునకును సంఘమునకును లాభకరమని నిశ్చయించుటఁ దగదు. జనుల నాగరికతను బట్టియు స్థితినిఁబట్టియు ననుభవజ్ఞానమునుబట్టియు దేశము యొక్క యభివృద్ధినిఁబట్టియుఁ బూర్వనాగరికస్థితులనుబట్టియు స్వభావసిద్ధములైన యితరకారణములనుబట్టియు నేయేసంఘమున కేయే దేశమున కేయేయాచారములు లాభకరములో యేవి నష్టదాయకములో చక్కఁగా యోజించి గ్రహింపవలసియున్నది. ఇది యిట్లుండ జనుల యభిప్రాయములను గ్రహింపవలసిన యవసర మొకటి ప్రధానము. దేశాభివృద్ధి కలుగఁజేయవలయునను దృఢాభిప్రాయముతో దురాచారములను పాఱద్రోలి సదాచారములను స్థాపింపవలయునను సత్కార్యాచరణపరతంత్రతాదీక్ష పూని తాము చేయు కార్యమువలన దేశమునకు నష్టముకలుగుచున్నదో లాభముకలుగుచున్నదో గ్రహింపఁజాలక తాము చేయుపని మంచిదియే యను నహంభావమున నొడలు మఱచి సంచరించుట దేశమునకు నష్టము కలుగఁజేయును. కాని లాభ మెన్నఁటికినిఁ గలుగఁజేయదు. మనదేశములో నిప్పుడు ప్రబలియున్న దురాచారము లొకప్పుడు సదాచారములుగనే యుండి యుండవచ్చుననియు నిప్పుడు దురాచారములుగాఁ బరిణమించిన యాచారములు మొదట సదుద్దేశములు లాభకరములునగు సదాచారములనియు దేశమునకు క్షేమకరములనియు నిశ్చయించి యేర్పరుపఁబడినవనియు మనము నమ్మవలసియున్నది. ఒకప్పుడు లాభకరముగాను సదాచారములుగను నున్న యాచారము లిప్పుడు దురాచారములుగాఁ బరిణమించుటవలన ప్రస్తుత మవి నష్టదాయకములే యయినను వానిని నిర్మూలము చేయుటవలన నష్టము కలుగునో లాభము కలుగునో పరిశీలన

బుద్ధితో దూర మాలోచింపవలసియున్నది. దేశానుభవమించుకయు లేక జనుల యభిప్రాయములును స్థితియు ననుభవమునుఁ బాత్రతయు వివేకమును నడవడియు జ్ఞానస్థితియు నించుకైనఁ దెలిసికొనక కూపమండూకములవలె నొకచోఁ గూర్చుండి కదలనేరక తమయనుభవమె వాస్తవమనియుఁ దాము చేయు కార్యములే సత్కార్యములనియుఁ దమప్రయత్నములే యుచితప్రయత్నములనియుఁ దా మామోదించిన యాచారములే ప్రపంచమంతయు సదాచారములుగ శిరసా వహింపవలయుననియు నహంభావముతో నుద్దేశించుట మూర్ఖలక్షణమని చెప్పవలసియున్నది. సదుద్దేశముతో నితరులు సేయు హితోపదేశములు తమ సత్ప్రయత్నములకు నీర్ష్యాభావముతోఁ గల్పించు నాటంకములని వానినిఁ బాటింపకుండ లాభనష్టములను గుర్తెఱుఁగక యొక మార్గముననేఁ గన్నులనుఁ జెవులను మూసికొని సంచరింప నిశ్చయించుకొనిన వానిని మూర్ఖుఁడని పిలుచుటవలనఁ దప్పేమున్నది. ఆహా! మూర్ఖత్వమును నహంభావమును నెట్టెట్టి యాపదలకును నష్టములకునుఁ గారణభూతము లగుచుండునో కదా! అవియెట్టి యనుచితకార్యములను చేయించి జనుల నిందలకును హాస్యములకును నాస్పదము చేయునో కదా! మఱియు నీరెండును నవివేకముతోఁ గలసి గుణత్రయములై జనులచే నెట్టెట్టియకార్యములనైన యెట్టి నీతిబాహ్యములగు పనులనైనఁ జేయించి యెట్టెట్టిపాపమునకైనఁ బాలుసేయును. కావున నీగుణత్రితయముగల మహానుభావులందఱకు మీరు గార్యశూరులు కావలదని చేమోడ్చి నమస్కరించి ప్రార్థింపవలసియున్నది.

మొదలియారుగారికిని వారిస్నేహితులకును దేశక్షేమమును సంఘాభివృద్ధియుఁ గలుగఁజేయవలయునను దృఢనిశ్చయమైనబుద్ధియుఁ గార్యశూరత్వమును బరోపకారదీక్షాపరతంత్రతయుఁ దక్క నీదుర్గుణత్రితయము వారికి లేదని నిశ్చయముగాఁ జెప్పక తప్పదు. తాము

నూతనముగా భేతాళపురమున స్థాపించిన సమాజము దమసదుద్దేశము
కనుగుణముగాఁ జక్కఁగఁ బనిచేయఁజాలక సర్వజనామోదకరము
గా నుండకపోవుటకు వగచుచు నందులకు మూలకారణమును దెలిసి
కొని జనుల యాచారవ్యవహారములను దేశకాలపాత్రతలను జక్క
గా పరిశీలించి గ్రహించినఁగాని యుచితమగు కార్యాచరణమున కవ
కాశ ముండదనియు నట్టికార్యాచరణమునఁ గాని లాభము లేదనియు
నిశ్చయించుకొని భేతాళపురమునుండి బయనమై దేశాటనము చేసి జ
నుల యాచారవ్యవహారములను బరిశీలించి విమర్శనాబుద్ధితో దేశాచా
రముల యోగ్యాయోగ్యతలను దెలసికొని తమ యనుభవమంతయు
వ్రాసి తమకును దమ యనంతర మితరులకును దేశాభివృద్ధికరమగు
కార్యములను జేయుటకు మార్గ మేర్పఱుప నిశ్చయించుకొనిరి. వీ
రియుద్దేశము మిక్కిలి శ్లాఘాపాత్రమైనదని చెప్పుట కెంతమాత్రము
సందియము లేదు. వీరు స్వభావముచే నుత్తమోత్తములనియు నమా
యికవృత్తికలవారనియు నిష్కపటహృదయులనియు నిదివఱకే జె
ప్పఁబడినది. ఆత్మగౌరవమును గాపాడుకొనవలయునను గోర్కెయుఁ
దాము గౌరవపాత్రులమను నభిప్రాయమును మానధనులమను నుద్దేశ
మును బరోపకార మాచరించుచు లోకరంజకముగాఁ బ్రవర్తింపవల
యునను దృఢమైన యభిప్రాయమును వీరికిఁ గలవు. తమ యాత్మగౌ
రవమును మానమర్యాదలను గాపాడుకొనుట వీరు ముఖ్యకార్యముగా
నెంచుకొని యన్ని కార్యములయందును నన్ని వేళలయందును బ్రవర్తిం
చుచుందురు. వీరెన్నఁడును నేకార్యమందును బరులకు హానికలుగఁజే
యలేదనియు మనసునందైనఁ బరులకుహానిఁదలపెట్టని నవనీతమువంటి
హృదయముగలవారనియు బరులకష్టములను దుఃఖములను దమకష్టము
లుగను దుఃఖములుగను బరిగణించు చక్కనిహృదయధర్మము గలస
త్పురుషులనియుఁ జెప్పుట కెంతమాత్రము సందియము లేదు.

వీరు నలుగురును దేశాటనము చేయుటకు నిశ్చయించుకొని యొకనాడు బయనమగుట కేర్పఱచుకొని తమ తమ యిండ్లయొద్ద జేయవలసిన యేర్పాటుల నన్నిటిని జేసికొనిరి. అంత నొకనాడు లోకనాథ మొదలియారుగారు ప్రయాణసన్నద్ధుఁడై యుదయ మారుగంటలకు బయలువెడలి తన సామా నొక బండిపై వేయించుకొని తా నొక బండిపైఁ గూర్చుండి రైలుస్టేషను చేరిరి. వీరు చేరిన నాలుగైదునిమిషములకు శెట్టిగారును తరువాత నాయుఁడుగారునుఁ పిమ్మట పిళ్ళగారును వచ్చి చేరిరి. వీరు తమతో రాముఁ డను నొకవంటవానిని కుప్పసామి యనునొకసేవకుని దీసికొని పోవుటకు నిశ్చయించుకొనిరి. తరువాత వీరునల్వురు 2 వ తరగతి రైలుటికెట్లు తీసికొని తమసేవకులను సామానుతో మూడవతరగతిలోఁ గూర్చుండఁబెట్టి రైలుబండి యెక్కిరి. వీ రాదినము పవలును రాత్రియుఁ బ్రయాణముసేసి మరునా డుదయము తొమ్మిదిగంటలకు రఘునాథపురమును జేరిరి. అక్కడ వారుదిగి యాయూర రెండుదినములుండుటకు నిశ్చయించుకొని తమసామానును సేవకులను నొకటి రెండు బండ్లలో నెక్కించి తాము రెండుబండ్లలో నెక్కి యాగ్రామమున నొకచోట బసకుదుర్చుకొని వంటచేయించుకొని భోజనముసేసి విశ్రమించిరి. ప్రయాణాయాసముచే నొడలుమరచి నిద్రపోయి సాయంత్రము నాలుగుగంటలకు మేలుకొనిరి. అప్పుడు వారు తమదుస్తులను తొడిగికొని రాత్రి వంటకుఁ దగిన యేర్పాటులను చేసి తమసేవకులకుఁ దమసామానంతయు నొప్పగించి యూరుఁజూడ షికారుపోయిరి. తాము బసదిగిన గృహస్థునివలన నాయూరఁగల గొప్పవారిని తెలిసికొని వారిపరిచయము సంపాదించుకొనుటకు వారిఁజూడ నిశ్చయించుకొనిరి. ఆసాయంత్రము కొందఱి పెద్దమనుష్యుల యిండ్లకుఁ బోయి వారిపరిచయము సంపాదించి తరువాత నాయూరనున్న క్లబ్బునకుఁ బోయిరి. ఆక్లబ్బువా రందఱు వీరిని సగౌరవముగ మన్నించి వార్తా

పత్రికలను చదువనందించియు టెన్నిసు, బిలియర్డ్సు మొదలగు వ్యాయామక్రీడలకు బిలిచియు ననేకవిషయములను గురించి మాటలాడియు సన్మానించిరి. టెన్నిసయినను బిలియర్డ్సనయినను నాడమని యాక్లబ్బువారితోఁ గలిసి మొదలియారుగారును శెట్టిగారును నాయుఁడుగారినిఁ బ్రోత్సాహపఱచిరి. పిళ్ళగారు చతురంగ మాడనారంభించిరి. మొదలియారుగారును శెట్టిగారును మాత్రము సభ్యులతో మాటలాడుచుఁ బ్రస్తుతవ్యవహారములు గురించి చర్చించుచుఁ గాలముఁగడిపిరి. ఇట్లుసాయంత్ర మెనిమిదిగంటలవఱకు క్లబ్బులోనుండి తరువాత నక్కడి పెద్దమనుష్యులయొద్ద సెలవు తీసికొని బసకువచ్చి భోజనము సేసి బసదిగినయింటి యజమానునితోఁ గొంచెముప్రొద్దు ముచ్చటించి నిద్రపోయిరి.

మరునా డుదయమున వీరు నలుగురు వేకువ నిద్రలేచి తమతమ దుస్తులను తొడిగికొని నూతనపరిచితులగు స్నేహితులఁ జూడఁబోయి పదునాకొండు గంటలవఱకునుఁ జూడగలిగినంత మందినిజూచి వారి పరిచయము సంపాదించుకొని బసకు మరలివచ్చి భోజనముసేసి విశ్రాంతిఁజెంది తిరిగి మూఁడుగంటలకుఁ బ్రయాణమై యైదారుగంటలవఱకు నందఱినిఁ జూడ వారివారి యిండ్లకుఁబోయి క్లబ్బుచేరిరి. అక్కడనున్నవారిలోఁ బార్థసారథియను నొకనూతనస్నేహితునివలన నాయూరికిఁ బదేనుమైళ్ళదూరమున నున్న సత్యవరమను గ్రామములో దేవుని కల్యాణమహోత్సవము జరుగుచున్నదనియు నాకల్యాణోత్సవమునకు ననేకప్రదేశములనుండి జను లనేకులు చూడవత్తురనియు సత్యవరము ప్రసిద్ధమయిన యొక గొప్పక్షేత్రమనియుఁ దెలిసికొనిరి. మఱియు నామరునాఁ డక్కడరథోత్సవము మహావైభవముతో జరుగుననియు నాయుత్సవమునకు డిప్యూటీకలెక్టరు, తహశ్శీలుదారు, పోలీసు డిప్యూటీసూపరింటెండెంటు మొదలగు యుద్యోగస్థు

లును గొప్పగృహస్థులును వెళ్ళుదురనియుఁ బార్థసారథి వీరితోఁ జెప్పి తానుఁ గూడ బోయెద ననియెను. అప్పుడు మొదలియారుగా రట్టిమహోత్సవములం దప్పక చూడవలెననియు నాయుత్సవము తాముకూడఁ జూడఁదగినదే యనియుఁజెప్పెను. శెట్టిగారత్యుత్సాహముతో మనము తప్పక పోవలెననిరి. పిళ్ళగారు తాము సమయమునకు వచ్చితిమని సంతోషించిరి. నాయఁడుగారు తామీక్షేత్రమునుగురించి యిదివఱకే వినియుంటిననియు నాక్షేత్రమున నున్న రథము మిక్కిలి గొప్పదనియు నట్టి గొప్పరథము ప్రపంచమున నెక్కడను లేదని వాఁడుకగఁ జెప్పుదురనియు నాయుత్సవమునకు మనము తప్పక పోవలయుననియుఁ జెప్పిరి. వీరునలుగురును తమతోఁ గలసి రమ్మని పార్థసారథిగారి నడిగిరి. ఆయన యంతకుఁ బూర్వమే పోనిశ్చయించుకొనినవాఁడు కావునఁ దానును వారితోఁ బయనమయి పోవుటకు నొప్పుకొని తానే యారాత్రి బండ్లను సిద్ధపఱచెదనని చెప్పి తెల్లవారుజామున నాలుగుగంటలకుఁ బయనమై పోవుట కేర్పఱచెను. మొదలియారుగారును నాయనస్నేహితులును నింటికిఁ దిరిగివచ్చి భోజనముసేసి తమసామానంతయుఁ దమతోఁ దీసికొనిపోవుటకు నిశ్చయపఱచి నిద్రపోయిరి. పార్థసారథిగారు తెల్లవారుజామున మూఁడుగంటలకే లేచి మొదలియారుగారు బసదిగియున్న యింటికి వచ్చి వారినిఁ బ్రయాణముసేసి యందఱునుఁ గలిసి బండ్లెక్కి నత్యవరమునకు బయలువెడలిరి. వీరు మార్గమధ్యమునఁ బార్థసారథిగారితో ముచ్చటించుచు నాయూరి సమాచారమును నచటియుత్సవవిశేషమునుగురించి చెప్పుకొనుచు కాలముఁగడిపిరి. పార్థసారథి గారొక సచ్ఛూద్రకుటుంబమున జన్మించినవారు. ఈతనితండ్రి పోలీసు ఇన్స్పెక్టరుపని సేసి విశేషద్రవ్యమార్జించి చనిపోయిరి. పార్థసారథి కొంతవఱకు విద్యనభ్యసించి తరువాత జదువు మానివేసి నాటకములయం దభిరుచిచే నొక నాటకకంపెనీ

నేర్పఱచి రఘునాథపురమున నున్న పెద్దమనుష్యులందఱితో స్నేహభావముతో సంచరించుచుఁ బ్రతికార్యమునందును దాను జోక్యము కలుగఁజేసికొనుచు మిక్కిలి పనియున్నవానివలెఁ దిరుగుచు గాలముఁ గడపుచుండెను.

ఇట్లు వీరందరు గలసి ఆయుదయ మెనిమిదిగంటలకు సత్యవరగ్రామమును బ్రవేశించిరి. ఆయూరప్పుడు మిక్కిలి జనసమ్మర్దము గలిగియుండెను. ఎక్కడఁ జూచినను యాత్రాపరులు గనుపించుచుండిరి. కొందఱు గృహస్థుల యిండ్లలోపలను, గొందఱు వీథియరుగులమీఁదను, గొందఱు చెట్లక్రిందను, గొందఱు గల్యాణోత్సవమునకు వేయఁబడిన పాకలలోను, పందెళ్ళలోను, గొందఱు సత్రమునందును బసదిగియుండిరి. ఊరంతయు జనులతో నిండియుండెను. దొమ్మరవాండ్రు, విప్రవినోదులు, పగటివేషగాండ్రు, బొబ్బిలిపాటపాడువారు, యాచకులు, వికలాంగులు, దొంగలు మొదలగువారు గుంపుగుంపులుగాఁ జేరి యాత్రాస్థులను బీడించుచు బాధించి నడచుటకు మార్గమైన లేకుండ గ్రామమంతయు నిండియుండిరి. పాథకసారథి సత్యవరగ్రామమును జక్కగా నెరిగినవాడు గావునను నదివరకట్టికల్యాణోత్సవముల నెన్నిటినోజూచి యున్నవాడు గావునను నాయూర నొకసాతానులయింట నొక పెద్దసావడియు నొకవిశాలమైన గదియు బసయేర్పఱచి సామానంతయు నందుదింపి రాముని గుప్పసామిని వంటచేయుమని యాజ్ఞాపించి మొదలియారుగారిని శెట్టిగారిని బిళ్ళగారిని నాయుఁడుగారిని దీసికొని యాయుత్సవము జూడవచ్చిన గృహస్థుల బసలకుఁ బోయెను. మొదలియారుగారును ఆయనస్నేహితులును స్నేహపాత్రులును పెద్దగృహస్థుల పరిచయలాభమును గోరువారును గావుననప్పుడక్కడకు విచ్చేసియున్న డిప్యూటీకలెక్టరు, తహాశ్శీలుదారు, డిప్యూటీసూపరింటెండెంటు మొదలగు నుద్యోగస్థులను నితరగృహస్థు

లను జూడఁబోయిరి. వీరు మొదట తహశ్శీలుదారుగారిని పోలీసు డిప్యూటీసూపరింటెండెంటుగారిని జూచి వారి పరిచయము సంపాదించుకొని పిమ్మట డిప్యూటీకలెక్టరుగారి బసకుఁ బోయిరి. ఆడిప్యూటీకలెక్టరుగారిపేరు అరుణాచలము నాయుఁడుగారు. ఆయన యీకల్యాణోత్సవముఁ జక్కఁగా జరుగునట్లు చేయుటకును యాత్రాస్థులకుఁ దగిన సదుపాయముల నేర్పఱచి యుత్సవములు చక్కఁగా జరుగునట్లుచేయుటకును సత్యవరము వచ్చి వారమునదినములనుండి యచ్చటయున్నారు. వీరు జనులకు మిక్కిలి యనుకూలమైన సదుపాయముల నేర్పఱచి తానును గొంతలాభమును బొందుచుండెను. అక్కడకు గ్రయవిక్రయములు చేసికొని ధనమార్జించుకొనవచ్చిన వర్తకుల యొద్ద వస్తురూపముగాను పాకలు, పందిళ్ళు, వేయించిన కంట్రాక్టర్లయొద్ద రొక్కరూపముగాను సమయోచితముగా విలునుబట్టి తాము చేసిన యుపకారమునకుఁ బారితోషికములను నజరానాలను గ్రహించుచు వస్తువుల నన్నిటిని రొక్కముగా మార్చుట కొకదుకాణమును బెట్టించి మిక్కిలి శ్రద్ధతో నాయుత్సవమున రాత్రిందివములు పాటుపడి పనిచేయుచుండిరి. ఈనాయుఁడుగారు మిక్కిలి సరసులును స్నేహపాత్రులును అని ధనికులందరు గౌరవింతురు. కాని కొందఱీయన సద్గుణముల ను సమయోచితప్రజ్ఞను గ్రహింపఁజాలక బోసిపులినాయుఁడుగారని యందురు. డిప్యూటీకలెక్టరుగారగు నరుణాచలము నాయుఁడుగారు పార్థసారథిగారినదివఱకే యెరిగినవారుగావున నాయనను గౌరవించి యాయనవలన మొదలియారుగారిని వారిస్నేహితులను దెలసికొని వారి నందఱను గౌరవించి యుచితాసనములపై గూర్చుండబెట్టిరి. పార్థసారథిగారు డిప్యూటీకలెక్టరుగారిని గూర్చియు నాయన సద్గుణములను గూర్చియు నాయన యిట్టియుత్సవములలో భక్తిశ్రద్ధలతో చేయు పనులను గురించియు వారు రాత్రిందివములు పడుచున్న కష్టమును గూర్చి

యు జెప్పి వారిని శ్లాఘించెను. అప్పుడు మొదలియారుగారికిని ఆయ న స్నేహితులకును డిప్యూటీకలెక్టరువారితో నీవిధముగా గొంత సం భాషణము జరిగినది.

డిప్యూ—నేఁడు మిక్కిలి సుదినము. మీసంగతి నేనిదివఱకు వినియుం డుటయేకాని మీదర్శనము నెన్నఁడు చేసియుండలేదు. మీలో తిరు మంగయాళ్వారు నాయుఁడుగారు మాకు మిక్కిలి యాప్తులు. వా రు నన్నెరుఁగకపోయినను నేను వారినెరుఁగుదును. వారితండ్రిగారు మిక్కిలిదొడ్డవారు. వారిని నేనెన్నటికిని మఱువఁజాలను. నాకు ప్రథమమున వారే యుద్యోగము నిప్పించినారు. వారియొద్ద నే నొకసంవత్సరముపైగా పనిచేసినాను. తరువాత వారిని మఱియొక జిల్లాకు బదలాయించిరి. నాయుఁడుగారూ! మీదర్శనము నాకిన్ని దినములకు లభించినందులకు నాకు మిక్కిలి సంతోషముగానున్న ది. నాకు మీతండ్రిగారియందుఁగల విశ్వాసముచేతను గృతజ్ఞత చేతను పరలోకగతులైనవారి దర్శనలాభము ప్రస్తుతము లభించక పోయినను మిమ్ములనైనఁ జూడవలయునని చాలకాలమునుండి నాకు గోరికి గలదని ప్రమాణము చేయగలను. అయినను నట్టి లాభప్రాప్తి నాకు జిరకాలమునుండి తటస్థపడలేదు. నేటికి నా యదృష్టము మంచిదగుటచే నాచిరకాలాభీప్సితము దీరినది. డి ప్యూటీకలెక్టర్ల మగు మేము సాహసించి సెలవుదీసికొన్నచో మా సెలవు దినములైన తరువాతఁ దిరిగి పూర్వస్థానమునకు రాగలుగు ట తటస్థింపదు. నే నీజిల్లాలో నైదారుసంవత్సరములనుంచి పని చేయుచు నీజిల్లాలో గొన్ని సంబంధములు గూడ జేసినాను. నేను సెలవుపుచ్చుకొన్న యెడల నన్నేజిల్లాకు బదలాయింతు రోయను భయముచేత నొకదినమైన సెలవుదీసికొనకుండఁ బనిచే యుచు మిమ్ములను జూచుట కవకాశము లేక నీశరీరమున్నకొని

యిట్లు పనిచేయుచున్నాను. నేఁడు మీయందఱిదర్శనము కేవల మలభ్యయోగ మనుట కెంతమాత్రమును సందేహము లేదు.

మొదలి—మీ యోగ్యతయంతయు నేను పార్థసారథిగారివలన విని మిమ్ములను జూచువఱకు నాప్రాణములు గొట్టుకొన నిక్కడకు వచ్చినాను. పార్థసారథిగారివలన మిమ్మునుగూర్చియు మీయోగ్యతను గూర్చియు నేనిదివరలో వినినదానికిని నిప్పుడు చూచినదానికిని మిక్కిలిసంతోషముగా నున్నది. తిరుమంగయాళ్వారునాయుఁడుగారు మీకెట్టి యాప్తులో మాకును నట్టియాప్తులే గావున మీరు మాకు ముఖ్యమైన స్నేహితులు.

శెట్టి—అరుణాచలంనాయుఁడుగారు డిప్యూటీకలెక్టర్లందరిలోను మిక్కిలి మంచివారనియు నుత్తమోత్తములనియు నిదివఱకే వినియున్నాము. డిప్యూటీకలెక్టర్లందఱు నిట్టివారయినయెడల మనదేశము మిక్కిలి త్వరలోనే యభివృద్ధికి వచ్చుట కెంతమాత్రము సందేహము లేదు.

పిళ్ళె—మీదర్శనలాభ మీకల్యాణోత్సవము కంటె మిక్కిలి యెక్కువయని నాయభిప్రాయము. మీస్నేహము మాకీదినమున లభించుట మాపుణ్యముగాని మఱియొకటి కాదు. ఇది మాకు పార్థసారథిగారిమూలమునఁ బ్రాప్తించినది. వారి నెన్నటికి మఱువరాదు.

పార్థ—డిప్యూటీకలెక్టరుగారి యోగ్యతయు సుగుణసంపత్తియు వారితో స్నేహముచేసినవారికే గాని యితరులకు దెలియదు. వీరు సంపన్నగృహస్థులు. అయిదారులక్షల రూపాయీలు రొక్కము సంపాదించినారు. ఈనడుమ అర్బత్ నాటుకంపెనీలో బోయిన ధనము గాక నిప్పు డయిదారులక్షలున్నవి. వీరు మిక్కిలి మర్యాదగలవారు. వీరు జనులందఱితోను దలలోనాలుకవలె సంచరించుచు వారి గౌరవవిశ్వాసములకుఁ బాత్రులయి యున్నారు.

డిప్యూ—మీ రిక్కడ నున్నంతవఱకు నిక్కడకే భోజనమునకు ద యచేయవలెను. పార్థసారథీ! నీవుండికూడ వారిని వేరేస్థలమం దు బసచేయించుట న్యాయముగాదు. మీరందఱు నిచ్చటికే వచ్చి యుండవలసినది.

మొదలి—ఈపూటకు మమ్ము మన్నించవలెను. మేము సాయంత్రము భోజనమున కిక్కడికే వచ్చెదము.

పార్థ—మీ రేతొందరపనిలో నుందురోయని యూహించి మీబసలో స్థలసదుపాయముండునో! లేదో! యని వారిని సాతాని సీనయ్య గారియింట బసకుదిర్చి యచ్చట నుండున ట్లేర్పఱచినాను. ఆయి ల్లు మిక్కిలి సదుపాయముగా నున్నది. సీనయ్యాయు నాతనికొ మాళ్ళిద్దరును నుదయముమొదలు సాయంత్రమువఱకు నూరిలో ది రుగుచుందురు. ఆయింటిలో మిక్కిలి సదుపాయముగా బసకుదిరి నది. మీసెలవుప్రకార మందఱము రాత్రి కిక్కడకే భోజనమున కు వత్తుము.

డిప్యూ—వారిని బసకుఁ దీసికొనిపోయి యక్కడవిడచి నీవయిన ని క్కడకు భోజనమునకు రాక తప్పదు.

పార్థ—చిత్తము. (అని అందఱు సెలవుదీసికొనిరి)

తరువాత వీ రైదుగురును బసదిగిన యింటికిఁబోయిరి. పార్థసా రధి వారి నచ్చటఁ దిగబెట్టి డిప్యూటీకలెక్టరుగారియింటికి భోజనము నకుఁ బోయెను. మొదలియారుగారును వారిస్నేహితులును భోజనము చేసి విశ్రమించిరి. పార్థసారధి డిప్యూటీకలెక్టరుగారితో భోజనముచే సి కొంతసేపు పేకాడుచుఁ గూరుచుండి తరువాత విశ్రమించెను. పి మ్మట సాయంత్రము నాలుగుగంటలకుఁ బార్థసారధి మొదలియారు గారి బసయింటికిఁబోయి వారితోఁగలసి కల్యాణోత్సవముఁ జూడనే గుదెంచిన పెద్దమనుష్యులలో గొప్పవారినిఁ గొందఱిని జూచి దేవాల

యమునకుఁ బోయెను. అచ్చటను నొకయరగంట దాదాపుగా నుండి దేవునిదర్శనము చేసి కొంతదూర ముత్సవములోఁ దిరిగి చీకటిపడుసమయమున కింటికిఁ దిరిగివచ్చెను. డిప్యూటీకలెక్టరుగారు సాయంత్రమే డుగంటలకే భోజనము లగునుగావునఁ దమ్ము ద్వరలో దయచేయుమన్నారని మీనలుగురితోఁ జెప్పుమనిరని పార్థసారధి వారితోఁ జెప్పి తాను వేరేపనిమీఁదఁ బోయెను. మొదలియారుగారును స్నేహితులును తమతమ దుస్తులను దీసివేసి ధోవతులను ధరించి డిప్యూటీకలెక్టరుగారియింటికి భోజనమునకుఁ బోయిరి. డిప్యూటీకలెక్టరుగారును వీరు వచ్చువఱకే వీరికొఱ కెదురుచూచుచుండిరి. తరువాత నందఱుగలసి భోజనము చేసిరి. వీరి భోజనము లగునప్పటి కెనిమిదిగంటలయినది. పిమ్మట నొకపావుగంట తాంబూలములు వేసికొనుచు మాటలాడుచు గూరుచుండి తమ బసకుఁ బ్రయాణమయిరి. డిప్యూటీకలెక్టరుగారు పార్థసారధిని దీసికొని వేఱొకపనిమీఁదఁ బోయిరి. ఇట్లు మొదలియారుగారు మొదలగు నలుగురును బసకు వచ్చుచుండగా మార్గమున వీరికి నూతనపరిచితుఁడగు నొక పెద్దమనిషి గానుపించి యారాత్రి జరుగు "రథోత్సవముఁ జూడరా!" యని యడిగి "చాలఁ గొప్పయుత్సవము జరుగు" నని యాయుత్సవమును గూర్చి కొనియాడుచుఁ బలికెను. అంత మొదలియారుగారు బసలోనికిఁబోయి మరల నుత్సవము జూడ బయలువెడలెదమని చెప్పిరి. శెట్టిగారు దా మచ్చటకు వచ్చిన గారణ మన్నివినోదములును జూచుట దక్క మఱియే మున్నదనిరి. పిళ్ళగారు తప్పక తామాయుత్సవమునకుఁ బోదగినదనియు నిక్కడిరథము మిక్కిలి గొప్పదని తామిదివఱకే వినియుంటిమనియు సెలవిచ్చిరి. నాయుఁడుగారు డిప్యూటీకలెక్టరుగా రుత్సవమునకు రారా ? యని యడిగిరి. దాని కానూతనపరిచితుఁడు డిప్యూటీకలెక్టరుగారు బోగము మేళములు చూడరనియు వారు గొంధఱిస్నేహముకొఱకును నితర

కారణముల చేతను క్రొత్తగా "యాంటీనాచిగరల్ మువ్ మెంటులోc" జేరిరనియు బహిరంగముగా భోగము మేళములు జూడరుగాని రహస్యముగా సర్క్యూటులో నున్నపుడెల్ల భోగము వాండ్రతోనే రాత్రులన్నియుc గడపుదురనియుc జెప్పి కలెక్టరుగారి చర్యలను గూర్చి కొంచెము పన్యసించెను. మొదలియారుగారును వారి స్నేహితులును దమ నూతనపరిచితునియొద్ద సెలవుదీసికొని "యాంటీనాచిగరల్ మువ్ మెంటు"ను గూర్చి చర్చించుచు బసచేరి తమదమదుస్తులను దొడిగికొనిరి. అందరు ట్రౌజర్సు, బూట్సు, పెద్దకోట్లు దొడిగికొని తలపాగలను ధరించిరి. పురుషులకు వస్త్రాలంకారముకన్న వేఱె యలంకారము లేదనియుc బురుషులు దమకుచితమయిన వస్త్రములను ధరించినcగాని సామాన్యజనుల వలన గౌరవమును బొందcజాలరనియుc బురుషుల గౌరవమును వస్త్రాలంకారములం బట్టియే జనులు గ్రహింపcగలుగుదురనియుc జక్కcగా గ్రహించుటచే వీరందఱు దుస్తులను వేసికొని యలంకరించుకొని రథోత్సవమునకుc బోయిరి.

ఆనాడు రథోత్సవముc జూచుటకు జనులనేకులు వేనవేలుగా ననేకప్రదేశములనుండి వచ్చిరి. ఉత్సవమందలి జనసమ్మర్ద మింతింతని చెప్ప శక్యముగాదు. రథోత్సవము సాయంత్ర మూడుగంటలకే ప్రారంభింపcబడెను. వీరుత్సవముజేయనప్పటికి తొమ్మిదిగంటలు పైగా నైనది. అప్పుడా జనసమ్మర్దములో రథమువద్దకుc బోవుటయే మిక్కిలి కష్టసాధ్యముగానున్నను దూరమున నెచ్చటనో గుంపులో గలసి యనామధేయులగు సామాన్యులవలె నుత్సవముc జూచుట తమ యాత్మగౌరవమునకును నౌన్నత్యమునకును దగదని యెంచి విస్తారమగు నాజనసమ్మర్దములోcబడి ముందుకు వెనుకకు నెంటcబడుచు మోచేతిదెబ్బలు తినుచు, నిటునటు నీడ్వcబడుచుc దలపాగలు క్రిందబడకుండcగాపాడుకొనుచుc దిట్లుదినుచుc గాళ్ళుద్రొక్కించుకొనుచు జుట్టల

నిప్పునఁ గాల్పఁబడుచు నతికష్టతరముగా రథముదగ్గర కీనలుగురుఁ బోయిరి. వీరునలుగురు నొండొరులను విడచినచోఁ దిరిగి తాము గలసికొనుట గష్టమనియెంచి యొకరిచేతినొకరు బట్టుకొని నడచుచుండుటచే జనులకు మఱింత యాటంకముగానుండె. వారు వీరి ననేకవిధములుగా బాధించిరి. దడిగట్టినట్లు వీరునలుగురు గలసి నడచుచుండుటచే వీరిని గొందఱు చేతులతోను జేతికఱ్ఱలతోను గొట్టుటఁగూడ సంభవించినది. ఉత్సవము సాంతముగాఁ జూడకయే బసకుఁ దిరిగిపోవుట పురుషలక్షణమును ధీరోదాత్తలక్షణమును గాదని వీరు చక్కఁగా గ్రహించినవారగుటచే నెట్టికష్టములకైనఁ బాలయి నెంతశ్రమకైన నోర్చి యొకటిరెండు పరియాయములు గాలు జారి మొదలియారుగారును శెట్టిగారును గ్రిందబడుట దటస్థించినను బట్టుదలతో నెట్టకేలకు రథమును సమీపించిరి. అక్కడ నొకడు నాయుఁడుగారిని వెనుకనుంచి త్రోయ, వారు రథచక్రముమీఁదఁ బడి కొద్దిగాయముతగిలి లేచిరి. అంతటఁ బిళ్లెగారితలపాగ యిలాయిమంట నంటుకొని వేడియాముదము మొగముమీఁదఁ బడుటచే నాయన మొగముప్రక్కను గొంచెము కాలెను. ఎన్నియాటంకములు గలిగినను నెన్నికష్టములు సంభవించినను ధీరులు తాముచేయ నిశ్చయించుకొనిన గార్యమును ద్యజింపరు. ఇట్లు వీరు నలుగురు నమితబాధలకుఁ బాలయి యెట్టకేల కతికష్టముగా రథముముందు నాడుచున్న భోగముమేళ మెదుట నిలఁబడిరి. నాయుఁడుగారి మోకాలికి రథచక్రము మీఁదఁబడుటవలన సంభవించిన గాయమును బిళ్ళెగారికి మొగము గాలుటవలన సంభవించిన గాయమును నెట్టిబాధ గలిగించుచున్నను వీరుఁ దమపట్టుదలను మానుకొనక గాయములు దగలనివారివలె బాధలనన్నిఁటిని దిగమ్రింగి మిక్కిలి యోరిమితో నుండిరి. మొదలియారుగారును శెట్టిగారును శ్రమచే నొగర్చుచు శరీరమంతయు చెమటలు గ్రమ్మఁ దాము గ్రిందఁబడుటచే దమదు

స్తులకంటుకొన్న దుమ్మును బురదను దుడిచికొనుచు నేమియుఁ దట
స్థించనివారివలె నటించుచుఁ దమయాపదల నెవ్వరైనఁ గనిపెట్టుదు
రేమో! యని మనసులో శంకించుచు నలుదిక్కులు జూచుచు నిలచి
రి. జను లెవ్వరైనఁ దమకు దటస్థమయిన పరాభవములను గ్రహించి
నచోఁ దాము పరిహాసాస్పదుల మగుదుమని మనసులో వీరికి సందేహ
మును భయమును లేకపోలేదు. అయినను దమ యాత్మగౌరవమును
నిలఁబెట్టుకొనుట కెన్నెన్నియుపాయములనైనఁ బన్నుచుఁ దాముపడి
న యాయాసమునుఁ బ్రకటీకృతముఁ గాకుండఁ బ్రవర్తించుచుండిరి.
అప్పుడీనలుగురిని జూచి మేళములోని భోగమువాండ్రందఱు నతివిన
యభయభక్తులతో సగౌరవముగా నొక్కొక్కరి కొక్కొక్కదండము
చొప్పున మందహాసముతో దండములు పెట్టిరి. మొదలియారుగారును
వారిస్నేహితులును దమకు భోగమువాండ్రు పెట్టిన దండమునందుకొ
ని యొండొరులతో మాటలాడుకొనుచుఁ దాము జెందిన పరాభవముల
ను గ్రహించి వారుమందహాసముచేసిరేమో! యని కొంచెము శంకిం
చి వారవిగనిపెట్టుట కవకాశము లేదని యెంచి ధైర్యముఁ దెచ్చు
కొని మందహాసములు చేయుచు నిలచిరి. వీరినలుగురిలోఁ బిళ్ళగారికి
మొగముమీఁదఁ గొంచెము కాలియుండుటచే నాగాయమువలన నను
భవించుచున్న బాధ యెంతదుర్భరముగానున్నను దాని నితరులగం
డ్లబడకుండఁ దప్పిపెట్టుట కవకాశము లే దని గ్రహించి యించుకైన
బాధలేనివానివలె నటించవలెనన్న యభిప్రాయముచేతనో! తనకు
సంగీతమందును నభినయమునందును గల యభిరుచిని బ్రకటింపనెంచి
యో! లేకఁ దనకు వీనియందుగల యభినివేశ మా మేళములోని భో
గమువాండ్రకు దెలిపి వారివలన రసికాగ్రగణ్యుఁడనని గౌరవింపఁబ
డవలయునను నభీష్టముచేతనో! మనము స్పష్టముగాఁ జెప్పలేము గా
ని తనయొద్ద వగర్చుచు నిలచియున్న సంగీతాభినయసముద్రుఁడగు శ్ర

ట్టిగారు పెదవి గదల్పక యూరకున్నను బిళ్ళగారు మేళములోనున్న ఫిడేలు వాయించువానిని మెల్లగాఁబిలచి యొకజావళీ నభినయించునట్లాయాటగత్తెతోఁ జెప్ప సెలవిచ్చిరి. ఆయాటగత్తె చిరునగవునవ్వుచు సిగ్గునభినయించి యాజావళీని నభినయింప మొదలుపెట్టెను. తరువాత బిళ్ళగారు దనకభిముఖులై నిలచి యాడుచుఁ దనయాజ్ఞను శిరసా వహించి తనయందమితగౌరవమును భక్తిని జూపుచున్న యాయాటగత్తె విషయములో రాయబారుల నంపుట నావశ్యమనియు ననుచితమనియుఁ గూడ నెంచి తానే స్వయముగా నేమేమో హస్తములను బట్టుమని చెప్పియుఁ గొన్ని జావళీలను బదములను నభినయించుమని పురమాయించియుఁ దనసంగీతాభినయశాస్త్రాభినివేశము నంతను విచ్చలవిడిగాఁ బ్రకటించి నాయకీనాయకభావములను గూర్చి యడుగుచుఁ దెలియనివెల్ల దాము సెలవిచ్చుచుఁ దనశృంగారశాస్త్రజ్ఞానమంతయు నామేళములో వారికిఁ దెలియఁజేసిరి. అంతనీరథోత్సవ మొక బహిరంగప్రదేశమునకు వచ్చెను. అక్కడ రథము నిలపి భాగవత మాడుటకు నేర్పఱుపఁబడినది. భాగవతము చూచుటకదివఱకే చాల మంది జనులు వచ్చి కూర్చుండియుండిరి. రథోత్సవముతో వచ్చిన వారందఱు నొకరికన్న నొకరుముందుగాఁ గూర్చుండవలయు నని తొందరగాఁ బరువులెత్తి యాప్రదేశమునఁ గిక్కిరిసికూర్చుండిరి. అప్పుడు మేళములోనున్న భోగమువాం డ్రందఱు మొదలియారుగారికిని వారిస్నేహితులకును నందుముఖ్యముగాఁ బిళ్ళగారికిని దండములుపెట్టి యింటికిఁబోవ సెలవిండని యడిగిరి. అప్పుడు పిళ్ళగారు "ఈమేళములోనున్న యాటకత్తె కేమియయిన బహుమానమిచ్చి పంపించుట యుచితము; కాని యీసంగతి మన నూతనస్నేహితులకును డిప్యూటీ కలెక్టరుగారికిని దెలిసినచో బాగుగ నుండదు. వారు 'యాంటీనాచిగరల్ మువ్ మెంటు'లోఁ జేరినవాఁడనికూడ తెలిసినది. భోగము మేళము

చూచుటయే కాక యందలియాటకత్తెకు బహుమానమిచ్చుట మరియొక గొప్పనేరముగా నీయన బరిగణింపక మానఁడు. కాని దాదాపు రెండుగంటలకాలము మన మిష్టమువచ్చినట్లెల్ల యాయాటకత్తెచే హస్తములుపట్టించి పదములను జావళీలను నభినయింపఁ జేసి యిప్పుడేమియు నీయకయే పంపించుట నా గౌరవమునకుఁ దగదు. దీనికేమియైననిచ్చినచో 'యాంటీనాచిగరల్ మువ్మెంటు' వారికిఁ దెలియుటకు వీలుగనుపింపదు. ఒకవేళ యీమేళములో వాండ్రే గొప్పకొఱకు మాకుఁ బిళ్ళగారు బహుమానమిచ్చిరని చెప్పుదురేమో! యనిసందేహముతోఁచుచున్నది. నీకు బహుమానమిచ్చిన సంగతి యితరులతోఁ జెప్పవలదన్నచోఁ మన పిఱికితనము వెల్లడియగును. అందువలనఁ గార్యము మఱింత పాడుగావచ్చును" అనికొంతసేపాలోచించి "యింతకు నాయాత్మగౌరవమును మరియాదయు నిలబెట్టుకొనుట ముఖ్యము. గౌరవమును నిలబెట్టుకొనుటకు నాస్వంతద్రవ్యములోనుండి సంతోషపూర్వకముగ నాలుగురూపాయీలిచ్చినచో నెవరికేమి నష్టమున్నది. ఈయాంటీనాచిగరల్ మూవ్మెంటువారి పుట్టియ్యేమి మునిఁగినది. ఈయాంటీనాచిగరల్ మూవ్మెంటువారు జనులకు మహోపకారమును చేయుచున్నామను నహంభావముతో జనులస్వాతంత్ర్యమునకు నష్టమువచ్చుచున్నారు. ఇదియెంతమాత్రమును నుచితము గాలేదు. ఈనడుమ యొకపెద్దమనుష్యుఁ డొకవారును మగవాండ్రనుఁ గలిసి యాడిన నాటకమును జూచి వారినాటకప్రయోగములు మిక్కిలి యాహ్లాదకరముగా నుండుటచే సంతోషపూర్వకముగ బహుమానమిచ్చెను. ఆస్వల్పవిషయమును నత్యధికముఁజేసి యతని నిందించుచు బహిరంగముగా నాక్షేపించుచు వార్తాపత్రికలకుఁగూడ వ్రాసి యల్లరిచేసినారు. ఇదియంతయు నీయాంటీనాచిగరల్ మువ్మెంటువారే ప్రకటించి పాపమాగృహస్థుని నవమానపఱచిరి. ఈయాంటీనాచిగరల్ మువ్మెంటువారు మూరాలోచనము

లేనివారనినా తాత్పర్యము. భోగమువాండ్ర యాటపాటలకుఁ బ్రోత్సాహము చేయకపోయినచో వాండ్రు గర్హితమగు తమవృత్తినిఁ ద్యజింతు రని యూహించుట యంత సహేతుకముగా నాకుఁ గన్పింపదు. భోగమువాండ్రు తమయాటపాటలవలన ధనమార్జించి జీవనము సేయకపోయినచోఁ దమకాలమంతయు వ్యభిచారవృత్తియందే కడపి దేశమునకు హాని కలుగఁజేయుదురు. కాఁబట్టి వాండ్రను నాటపాటలకుఁ బిలువక నిరుత్సాహపఱచుటకంటె వారి యాటపాటలకుఁ బ్రోత్సాహము కలుగఁజేయుచు వారికి హితోపదేశము సేసి, గర్హితమయిన వృత్తినివిడిచి వివాహములు చేసికొని ధర్మపత్నులై సుఖమున గౌరవముతోఁ గాలముఁ గడపునట్లు చేయుట మంచిది. ఈకారణమునుబట్టియు మరియు నీభోగమువాండ్రకు నీయుత్సవముల లభించు స్వల్పలాభము నెంచియు నింతియెకాక వీరియుత్సవసమయములో స్వల్పలాభమునకు నాశపడి బహుదూరమునుండి తమవారిని విడిచి యిక్కడకు వచ్చి యాడుమన్నప్పు డాడి పాడుమన్నప్పుడు పాడి వెట్టికిఁ దహస్సీలుదారుగారు పోలీసుద్యోగస్థులు మొదలగువా రందఱియభీష్టములను దీర్చుచుఁ బాటుపడుచున్న వీరియందు జాలిచెందుట న్యాయముగాని యాగ్రహపడుట న్యాయముగా దనితలఁచియు వారికి హితోపదేశముచేసి సన్మార్గమునకుఁ దేవలయునుగాని వారు గానాభినయవిద్యలను ద్యజించి మఱింతపాడై దేశమందుఁ బెనుభూతములవలెఁ సంచరించుచు జనులను బాధచేయునట్లు చేయుట ధర్మముగాద" ను గారణమును బట్టియు పిళ్లగారాయాటగత్తెకు బహుమానమిచ్చుటకే నిశ్చయించుకొనిరి. మఱియుఁ బిళ్ళగారీపనికి సాహసించుటకింకొక రహస్యకారణము గలదు. బహిరంగముగా భోగమువాండ్ర యాటపాటలను గనియు వినియు వారికిఁ బ్రోత్సాహముఁ గలుగఁజేయ "యాంటీనాచిగరల్ మువ్ మెంటు"లోఁ జేరి యుపన్యాసపీఠములన

నీతు లుపదేశించుచు రహస్యముగా లంజల గుడిసెలలో దూరు వా
క్కారులగు మహానుభావుల నెందరినో యీయన యెఱుఁగుదురు. ఈ
కారణము లటుండ నలువదియేండ్లకు లోపుండనివయసు గలిగి తమ
గొమార్తెలకుఁగానిదమయక్క చెల్లెండ్ర కొమార్తెలకుఁగానిదమచెల్లెం
డ్రు మొదలగువారికిఁ గాని వివాహములు జేయువారును వివాహములు
చేయఁదలపెట్టినవారును యాంటీనాచిగరల్ జాతిలో నెన్నఁబడక వా
రి యిండ్ల జరుగువివాహోత్సవములకుఁ బోయి వారి నాదరించి గౌ
రవించిన మహామహుల నెందరినో యీపిళ్ళగా రెఱుఁగుదురు. కాఁబ
ట్టి యీబలమైనకారణములను బట్టి యేదోషము నెఱుఁగని యీపిళ్ళ
గా రామేళమందలి యాటగత్తెకు బహుమాన మిచ్చుటకే నిశ్చయించు
కొని కోటుజేబులోఁ జేయివెట్టి యందేమియు లేకపోవుటచే ధారాళ
మైన మనస్సుతో నించుకైన సందియముఁ బూనకఁ దనబస యానవా
లు చెప్పి మరునా డుదయమేడుగంటలకుఁ దన్నుఁజూడుమని యా
యాటగత్తెతోఁ జెప్పెను. ఆయాటగత్తెయు జిత్తమని వినయగౌరవ
ములతో దండము పెట్టి సెలవుదీసికొని పోయెను.

తరువాత నాప్రదేశమున భాగవతము జరుగునని వీరు నలుగురు
తెలిసికొని యీభాగవతము గూడ గొంతచూడవలయునని నిశ్చయిం
చుకొని తమయాత్మగౌరవమునకును దమమర్యాదకునుఁ దగినప్రదేశ
మున ముందు గూర్చుండవలయు నని యూహించి తమతరువాత వచ్చు
వారుఁగూడఁదమ ముందు గూర్చుండుట కవకాశములేకుండ భాగవత
మాడుటకు మిగిలియున్న ప్రదేశములో సగము భాగ మాక్రమించు
కొని స్వస్థచిత్తులై గూర్చుండిరి. తరువాతఁ గొంతసేపటికి భాగవత మా
రంభించుటకు భాగవతులు వచ్చిరి; కాని భాగవత మాడుటకు రంగ
స్థలము లేకపోవు టటుండ కాగడాలు వేయుటకైన నవకాశము గను
పించలేదు. అప్పుడు భాగవతము చూడవచ్చిన జనులను నీనలుగురిని

వెనుకకు జరుగుఁడని కాగడాలతోను కఱ్ఱలతోను పెద్దపెద్ద కేకలు పెట్టి చెప్పుచు వెనుకకుఁ దరిమిరి. అప్పుడు మొదలియారుగారును శెట్టిగారును వారిస్నేహితులిద్దరును దాము లేచినచోఁ దమ ముం దెవ్వరైన వచ్చి కూర్చుందురని శంకించి లేవకయే దమతమ శరీరలాఘవమునకు దగినంత తొందరగా వెనుకకు జరుగ నారంభించిరి. ఆసమయములో గొందఱు వీరి ముందుఁ గూర్చుండి వీరిని వెనుకకుఁ ద్రోయ నారంభించిరి. అట్లు వీరిముందుఁ గూర్చుండుట దటస్థించినవారు గదలఁగలిగినంత లాఘవముతో నీనలుగురును వెనుకకుఁ గదల జాలనికారణమును బట్టియుఁ బ్రక్కలనున్నవారు వీరిపై బడుటచే వీరు సులభముగా వారిని వారించుకొననేరని హేతువును బట్టియు శెట్టిగారి తలపాగ క్రిందబడుటయు మొదలియారుగారు వెల్లకిలఁబడుటయు నాయుఁడుగారును బిళ్ళగారును గుంపులోఁ గదలనేరకఁ జిక్కులుపడుటయు మొదలైనగొన్ని బాధలు వీరికిఁ దటస్థమగుట సంభవించినది. ఈనలుగురు నీవిధముగా శరీరాయాసమును బడుచుఁ దమ్మెఱిగినవారెవ్వరు దాము పడుచున్న కష్టములను జూచుట సంభవించకుండు టీయవస్థలో నొకగొప్పయదృష్టముగా నెంచుకొనుచుండిరి. అప్పుడు వెనుకనున్నగుంపులో నిద్దరు లేఁచి గట్టిగా మాట్లాడుకొనుచు నొండొరులను దూషించుకొనుచుఁ గయ్యమాడఁ జొచ్చిరి. ఆయల్లరి విని కొందఱు లేఁచి యలజడి గలుగఁజేసిరి. ఈసమయములో నొకప్రక్కనుండి "వెఱ్ఱికుక్క- వెఱ్ఱికుక్క" యను నొక కేక వినిపింప నాప్రక్కఁ గూర్చున్నవారందఱు నొక్కసారిగా లేఁచి రెండవప్రక్కకుఁ బోసాగిరి. ఇట్లందఱు లేఁచి యల్లకల్లోలముగా సభలో నల్లరి చేయుచుండ మన కథానాయకులగు నీనలుగురు పెద్దమనుష్యులును దాము గూర్చుండియున్న ప్రదేశమునుండి సులభముగా త్వరితముగా లేవఁగలుగుటకుఁ దమశరీరస్థితులను బట్టియు నాసమయమునఁ దాముకున్న యవస్థలను బ

ట్టియు వీలు గలిగియుండకపోవుటచేఁ గొందఱీ కాళ్ళక్రిందఁ బడ వలసిన యింకొక నూతనావస్థఁ గూడ వీరికి సంప్రాప్తమయ్యెను. ఈవిధముగా వీరు పలువిధములగు నవస్థలకుఁ బాలయి యెట్టకేలకు నేలఁజేతులానుకొని మెల్లగా లేచి నిలబడి తమనలుదిక్కులను లేచి యిట్టిటుకదలుచున్న జనులగుంపులో నుండి యావలకుఁ దప్పించుకొని పోఁగలుగుట మిక్కిలి దుర్ఘటముగాఁ గనుపింప "లేవవద్దు కూర్చొండి, కూర్చొండి" యని గొందఱు పోలీసుభటులచేతను మఱికొందఱిచేతను సత్యవరగ్రామమునసబు కరణములచేతనుఁ బెద్దపెద్ద కేకలతోను చేతిబెత్తములతోను నదలింపఁబడిరి. తరువాత వీ రతికష్టముమీఁద నీవలఁబడి యాయుత్సవమునకుఁ దమ నూతనపరిచితులగు డిప్యూటీకలెక్టరుగారు మొదలగువారు వత్తురను నుద్దేశముతో వచ్చితిమి గాని లేనిచో రాఁదగినది కాదని తమలోఁదా మనుకొనుచుఁ దమయవస్థ నంతనుఁ దమ్మెఱిగినవా రెవ్వరును జూచి యుండకుండు టొకగొప్ప యదృష్టమని సంతోషించుచుఁ దాముఁ బడినశ్రమచే వగర్చుచుఁ దలపాగలను సవరించుకొనుచు "నేమియుఁ బోలేదుగదా" యని యొండొరుల నడిగి తెలిసికొనుచు మెల్లగా బసకుఁ దిరిగివచ్చిరి. వీరు బసకుఁ వచ్చువఱకు రాముఁడును గుప్పుసామియు వీధితలుపు తాళము వేసి యుత్సవముఁ జూడఁబోయిరి. ఇంటివారందఱు భాగవతముఁ జూడఁబోవుటచే నెన్ని కేకలు పెట్టి పిలచినను నెవ్వరును బలుకలేదు. అప్పుడు తాము చేయఁదగినదేమియు లేక శ్రమదీర్చుకొనుచుఁ జల్లగాలిచేఁ దమతమ యాయాస ముపశమింపఁజేసికొనుచు వీధియరుగుపైఁ గూర్చుండిరి. పిళ్ళగారును నాయుఁడుగారును దమకు సంప్రాప్తమైన గాయములకుఁ దత్కాలచికిత్సలనైనఁ జేసికొని బాధ నుపశమింపఁజేసికొనుట కుపాయము గానకఁ దమతమ బాధలనుఁ దమగదుపులోనే యిముడ్చుకొనియు మొదలియారుగారును శెట్టిగారును దమతమదుస్తులు కొన్నిచో

ట్లఁ జరిగిపోయి వానికి దుమ్మంటుకొని యుండఁ గాలిదెబ్బలచేతను మోఁచేతిపోట్లవలననుఁ దమ సుకుమారశరీరముల కాయాసము గలుగఁ దా మింతటితో నింటికిఁ దిరిగి రాగలుగుటకు సంతోషించుచుఁ దమ సేవకుల కెదురుచూచుచు దూరమున నెవ్వరుఁగానుపించినను దమ సేవకులేయని భ్రమచే సంతోషించుచు వారు దమ్ముఁ జేరరాక దారిని బోవుచుండుటఁ గాంచి యాశాభంగముచే మనసు నొవ్వ నేసాధనమును గానక నిముస మొకసంవత్సరముగాఁ గడపుచుండిరి.

ఈవిధముగా వీరు రెండుమూడుగంటలకాలము గడపవలసివచ్చెను. తరువాత రాముఁడును సుబ్బసామియు వచ్చిరి. వారిమొగములు చూడఁ గలిగినప్పుడు వీరికొక గొప్పనిక్షేపము దొఱకినట్లును దమగష్టమంతయు దీరినట్లును వీరికిఁగలిగిన సంతోష మింతింతని చెప్ప నశక్యము. ఆసంతోష మీనలుగురు నుండవలసివచ్చిన యవస్థలో నుండి యనుభవించిన వారికేగాని యితరులకుఁ దెలియదు గదా!

వీరునలుగురు నరుగుమీఁదఁ గూర్చున్నప్పుడు పిళ్ళెగారికి మేళములో నాడినబోగముది బహుమానముకొఱకుఁ దెల్లవారినతోడనే తమ బసకు వచ్చునన్న సంగతి జ్ఞాపకమునకు వచ్చి గుండెలలో రాయిపడినది. పెద్దమనుష్యులమని జెప్పుకొనుచు గౌరవముగా నాయూర డిప్యూటీకలెక్టరు మొదలగు గొప్పవారితో స్నేహముచేసి వారిసన్నాముల నందుచున్న దమయింటికిబహిరంగముగాఁ బట్టపగలేడుగంటలకిరువదియేండ్లవయసుగల బోగముదివచ్చు టందఱిగండ్లఁబడక తప్పదనియు బోగముది దారినిబోవునప్పుడే పదిమంది వెంటఁబడుచుందురు గాన నట్టియుత్సవసమయములో నెందఱు వెంటవత్తురోయనియు, నదియొంటరిగారాకఁ దనతోనెవరెవ్వరిని దీసికొనివచ్చునో యనియు, నదియంతయుఁ జూచిన వారు బహుమానమందుకొనుటకేవచ్చినదని నమ్మరటఁ దటస్థింపదనియు నీసంగతి డిప్యూటీకలెక్టరుగారికిఁ దెలసిన

చో నాయన 'యాంటీనాచిగరల్ సమాజము'లోనివాఁడగుటచేఁ దను మానమర్యాదలకు భంగము గలుగుట నిశ్చయమనియుఁ దలఁచి యదివఱకుఁ దటస్థమయిన యాపదలటుండ నీక్రొత్తయాపదగూడఁ దెల్లవారినతోడనే తటస్థమగునని గుండెలలో ఱాయిపడ నాలోచించుఁ బిళ్ళగారు మతిపోయినవానివలె గూరుచుండెను. అంత నాతఁడు దన యాత్మగౌరవము నిలబెట్టుకొనుటకుఁ దానే తెల్లవారకపూర్వమే చీకటియుండగా నాభోగముదానియింటికిఁ బోయి దానికియ్య నిశ్చయించుకొని వాగ్దానముచేసిన బహుమానమును చేతఁదీసికొని దానికిచ్చి యది తెల్లవారినతరువాత బనకు రాకుండఁజేసి యప్రతిష్ఠకును నపవాదలకును బాలుగాకుండఁ దనమర్యాదను గాపాడుకొని తన వాగ్దానమును నెఱవేర్చి యన్నమాట దప్పకుండ సంచరించుటవలనఁ దన యంతరాత్మకు సంతోషము గలుగఁజేసికొన నిశ్చయించుకొనెను. అట్లుగాక నాభోగముదానియింటికా చీకటిలో నడచిపోవుట శ్రమయని బద్ధకించి నిద్రబోయి మరునాడు వేకువతోడనే యేడుగంటలకుఁ బూర్వమే వీధిలోనికిఁబోయి భోగముదింటికివచ్చు సమయమున కింటలేకుండఁ దప్పించుకొందమన్నచోఁ దానిచ్చెదనన్న బహుమానమియ్యక దానిని దప్పించుకొని మొగముదాచికొన్నట్లుండుననియుఁ దా నప్పుడు దానికిఁ గనుపించకఁ దప్పించుకొనఁ గలిగినను నది దా నాయూరనున్నంతవఱకుఁ బిశాచమువలెఁ బీడించి యొకమాటికిమారుగా బద్ధిపర్యాయములు దనయింటిచుట్టును దిరిగి "బహుమానముకొఱకింటికి రమ్మని" రని యందఱితోఁ జెప్పి యల్లరిచేసి యందఱకుఁ దెలియునట్లు చేయుటవలన మఱింత యల్లరియగుననియుఁ దా నట్లుచేయుటవలన నిహపరములకు రెండింటికినిఁ గూడ హానిసంభవించుటయేగాకఁ దనగౌరవమునకువిశేషభంగముఁగూడదటస్థించుననియుఁ దెలసికొనిరాముఁడును గుప్పుసామియు వచ్చి తలుపుదీసినతోడనే నాలుగురూపాయీ

లు దీసికొని దానియింటికి వెళ్ళుటకు నిశ్చయించుకొని ప్రయాణోన్ముఖుఁడై వారికొఱ కెదురుచూచుచుండెను. ఒకవేళఁ గార్యావసరమెఱుఁగని యాయవివేకులుత్సవము జూచు వేడుకలోఁ దమయజమానులను మఱచిపోయి తెల్లవారువఱ కింటికిరాకపోవుట దటస్థమగునేమో యన్న భయమీయనకు లేకపోలేదు. ఏమిజరిగినను యీయనా సమయమునఁ జేయఁదగిన దేదియు లేదుగదా! ఇట్టిసమయములో దైవసహాయముకన్న నేమియు సాధనములేదని చదువరులే గ్రహింపవలెను.

రాముఁడును గుప్పుసామియు నుత్సవముఁ జూచి బసకుఁ దిరిగివచ్చి తలుపు తాళముఁ దీసి తమయజమానుల నింటఁ బ్రవేశపెట్టునప్పటికి దాదాపు మూడుగంటలు గావచ్చినది. తలుపు తెఱచినతోడనే పిళ్ళగారు లోపలకుఁ బోయి నాలుగురూపాయీలు జేబులో వేసికొని యిప్పుడే వత్తునని తనస్నేహితులతోఁ జెప్పి వీధిలోనికిఁ బోయెను. మొదలియారును శెట్టియు నాయుఁడును దుస్తులను దీసివేసి తలుపుబిగించక వెలుపలఁ దమసేవకులను బరుండమని చెప్పి ఆయాసముచే నాడలెఱుంగక నిద్రపోయిరి. ఇట్లు వీరు ముగ్గురును దమస్నేహితుఁడగు పిళ్ళగారు దనమొగమునకుఁ దగిలినగాయమునకుఁ జికిత్స చేసికొనుటకు బోయిరని యనుకొనిన ననుకొని యుండవచ్చును గాని వారావలకు బోయిన రహస్యకారణము మాత్రము వారెఱుఁగరు. వారికాసంగతి దెలసినను వారికామోదకరముగానే యుండును గాని తప్పులేదు. గాని పిళ్ళగారు దెల్లవారక పూర్వమే యీకార్యమంతయు సానుకూలము చేసి యింటికిఁ దిరిగి రావలయునని యావలకుఁ బోవు తొందరలో నేసంగతియుఁ దనస్నేహితులతోఁ జెప్పలేదు. మొదలియారుగారును, శెట్టిగారును, నాయుఁడుగారును దమతమదుస్తులను దీసివేసి నిద్రపోవలయునన్న తొందరలో నెక్కడకుఁ బోవుచున్నావని గాని యెప్పుడు తిరిగి వత్తువని గాని పిళ్ళగారి నడుగలేదు. కాని తమ

స్నేహితుఁడు ద్వారలో వచ్చునని మాత్రము నిశ్చయముగా నమ్మి తలుపు బిగించుకొనకయే నిద్రపోయిరి.

పిళ్ళగారు గొంతదూరము నడచి తాను దొడిగికొనియున్న దుస్తుతో భోగముకాండ్రు బసదిగియున్న యింటికిఁ బోవుటవల్ల రహస్యముగాఁ జేయఁదలఁచిన కార్యము బహిరంగమై దానందఱి కండ్లబడుటయుఁ దనదుస్తునుబట్టి తన్నానవాలుపెట్టుట గూడఁ దటస్థమగునని యెంచి ధోవతిపైనఁ దాను ట్రౌజరు దొడిగికొన్న సంగతి జ్ఞాపకము దెచ్చుకొని దారిలో నొకచోట దన ట్రౌజరును దీసి తలపాగను ట్రౌజరును చంకలోఁ బెట్టుకొని తాను దొడిగికొనియున్న పెద్దకోటు ద్రిప్పి నెత్తికి ముసుగువేసికొనెను. ఇట్లు ముసుగువేసికొని కొంతదూరము నడిచి తాను గాళ్ళకుఁ దొడుగుకొన్న బూడ్సు చప్పుడగుచుండుటయు నవి మధ్యమధ్య గిఱ్ఱుపెట్టుచుండుటయుఁ దెలసికొనియట్టిచప్పుడుతో నీరహస్యవ్యాపారమునకు బోవుట మంచిదికాదని యెంచి వానినూడదీసి వానిని మేజోడును గూడ చంకఁ బెట్టుకొని నడువనారంభించెను. అట్లు కొంతదూరమేగిన తరువాత భోగముకాండ్రు బసచేసియున్నచోటుఁ దెలియక యెచ్చటికిబోవుటకును దెలియక నేమి చేయుటకును దోచక యెచ్చటికిఁబోవలయునో దెలియకుండ బయలు వెడలినందుకుఁ దన్నుతానే నిందించుకొనుచు నెవ్వరినైన నడిగినచో రహస్యము వెల్లడియగుననియు నారాత్రి భోగముకాండ్రబసకు బోవుచున్న సంగతి దెలసి తన్నుగూర్చి యనుమానపడి యపవాదలాడుదురనియు నిట్టిసంగతు లెంత రహస్యముగాఁ జేసినను వెల్లడి కాక మానవనియు శంకించి యేమిచేయుటకును దోచక పిచ్చివానివలెఁ దిరుగ నారంభించెను. తానింటికి దిరిగివచ్చినచోఁ దానుపడిన శ్రమయంతయు వృ

యగుటయే గాకఁ గార్యసానుకూలము కానేరదని యెంచి వెనుకఁదిరుగుట కిష్టపడలేదు. అప్పటికెంచుమించుగా నాలు

గుగ్గొంటలైనది. భోగమువాళ్ళు బసకొఱకు వీధులవెంబడిఁ దిరుగుట వలనఁ గాలహరణమై తెల్లవారుటయుఁ దానాస్థితిలో నందఱికంట్లఁ బడుటయు గూడఁ దటస్థమగునని పిళ్ళగారు భయపడి తన కెదురుగా వచ్చుచున్న నొకపురుషుని గాంచి యాతని నడిగి భోగమువాండ్ర బసదెలిసికొందమని యూహించెను. కాని "భోగమువాండ్ర బసయెక్కడ" నని యడిగినచో నాతఁడనుమానపడక మానఁడనియు నాతఁ డొకవేళ దనకుఁ దెలియదన్నచోఁ దనరహస్యమతనికిఁ జెప్పియు లాభములేకయే పోవలసివచ్చుననియు నొకవేళ నాతఁడు బుద్ధిపూర్వకముగఁ గాని తెలియకగాని తప్పుత్రోవ చూపించినచో నెవరియింటికిఁ బోయి భోగమువాండ్ర యిల్లనుకొని మఱింత కష్టమునకుఁ బాలౌదునో! యనియు నితనికి సందేహము తోఁచెను. ఏమైననుఁ దెల్లవారులోపల యా భోగము దానికి బహుమానమియ్యక తీరదు కావున నాతఁడేమనుకొన్నను నేమిసేసినను సరియే యని దైవముమీఁద భారమువైచి యాతని మెల్లఁగాఁ జేరి సంభాషణములోనికి దింపి యాతనికిఁ దెలియకుండ యుక్తియుక్తముగఁ దనగమనుతనమును దెలివిని సంపూర్ణముగా వినియోగపఱచి భోగమువాండ్ర యిల్లు దెలిసికొన నిశ్చయించుకొని యాతనితో నీక్రిందివిధమున మాటలాడెను.

పిళ్ళ—మీరెచ్చటనుండి వచ్చుచున్నారు.

ఆమనిషి—ఉత్సవము చూడఁబోయి భాగవతము కొంత చూచి యింటికిఁ బోవుచున్నాను.

పిళ్ళ—ఈయుత్సవము బహుచక్కఁగా జరిగినదనుమండీ?

మని—ఈకళ్యాణోత్సవ మేటేట మిక్కిలి వైభవముతో జరుపఁబడును. ఈసంవత్సరము కూడ యదేప్రకారము చక్కఁగానే జరిగినది. మీరెచ్చటినుండి వచ్చుచున్నారు.

పిళ్ళ—నేనును కళ్యాణము చూచి యింటికిఁ బోవుచున్నాను. యా

త్రాస్థులకు మంచిసదుపాయములు సేయఁబడియున్నవి సుమండీ?

మని—డిప్యూటీకలెక్టరుగారును తహసీల్దారుగారును వారముపది రోజులనుండి యిక్కడనే మకాము సేసి యీసదుపాయములన్నిటిని జేసినారు.

పిళ్ళె—ఈరాత్రి యుత్సవములో నాఁడిన బోగముమేళ మెక్కడిదో కాని యందులో నభినయించిన బోగముమనిషి మిక్కిలి తెలివికలది సుమండీ!

మని—వాళ్ళు దీయూరు కాదండి నేఁడాడిన బోగముమనిషి చక్కఁగాఁ బాడకలదు. దానిపాట మీరు వినలేదని తోచుచున్నది. అదిమిక్కిలి తెలివికలది. దానినిచుట్టుపట్ల మేళములకుఁ దరుచుగ బిలుచుచుందురు.

పిళ్ళె—పాపము వాళ్లెక్కడ బసచేసినారండి?

మని—వాళ్ళకు బసయనఁగనేమి? ఏయింటి వీధిగదిలోనో బసచేసి యుందురు. రాత్రివేళల డిప్యూటీకలెక్టరుగారింటికో తహసీల్దారుగారియింటికో మఱియేగృహస్థునియింటికో పడుచువాండ్రందఱు పోయి యచ్చటనె బరుండుదురు. మేళములోనున్న ముసలిది మాత్రమొకతెయె సామానుభద్రముగాఁ జూచుకొనుచు నాబసలో నిద్రించును. తక్కినమగవాండ్రు తమయిష్టమువచ్చినచోటికిఁ బోయి యుందురు. వీండ్రకు బసయనఁగనేమి. బోగమువాండ్రకు రసికులయిండ్లన్నియు స్వగృహములే.

పిళ్ళె—ఈమేళ మెక్కడబసచేసినదండి?

మని—ఆముందు గనిపించుచున్న యడ్డత్రోవను నెడమవైపునకుఁ బోవఁ గుడిచేతివైపున నాల్గవదైన దొత్తరఁగసులయింటిలో వీధిగదిలో బసదిగినారు. (అనిచెప్పి) పిళ్ళెగారి వేషమును నాతఁడు తనతో మాటలాడినసందర్భములేని మాటలనుబట్టి యీతఁడు బోగము

వాండ్రడ బసకుఁ బోవుచున్నాఁడని గ్రహించి యాతఁడు కొంతదూరము పోయిన తరువాత యాతనికిఁ దెలియకుండ మెల్లఁగాఁ నాతనిఁ గనిపెట్టుచు నడువసాఁగెను. పిళ్ళగారు చీకటిచాటున మెల్లఁగా నడిచి యారొమెత్తరఁగులయిల్లు సమీపించి గుమ్మములో నున్న మెట్లొకటి యొకటిగా మెల్లఁగనెక్కి యరఁగుమీఁద ప్రవేశించి గదిగుమ్మముఁ జేరి మెల్లఁగాఁ దలుపుఁ గొట్టెను.

లోపలనుండి—ఎవరువారు ?

పిళ్ళ—తలుపుతీయుము.

లోపల—మీ రెవరో చెప్పినఁగాని తలుపుతీయుటకు వీలులేదు.

పిళ్ళ—నే నెవరో చెప్పెదను. ముందు తలుపుతీయుము.

లోపల—మీ రెవరో చెప్పనిదే యీరాత్రివేళ నేనెట్లు తలుపుతీయుదును! ఈయుత్సవములో దొంగలభయము విస్తారముగా నున్నది. మీరెవరో యెందుకు వచ్చినారో! చెప్పనిదె నేను తలుపుతీయను.

పిళ్ళ—నేను దొంగను గాను, గొప్పవాఁడను, పెద్దమనిషిని నీవు సందేహింపవలదు. తలుపుతీయుము.

లోపల—ఈలాగున రాత్రివేళ వచ్చి తలుపు కొట్టడము పెద్దమనుష్యులకుఁ దగదు. మీరు పెద్దమనుష్యులమనిన నే నమ్మను. మీగౌరవము గీరవము నాకుఁ దెలియదు. నేను తలుపుతీయను.

పిళ్ళ—నామాట నమ్ము. నేను ప్రమాణముగాఁ జెప్పుచున్నాను. నేనొక్కమాట చెప్పి వెళ్లెదను. నీకులాభమున్నది. తలుపుతీయుము.

లోపల—మీప్రమాణములు సత్యములు నాకుఁ దెలియవు. నాకు లాభము గీభము నక్కరలేదు, నాతో మీరు చెప్పవలసినమాటలు లేవు. నేను వినవలసిన యవసరమును లేదు.

పిళ్ళ—లోపల యుఁకెనెవ్వరైన నున్నారా ? ఎవరున్న నాకక్కర లే

దు. నేను లోపలకు రాను. తలుపు సగముతీసి నేచెప్పుమాట యొకటి విన్న చాలును.

లోపల—నేను తలుపు అసలే తీయను. లోపలెవరుండిన నీకెందుకు. ఆరగంటనుంచి నిద్రపోనీయకుండ తలుపుకొట్టుచున్నావు. వెళ్ళిపో యిక్కడెవ్వరు లేరు. నిద్రపోనీ! నీ వేమిచెప్పినను నే తలుపు తీయుదానను కాను. (అని మాటలాడక యూరకుండెను.)

తరువాత పిళ్ళగారు గుమ్మమువద్ద నిలఁబడి యనేకవిధములఁ బ్రార్థించి బ్రతిమాలుకొని యేమేమో చెప్పసాఁగెను కాని లోపలనుండి యెవ్వరును పలుకరైరి. అంత నాతఁడు ప్రాణము విసిగి తలుపు కొంచెము గట్టిగఁ గొట్టనారంభించెను. అప్పుడు గదిలోఁ బరున్న భోగముది గట్టిగా "దొంగ! దొంగ!!" యని కేకలువేసెను. ఆకేకలు విని యింటిలోనున్న వారెల్ల భయపడి యులికిపడిలేచిరి. ఆసమయమునఁ బిళ్ళగారు కాళ్ళు గజగజవడఁక నేమిచేయుటకుఁ దోఁచక యరఁగెక్కిన మార్గముననె దిగిపోయినచో నింటిలోనివారు వీథితలుపు తీసుకొనివచ్చి తన్నుఁ జూతురని యెంచి యరఁగుమీఁదినుండి క్రింద దుమికి పడి మోకాళ్ళకు దెబ్బలు తగల్చుకొని త్వరగా లేచి పరుగెత్తుకొని పోయినచో దొంగయని నిశ్చయించి వెంబడింతురని మెల్లఁగాఁ జాటుచాటున నడచుచు దారివెంబడిని పోవుచుండెను. ఇట్లాతఁడు అయిదారుబారల దూర మేగిన తరువాత యితనికి దారిలోఁ గనిపించి భోగమువాండ్రబస గుర్తు సెప్పిన మనుష్యుఁడు కనిపించి "ఏమయ్యా! నీవెందులకో యడుగుచున్నావనుకొంటిని; ఈరాత్రివేళ నొంటరిగాఁ బోయి భోగమువాండ్రు బసదిగియున్న గదితలుపుఁ గొట్టుట యేమిపని. సరసమునకుఁ బోవుటకు మిక్కిలి చక్కనిసమయమును చక్కనిమార్గమును నాలోచించితివి. మీ రెవ్వరోగాని మీరుచేసిన పని యంతయుఁ జూచిన మిక్కిలి యాశ్చర్యకరముగానున్నది. చాలు! చాలు!! అనియెను.

పిళ్ళ—ప్రమాణముగా వాస్తవముగాఁ జెప్పుచున్నాను. నాకేమి యు ద్దేశమును లేదు. నేను భోగమువాండ్ర యిండ్లకుఁ బోవువాఁడను కాను. నేను సరసమునకుఁ బోలేదు. ఉత్సవములో భోగముమేళ ము చూచి యందలి యాటకత్తెకు నేమైన బహుమాన మియ్యవ లయునని యెంచి యుదయమెనిమిదిగంటలకు నేను బసదిగిన యిం టికి రమ్మని చెప్పినాను. అది బహిరంగముగఁ బట్టపగలు నాబస కు వచ్చుటవలన నాగౌరవమునకు హానికలుగును. వట్టియపవాద లు పుట్టునని యెంచి నేను దానికీయనిశ్చయించుకొన్న బహుమాన ము నీరాత్రియే నిచ్చివేసి దానిని నాయింటికి రాకుండఁ జేయవల యునని వచ్చినాను. ఇదివాస్తవము. నామాట నమ్ముమని (రెం డుచేతులు పట్టుకొని బ్రతిమాలుకొనుచు) ఈసంగతి మీరెవ్వరికినిఁ దెలియనీయవద్దు. అయినదేమో యయినది. నన్ను నలుగురిలోఁ బెట్టినందువల్ల మీకేమియు లాభము లేదు. నన్ను రక్షించి యీసం గతి యంతయుఁ గడుపునఁ బెట్టుకొనవలెను. అనిఅతివినయము గాఁ బ్రార్థించెను.

ఆమని—పెద్దమనుష్యులను నల్లరిచేయరాదనియు వారినిఁ గూర్చి యి తరులతోఁ జెప్పఁగూడదనియు నాకు మీరు వేఱె చెప్పనక్కరలే దు. కాని మీపెద్దమనిషితరహా మాత్రము నాకుతెలియలేదు. మీచ ర్యలన్నియు చూచిన మిక్కిలి వింతగా నున్నవి. ఈమాట మీరు నాకు గనిపించినప్పుడే చెప్పినయెడల నేనానైపునకే బోవుచున్నా ను కావునను నేను వాళ్లమేళములోఁ జేరియుండుట చేతను మీకెం తశ్రమ యక్కరలేకుండగనే నన్ను నమ్మి నాచేతి కాబహుమాన మిచ్చినచో నేనది దానికిచ్చి దానిని మీయింటికి రాకుండు నట్లు చే సియుందును గదా! ఇంతకు మీరింత గడుసుతనమునకుఁ బోయి యీ యరఁగుమీఁదనుంచి క్రిందఁబడి యింతశ్రమ పడవలసివచ్చినది. ఇదియంతయు మీరేచేసికొనినారు. నన్ను నమ్మి నాతోఁ జెప్పక

పోవుటచే నదియంతయు తటస్థించినది. పోనీయండి దాని కేమి.

పిళ్ళె—(చేతులు రెండును బట్టుకొని) మిమ్ములను నమ్మి మీతో నీసంగతి చెప్పలేదని మీ రేమియు ననుకోవద్దు. మీ రెవరో అనుకున్నాను. మీ సంగతి నాకుఁ దెలిసినది కాదు. క్షమించండి! ఇప్పుడా నాలుగు రూపాయీలు మీ చేతికిచ్చెదను. దానికివి యిచ్చి నాకీయుపకారము చేయక తప్పదు. అని (బ్రతిమాలుకొనెను)

ఆమని—సరె, మీకు నమ్మకముంటె ఆలాగుననే యిప్పించండి.

అప్పుడు పిళ్ళెగారు కోటుజేబులో జేయిపెట్టి రూపాయీలందులోఁ గానక తక్కిన జేబులన్నియు వెదకి కోటుతీసి త్రిప్పికప్పుకొన్నప్పుడు క్రిందఁ బడిపోయియుండునని నిశ్చయించుకొని, "రూపాయీలు క్రింద జారిపోయినట్లున్నవి. నాతో మీరు శ్రమయని యెంచక మా బసకుఁ రావలెను. రూపాయీలు యిచ్చెదను" అనెను.

అందు కామనుష్యుఁడు, మీరు రూపాయీలు తేకయె నాతో నట్లనుచున్నారనియు నేను మీబసవఱకు నడచి రాజాలననియు నాకు నిద్ర ముసురుకొని వచ్చుచుండుటచే నింటికిఁ బోయి నిద్రబోవలెననియుఁ జెప్పి నడవసాఁగెను. అప్పుడు పిళ్ళెగారాతనియొద్దకుఁ బోయి చేయి పట్టుకొని దానికిచ్చెడు బహుమానముగాక మరి నాలుగు రూపాయీలు లాతనికిచ్చెదనని బ్రతిమాలుకొనెను. ఎట్టకేలకుఁ దాను బసకు వచ్చినందుకు నాలుగురూపాయీ లిచ్చెదనని పిళ్ళెగారిచే ననేక ఘోరప్రమాణములు చేయించి యతని వెంటబోయెను. పిళ్ళెగారు తమకార్యమునకెట్టి విఘ్నములు నడుమ సంప్రాప్తమయినను దుదకీవిధముగ ననుకూలముగఁ బనిజరుగుటకు మిక్కిలి సంతోషించి తనయదృష్టమును మెచ్చుకొనుచు బసచేరి మెల్లగాఁ దలుపు తెఱచి లోనికిఁ బోయి యలమారులో సంచిలోనున్న రూపాయీలలో నాలుగురూపాయీలు బహుమానముక్రిందను నాలుగురూపాయీ లామనుష్యునకు యీనాముక్రిం

దనుఁజప్పుడు కాకుండఁదీసి యీవలకు వచ్చి యారెనిమిది రూపాయీలతని చేతిలోఁ బెట్టెను. అప్పుడాతఁడా రెనిమిది రూపాయీలు లెక్కపెట్టకయె తీసికొని కొంగున మూటకట్టి యొడిలో దోపుకొని "దాని రూపాయీలే"వని యడిగెను. అందుకుఁ బిళ్ళగారు భోగము దానికీయవలసిన బహుమానము రూపాయీలున్ను మీరూపాయీలున్నుఁ గలిపి రేయే యిచ్చితిననెను. అందుకాతఁడు ఆరూపాయీలన్నియుఁ దనకిచ్చినవే యనియు దాని రూపాయీలుగూడ యిచ్చినఁగాని యిచ్చుటనుండి కదలననియుఁ దన్నంతదూర మాయాసపెట్టి తీసికొనివచ్చి యూరక బొమ్మను టేమి పెద్దమనిషితనమనియు గట్టిగా మాటలాడ నారంభించెను. అప్పుడు ఆలాగే రూపాయీలిచ్చెదనుగాని గట్టిగా మాటలాడవలదని బ్రతిమాలుకొని తలుపు దెఱచి గదిలోనికి వచ్చి సంచిలోఁ గావలసిన రూపాయీలు లేకపోవుటచేఁ బెట్టెతీయవలసిన యవసరము కలిగి యక్కడ నడ్డముగ బరుండియున్న తన స్నేహితులను మెల్లఁగాఁ దప్పించుకొని మెల్లఁగాఁ బెట్టెతెరచి నాలుగు రూపాయీలు తీసి చేతఁ బట్టికొని తిరిగి పెట్టె వేయుటలోఁ గొంచెము చప్పుడై మొదలియారుగారికి మెలకువ వచ్చి యేమిటని యడుగుట సంభవించెను. పిళ్ళగారు దానికి నేమియు లేదని సమాధానము చెప్పి, తన ప్రక్కమీఁద బరుండి మొదలియారుగారు తిరిగి కనుమూసి నిద్రచెందువఱకుఁ దాను బరున్నట్లభినయించి తరువాత నాతనికా రూపాయీలిచ్చి పంపివేయవలయునని యూహించి యట్లు చేసెను. కాని యింతలో గుమ్మమువద్ద వేచియున్న నా మనుష్యుఁడు తొందరపడి "దాని రూపాయీలీయకుండ లోపలికి వెళ్ళి దాగియుండి యింకను రావేమని" బిగ్గరగా కేకలు బెట్ట నారంభించెను. ఆ కేకలు తన స్నేహితులు విందురనియుఁ బైవారుఁగూడ విన్నచో నప్రతిష్ఠాకరముగ నుండుననియు నెంచి పిళ్ళగారు లేచి తలుపు తెరువ నాతఁడు వెలుపలనుండి తలుపు గెంటుకొని లోపలకు రాఁబ

యత్నించెను. లోపలకు రావద్దని పిళ్ళగారాతని నడ్డుకొనుటకుఁ దలుపు దగ్గఱగా వేసెను. అట్లు పిళ్ళగారు తలుపుమూసిన కొలఁది నాతఁడు వెలుపలనుండి గెంట నారంభించెను. ఇట్లుకొన్ని నిమిషములు అయిన తరువాత నామనుష్యుఁడు తలుపులు గెంటుకొని లోపలకు వచ్చెను. ఈసందడికి మొదలియారుగారును శెట్టిగారును నాయుఁడుగారును లేచిరి. తరువాత మొదలియారుగారు పిళ్ళగారివల్ల సంగతియంతయు విని తెలిసికొని ముష్కరుఁడైన యామనుష్యుని నేవిధముగనైనఁ బంపివేయుట యుచితమని యెంచి యాతనికిఁ బదేసురూపాయిలిచ్చి బ్రతిమాలి యావలకుఁ బంపివేసెను.

అప్పటికయిదుగంటలాయెను. కాకులు నలుదిక్కులఁ గూయఁ దొడఁగెను. పక్షులు తమ కులాయకూటములను విడిచి యార్చుచుఁ బరువులెత్తసాఁగెను. దేవాలయములో సన్నాయివాండ్రు మేలుకొలుపులు పాడుచుండిరి. తాము బసదిగిన గృహస్థుండును నాతని కుమారులును ద్వాదశోర్ధ్వపుండ్రములను ధరించి స్వచ్ఛముగాఁ దోమఁబడిన యక్షయపాత్రలను చేతఁబూని భుజములకు జోలెలు దగిల్చుకొని హరినామసంకీర్తనము సేయుచు వీధియరఁగుపైఁ గూర్చుండిరి. రాముఁడు గుప్పసామియు మాత్రము దారికడ్డముగా నొడలెఱుంగక బడుండి నిద్రించుచుండిరి. యాత్రస్థులు లేచి నడువసాగిరి. డప్పులు, జేగంటలు, భజనలు ధ్వనిసేయుచు దారివెంబడిఁ బోవుచుండెను.

నాల్గవ ప్రకరణము.

తరువాత నీనలుగురును దమతమదుస్తులను దొడిగికొని యాదినమే బయలువెడలిపోవుట కేర్పఱచుకొని తమ నూతనస్నేహితుఁడగు పార్థసారథినిఁగలుసుకొని ప్రయాణమునకుఁ దగినయేర్పాటులనుఁ జేసికొనుటకు డిప్యూటీకలెక్టరుగారింటికిఁ బోయిరి. వీరు డిప్యూటీకలెక్టరుగారితో మాటలాడుచుండఁగాఁ బార్థసారథి యచ్చటికి వచ్చెను. మొదలియారు తామాదినమే ప్రయాణమై పోనిశ్చయించుకొన్నామని పార్థసారథితోఁ జెప్పెను. పార్థసారథి తానుఁగూడ వారితోఁ బయలువెడలుటకు సిద్ధముగా నున్నానని చెప్పెను. డిప్యూటీకలెక్టరుగారు మఱునాడుదయమునకుఁ దప్పక కలెక్టరునుఁ గలుసుకొనక తీరదుగనుక తానునువత్తుననిరి. డిప్యూటీకలెక్టరుగారి కొక గుఱ్ఱపుబండియు చిన్నగుఱ్ఱమును నున్నవి. ఆబండి స్వయముగాఁ దోలుకొనవలసిన 'డాకార్టు' (Dog Cart) ఆబండిలోఁ దనతో నిఁక ముగ్గురిని యెక్కించుకొని పోయెదనని చెప్పి డిప్యూటీసూపరింటెండెంటుగారి యొద్దకు వెంటనే పోయి వారి గుఱ్ఱముగాని బండిని గాని యడిగి తీసుకొని నీవును మరియొకరును వచ్చుటకు నేర్పఱచవలసినదని పార్థసారథితోఁ జెప్పెను. పార్థసారథి డిప్యూటీకలెక్టరుగారి గుఱ్ఱపుబండిలోఁ దానునుఁ దననలుగురిస్నేహితులలోనొకరును గూర్చుండిపోవచ్చునని యుద్దేశించెను. డిప్యూటీసూపరింటెండెంటుగారి కొక బండియు గుఱ్ఱమును నొక సవారిగుఱ్ఱమునుఁ గలవు. వారు గుఱ్ఱపుసవారీలో మిక్కిలి నేర్పరియనియు గుఱ్ఱమెక్కుటయే వారికి నిష్టమనియు డిప్యూటీకలెక్టరుగారునుఁ బార్థసారథియుఁ జెప్పుకొనుచు వారికి షికారునందును వేటయందును గల యభినివేశమునుఁ జెప్పుకొనుచు శ్లాఘింపఁ జొచ్చిరి. ఈమాట

లు విని శెట్టిగారు తమస్నేహితులగు తిరుమంగయాళ్వారు నాయుఁడుగారుకూడ మిక్కిలి నేర్పుతో గుఱ్ఱపుసవారీచేయఁగలవారనియు నెట్టి గుఱ్ఱమునైన నెక్కి స్వాధీనముచేసికొనఁగలరనియు గుఱ్ఱపుఁబందెములు కూడ వేయఁగలరనియు నిదివఱకనేకపందెములు వేసి గెల్చినారనియుఁ జెప్పిరి. మొదలియారుగారు తిరుమంగయాళ్వారునాయుఁడుగారి పేరుసెప్పిన గుఱ్ఱములు నీళ్లే త్రావవనియు నశ్వశాస్త్రములో నంతటిప్రవీణుఁడుసాధారణముగా హిందువులలో లేనేలేఁడనియుఁజెప్పిరి. పిళ్ళగారు నకులునికన్న నెక్కువవాఁడనియు గుఱ్ఱము లీయనమొగము చూచిన తోడనే గజగజవడఁకుననియు శ్లాఘించిరి. తిరుమంగయాళ్వారు నాయుఁడుగారు మందహాసముసేయుచుఁ దా ననేకగుఱ్ఱములు సవారీచేసితిననియుఁ వెనుక నొకబెదురుగల దుష్టజాతి పొగరుబోతుగుఱ్ఱమును గుఱ్ఱపువర్తకులు తీసికొనివచ్చి దాని నెవ్వరునుఁ గొనుటకు సాహసింపకఁ బోవుటచేఁ దానాగుఱ్ఱమును మిక్కిలి చవుకగాఁ గొని దానిని నారముదినములలోఁ గుక్కవలెఁ జేసితిననియు గుఱ్ఱపుసవారీలో నున్నరహస్యములన్నియుఁ దనకుఁ దెలియుటయేకాక అశ్వశాస్త్రమును నశ్వచికిత్సయుఁ గూడఁ దా నెఱుఁగుదుననియుఁ జెప్పిరి. అంతఁ బార్థసారథి యిప్పుడేవత్తు నని చెప్పి డిప్యూటీసూపరింటెండెంటుగారి యింటికిఁబోయి వారిని గుఱ్ఱపు బండి నెరువిమ్మని యడిగెను. డిప్యూటీసూపరింటెండెంటుగారు తా నొకకేసులో సాక్ష్యమిచ్చుటకు రాయవరగ్రామములో మరునా డుదయమునకు సిద్ధముగానుండవలయును గానఁ దానాసాయంత్రమువఱకు సత్యవరములోనే యుండవలసియున్నదనియుఁ దాను చీఁకటిలో గుఱ్ఱమెక్కిపోఁజాలననియు సాయంత్రము భోజనముసేసి బండిపైనఁ బోవుట కేర్పఱచుకొంటిననియు నవారిగుఱ్ఱము కావలసిన యెడల నిచ్చెదననియుఁ జెప్పిరి. అందుపైనఁ దిరుమంగయాళ్వారునాయుఁడుగారు గుఱ్ఱపుసవారిలోఁ బ్రవీణుఁడు కా

పున వారికి గుఱ్ఱమిచ్చి డిప్యూటీకలెక్టరుగారి బండితోఁ బంపివేసి తా నాసాయంత్రము వఱకచటనే యుండి డిప్యూటీసూపరింటెండెంటుగారితో వారి బండిపై వెళ్లుటకు నిశ్చయించుకొని చేయవలసిన యేర్పాటులన్నియుఁ జేసి డిప్యూటీకలెక్టరుగారి యింటికిఁ దిరిగివచ్చి తాను చేసిన యేర్పాటులన్నియుఁ జెప్పెను. డిప్యూటీకలెక్టరుగా రాయేర్పాటులకు మిక్కిలిసంతోషించి తిరుమంగయాళ్వారునాయఁడుగారు తప్పక గుఱ్ఱమెక్కి తమబండితో వచ్చుటయె మంచిదనియు నట్లు వచ్చుటవలన నీస్నేహితులు నలుగురిలో నొకరు ముందును నొకరు వెనుకనుఁ బోయి యొకరికొఱకొకరు వేఁచి యుండవలసినయవసరముండదనియుఁ దాము భోజనముచేసి మధ్యాహ్నము రెండుగంటలకు బయలుదేరి సులభముగ రాత్రి భోజనమునకుఁ బోవచ్చుననియుఁ జెప్పిరి. పార్థసారథి తిరుమంగయాళ్వారునాయఁడుగారికి గుఱ్ఱపువారీచేయు నదృష్టమును నవకాశమునుఁ గలుగచేయఁగలిగినందులకుఁ దనకు మిక్కిలి సంతోషకరముగా నున్నదనియెను. మొదలియారుగారును శెట్టిగారునుఁ బిళ్ళగారునుఁ దమస్నేహితుని గుఱ్ఱమెక్కి రమ్మని ప్రోత్సాహము చేసిరి.

తిరుమంగయాళ్వారునాయఁడుగా రంతకుఁ బూర్వము పదిపదేనుసంవత్సరములనుండి గుఱ్ఱమెక్కి యెఱుఁగఁడు. గుఱ్ఱపుసవారి బొత్తిగా వీరు మరచిపోయియే యుండవచ్చును. ఒకవేళఁ బూర్వపరిచయముచే గుఱ్ఱపుసవారీ కొంచెము జ్ఞాపకమున్నను వారు రాత్రి గళ్యాణోత్సవములో రథచక్రముమీఁదఁ బడినప్పుడు మోకాలికిఁ దగిలిన గాయమువలన గుఱ్ఱమెక్కుటకుఁ దగిన స్థితిలో బొత్తిగా లేరని చెప్పవచ్చును. కాని గుఱ్ఱమెక్క లేనన్నచోఁ దనయాత్మగౌరవమునకునుఁ దన యశ్వశిక్షానైపుణ్యమునకును భంగముకలుగునని యెంచి మాటలాడక యూరుకొనిరి. తనస్నేహితులందఱుఁ దిరుమంగయా

ళ్వారునాయుఁడుగారి చుట్టు చేరి గుఱ్ఱమెక్కుమని మరిమరి ప్రోత్సాహము చేయుచుండుటచే గుఱ్ఱమెక్క లేనని చెప్పుటకు సిగ్గును నభిమానమును గుఱ్ఱమెక్కినచోఁ దనకేమి హాని చేకూరునోయను భయమును గుఱ్ఱమెక్కుట కిష్టము లేదన్నచోఁ దన్నుఁగూర్చి తనస్నేహితులటుండ డిప్యూటీకలెక్టరుగారును బార్థసారథియు నేమనుకొందురో యనుసంశయమునుఁ దిరుమంగయాళ్వారునాయుఁడుగారినిఁ బీడింప వారిహృదయ మల్లకల్లోలమై యుండెను. జంతువులకుఁ బ్రాణభయమునకన్న మరియొక యెక్కువ భయమేదియు లేదుకద! గుఱ్ఱమెక్కునలవాటులేక దా నిప్పుడెక్కఁబోవు గుఱ్ఱమునుఁ దా నిదివఱకుఁ గన్నులతోనైనఁ జూచియుండక తనమోకాలునకుఁ దలిగిన గాయమువలన గుఱ్ఱముపైఁ గూర్చుండుటకయినఁ దగియుండని యీనాయుఁడుగారికి గుఱ్ఱమెక్కవలసి వచ్చినందులకప్పుడు గలిగిన భయమునుఁ బ్రాణములతోఁ దిరిగి తనభార్యాపుత్త్రులనుఁ జూడఁగలుగుదునో లేదో! యనుసందేహమును మిక్కుటముగాఁ గలిగెను. కాని యేమైనను దైవముమీఁద భారము వైచి తనయాత్మగౌరవముఁ దక్కించుకొనుటకు గుఱ్ఱమెక్కక తప్పదని నాయుఁడుగారు నిశ్చయించుకొని దైవానుగ్రహమువలనఁ దనకాయుర్దాయమున్నచో భయముండఁకూడదని కొంచెము ధైర్యముఁ దెచ్చికొని గుఱ్ఱమెక్కెదనని నోటితోఁ జెప్పుటకు ధైర్యములేకపోయిననుఁ దలయూఁచి యొప్పుకొనెను. తా నెక్కఁబోవు గుఱ్ఱ మల్లరిచేయునేమో! యను భయమునుఁ బొగరుపోతుదేమో, యను సంశయమును వీరికి లేకపోలేదు. ఏమైనను వీరు గుఱ్ఱము నెక్కఁబోవుట తప్పినదికాదు. తరువాత గొంతసే పాలోచించి నాయుఁడుగా రాగుఱ్ఱము పొగరుబోతుతనమును బెదురును లేనిదియే కదా! యని యడిగిరి. అందుకుఁ బార్థసారథియు డిప్యూటీకలెక్టరును నది మిక్కిలి సాధుస్వభావము కలదియే యనియు నాగుఱ్ఱమును డిప్యూటీ సూ

పరింటెండెంటుగారి పిల్లలుకూడ నవారిచేయుచుండ నెన్నియో పర్యాయములు చూచితిమనియుఁ జెప్పిరి. తిరుమంగయాళ్వారునాయుఁడుగారు తాను గుఱ్ఱమెక్కవలసివచ్చెనని దిగులుపడి తానాదినము లేచిన వేళ మంచిదికాదని యాలోచించుచు దైవముమీఁద భారమువైచి గుఱ్ఱమెక్కి బండితోఁ బోవుట కొప్పుకొనెను. తరువాత వీరందఱుఁ గలసి దేవాలయములోనికిఁ బోయి యక్కడ దేవుని దర్శించి డిప్యూటీకలెక్టరుగారి బసకువచ్చి యందఱుఁ గలసి భోజనము చేసిరి.

భోజనమైన తరువాత మొదలియారుగారును వారిస్నేహితులును దమబసకువచ్చి తమసామానంతయు సర్దుకొని రెండుబండ్లపైన వేసి రాముని గుప్పుసామిని నాసామాను బండ్లతో రాయవరము రమ్మని చెప్పి ప్రయాణోన్ముఖులై డిప్యూటీకలెక్టరుగారియింటికిఁ దిరిగివచ్చిరి. ప్రయాణమాసన్నమైనకొలఁదిఁ దిరుమంగయాళ్వారునాయుఁడుగారికి భయమభివృద్ధియై గుండెలలో రాయిపడెను. డిప్యూటీకలెక్టరుగారితో వీరు కొంచెముసేపు ముచ్చటించి రెండుగంటలకుఁ బలహారముచేసి బండికట్టించిరి. తిరుమంగయాళ్వారునాయుఁడుగారు తనకుఁ దటస్థమయిన యవస్థకుఁ జింతించుచు దారిలోఁ దనకు రాఁబోవు నాపదలనెల్ల నూహించుకొనుచు మతిపోయి ఫలహారమైనఁ దిన్నఁగాఁ జేయలేదు.

తరువాత డిప్యూటీకలెక్టరుగారును మొదలియారుగారును ముందువైపుననుఁ బిళ్ళయు శెట్టిగారును వెనుకవైపునను నాడాకార్టుపైఁ గూర్చుండ డిప్యూటీకలెక్టరుగారు బండితోలుచుండిరి. పార్థసారథి గుఱ్ఱమునకు జీనుకట్టి సిద్ధముగా నుంచమని డిప్యూటీసూపరింటెండెంటుగారికి వర్తమానమంపి నాయుఁడుగారినిఁ దీసుకొని పోయెను. తిరుమంగయాళ్వారునాయుఁడుగారు కాళ్ళీడ్చుకొనుచు మనసులో నేమేమియో యాలోచించుచు బలవంతముగాఁ బోయినట్లు డి

ప్యూటీసూపరింటెండెంటుగారి యింటికిఁ బోయెను. అప్పుడు గుఱ్ఱమును సిద్ధపఱచి సూపరింటెండెంటుగారు వీరికై యెదురు చూచుచుండిరి. వీరిని చూచినతోడనే సగౌరవముగా వీరిని మన్నించి జీనుకట్టి గుఱ్ఱము సిద్ధముగానున్నదని చెప్పి గుఱ్ఱమును దీసుకొనిరమ్మని గుఱ్ఱపువానికాజ్ఞాపించెను. గుఱ్ఱమును దీసికొనివచ్చినతోడనే దానినిఁ జూచితిరుమంగయాళ్వారునాయఁడుగారు శరీరమంతయు వడఁక లేనిధైర్యమును దెచ్చికొని దైవమునకు మ్రొక్కికొని యాగుఱ్ఱము మిక్కిలి యెత్తైనదియుఁ జురుకైనదియు నగుటచేఁ బలవంతముగఁ గాళ్ళువెనుకకు లాగ మెల్లగానడుగులిడుచుఁ బోయి దానిని సమీపించి గుఱ్ఱపువాఁడును మఱియొకఁడును దన్నుఁ బైకిఁ ద్రోయ నెట్టెటులో నతికష్టముమీఁద గోడ నెగఁ బ్రాకునటులాగుఱ్ఱముపై నెక్కి గూర్చుండి కళ్లెములు చేతఁ బట్టుకొని యప్పటికొకగండము తీరినదని సంతోషించుచు మెల్లఁగా నడువసాఁగెను. అట్లుకొంతదూరమేగిన తరువాత పెద్దపెద్దకరతాళములు వాయించుకొనుచు దీపపుశమ్యానొకఁడుపట్టుకొనఁ గొందఱు నెమలికుచ్చులను బట్టుకొని పాడుచుఁ గాళ్ళకు గజ్జెలుకట్టుకొని యాడుచు భజనచేయుచున్నవారు కొందఱును వారితో నావేడుకలను చూచుటకుఁ జట్టుగా గుంపుకట్టియున్న మరికొందఱునుఁ గలసి నడచుటకైన నవకాశము గలుగకుండ మార్గమంతయు నాక్రమించుకొని నాయుఁడుగారికెదురుగా వచ్చుట తటస్థమాయెను. తాళములధ్వనికిని వారు బిగ్గరగాఁ బాడుచున్న పాటలకును నెమలికుచ్చులకును నాయఁడుగారెక్కినగుఱ్ఱము కొంచెము బెదర నారంభింప నెమ్మదిగ నాజనుల నందఱినిఁ దప్పించుకొని గుఱ్ఱము వడివడిగా నడుచుచు నల్లరిఁజేయ జీనునుఁ గళ్లెమును గట్టిగాఁబట్టుకొని ప్రాణములను బిగపట్టుకొని కొంతదూరము పోయెను. అప్పటికి సాయంత్రము మూఁడుగంటలైనది. తరువాత కొంతదూరము గుఱ్ఱమును నెమ్మదిగా నడిపించుకొనుచు నూరు దాఁటి తన

స్నేహితులను డిప్యూటీకలెక్టరుగారిని గలసికొనెను. డిప్యూటీకలెక్టరు గారిబండిలో గుఱ్ఱపువాఁడుకూడ నుండ స్థలములేకపోయినందున వారునలుగురు మాత్రమే కూర్చుండిరి. అట్లు వీరు నెమ్మదిగా బండిని గుఱ్ఱమును నడిపించుకొని పోవుచు మాటలాడుకొనుచుఁ గొంతదూర మేగిరి. తిరుమంగయాళ్వారునాయుఁడుగారు గుఱ్ఱము నెదరకుండ బ్రతిమాలుకొనుచుఁ దానుఁ గ్రిందఁబడకుండ జీనును గట్టిగాఁ బట్టుకొని మొగమంతయుఁ జెమ్మటలుగ్రమ్మ వగర్చుచు బండిలోనివారాడిన పదిమాటలకొకమాట జవాబుచెప్పుచుఁ బోవుచుండెను. ఇట్లు కొంతదూరము పోయినపిమ్మట డిప్యూటీకలెక్టరుగారి చేతిలోని కొరడా క్రింద పడిపోయెను. ఆబండిలోఁ గూర్చుండియున్న మొదలియారుగారు శాస్త్రిగారు డిప్యూటీకలెక్టరుగారు పిళ్ళగారుఁగలసి తమవంటి గౌరవప్రపత్తులుగల వారమునలుగురునుఁ గూర్చుండియున్న బండి నాబక్క గుఱ్ఱమీడ్వఁగలుగుటకు దానికిగొరడా సహాయమత్యావశ్యకముగాఁ గావలెను కావున డిప్యూటీకలెక్టరుగారు కొంచెము ముందుకు బండినడిపింప క్రిందపడిన కొరడాను దయచేసి యందియ్యఁడని నాయుఁడుగారిని మొదలియారుగారు కోరిరి. అప్పుడు నాయుఁడుగారు తాను గుఱ్ఱముదిగినచోఁ దిరిగి దానినెక్కలేనని భయపడియును శత్రునకైనఁ జేతియాయుధము క్రిందఁబడిపోయినప్పుడది యందిచ్చుట వీరపురుషలక్షణమనియు ధీరోత్తలక్షణమనియు శాస్త్రములు ఘోషింపుచుండఁ దాను సత్యవరగ్రామములోఁ గల్యాణోత్సవముఁ జూడనున్న స్వల్పకాలములోఁ దనకునుఁ దనస్నేహితులకును మిక్కిలి యాప్తుఁడై దనతండ్రియొద్దఁబనిచేసినడిప్యూటీకలెక్టరుగారివంటి స్నేహబాంధవుని యంతటి వానికి నీస్వల్పసహాయము చేయకుండుటయు నదియటుండ తనకు బాల్యస్నేహితుఁడై పరమమిత్రుఁడుగానున్న మొదలియారుగారివంటియాప్తునిమాటత్రోసివేసి మిత్రద్రోహియగుటకును బండిలోనెక్కిన తనస్నే

హేతువు నలుగురు త్వరితముగాఁ దనతో గమ్యస్థానమును చేరఁగలుగఁ జేసి తనకు మార్గమధ్యమునఁ దటస్థించు కష్టములకు వారు దాపుననేయుండి తనకు సహాయమొసఁగుటకు దగ్గరనుండఁ గలుగునట్లు చేసికొనుటకును ముఖ్యాధారభూతమగు నాకొరడా నందిచ్చుటకు సంశయించుచుటకన్న వెఱ్ఱితనము లేదని యూహింపవలసిన యాసమయమున నాతని హృదయమల్లకల్లోలముగఁ బరితపింప క్షోభించినవనుట కేమి సందియమున్నది. అప్పుడు 'ఏమైన నగుఁగాక' యని మతిపోయినవానివలెఁ గ్రిందదుమికి డిప్యూటీకలెక్టరునకా కొరడా నందిచ్చి వారు సాఁగిపోవుచుండఁ దనగుఱ్ఱమును చేరి దానినెక్కఁ బ్రయత్నించుచుండ నది దనచుట్టును మండలాకృతిగా గిరగిర తిరఁగ నారంభించెను. అప్పుడు కళ్లెము పట్టుకొని నాయుఁడుగారు ముందుకును గుఱ్ఱము వెనుకకును లాగుటకారంభించిరి. నాయుఁడుగారు గుఱ్ఱమునకుఁ "జెప్పినట్టు విని బుద్ధికలిగి నడచుకొమ్మ" ని మాటలతోఁ జెప్పి యూతమని యశ్వభాషకాఁబోలు మనకర్థముకాని యొక కేకతో దానికిఁ జెప్పెను. అశ్వశాస్త్రమెఱుఁగుదుననియు నశ్వశిక్షానిపుణుఁడననియు దంభములు కొట్టిన నీవంటి నిర్భాగ్యుఁడగు పిరికివానిని నింతవఱకు నామీఁద నెక్కించుకొని మోసుకొనివచ్చుటయేగాక నిప్పుడు నీవలన బెదరింపులుకూడ బడుదాననా యని యాతనిలక్ష్యపెట్టక నాతనిప్రక్కకు లాఁగనారంభించి కయ్యమునకుఁ గాలుద్రువ్వినట్లు తన వెనుక కాలొకటి యాతనివైపు దువ్వుచు నీ బెదరింపులకా నేను బెదరుదానను నన్ను బెదరింప నీవెవ్వఁడవు; ఛీ పొమ్మని, నిర్లక్ష్యభావముతో ధిక్కరించినటులాతని రెండుమూఁడు పర్యాయములు వెనుకకును ముందుకును గెంటనారంభించెను. అప్పుడు డిప్యూటీకలెక్టరుగారు నాయుఁడుగారియవస్థను వెనుకఁ దిరిగి చూచి బండియాపి మొదలియారుగారిచేతికిఁ గళ్లెములందిచ్చి తాను కొరడా చేతఁబట్టుకొని క్రిందదిగి నా

యుఁడు గారి వైపు తొందరగా నడచిరి. అది చూచి తన్నుఁ గొట్టుటకుఁ గాఁబోలును గోరడా తో వచ్చుచున్నాఁడని యా గుఱ్ఱము బెదరెను. నాయుఁడు గారా గుఱ్ఱమును లొంగదీసికొనక పోయినయెడల తన కప్రతిష్ఠాకరముగ నుండునని యెంచి దాని దుష్ప్రయత్నమును లక్ష్యము చేయకఁ బట్టుదలతో దాని కళ్లెములఁ బట్టుకొని విడువక, దానికిఁ గొంచెము సేపునకైన బుద్ధిరాక పోదని దాని చిత్తము వచ్చినట్లెగరనిచ్చి తన మోకాళ్ళను పాదములను గట్టుకొని పోవునట్లు దానితోఁ గూడఁ గొంత దూరము పోయి, ఛీ! దీనికింక బుద్ధిరాదని యెంచి, విడిచిపెట్టుట చే యథేచ్ఛముగా నా గుఱ్ఱము నాయుఁడు గారిని రోడ్డునకుఁ బ్రక్కనున్న ముండ్లకంపలోఁ గొంత దూరమునకు దిగవిడిచి పాఱిపోయెను. అప్పుడు మొదలియారు గారు రూరకుండనోపక కళ్లెముల నిటు నటు గదల్చుటచేతనో, నాయుఁడు గారి యవస్థను ప్రక్కకుఁ దిరిగి చూచుచు నప్రయత్నమున నొక ప్రక్కకుఁ గళ్లెములు బిగియునట్లు వెనుకకు దిరుగుటచేతనో, జాత్యభిమానముచే నా గుఱ్ఱ మొంటరిగాఁ బోవుచుండుట చూచుచుఁ గొంత దూరమైన శక్త్యనుసారముగఁ బోకుండుట ధర్మము కాదని యెంచియో, తమకు జాతిశత్రువువగా నుండి తన్ను బీడించుకొని తినుచున్న నీ మనుష్యజాతిలో నొకని నోడించి గెలిచితినన్న సంతోషముతోఁ బరుగెత్తుచున్న స్వజాతిలోనిదగు నా గుఱ్ఱమటు పరువిడుచుండ దాని వైభవము నేత్రపర్వముగఁ జూచి యానందింపవలయునను గోర్కెచేతనో, గాని యా బండి గుఱ్ఱము గూడ నిటు నటు బండి నీడ్చి రెండుమూడు వెనుక కాళ్ళ ఝాడించి పోలుగఱ్ఱలలో నొకదానిని విఱుగఁగొట్టి త్రొక్కుపాటు కలుగఁజేయ నారంభించెను. అప్పుడు కోరడాను క్రింద పాఱవైచి డిప్యూటీ కలెక్టరు గారు బండి యొద్దకుఁ బరుగెత్తుకొని వచ్చి హార్నెస్సు (Harness) కొంత యూడదీసి తక్కినది కోసివేసి గుఱ్ఱము నీవలకుఁ దీసి చేతితోఁ బట్టుకొని నిలఁబడెను. మొదలియారు గారును శెట్టి గారును నెమ్మదిగా

క్రిందపడిగిరి. తరువాత మొదలియారుగారును శాస్త్రిగారును నాయుఁడుగారున్న స్థలమునకుఁ బోయి వారిని నెమ్మదిగా లేవఁదీసి చెరియొక చేయిపట్టుకొని మెల్లగా బండియొద్దకుఁ దీసుకొనివచ్చి యొకప్రక్క కూర్చుండఁబెట్టిరి. అప్పటికి సాయంత్రమారుగంటలైనది. బండిని గుఱ్ఱమును దీసుకొనివచ్చుటకునప్పుడు మనుష్యులక్కడికెనిమిది మైళ్ళదూరములో నున్న లోకలుఫండు సత్రమువద్దకాని దొరకరని డిప్యూటీకలెక్టరుగారెఱుఁగుదురు. ఆసంగతి మొదలియారుగారును శాస్త్రిగారును విని పిళ్ళగారిని డిప్యూటీకలెక్టరుగారికిని నాయుఁడుగారికిని బండికిని సహాయముగా నక్కడ దిగవిడచి లోకలుఫండు సత్రమునకుఁ బోయి యచ్చట కూలీలను నొకయెద్దుబండిని దీసుకొని వత్తుమని బయలుదేఱ "మీకా సత్రము తెలియదుగనుక నేనే వెళ్ళి యచ్చట గుఱ్ఱమునుకట్టివేసి బండినిఁ గూలీలను తీసుకొని బండి విరిగిపోయిన స్థలమునకు వచ్చి నాయుఁడుగారిని నెద్దుబండిలోఁ గూర్చుండబెట్టి మనము నలుగురము విరిగిపోయిన బండిపైనెక్కి కూలీలచే బండిలాగించుకొని యారాత్రి యాసత్రమునఁ గడుపుద" మని డిప్యూటీకలెక్టరుగారు చెప్పుచుఁ దాను గుఱ్ఱమును దీసికొని నడువ; మొదలియారుగారు గూడ వారితోఁ బోయిరి. వీరు లోకలుఫండుసత్రముఁ జేరునప్పటికి రాత్రి తొమ్మిదిగంటలాయెను. ఆసత్రమువద్ద యిండ్లు లేవు. గ్రామమక్కడకొక మైలు దూరముననుఁ దక్కువ లేదు. ఆసత్రమునకొక ప్రక్కనున్న పూరింటిలో నొక కాపువాఁడును వానికొమార్తెలిద్దఱునుఁ వానిభార్య గతించినందునఁ దానియొక్క యొకతెయుఁ గాపురముండి, నాలుగుబండ్లను, నైదారావులును, కొన్నిగేదెలను, పెట్టుకొని కొలఁదిగా వ్యవసాయము చేయుచుండిరి. సత్రములో నిద్దఱు ముసలివాండ్రును నేండ్లు గడచిన యిద్దఱు బ్రాహ్మణవితంతువులును పండ్రెండేండ్లు వయసుగల నొక చిన్నవాఁడును నొక వంటబ్రాహ్మణుఁడును కాపురముండిరి. ఇంతకుఁ

దకర నక్కడ రాత్రి చీకటిపడిన తరువాత యీచుట్టుపట్ల మార్గస్థులు తప్పమరెవ్వరునుండరు. ఆనాటి రాత్రి వంటబ్రాహ్మణుఁడు కల్యాణోత్సవములో వంట చేయుటకుఁ బోయి యుండుటచే నతఁడక్కడ లేకపోవుటయుఁ గాపువాఁడు తాఁగాక చేరికిఁ బోయియుండుటచే వాఁడును లేకుండుటయుఁ దటస్థమాయెను. అప్పుడు డిప్యూటీకలెక్టరుగారు సత్రము యొద్దకుఁబోయి దాపుననున్న కాపువానినిఁ బిలిచెను. అంతట తలుపు తెఱచి ముసలిది కాఁపువాఁడు లేడని చెప్పెను. వంటబ్రాహ్మణుఁడున్నాఁడా? యని యడిగి యాతఁడు కూడ లేడని తెలిసికొనెను. అప్పుడు గుఱ్ఱమునక్కడ కట్టివేసి, తాము వెనుకకుఁ బోయి నాయుఁడుగారిని మాత్రము బండిమీఁదఁ గూర్చుండఁబెట్టి తాము నలుగురును బండిలాగుకొని వచ్చుట, యింకొక మైలుదూరము నడిచి గ్రామములోనికిఁబోయి యక్కడ కూలీలను బండ్లను సమకూర్చి పంపించుటకంటె మంచిదనియు, నా గ్రామమునకు పోయినను నక్కడకుఁ బోవునప్పటికిఁ బదిగంటలగుటచే నా రాత్రివేళ బండియుఁగూలీలను సమకూర్చఁగలుగుట కూడ కష్టమేయనియు, నూహించి యీగుఱ్ఱమునక్కడ కట్టిపెట్టెదమనియు, దానినిఁ జూచుచుండవలసినదనియు, దానినక్కడగట్టినందుకొక యర్థరూపాయి యీనామిత్తుమనియు, నా కాపుదానితోఁ జెప్పిరి. అందుకాయాడుది దన కేమిచ్చినను గుఱ్ఱమును దమయింటగట్టుటకు వప్పుకొనననియు, నంతకుఁ బై దానునెలలకుఁ బూర్వమొకదొక నాటి సాయంత్రము రెండెడ్లను దీసికొనివచ్చి తనకొక రూపాయినిచ్చి కొంచెము గడ్డికొని తమయింటి యొద్ద సావడిలోఁ గట్టిపెట్టి దాపుననున్న గ్రామమునకుఁ బోయి భోజనము చేసివచ్చి నాటిని తెల్లవారుజామునఁ దోలుకొనిపోదునని చెప్పి యతఁడావలకుఁ బోయిన పదినిముసములలో నిద్దరు పోలీసుబంట్రోతులనుఁ దీసికొనివచ్చి యింకొకఁడావెడ్లు తనవని వానిని దోలుకొని పోయెనుష్టమునకుఁ బోయి నాలుగుమాసములు దన్ను దన మరదని

కి చేరిచుట్టు ద్రిప్పిరనియుఁ, బుణ్యమునకుఁబోయినఁ బాపమెదురయినదనియు, జెప్పి యీగుఱ్ఱముకడ గట్టుటకు వీలులేదని స్పష్టముగాఁ జెప్పివేసెను. అప్పుడు మొదలియారుగారును డిప్యూటీకలెక్టరుగారును నా కాపుదానినెంత బ్రతిమాలుకొనినను, నేమేమిచ్చెదమన్నను, నది గుఱ్ఱమును గట్టుటకు నొప్పుకొనలేదు. అప్పుడేయుపాయమును దోచక యక్కడ నాలస్యము చేసినచోఁ దెల్లవారులోపల దాను బండినిడ్చుకొని వచ్చుటకవకాశముండదనియుఁ దమ స్నేహితులను మార్గమధ్యమునఁ జీకటిలో విడచిపెట్టుట మిత్రద్రోహమనియుఁ దలఁచి గుఱ్ఱమును గూడ వెనుకకుఁ దీసికొనిపోయి, యొకరు గుఱ్ఱమునుఁ దీసికొనివచ్చునం దదక్కినముగ్గురే బండిలాగుకొని వచ్చుట యుచితమని నిశ్చయించి, గుఱ్ఱమునుదీసికొని దమ స్నేహితులను గలసికొన వెనుకకు వడిగా నడువ నారంభించిరి.

డిప్యూటీకలెక్టరుగారి నాకాపుది యెఱుఁగదు. ఆయన నెఱిఁగిన కాపువాడింట లేఁడు. మఱియు నీకాపుదానికి రేజీకటియు గొప్పచెవుడును గూడ నుండుటచే నారాత్రివేళఁ దాను డిప్యూటీకలెక్టరునని బిగ్గరగా కేకలు వేసియెంత చెప్పినను వినిపించనిదానివలె నటించెను. వాస్తవము దానికి వినిపించకుండుటచే నట్లు నటించెనో, లేక నా గుఱ్ఱమువల్ల దనకుఁ జిక్కు దటస్థించునని భయపడి మొగవాడింట లేనప్పుడు దాని విషయములో నించుకయినఁ దలయూచి యొప్పుకొనుట మంచిదికాదనియూహించి యట్లు వినిపించనిదానివలె నటించెనో, మనము స్పష్టముగాఁ జెప్పలేము. దానికి విస్తారము చెవుడున్నదని మాత్రము చెప్పవచ్చును.

తరువాత మొదలియారుగారును గుఱ్ఱమును దీసికొని డిప్యూటీకలెక్టరుగారును దమ స్నేహితులును బండియున్నస్థలమునకా రాత్రియొంటిగంట యగునప్పటికి వచ్చిరి. నాయుఁడుగారిని నెమ్మదిగా బండిమీఁ

దఁ గూర్చుండ శెట్టి డిప్యూటీకలెక్టరుగారు గుఱ్ఱమును బట్టుకొని నడచుచుండ మొదలియారుగారును శెట్టిగారును బిళ్ళగారును బండిలాగ మొదలుపెట్టిరి. త్వరగా గమ్యస్థానమును జేరగలుగుదుమను వాంఛతో గుఱ్ఱపుబండిని గుఱ్ఱమును యెక్కి ప్రయాణమైన వీరు గుఱ్ఱమును బండిని మోసికొనిపోఁ దటస్థమగుట కేవలము దైవయోగముకాని వేరొకటి కాదుగదా! పాపమా రాత్రి వీరుపడిన శ్రమ చెప్పనలవి కాదు. తాము పడుచున్న కష్టములటుండఁ దెల్లవారులోపల నారుల కండ్లఁబడకుండ సత్రమును జేరలేకపోయినచోఁ దమ గౌరవమునకు మిక్కిలి హానికరముగా నుండుననియెంతగష్టములకైన పాలయి నాలుగున్నర గంటలగునప్పటికి బండిని గుఱ్ఱమును దీసికొని సత్రముఁ బ్రవేశించిరి. అట్లు వీరు సత్రము చేరిన యొకగంటలో తెల్లవారినది. తరువాతఁ గొంతసేపటికిఁ గాఁపువాడింటికివచ్చెను. ఇతఁడు డిప్యూటీకలెక్టరుగారిని బాగుగా నెఱిఁగినవాఁడగుటచే నాయనకును ఆయన స్నేహితులకును గావలసిన సదుపాయములనెల్లఁ జేసెను.

అప్పుడు డిప్యూటీకలెక్టరుగారు దమస్నేహితు లొకటిరెండు దినములా సత్రమున నుందురుగాన వారికిఁ దగిన సదుపాయములనెల్లఁ జేయుమని చెప్పి తనగుఱ్ఱమును బండిని దీసికొనివచ్చుటకు గూలీలను సిద్ధముచేసి తానొక యొద్దుబండినెక్కి మొదలియారుగారు మొదలగువారి నచ్చట విడచిపెట్టి పోయిరి. తరువాత మొదలియారుగారును నాతనిస్నేహితులును ఆసత్రమునఁ గొన్ని దినములుండి నాయఁడుగారును బిళ్ళగారును దమగాయములను మాన్పుకొనఁ గలిగినతరువాత నెక్కడనుండి ప్రయాణమగుటకు నిశ్చయించుకొనిరి. రాముఁడును గుప్పుసామియు రాయవరఁ గాపురమున కాదారినే బోవలయును గాన నొకటిరెండు గంటలలోఁ దమసామానంతయుఁ దీసికొని వచ్చుచుండుట గాంచి వారిని గూడ దమయొద్ద నక్కడనే యుండునట్లాపివేసిరి. ఇట్లు వీరందఱు

వాసస్థలములోఁ గొన్ని దినములు బసదిగియుండిరి. డిప్యూటీకలెక్టరుగారు చెప్పినారని యా కాపువాఁడు మొదలియారుగారికిని వారి స్నేహితులకును గావలసిన సదుపాయముల నెల్లఁ జేయుచుండెను.

మొదలియారుగారును నాతని స్నేహితులును స్వస్థచిత్తులై యుచ్చటనుండి కాపువాని సత్కారముల నందుచుండిరి. ఇతఁడుదయమున జల్దియన్నమును దిని పొలమునకుఁ బోయి సాయంత్రమింటికి వచ్చుచుండెను. తానింటలేనప్పుడు కాపువాని వదినెయు గొమార్తెలును వీరికన్నము వండిపెట్టి గుప్పుసామిచే వారికి బంపి మిక్కిలి యాదరముతో వారిని గౌరవించుచు నాయఁడుగారికిఁ దగిలిన గాయములకు గట్లుకట్టుచు వారికిఁ గావలసిన సదుపాయములనెల్లఁ జేయుచుండిరి. కాపువాఁడు సాయంత్రమింటికివచ్చిన తరువాత వీరియొద్దఁ గూర్చుండి, తన సంసారస్థితినిగూర్చియు, వ్యవసాయమునుగురించియు, నితరవిషయములనుగురించియు, మాటలాడుచు రాత్రి కొంతకాలము వారితోఁ గాలము గడపుచుండెను.

ఈ కాపువాని వదినె పేరు ముత్యాలమ్మ. ఈమె భర్తయీమె చిన్నతనములోనే మృతినొందెను. తరువాతఁ దన చెల్లెలింటఁ జేరి, తన చెల్లెలిని మరదియగు నీకాపువానిని గనిపెట్టుకొని కొన్ని సంవత్సరములుండి, తరువాతఁ దనచెల్లెలు గతించినను నామె కుమార్తెల నిద్దరిని బెంచుచుఁ దనకెవ్వరును గావలసినవారు లేకపోవుటచే నచ్చటనేయుండెను. ఈమెకిప్పటికి నలుబదియైదు సంవత్సరముల వయసుండును. ఈమెకుఁ జిన్నతనమునుండియు మిక్కిలి చెముడుగలదు. రాత్రులయందు దృష్టిగూడ నంతబాగుగాఁ గనిపించకుండెను. కొంచెము పొట్టిగాను స్థూలముగాను నల్లగాను గనుపించుచు మొగమంతయు స్ఫోటకపుమచ్చలతో నిండియుండి తలవెండ్రుకలు చాలభాగము నెరసియుండుటచే వానికి కాటుకరాసి తన యంగవైకల్యమును

ముసలితనమును గనపడకుండ సాధ్యమగునంతవఱకుఁ గప్పుకొనుచుం డెను. ఈమెకు తాను వయసులోనున్నదాననని యుఁ, దన చెల్లెలు కుమార్తెలయొక్కయుఁ దనమఱదియొక్కయు క్షేమమాలోచించి తిరిగి వివాహము చేసికొనక వారిని గనిపెట్టుకొని వారికి నుపకారమును జేయుచుంటిననియు, నభిప్రాయము కలదు. కాపువానికిద్దరుగొమార్తెలుగలరని యిదివఱకే చెప్పఁబడినది. ఆయిద్దరిలోఁ బెద్దదానిపేరు సుబ్బమ్మ; రెండవదానిపేరు లక్ష్మమ్మ. పెద్దదానికప్పటికి పదునైదు సంవత్సరములును, చిన్నదానికి పదునాలుగు సంవత్సరములును, వయసుండెను. ముత్యాలమ్మదగ్గిర బంగారమును రొక్కమును గలసి మూడు వేలరూపాయిలకుఁ బైగా నాస్తియుండుటచే దాను ధనవంతురాలనన్న మనోగర్వము గూడ నీమెకు లేకపోలేదు. కాపువాఁడు దనకొమార్తెలకిద్దరికిని వివాహములు చేసి యల్లుళ్ళను దమయింటనే యిల్లరికముంచుకొనవలయుననియు నావివాహములకుఁ దనవదినెగారి సహాయమవశ్యముగాఁ గావలయుననియుఁ దలఁచుచుఁ, దనవదినెగారితో మంచిమాటలాడుచు దానితోఁ దనకుమార్తెలు పోరాడునప్పుడు వారిని చీవాట్లుపెట్టి దానిని బ్రతిమాలుకొనుచుఁ గాలము గడపుచుండెను. కాపువాని కుమార్తెలలో లక్ష్మమ్మయనునది తనపెత్తల్లినిఁ జూచి యెప్పుడప్పుడు నవ్వుచు నది పడుచుదానివలె గనుపింపవలయునని పడుచున్నపాట్లనాక్షేపించుచుండుటచే దానికి మనసులో దానియందు కోపముగలదు. ఆకోపము తఱచుగా దిట్లతోను నప్పుడప్పుడు బుగ్గపోట్లతోను దీర్చుకొనుచుండును. సుబ్బమ్మయు లక్ష్మియు నేమేమిమాట్లాడుకొనుచున్నను దన్నుగూర్చియే మాట్లాడుకొనుచున్నారని యనుమానపడి నారాడుమాటలేమని యడిగి వారెంత బిగ్గరగా నరచిచెప్పినను దనకు వినిపింపకపోవుటచే మఱింత మండిపడి ముత్యాలమ్మ గేకలువేయుచు నిల్లంతయు నల్లకల్లోలముగాఁ జేసి తనమఱది యింటికివచ్చినప్పటి

కిఁ దా నిల్లు విడిచి యెక్కడి కైనఁ బోవుటకు సిద్ధముగాఁ బ్రయాణము సగుచుఁ, గాఁపువాఁడును నాతని గొమాస్తాలును బ్రతిమాలుకొనఁ దిరిగి యింటిలోనికిఁ బోయి యెప్పటివలె నక్కడనే యుండుచుండుటయుఁ దరుచుగాఁ దటస్థమగుచుండెను. లక్ష్మి స్వభావముచే మాటలాడునప్పుడు నవ్వుచుండును. అది నవ్వుచున్నప్పు డెల్లఁ దన్నుఁ జూచియే నవ్వుచున్నదని ముత్యాలమ్మ యనుమానపడి దానిని దిట్టుచుండును. అందువలన ముత్యాలమ్మకు లక్ష్మియన్న నెంతమాత్రమును యిష్టము లేదు; కాని దానియందుఁ బ్రేమ లేకపోలేదు. లక్ష్మి తల్లి చనిపోవునప్పటికిఁ దానికి రెండేండ్ల వయసుండును. అప్పటినుండియు దానిని, దాని యక్క సుబ్బమ్మను ముత్యాలమ్మే పెంచెను. ఈయిద్దరిలో లక్ష్మిని ముత్యాలమ్మ దన పెంపుడుకూతురుగా భావించి దానికిఁ గొన్ని నగలను బెట్టెనుగాని యది పెద్దదైనతరువాత దానిమీఁదఁ గోపముచే సుబ్బమ్మనే కూఁతురుగా నెంచి దానికేమయిన గొనిపెట్టుచునుండెను. ముత్యాలమ్మకు దైవికముగాఁ గలిగిన చెముడును, ముసలితనమువల్లను చిన్నతనములో స్ఫోటకము బడుటవలనను గలిగిన యంగవైకల్యమును, గొంచెము ముక్కోపితనమును, దక్క నేదుర్గుణములును లేవు. సంసారము గడపుటలో నీమె మిక్కిలి నేర్పుగలది. ఆవులకును గేదెలకును యెడ్లకును సాయంత్రము నుదయమును చిట్టు, తవుడు, గుగ్గిళ్ళు మొదలగునవి దాను స్వయముగా బెట్టి సుబ్బమ్మను లక్ష్మిని గనిపెట్టుకొని మిక్కిలి జాగరూకతతో సంసారమంతయుఁ గడపుచుండెను. నాయుఁడుగారికిఁ దల్లివలె సంరక్షణ చేయుచు నాయనకుఁ దగిలిన గాయములకు గట్లను గట్టుచు మొదలియారుగారికిని శెట్టిగారికిని బిళ్ళగారికిని మిక్కిలి వినయభయభక్తులతోఁ గావలసిన సదుపాయములనెల్లఁ జేయుచుండెను. రాముఁడును గుప్పసామియుఁ బనియున్నను లేకపోయినను సుబ్బమ్మతోను లక్ష్మితోను నేదోయొకటి గల్పించుకొని మాట

లాడుచుఁ దమ దేశమందలి విచిత్రములను దమ యజమానుల గొప్పతనమును జెప్పుచుండిరి. మొదలియారుగారికిని శెట్టిగారికిని బిళ్ళెగారికిని ముత్యాలమ్మ దమకుఁ జేయు గౌరవమును బట్టియు సదుపాయములను బట్టియు నామెయందు మిక్కిలి మంచియభిప్రాయముగలిగి, యామెవంటి తెలివిగలది లేదని, దలఁచుచుండిరి. నాయుఁడుగారికి ముత్యాలమ్మయందుఁ గలవిశ్వాసము జెప్ప శక్యమే కాదు. తనకుఁ జేయుచున్న చికిత్సలకును, సదుపాయములకును ముత్యాలమ్మయందు నాయుఁడుగారికి మంచియభిప్రాయమును, విశ్వాసమును, గౌరవమును, దరువాత నభిమానపూర్వకమైన ప్రేమయుఁ, గ్రమక్రమముగా హృదయస్థమగు ననురాగమునుగూడ గలిగినది. ఈకారణముచే నాయుఁడుగారును, నాయుఁడుగారి యభిప్రాయమును బట్టి దక్కినవారును, నక్కడఁ దాముండవలసినదినములకన్న నెక్కువదినము లుండిరి.

ఇట్లు వారక్కడ బసచేసియున్న దినములలో సంవత్సరాది పండుగ వచ్చినది. ఆపండుగకు మొదలియారుగారును శెట్టిగారును బిళ్ళెగారును దాపుననున్న గ్రామమందలి సంతలోఁ గొన్నిబట్టలను గొని తీసికొనివచ్చి కాపువానికిని, ముత్యాలమ్మకును, సుబ్బమ్మకును, లక్ష్మికిని నిచ్చిరి. నాయుఁడుగా రొకపెద్దచీర కొని ముత్యాలమ్మ కిచ్చెను. రాముఁడును గుప్పుసామియు సుబ్బమ్మకును లక్ష్మికిని జరియొకరైక గుడ్డను రూపాయియు నిచ్చిరి. నాయుఁడుగారు, దనకిచ్చిన చీరకు ముత్యాలమ్మ కప్పుడుగలిగిన సంతోషమింతింతని చెప్ప నలవికాదు. తరువాత ముత్యాలమ్మకును నాయుఁడుగారికిని నొండొరులయం దభిమానమును స్నేహమును నమ్మకమును నభివృద్ధియగుటవలన ముత్యాలమ్మ దనగృహచ్ఛిద్రములనుగూర్చియు, లక్ష్మికిగల పొగరుబోతుతనమును గూర్చియు, నాయుఁడుగారితోఁ జెప్పుచుండెను. నాయుఁడుగారు, ముత్యాలమ్మ చెప్పిన మాటలు వినకున్నచో నామె కేమి కోప

ము వచ్చునో యని సందేహించి యూకొట్టుచుండెను.

అంత నొకనాఁడాసమీపమందున్న గ్రామములో గ్రామదేవతయగు బోలేరమ్మ యుత్సవము జరుగుచుండెను. ఆయుత్సవమునకుఁ గాపువాఁడు ప్రయాణమయ్యెను. మొదలియారుగారును, శెట్టిగారును బిళ్ళగారును గూడఁ బ్రయాణమైరి. తనకొమార్తెల నిద్దరి నొకబండిలో నెక్కించి మఱియొకబండిలో దాను దన నూతనస్నేహితులను ముగ్గురను గూర్చుండబెట్టుకొని పోయెను. వారాదినము సాయంత్రము వఱ కుత్సవముజూచి యారాత్రి యొకచోట బసచేసిరి. ఆయుత్సవములో సుబ్బమ్మయు లక్ష్మమ్మయు వేడుకలన్నియుఁ జూచి యానందించి, ఆనాఁటికైన ముత్యాలమ్మవల్ల లేనిపోనిమాటలను, దిట్లను, బడుట దప్పెనని సంతోషముతో నుండిరి. పిళ్ళగారాకాపుగన్యకల కిద్దరికిఁ జెరియొకచీరెయు, రైకయుఁ, గొన్నిసామానులను గొనిపెట్టెను. అప్పుడు కాపువాని పూర్వస్నేహితుఁ డొకఁడాతనికి గనుపించి యాతని బిల్లలకు మంచిసంబంధము లున్నవని చెప్ప నాతఁడు మిక్కిలి సంతోషించి యాతనిఁ దనయింటికి రమ్మని బ్రతిమాలి దీసికొనివచ్చుటకు నిశ్చయించెను. మొదలియారుగారును, శెట్టిగారును, బిళ్ళగారును దమ్మను దమస్నేహితుఁడగు నాయుఁడుగారిని మిక్కిలి వినయభయభక్తులతో నాదరించి సన్మానించుచున్న యాకాపువాని కొమార్తెలను దమకొమార్తెలనుగా నెంచి వారిపెండ్లిండ్లు త్వరలో సమకూరినయెడల నావివాహములు రెండును చేయించియె యచ్చటనుండి పోవలయునని యాలోచించిరి. ఆరాత్రి కాగ్రామమున బరుండి మరునాడు వేకువజామునఁ బండ్లుగట్టించుకొని యిల్లుచేరిరి. సుబ్బమ్మకును లక్ష్మమ్మకిని సంబంధములు గుదర్చెదనన్నవాఁడుగూడ వీరితోఁ గలసి వచ్చెను. ఆతనిపేరు వెంకన్న. కాపువాడిల్లుచేరినతోడనే వెంకన్న దనకుమార్తెలకు సంబంధములు గుదుర్చుటకును ఆసంగతిని గూర్చి మాటలాడు

టకును వచ్చెనని ముత్యాలమ్మతోను నాయుఁడుగారితోను జెప్పెను. పిళ్ళగారు సుబ్బమ్మకును లక్ష్మికిని గొనిపెట్టిన చీరెలను రైకలను నితరవస్తువులను జూచి తనకెవ్వరు నేమియుఁ గొని తీసికొనిరాకపోవుటచే నోర్వలేక మటమట మండిపడుచుఁ బెండ్లిమాటలాడునప్పుడు దనకేమియు సంబంధములేనిదానివలె నటించుచుండెను. అంత నొకనాఁడు సాయంత్రము నాలుగుగంటలవేళఁ గాపువాఁడు పొలమునకుఁ బోయిన సమయమున ముత్యాలమ్మ పశువులకు మేతబెట్టుచున్నప్పుడు నాయుఁడుగారు దనకామె యుపచారముచేసిన సంగతి యెఱిగి దానామెకు సహాయముచేయుట ధర్మమని యెంచి యామెను గూర్చుండుమని చెప్పి దానే స్వయముగాఁ బశువులకు మేతవెట్టి వానిని గట్టివేసెను. అప్పుడు ముత్యాలమ్మ నాయుఁడుగారి స్నేహభావమును గ్రహించి యాతనిఁ బరమాప్తునిగా దలఁచి తన గష్టసుఖములన్నియు నాతనితోఁ జెప్పనారంభించి, పిళ్ళగారు లక్ష్మికిని సుబ్బమ్మకును బట్టలుకొని తనకేమియుఁ దీసికొనిరాకపోవుటయు లక్ష్మి దన్నుఁ జూచి వెక్కిరించుచుఁ దనమనసు నొవ్వఁజేయుచుండుటయుఁ దనయొద్దనున్న ద్రవ్యమంతయు దీసికొని తన్నావలకుఁ ద్రోలివేయ నిశ్చయించుకొని కాపువాఁడు దన్ను మంచిమాటలతో బుజ్జగించుచుండుటయుఁ దాను తిరిగి వివాహము చేసికొనకఁ జాలకాలమునుండి సుబ్బమ్మను లక్ష్మిని బెంచుచుఁ గాపురమంతయుఁ గడపుచుఁ దనమఱఁదియగు కాపు వానిని గనిపెట్టుకొని యుండుటయు మొదలగు గృహచ్ఛిద్రముల నన్నిటిని గన్నీటితో సవిస్తరముగాఁ జెప్పెను. నాయుఁడుగారితో నీసంగతులన్నియు ముత్యాలమ్మ చెప్పుటకుఁ గారణము పిళ్ళగారు సుబ్బమ్మకును లక్ష్మికిని బట్టలను గొని యిచ్చుటయొక్కటి దప్ప మరియొకటి లేదని మనము గ్రహింపవచ్చును. అయినను ఆడవారు ద్వేషకారణముచేతనైనఁ దమకష్టములను గూర్చి యితరులతోఁ జెప్పుకొనునప్పుడున్నవియు లే

నివియుఁ గూడ జెప్పుచుందురు. కావున నాసమయమున ముత్యాలమ్మ నాయుఁడుగారితోఁ దాను నరకబాధ పడుచున్నట్లు జెప్పసాగెను.

ఇట్లు నాయుఁడుగారును ముత్యాలమ్మయు పశువులపాకలో మాట్లాడుచుండుట గ్రహించి రాముఁడు గడ్డిమేటిచాటునఁ గనబడకుండ దాగి వారిమాటలనెల్ల వినుచు నాయుఁడుగారు ముత్యాలమ్మను మోహించెనని యూహించి యాసంగతి తక్షణమే సుబ్బమ్మతోను లక్ష్మితోను వెంకన్నతోను జెప్పెను. లక్ష్మియు సుబ్బమ్మయు యథాప్రకారము ముత్యాలమ్మను ప్రేమించి గౌరవించుచున్నను నామె మాత్రము వారితోఁ దిన్నగా మాటలాడక నేమేమో నోటిలో గొణుగుకొనుచుఁ గారణము లేకుండఁ గోపించి వారిని దిట్టుచుండెను. వెంకన్న, ముత్యాలమ్మను నాయుఁడుగారు మోహించిరన్న మాట నమ్మలేదుగాని రామునియొద్ద మాత్రము నమ్మినట్లు నటించి "ముత్యాలమ్మ త్వరలోఁ దన బ్రతుకు దెఱవు జూచుకొనుట మంచిదియే" యనియుఁ దానినిఁ గాపువాఁడు దనకొమార్తెల వివాహమైనతక్షణమే సొత్తంతయుఁ దీసికొని యిల్లు వెడలగొట్టి తాను దిరుగ వివాహమాడి దనకొమార్తెలతోను అల్లుండ్రతోను గలసి కాలము గడపనిశ్చయించుకొన్నాడనియుఁ జెప్పెను. వీరు మాటలాడుకొన్నమాటలు దనకు వినిపించకపోయినను యాసంగతంతయుఁ గండ్లతోఁ జూచుచుండుటచే ముత్యాలమ్మ యారాత్రి రాముని మారముగా దీసికొనిపోయి వెంకన్న చెప్పినమాట లేమని యడిగి, యంతయు నాతఁడు దనచెవిలో బిగ్గరగాఁ జెప్పుచుండ విని తెలసికొనెను. ఈమాటలు వినినప్పటినుండియు ముత్యాలమ్మ గుండెలో రాయిపడ దాను దనసొత్తంతయుఁ దీసికొని కాపువానియిల్లువిడచి పోవలయు నని నిశ్చయించుకొని వెంకన్ననడిగి యంతయుఁ దెలసికొనవలెనని యాతని నాశ్రయించి యాతనితో మంచిమాటలాడ నారంభించెను. కొందఱు దాము చూచుచుండగా నిద్ద రేమైనరహస్యముగా

మాటలాడుకొనుచుండ వారు మాటలాడుకొన్నమాట లేవియో తమకుఁ దెలియునంతవఱకు నేమియుఁ దోఁచక మిక్కిలి యాతురతతో నుందురు. కొందరు యెదుటఁ దమకుఁ దెలియకుండ నేమైన మాటలాడుకొన్నచోఁ దమ్మునుగూర్చియే మాటలాడుకొనుచున్నారని లేనిపోని యనుమానమును మనసులో బెట్టుకొని లేనిబాధ దెచ్చుకొందురు. ఈగుణములు పురుషులకంటె స్త్రీలలో నెక్కువయనియు నందులోఁ జెవిటివారిలో నీగుణము మిక్కిలి యెక్కువగా గానిపించుననియుఁ జదువరులే యెఱుఁగుదురు. అది మొదలెవ్వరిద్ద రేమి మాట్లాడుకొన్నను ముత్యాలమ్మ కనుమానమెక్కువగాఁ జొచ్చి తా నాయిల్లెప్పుడు విడచిపోదునా, యని యాలోచించుచుండెను. ఒకనాఁడు రాత్రి పన్రెండుగంటలవేళ నందరు నిద్రపోయిన తరువాత ముత్యాలమ్మయు వెంకన్నయు దూరముగాఁ బోయి చాలసేపు మాట్లాడుకొని యామరునాడు రాత్రి యిద్దరును గలసి భీమునిపట్నము పోయి యచ్చట స్టీమరెక్కి రంగము (రంగూన్) వెళ్ళుటకు నిశ్చయించుకొనిరి. మఱునాడు వెంకన్న గాపువాని గొమార్తెల వివాహవిషయమై కాపువానితో నాలోచించి, త్వరలోఁ బోయి వరులనిద్దఱను దీసికొనివచ్చుటకుఁ బ్రయత్నములు చేయుచున్నట్లు నటించెను. వెంకన్నకుఁ గ్రొత్తబట్టలను బహుమానమిచ్చి గాపువాఁడాతనికి విందుగూడఁ జేసెను. ముత్యాలమ్మదనయొద్దనున్న బంగారమును రొక్కము రూపాయీలును మూటగట్టి సిద్ధముగానుండెను. కాపువానికిఁ బొలములోఁ బనియుండుటచేఁ దా నారాత్రి ప్రొద్దుపోయివచ్చెదనని చెప్పి వెంకన్నతోఁ దనకొమార్తెల సంబంధముల విషయమై తిరిగి చెప్పి యావలకుఁ బోయెను. తరువాతఁ గొంతసేపు వెంకన్న నాయఁడుగారితోను బిళ్ళగారితోను మొదలియారుగారితోను శాస్త్రిగారితోను మాటలాడుచు గాలముగడపి కాపువాఁడు తనకు మాగాణిపుఖిస్సులక్రింద నేమియు నియ్యక మఱచి

పోయి తొందరగాఁ బోయెననియు దనకుఁ బదిరూపాయీలు బదులు పూర్వకముగా నిచ్చినచోఁ దిరిగి తాను త్వరలోనే యిత్తుననియుఁ బిళ్ళగారితోఁ జెప్పెను. కాపువానియందును నాతనికోమాతెఁగాలయందును దామందఱు మిక్కిలి ప్రేమగలిగియుండుటచే బిళ్ళగా రాతనికి వెంటనే పదిరూపాయీల నిచ్చి త్వరలోఁ గాపువాని యల్లుళ్ళను దీసికొనిరమ్మని మరిమరి చెప్పిరి. పిళ్ళగారు లక్ష్మియందును శెట్టిగారు సుబ్బమ్మయందును మిక్కిలి యభిమానమును బ్రేమను జూపించుచుండిరి. కాని వీరునలుగురు నీకన్యకలను దమగోమాతెఁగాలవలెఁ గారవించుచుండిరి. ముత్యాలమ్మవంటి యోగ్యురాలును, దెలివియు నేర్పును గలదియు, లేదని మొదలియారుగా రామెయందు మిక్కిలి యభిమానమును గౌరవమును గలిగి యామె యమాయికస్వభావమునకుఁ దోడామెకు బధిరత్వముగూడ సంప్రాప్తమైనందులకును దైవ మామెకాలోప మొకటి దెచ్చిపెట్టినందులకును విచారించుచు నామెవంటి యుత్తమోత్తమురా లాగాపువానికిఁ బుణ్యవశమునఁ దటస్థమైనదనిదలఁచుచుండెను. నాయఁడుగారు దన కీమె చేయుచున్న యుపచారమున కామెయందు విశ్వాసముగలిగి, యామెను మెచ్చుకొనుచుండెను. వెంకన్న మంచివడిగా నడువగల యెడ్లుగట్టినబండి నొకదానిని సిద్ధముచేసి యారాత్రి భోజనముచేసినతోడనే ముత్యాలమ్మను దీసికొని ప్రయాణమై పోయెను.

ఇట్లు వీరిద్దరును బ్రయాణమై పోయిన రెండుగంటలకుఁ గాపువాఁ డింటికివచ్చెను. ముత్యాలమ్మ కనుపించుట లేదనియు, నామెపెట్టెగూడ లేదనియు, సుబ్బమ్మయు లక్ష్మియుఁ దండ్రితోఁ జెప్ప నాతఁడామెను వెంకన్న దీసికొనిపోయియుండవచ్చునని యనుమానపడి మొదలియారుగారితోనీసంగతిచెప్పెను. తరువాత శెట్టిగారును, నాయుఁడుగారును, పిళ్ళగారునుగలసి యాదుర్మార్గుఁడీయకార్యమును దప్ప

కచేసెననినిశ్చయించిరి. వెంకన్న యిట్టిదుష్కార్యమును దలపెట్టి చేయుటయేగాకఁ దనయొద్ద దారిఖర్చులక్రిందఁ బదిరూపాయీ "లప్పు" ని చెప్పి దీసికొనినసంగతిచెప్పి యాతఁడు దనకంటఁ బడినచోఁ జంపవలెనన్నంత కోపముగలిగి యుండెను. సుబ్బమ్మయు లక్ష్మియు ముసలిదానికీపనిచేయఁదగదనియు నామెకీవయసున నిట్టిదుర్బుద్ధిపుట్టుట మిక్కిలి యాశ్చర్యకరముగా నున్నదనియుఁ జెప్పిరి. నాయఁడుగారు సుబ్బమ్మకును లక్ష్మికిని బెండ్లిళ్ళుచేయఁదలపెట్టి వెంకన్నయింటికివచ్చి పెండ్లిమాటలాడనారంభించినది మొదలుగా నీమెకు మాత్సర్యమును నోర్వలేనితనమును నంకురించినదనియుఁ దన్ను మోసముచేసి తనసొత్తంతయుఁ దీసికొని యావలకుఁ బంపివేతురను సందేహముగూడ దృఢముగాఁ గలిగినదనియుఁ జెప్పెను. ముత్యాలమ్మయు వెంకన్నయుఁ గలసి భీమునిపట్నముపోవు మార్గమున బండినెక్కిపోవుచుండిరని చూచినవారు గొందరు చెప్పిరి. ఈమాటవినినతోడనే గాపువాఁడును, మొదలియారుగారును, బిళ్ళగారును, నొకబండినెక్కి వారిని బట్టుకొనుటకు బయలువెడలిరి. అట్లు వీరారాత్రియంతయు బండిమెడ్లను బరిగెత్తించి మరునాడుదయ మెనిమిదిగంటలకు భీమునిపట్నము చేరిరి.

వెంకన్న ముత్యాలమ్మను దీసికొని యారాత్రి మూడుగంటలకే భీమునిపట్నము చేరి యొకయింట బసదిగి యామరునాడే స్టీమరొకటి రంగమునకుఁ బ్రయాణమయి పోవునని విని తెల్లవారినతోడనే స్టీమరు టికెట్లను దీసికొని పోవుటకు నిశ్చయించుకొనెను. తరువాతఁ దెల్లవారినతోడనే వెంకన్న వీధిలోనికిఁ బోయి "కొప్పుల వెంకన్న, వెంకన్నభార్య ముత్యాలమ్మ" యని వ్రాయఁబడిన రెండుటికెట్లను కొని బజారులోఁ గొంతసామానును గొనుకొని యింటికివచ్చెను. ఇతఁడింటికి వచ్చులోపలఁ గాపువాఁడును, మొదలియారుగారును, బిళ్ళగారును, బండ్లవాండ్ర నడిగి, ముత్యాలమ్మయు, వెంకన్నయు, బ

నడిగినయిల్లు దెలసికొని యక్కడకువచ్చిరి. అప్పుడు ముత్యాలమ్మ యొంటరిగానుండుటచే నామెను సమీపించి యేమేమో నామెతో మాటలాడుచుండ వెంకన్నవచ్చెను. అప్పుడు మొదలియారుగారు నీవిట్లు నమ్మించి కాపువానిని మోసముచేయుటఁ దగదనియు, నిన్ను ఖైదులోఁ బెట్టింతుమనియు, మిక్కిలి యాగ్రహముతోఁ బలికిరి. పిళ్ళగారాతనిఁదిట్టనారంభించిరి. కాపువాడును వెంకన్న చేసిన యకార్యమునకాతని నేమేమో దిట్టనారంభించెను. ముత్యాలమ్మ దన్ను వీరు పట్టుకొన్నందుకు విచారించుచుఁ దన్ను దిరిగి యింటికిఁ దీసికొని పోదురని భయపడుచుఁ దనకు వారాడుమాటలు స్పష్టముగాఁ దెలియకపోయినను, మతిపోయినదానివలె నోటమాటలేక యూరకుండెను. వెంకన్న చిఱునగవునవ్వుచు ముత్యాలమ్మ దనభార్యయనియు నామెను గడచినరాత్రి పెండ్లాడితిననియుఁ దానినింటికి రమ్మని బలవంతపెట్టుటకు మీరెవ్వరనియు బదులుచెప్పి స్టీమరు టిక్కెట్టులోఁ గూడ ముత్యాలమ్మ దన భార్యయని వ్రాయఁబడియున్నదని చూపించెను. పిళ్ళగారు కోపముబట్టలేకఁ దనచేతికఱ్ఱతో వెంకన్న నొకదెబ్బకొట్టిరి. ముత్యాలమ్మ బిగ్గరగా కేకలుపెట్టుచు నేడ్వమొదలుపెట్టఁ, గాపువాఁడామె చెంపపైఁ జేతితోఁ గొట్టెను. వెంకన్నను బోలీసువారికప్పగించి కొట్లో పెట్టించెదనని మొదలియారుగారాగ్రహముతోఁ బలికిరి. వెంకన్న పిళ్ళగారిని గొట్టి మొదలియారుగారిని గొంతుకపట్టుకొని క్రిందఁ బడవైచి "నా భార్యను గొట్టుటకు నీవెవ్వఁడ" వని కాపువానితోఁ బోరాడ మొదలుపెట్టెను. ముత్యాలమ్మ భయపడుచు మాటలాడనేరక యూరకుండెను. ఇట్లు కాపువాఁడును వెంకన్నయుఁ బిళ్ళగారును గొంతసేపు పోరాడి తిట్టుకొనుచు గొట్టుకొనుచుండ మొదలియారుగారు దెబ్బతిని క్రిందబడిలేచి వెంకన్నతోఁ బోట్లాడుటవలన లాభములేదనియు ముత్యాలమ్మ దాదాపు ఏబదిసంవత్సరముల వయసుగలదగుట

చే మైనరని చెప్పుట కెంతమాత్రము వీలులేదనియు వెంకన్న ముత్యాలమ్మను బెండ్లిచేసికొన్నట్లు చెప్పుచు నామె దనభార్యయని టికెట్టులో గూడ వ్రాయించియుండుటచే యది నిజముకాదని రుజువు చేయగలుగుట మిక్కిలి గష్టమనియు ముత్యాలమ్మ యిల్లువిడచి యింతదూరము వచ్చినతరువాతఁ దాను వెంకన్న మాటాడును గాని నిజము చెప్పదనియు నిట్టి వ్యవహారములో వీధులెక్కి ఫిర్యాదుచేసి యల్లరి పడుటకంటె రాజీని ఫైసలు చేసికొనుట మంచిదనియు నూహించి న్యాయశాస్త్రపండితుఁడగుటచే శాంతను దెచ్చుకొని వెంకన్న దన గొంతు పిసికి నేలఁబడవేసినను నాతనిపై గోపమించుకయు లేకఁ గార్యవాదుల కాగ్రహమనుచితమని గ్రహించి యాతని జేయిపట్టుకొని యావలకుఁ దీసికొనిపోయి “నీకేమైనఁ గావువానిచే నిప్పించెదనుగాన ముత్యాలమ్మనింటికిబంపివేయు” మని బ్రతిమాలుకొనెను. వెంకన్న దనకు ముత్యాలమ్మయందుఁ గల మోహముచే నామెను వివాహమాడవలయునని యిల్లువెడలదీసి తీసికొనిరాకపోవుటచేతను నామె నాతఁడు వాస్తవముగాఁ బెండ్లాడియుండకపోవుటచేతనుఁ గొంతసేపు దానామెను విడువఁజాలననియు నామెయందుఁ దనకు మోహముగలిగి చిరకాలమునుండి యామెను వివాహమాడగోరి దైవానుగ్రహమున గడచినరాత్రియే నామెను వివాహమాడగలిగితిననియు రాత్రి వివాహమాడి యుదయమున భార్యను విడచిపెట్టుటకుఁ దనకెంతమాత్రము నిష్టము లేదనియు మొదలియారుగారితోఁ జెప్పి యామెను విడచిపెట్టుటకెంతమాత్రము సమ్మతించలేదు. కాని మొదలియారుగారాతని ననేకవిధముల బ్రతిమాలి “నీవుకోరినంత సొమ్మిప్పించెద” నని చెప్పెను. వెంకన్న చాలసేపు మొదలియారుగారిమాటకు సమ్మతింపక ద్రవ్యాశచే స్వభార్యనమ్ముకొనునట్లగును గాన తనభార్యయగు ముత్యాలమ్మ నెంత ధనమిచ్చినను విడువననెను. మొదలియారుగారు బ్రతిమాలినకొలఁది

వెంకన్న సమ్మతించనని చెప్పుచు, వెంకన్న సమ్మతించనని తన హితోప దేశమును నిరాకరించినకొలఁది మొదలియారుగారాతని బ్రతిమాలుకొనుచునొకగంటకాలము గడపినతరువాత దుదకు ముత్యాలమ్మ దనభార్య గావున నామెయొద్దనున్న సొత్తంతయుఁ దనకిచ్చివేసినచో నామెను విడచిపెట్టెదనని యాతఁడు చెప్పెను. కానియామెను విడచిపెట్టినంతమాత్రమున కాతని కంతసొమ్మిచ్చుటకు మొదలియారుగారి కెంతమాత్రము నిష్టములేదు. ముత్యాలమ్మ తాను వెంకన్నతోఁ బారిపోవుట కవకాశము లేకుండ నీవిధముగాఁ బట్టుబడి తిరిగి యింటికిఁ బోవలసివచ్చుటకైన నిష్టపడునుగాని దనసొత్తులో నేమియు వెంకన్నకిచ్చుట కెంతమాత్రము నిష్టపడదని మొదలియారుగారికి నిశ్చయముగా దెలియును. అది యటుండ ముత్యాలమ్మ ప్రథమకోపమప్పటికిఁ గొంచెము తగ్గి తిరిగి యింటికిఁ బోవుట కిష్టముగలిగియో యున్నదనియు మొదలియారుగారి కొకధైర్యముగూడఁ గలిగెను. వెంకన్న "నాభార్య" యని తన్ననుటవలనను దన్ను వివాహమాడకయె యట్లనుటయేగాకఁ దనసొత్తంతయు "నాదే" యని చెప్పుచుండుటచేతను నాతనియందుఁ గొంత విరక్తియు ననిష్టమును గూడ నీమె హృదయమం దంకురించినసంగతిగూడ మొదలియారుగారు గ్రహించెను. కావున వాఁడుముత్యాలమ్మకొఱ కంత ద్రవ్యము వెంకన్న కిచ్చుట కిష్టపడడనియు నాతఁ డంతధనము గలవాఁడు గాడనియు మొదలియారెఱుఁగుటయే గాకఁ దాను స్వయముగా నంతసొమ్మిచ్చుటకు బొత్తుగా నిష్టములేనివాఁడై యుండి, వెంకన్న నేవిధముననైన నొకటిరెండువందలరూపాయీలతో సమాధానపఱచి యొప్పించి ముత్యాలమ్మ నింటికిఁ దీసికొనిపోవలయునని యాతనితో బేరమాడ నారంభించెను. అంతనా యింటికి సమీపముననున్న యొకఁ డీసంగతంతయు గ్రహించి తన స్నేహితుఁడగు నాయూరిపోలీసు సబ్ యినస్పెక్టరుతోఁ జెప్పెను. ఆతఁడు మంచివ్యవహా

రము దొఱకినదని సంతోషించుచుఁ దనయదృష్టమునకు మనసులో నానందించి యొకనిముసమైన వృథబుచ్చక ముత్యాలమ్మయు వెంకన్నయు మొదలగువారున్న యింటికిఁ బరుగెత్తుకొనివచ్చి సంగతంతయు మొదలియారుగారివలనను గాపువానివలనను బిళ్ళగారివలనను వెంకన్నవలనను విని తెలిసికొని కాపువాని వాఙ్మూలమును వెంకన్న వాఙ్మూలమును, దీసికొని తన కీవ్యవహారము మిక్కిలి యనుమానాస్పదముగా నున్నదనియు, నిదియొక గొప్ప కేసనియు, నిది దనపైయధికారులకుఁ దెలియపఱచి దీనిపరియవసానమంతయుఁ దేల్చినపిమ్మటఁగాని వారిని వదలిపెట్టుటకు వీలులేదనియు, నంతవఱకు ముత్యాలమ్మను వెంకన్నను దక్కిన యీముగ్గురిని వదలిపెట్టుటకు వీలులేదనియుఁ, జెప్పెను. మొదలియారుగారు పోలీసు సబ్ యినస్పెక్టరుతో ననేకవిధముల న్యాయశాస్త్రానుసారముగా వాదించి ప్రతిమాలుకొన్నను నాపోలీసుద్యోగస్తుఁడు కేసుచేయక మాననని యు, మీరైదుగురిని విడచిపెట్టననియుఁ జెప్పెను. ఆపోలీసుద్యోగస్తున కీవ్యవహారములో విశేషముగా ధనము దొఱకునన్న యాసయొకటి దృఢముగా నుండుటచే నెవ్వరేమిచెప్పినను ముత్యాలమ్మ స్వయముగా దాను వెంకన్నను బెండ్లాడలేదని యెన్నెన్ని ఘోరప్రమాణములు చేసినను వెంకన్నగూడఁ దానాడుమాటలలోఁ దడబడుచు వివాహము జరిగినదని యొకమాటును నప్పటికి జరుగలేదుగాని వివాహము చేసికొనుట కేర్పఱచుకొంటిమనియువ్యవధిచాలక పోవుటచే వివాహమాట లేదు గాని యీదినము తప్పక వివాహము చేసికొననిశ్చయించుకొంటిమనియు మఱియొకమాటును ననేకవిధములుగాఁ జెప్పుచున్నను, సబ్ యినస్పెక్టరు "నిజము చెప్పుము" ని గట్టిగా బెదరించుచు ముత్యాలమ్మను దాను వివాహమాడ లేదన్నప్పుడెల్లమండిపడిపళ్ళుగొఱుకుచుఁగండ్లెఱ్ఱఁజేసిచూచి వెంకన్నను బెదరించుచు, వివాహము చేసికొంటినని చెప్పినప్పుడెల్ల "సరే ఆలా నిజము చెప్పుము"

ని శాంతముతో మాటలాడుచు నకారణముగాఁ గాపువానిపైఁ గోపగించుచు "యీ కేసు నేను విడచిపెట్టుటకు వీలులే" దని చెప్పుచుండెను. మొదలియారుగారు దమన్యాయశాస్త్రపాండిత్య మంతయు వినియోగపఱచి యాతనితో నేమేమి చెప్పినను నెంతెంత వాదించినను గాపువాఁ డెంతెంత బ్రతిమాలుకొనినను బిళ్ళగారెన్ని విధములఁ బ్రమాణము చేసి వాస్తవము చెప్పినను యాతఁడు దనపట్టుదలను విడువక వారిమాటల నించుకైనఁ జెవిని బెట్టలేదు. ముత్యాలమ్మ పోలీసుద్యోగస్తునిఁ జూచి దాను గచేరీలెక్రావలసివచ్చునని భయపడుచు మతిపోయినదానివలె దనపెట్టెను మూటను జాగ్రత్తగాఁ జూచుకొనుచు నొకమూలఁ గూరుచుండెను. పోలీసు సబుయినస్పెక్టరుతో నిది నేర మెన్నటికిఁ గాదనియు ముత్యాలమ్మ వివాహము చేసికొనలేదని స్పష్టముగాఁ జెప్పుచుండుటచే నీనేరములో వెంకన్నయే ముద్దాయియనియు, నది యటుండ నీ నేరములోఁ బోలీసువారెంతమాత్రము జోక్యము గలుగఁజేసికొనఁ గూడదనియు, నెన్ని విధముల నెట్లెట్లు వాదించి చెప్పినను వాతఁడు చెవిని బెట్టక నీవ్యవహారమా స్త్రితో గూడినదిగనుక పీనల్ కోడ్ **379-403** శిక్షన్ల ననుసరించి తాను జోక్యముగలుగఁజేసికొని కేసుచేయక మాననియుఁ, దరువాత మేజస్ట్రీటుగారియొద్దఁ గేసు కొట్టివేయించుకొనఁగలిగిన యెడల గొట్టివేయించుకొనవచ్చును గాని తానప్పుడు కేసుచేయకపోయినచోఁ దనయుద్యోగమునకు భంగము గలుగును గావున వారిని విడచిపెట్టననియుఁ, జెప్పి వెంకన్నావలకు దూరముగాఁ దీసికొనిపోయి ముత్యాలమ్మను వివాహము చేసికొనలేదని యెంతమాత్రము చెప్పవద్దనియు, నట్లు చెప్పకపోయినచోఁ దమకిద్దఱకుఁగూడ లాభమున్నదనియు, దానట్లు చెప్పకపోయినచో నాస్త్రితో ముత్యాలమ్మను దీసికొనివచ్చి నట్లాతనిపై నేరము మోపుదలచేసి శిక్షింపఁబడునట్లు చేతుననియుఁ, బాత నేరస్థుఁడవగుటచేఁ గఠినముగా శిక్షవిధింపఁబడకమాన

వనియుఁ జెప్పి యాతనిభయపెట్టెను. తాను నేరస్థుఁడుగాకుండఁ జెరసాలలో నుండవలసిన యాపద దప్పించుకొనగలుగుటయేగాక నీవ్యవహారములోఁ గొంతద్రవ్యము సంపాదించుకొనుట కవకాశముగూడ గలిగియుండుటకు వెంకన్న సంతోషించి యాతనిసలహా నంగీకరించి ముత్యాలమ్మ తప్పకఁ దనభార్యయే నని చెప్పనారంభించెను. పోలీసు సబ్ యినస్పెక్టరు వెంకన్న వాఙ్మూలమును, కాపువాని వాఙ్మూలమును బిళ్ళగారివాఙ్మూలమును మొదలియారుగారి సాక్ష్యమును వ్రాసికొని వీరందఱను ముత్యాలమ్మతో స్టేషనుకుఁ దీసికొనిపోదునని బెదరించి, నూరురూపాయీలు వారియొద్దఁ బుచ్చుకొని జామీనుమీఁద వారిని విడచిపెట్టి, వెంకన్న వీరితోఁగలసితన లాభమును బోగొట్టునని భయపడి యాతనిమాత్రము దనతోఁ దీసికొనిపోయెను.

తరువాత మొదలియారుగారును గాపువాఁడును బిళ్ళగారును ముత్యాలమ్మయు నాబసలోనె నేమియుఁదోఁచక కూరుచుండి కర్తవ్యమాలోచించుకొనుచు నీవ్యవహారమీవిధముగాఁ బరిణమించినందుకు విచారించుచుండిరి. ఇదంతయుఁ గేసుచేయఁబడి తనవదినెగారితో మేజిస్ట్రీటుకచేరీకిఁ బోవలసివచ్చుటచే సంభవించునప్రతిష్ఠకును నవమానమునకు నందువలనఁ దనకొమాతెలకు మంచిసంబంధములు చేకూరకపోవునను భయముచేవిచారించుచు ముత్యాలమ్మ చేసినదానికామెపైఁ దనకెంతకోపమువచ్చినను యామె నేమైన నన్నచోఁ గార్యము చెడిపోవునని దనకోపమంతయు దిగమ్రింగి తనహృదయములో నిముడ్చుకొని, వెంకన్నపైఁ దనకెంతయాగ్రహమున్నను నేమియుఁ జేయలేక నాపత్సముద్రములోఁ బడి తనగ్రహచారదినములు మంచివిగావని దలఁచుచు మతిపోయినవానివలెఁ దనలో దానాలోచించుచు నొకచోటఁ గూరుచుండెను. ముత్యాలమ్మయు దాను దప్పక కచేరీకిఁ బోయి నలుగురిగండ్ల బడవలసివచ్చుననియుఁ, దన కవమానము వచ్చునని

యు, నింకనేమైన యాపదఁగూడ తటస్థించిన, దటస్థించవలసివచ్చునని యు భయపడి కండ్ల నీరుఁగార్చుచు నొకమూలనుండెను. మొదలియారుగారును బిళ్ళగారును, వెంకన్నను నేరస్థునిగా రుజువుచేసి యాతనికి శిక్ష వేయించవలెననియు, నాతని నేమిచేసినను జేయదగినదేయనియుఁ, జెప్పుచుఁ గోపము పట్టఁజాలక పండ్లు పటపటఁగొఱుకుచు, వెంకన్న దమయెదుటనున్నట్లును నాతనిగొట్టుచున్నట్లును గోడలను స్తంభములనుఁ జేతులతో గుద్దుచుఁ గాళ్ళతో దన్నుచు నటునిటు దిరుగుచుఁ బోలీసు యినస్పెక్టరుమీఁద ఫిర్యాదుచేసి యాతని యుద్యోగమూడబెరికించెదమనియు, నీవ్యవహారమును గూర్చి నాలుగుదినములైనను నెన్నిదినములైనను నక్కడనుందుమనియు, నీవిషయమై యెంతధనమైనను గర్చుపఱచెదమనియుఁ, జెప్పుచుండిరి. కాపువాఁడు దనవ్యవహారమును బశువులను విడచి పెండ్లిగాని తనకొమార్తెల నొంటరిగా నింటదిగవిడచి యచ్చట నెన్నిదినములుండవలసివచ్చునో! యని భయపడుచుండెను. మొదలియారుగారును బిళ్ళగారును దమస్నేహితులగు నాయుఁడుగారిని శెట్టిగారిని విడచి కొన్నిదినము లక్కడ నేయున్నచో వారికిఁ దమసంగతి దెలియక నేమేమిదొట్రుపాటుపడుచుందురో యని మనసులో సందేహించుచు వెంకన్న పై కోపముపట్టఁజాలక నేమియుఁ జేయుగలసాధనములేకఁ జీకాకుపడుచుండిరి. కాపువాని యొద్దగాని మొదలియారుగారియొద్దగాని నొకదమ్మిడీయైనను లేదు. పిళ్ళగారిజేబులో నాలుగురూపాయీలు మాత్రముండెను. ఆరూపాయీలను దీసికొని తమరెక్కివచ్చిన బండియొద్దకు గొంత గడ్డికొనివేసి వానినొకచోటగట్టి మొదలియారుగారిని బిళ్ళగారిని ముత్యాలమ్మయొద్దఁ గానుంచి యాకాపువాఁడొకవంటపూటియింటికిఁ బోయి దానుభోజనముచేసి వారిద్దఱికిని నన్నముదీసికొనివచ్చి పెట్టెను. వీరు భోజనముచేయునప్పటికి మధ్యాహ్నము బండ్రెండుగంటలైనది. అప్పటికి

మొదలియారుగారికిఁ గొంచెము కోపము తగ్గి శాంతమువచ్చినది.

తరువాత మొదలియారుగారీకేసు పర్యవసానమేమయినను దామీవిషయమై పడవలసినశ్రమయంతయు నాలోచించి ముత్యాలమ్మ వెంకన్నను పెండ్లిచేసికొనలేదని రుజువుచేయవలసిన బాధ్యత కొంతవఱకైన దమకుదప్పదనియు, నామెయుఁ గాపువాఁడును నీకేసులో నప్రతిష్ఠకుఁబాలగుట విధాయకమనియు, నీవ్యవహారము త్వరలో దేలకపోవుటచే దాము దమస్నేహితులను సేవకులను విడచి గట్టుకొనుటకు బట్టలైన లేక యక్కడఁగొన్నిదినములుండక దప్పదనియు, నీకేసుమూలమునఁ గాపువానియొక్కయు ముత్యాలమ్మయొక్కయు గౌరవహాని యటుండ, నిరపరాధులగు నాతనిగొమార్తెలకిద్దఱకును వివాహములు గాకపోవుటగూడఁ దటస్థమగుననియు, గ్రహించి యీసంగతంతయు బిళ్ళెగారితోఁజెప్పి యీకేసేవిధముగానైన బోలీసువారిని సమాధానపఱచి దప్పిపోవునట్లు చేసికొనుట మంచిదని నిశ్చయించుకొని యీసంగతంతయుఁ గాపువానితోఁ జెప్పి యాతనిగూడ నందుకొప్పించెను. ఇట్లీ ముగ్గురా కేసు పైకిరాకుండఁ జేసికొనుటకు నిశ్చయించుకొని మధ్యాహ్నము మూడుగంటలకు మొదలియారుగారు సబ్ యినస్పెక్టరుతోఁ గలసి మాట్లాడుటకుఁ బోలీసుస్టేషనుకుఁ బోయెను. సబ్ యినస్పెక్టరు మొదలియారుగారిని జూచి కూర్చుండుమని చెప్పి యేమేమో పనియున్నవానివలె నటించుచు గొంతసేపు మాటలాడక తరువాత నాతని దీసికొని యావలకుఁబోయి మొదలియారుగారుచెప్పినదంతయు విని కార్యము మించినదనియుఁ, దా నదివఱకే వాఙ్మూలములు దీసికొన్నట్టు రికార్డుచేసితిననియుఁ, జెప్పెను. మొదలియారుగారాపై నాతని ననేకవిధముల బ్రతిమాలి వెంకన్నకును నినస్పెక్టరుకును గలపి వెయ్యి రూపాయీలిచ్చుటకును, కేసు చెయ్యకుండ నావ్యవహారమును సవరణ చేయుటకును, నాతని నొప్పించి సాయంత్ర మారుగంటలకు బసయొద్ద

కుఁ దిరిగివచ్చి కాపువానిని గలసికొని సంగతంతయు నాతనితోను బిళ్ళగారితోనుఁ జెప్పెను. కాపువానియొద్ద నేమియు లేకపోవుటచే నాతడప్పు డంతసొమ్మియ్యలేననియుఁ, దనకెవ్వరైన నాయాపత్సమయమున నీసొమ్మిచ్చి సహాయముచేసినచోఁ దానింటికిఁ బోయినతోడనే యప్పైనఁ జేసి యాసొమ్మిచ్చివేతుననియుఁ, జెప్పెను. ముత్యాలమ్మ నాసమయములో సొమ్మడిగినచోఁ గార్యము చెడుటయే గాకఁ దమతో రాదని వీరు భయపడిరి. అప్పుడుచేయఁదగిన దేమియు గానుపించకపోవుటచే దయాసముద్రుఁడును నాపద్బాంధవుఁడును నగు నామొదలియారుగారు దనవజ్రముల దమ్మెట్లను బంగారపు నాచీని బొత్తాములను గొదువపెట్టి సొమ్ము దెచ్చి పోలీసువారికిని వెంకన్నకును యిచ్చివేయుటకు నిశ్చయించుకొనెను. కాని యావస్తువులు గొదువపట్టి వెయ్యిరూపాయీలాయూరనెవ్వరు నియ్యకపోవుటచే వాని నమ్ముట కిష్టములేకఁ దనయింటికిఁ దంతిసమాచారమంపి పదియేనువందలరూపాయీలా మరునాటికిఁ దెప్పించి పోలీసు సబ్ యినస్పెక్టరుకును వెంకన్నకును యిచ్చి సాయంత్రమగుటచే నారాత్రి చీకటిలోఁ బ్రయాణమై పోవుట కిష్టములేక మరునాడు బయలుదేరుట కేర్పఱచుకొనిరి. ఇట్లు వారునలుగురు భీమునిపట్నములో రెండుమూడుదినములీ వ్యవహారమునఁ దగులుకొని యుండవలసివచ్చెను.

ఈవిధముగా మొదలియారుగారును బిళ్ళగారును గాపువాఁడును ముత్యాలమ్మయు భీమునిపట్నమున నీవ్యవహారములో దగుల్కొని యచ్చట శ్రమనొందుచుండ, నాయుఁడుగారును శెట్టిగారును లోకలు ఫండుసత్రముదగ్గిరనున్న కాపువానియింటనే యుండి దమస్నేహితులు గాపువాని కొమార్తెలకు సంబంధములు నిశ్చయముచేసి వరులతో నింటికి వత్తురనియు, నందువలన వారింటికిఁ దిరిగివచ్చుట కాలస్యమైనదనియుఁ దలఁచుచుండిరి. కాని ముత్యాలమ్మొకవేళఁ దిరిగివచ్చ

టు కష్టపడక పోయి యుండవచ్చుననియు నామె వీరికి గనుపించక నే యుండియుండవచ్చుననియు వీరికనుమానము లేక పోలేదు. సుబ్బమ్మయు లక్ష్మియు మాత్రము ముత్యాలమ్మవిషయమై యంతగా నాలోచించి యామె దిరిగివచ్చునో లేదో యని సందేహించక దమ్ముఁ బెండ్లాడు వరులను గూర్చియు దమవివాహములను గూర్చియు మనసులో నాలోచించుకొనుచు నత్యుత్సాహముతో నుండిరి. నాయుఁడుగారికి వీరిరువురు నతివినయభయభక్తులతో నుపచారము చేయుచు శెట్టిగారుపాడు సంగీతమును, జదువుపద్యములను, చెప్పెడికథలను వినుచు వీరిద్దరిని మిక్కిలి గారవించుచుండిరి. స్వభావముచే లక్ష్మి మాటలాడుచున్నప్పుడు నవ్వుచుండుననియిదివఱకే జెప్పఁబడియున్నది. నాయుఁడుగారితో లక్ష్మి మాటలాడునప్పుడెల్ల నవ్వుచు మాటలాడుచు నాయనయొద్దఁ దరుచుగా గూరుచుండుటయు సుబ్బమ్మ శెట్టిగారి పాటను, కథలను వినుచుండుటయు వీరిసేవకులగు రామునికిని గుప్పసామికిని మనసులో గొంచెమనుమానముం గురింపఁజేయ, వారిరువురు నొకరితో నొకరు గుసగుసలాడుచు, నేమేమో మాటలాడుకొనుచుండిరి. అంత సత్రములో నున్న వంటబ్రాహ్మణుఁడు సత్యవరమునుండి తిరిగివచ్చెను. ఇతఁడు నలువదిసంవత్సరములు వయసు గలిగి కొంచెము పొడుగుగ బలమైన శరీరముతో నుండెను. ఇతని చేతులకు బంగారు మురుగులు గలవు. పదిరూపాయీల జీతమున కాసత్రములో నైదారుసంవత్సరములనుండి పనిచేయుచు నక్కడనే గాపురముండి వివాహముగానివాఁడుగావున రాత్రులందక్కడకు సమీపమున నున్న గ్రామమునకుఁ బోయి నుదయమునఁ దిరిగి యాసత్రమునకు వచ్చి పనిచేయుచు నితఁడు గాలము గడపుచుండెను. ఇతఁడు దరుచుగా ముత్యాలమ్మ యనుగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడై సత్రములోనున్న యూరగాయలు, బప్పుప్పు, కూరలు మొదలగువానిని నామెకిచ్చుచు నామె యొద్దఁ దనకుఁ గావలసివచ్చినప్పుడు స్వల్పమొత్తములుగా సొమ్ము

బదులు పుచ్చుకొనుచుండెను. కాపువాని గోమాతెఱలమీఁద నీతఁడు గన్నువైచి వారిని స్వాధీనపఱచుకొనవలయునను నభిప్రాయమంతరంగమున దృఢముగా గలిగియుండెను గాని ముత్యాలమ్మకును గాపువానికిని మిక్కిలి భయపడుచుఁ దన దురుద్దేశమును బ్రకటించి తన యభీష్టముకొఱకుఁ బ్రయత్నించుటకు మిక్కిలి భయపడుచుండెను. ముత్యాలమ్మయుఁ గాపువాఁడును యింటలేనిసమయ మీతనికింతకుఁ బూర్వమెన్నడును దటస్థముగాక యిప్పుడు తటస్థమగుటయు నట్టిమంచిసమయము దటస్థమైనప్పుడీనాయుఁడుగారును శెట్టిగారును దనకడ్డముగానుండుటయు, సుబ్బమ్మయు లక్ష్మియు నీయిద్దరితో మిక్కిలి చనువుతో నవ్వుచు మాటలాడుచుండుటయు నీతనిమనసును వేధించుచుండ తనపుట్టింతయు మునిగిపోయినట్లు దుఃఖించుచు నోర్వజాలనివానివలె నమితబాధలఁబడుచు రాముఁడు గుప్పుసామియు రహస్యముగా గుసగుసలాడుచు, మాటలాడుచుండుటఁ జూచి వారిస్నేహము చేసి వారితోఁ గలసి తానును రహస్యముగా మాటలాడుచుండెను. అంత నొకనాఁడు సాయంత్రము లక్ష్మి దమపెరటిగుమ్మము దగ్గిరఁ గాలుజారిపడెను. ఆమె పడుటఁజూచి శెట్టిగారు లేవదీసిరి. దెబ్బతగులక పోవుటచే లక్ష్మి పకపకనవ్వుచు లేవ శెట్టిగారామెను జూచినవ్వుచుఁ "బెండ్లికొమార్తెకేమియు దెబ్బదగులకపోవుట మిక్కిలి సంతోషకరముగానున్నది" అని "బెండ్లికొమారుఁ డింటికివచ్చునయమునకుఁ బెండ్లికొమార్తె గుంటుచు నడచుచుండవలసిన యవస్థ దప్పినది" అని గేలిచేసిరి. ఇదంతయు రాముఁడు దడియావల నుండి తొంగిచూచి "లక్ష్మిని శెట్టిగారాలింగనముచేసికొని గేలిసేయుచు ముద్దాడి" రని యాతక్షణమే పోయి కుప్పుసామితోను సత్రములోనున్న వంటబ్రాహ్మణునితోను నకరుడఁ దనకగుపించిన యితరులందఱితోను జెప్పెను. ఈసంగతి వినినతరువాత నాబ్రాహ్మణునకు సతే మతిపోయినది. అతఁడు దనపని

గూడ మానివేసి రాత్రివేళ నక్కడనే యుండి సుబ్బమ్మను లక్ష్మిని గనిపెట్టి చూచుచుఁ గాచుకొని తిరుగుచుండెను. సుబ్బమ్మయు లక్ష్మియు నమాయకస్వభావముతో నెప్పటియట్లు నాయుఁడుగారితోను శెట్టిగారితోను జనువుగా నవ్వుచు మాటలాడుచుండిరి. శెట్టిగారును నాయుఁడుగారును దమయందు వీరికిఁ గల గౌరవభయభక్తులనుబట్టియుఁ వారు దమకుచేయు నుపచారములనుబట్టియు వారిని మిక్కిలి ప్రేమతోఁ దమ గొమార్తెలవలె గారవించుచుండిరి. రాముఁడును వంటబ్రాహ్మణుఁడును దమయిష్టమువచ్చినట్లు కథలుగల్పించి వీరిని గురించి యపవాదలాడుచు లక్ష్మికిని సుబ్బమ్మకును నాయుఁడుగారితోను శెట్టిగారితోను సంబంధము గలదనియుఁ దాము స్వయముగాఁ జూచితిమనియు నెన్నెన్నియో గల్పించి యందఱితోఁ జెప్పిరి. మఱియు శెట్టిగారు గొన్నిదినముల క్రిందట వీరికి బట్టలను రైకలను గొన్నివస్తువులను గొనిపెట్టిన యంశ మీయపవాదను బలపఱచెను. సుబ్బమ్మయు లక్ష్మియు శెట్టిగారితోను నాయుఁడుగారితోను నేమిమాట్లాడినను వీరు వారిరువురతో నేమిచెప్పినను వీరేమేమి చేసినను నంతయు శృంగారచేష్టలుగాను నాయికానాయకభావ ప్రకటనలుగాను నర్థము చేసికొని రాముఁడును గుప్పుసామియు వంటబ్రాహ్మణుఁడును లేనివన్నియుఁ గల్పించి యందఱితోఁ జెప్పుచుండిరి. రాముఁడు మిక్కిలి భోజనప్రియత్వము గలవాఁడు. నిద్రలో నీతఁడు గలియుగకుంభకర్ణుఁడనుట కెంతమాత్రము సందియములేదు. వీనికి వంటబ్రాహ్మణుని స్నేహము లభించిన తరువాతఁ దనయంతరంగమంతయు నాతనికించుకయిన దాచక బయలువెట్టుచు నాతనికిఁ బ్రాణమిత్రుఁడై సత్రమున నీతఁడు వండినదంతయు స్వేచ్ఛగాఁ గడుపునిండ దినుచు నెప్పటియట్లు కాపువాని యింట భోజనము చేయుచుండెను.

అంత నొకనాఁడుదయమునఁ దొమ్మిదిగంటలకు భోజనముచేసి

ముత్యాలమ్మయు మొదలియారుగారును బిళ్ళగారును బండిలోఁగూర్చుండియుండ కాపువాఁడా బండి దోలుచు నింటికిఁ బ్రయాణమాయెను. వీరు దారిలో వెంకన్నపైఁ దమకుఁగల యాగ్రహమంతయు యథేచ్ఛముగాఁ బ్రకటించుచు విచ్చలవిడిగాఁ దమనోటికి వచ్చినట్లాతనిఁ దిట్టుచుఁ బోవుచుండిరి. వెంకన్న దుర్మార్గుఁడనియుఁ దన్ను మోసము చేసి తనసొత్తంతయుఁ దీసికొనిపోవుటకాతఁడు దన్ను వివాహముచేసుకొనువానివలె నటించి యిన్నికష్టములకును, నప్రతిష్ఠకును బాలుచేసెననియు ముత్యాలమ్మ కప్పటికిఁదోఁచి యామెఁగూడ నాతనిఁ దిట్టనారంభించెను. కాపువాఁడు దనకు మొదలియారుగారు చేసిన సహాయమునకును నుపకారమునకును "మీరుచేసిన మేలుమఱువజాల" నని యాయనను శ్లాఘించుచు నర్థసహాయములేక నట్టికార్యములు సాధింపఁబడవని చెప్పఁ బిళ్ళగారట్టి విషయములలో నర్థబలము కన్న నంగబలమే ముఖ్యముగాఁ గావలయుననిరి. ఇట్లు కొంతదూర మీవిధముగా మాటలాడుకొనుచుఁ బోయినతరువాత మొదలియారుగారు గాపువానినిఁ జూచి ముత్యాలమ్మ నింక నసహాయురాలినిగా వెంకన్నవంటి దుర్మార్గులు చేయు మోసకృత్యములకుఁ బాలగునట్లొంటరిగానుంచుట మంచిదిగాదనియు "స్త్రీలఁజిత్తములు దురవగాహములును నస్థిరములును నమ్మనర్హములుగానివియు న" ని శాస్త్రములు ఘోషించుచుండుటచే నికముందైన జాగ్రతపడకుండుట హానికరముగావున "నేండ్లకామెకన్నఁ జిన్నవాఁడవైనను సంసారము క్షేమమును గుటుంబస్వాస్థ్యమును నెంచి యామె నింకయిన నాలస్యముచేయక నింటికిఁబోయినతోడనే వివాహము చేసికొమ్ము" ని హితము చెప్పెను. పిళ్ళగారాపని యత్యావశ్యకమైనదిగావున నింకయిన సందేహింపక యారాత్రిగాని మరునాఁడుగాని ముత్యాలమ్మను వివాహము చేసికొనవలసినదే యనియు, నందువల్ల గాపువాని కమితలాభమున్నదనియు, నాతని సంసారస్థితి

యింతయు మిక్కిలి చక్కఁగా నుండుననియు, నాతనికిఁ బుత్రసంతానముగూడఁ ద్వరలోఁ గలుగుట కెంతమాత్రము సందియము లేదనియు, నీవివాహము స్వయముగాఁ జేయించినతరువాతనే దామచ్చటనుండి పోవచ్చుననియుఁ, జెప్పెను. ముత్యాలమ్మ కీమాటలన్నియు స్పష్టముగా వినిపించకపోయినను దనకురిదిని దన్ను వివాహము చేసికొమ్మని చెప్పుచున్నారని గ్రహించి ముసిముసినవ్వులు నవ్వుచు సిగ్గుగనబరచుచుఁ దల యొంచుకొని చెవిటిరామచిలుకవలె వీరాడుమాటలను జెవియొగ్గి వినుచుండెను. కాపువానికి మాత్ర మీమెను వివాహమాడుట కెంతమాత్రము నిష్టము లేదు. ముత్యాలమ్మ కప్పుడు నలువదియైదేండ్లకుఁ దక్కువవయసుండకపోయిననుఁ జూచుటకు ముప్పదియేండ్లకు లోపువయసుగలదిగా గనుపించుటచేతను నామెకంతకుఁ బూర్వము చిన్నతనములో వివాహమైనను భర్తతోఁ గాపురము చేసియుండని కారణమును బట్టియు వివాహయోగ్యతగల కన్యయే ననియు మొదలియారుగారు సెలవియ్యఁ బిళ్ళగా "రట్టి యోగ్యతగల పెండ్లిగూఁతురు దటస్థమగుట కాపువాని పూర్వపుణ్యము" ని శ్లాఘించిరి. అప్పుడు ముత్యాలమ్మ తనసిగ్గును గొంచెమావలకుఁ ద్రోచి యట్టిసమయమున సిగ్గుపడి యూరకుండుట రసహీనమనియుఁ గార్యసాధనమునకుఁ దగనిదనియు జక్కఁగా గ్రహింపఁగల యుచితజ్ఞురాలు గావున సమయోచితముగా నప్పటి కర్హమైన శృంగారమును బ్రకటించుచు స్త్రీయోచితమగు రసభావములచే శక్త్యానుసారముగా నుత్కలికలను విలసిల్లఁజేసి తల యొంచుకొని తనపెండ్లికొమారితెతనమున కత్యావశ్యమైన ముగ్ధాలక్షణముల నభినయించుచుఁ దనకు నలువదియేండ్లు వయసు లేదనియుఁ, జిన్నతనములోఁ దాను స్ఫోటకము పడుటవలన మొగముమీఁద గంట్లును జెముడును నొకగంటఁ గొంచెము పువ్వును మాత్రము దటస్థమైనవనియు, నైనను వానియడ్డ మెంతమాత్రము లేకుండఁ దనకుఁ జక్క

గా మాటలు వినిపించుననియు, రాత్రివేళ నల్లపూస గూడ గనుపించకపోదనియుఁ, జెప్పి పైట సవరించుకొని తనయందమునకుఁ దానే యానందించుచుండెను. అప్పుడు పిళ్ళగారు సంసారస్త్రీలకును వివాహమాడుస్త్రీలకును సౌందర్య మనావశ్యకమనియు, శీలమును, స్వభావమును, గుణములును, మాత్రమే ముఖ్యమనియు, ముత్యాలమ్మ నల్లగానున్నను గురూపికాదనియు, నామె శరీరమున లావణ్యముగూడ స్పష్టముగా గండ్లు మిరుమిట్లుగొలుపఁ గనుపించుచున్నదనియుఁ జెప్ప, మొదలియారుగారు ముత్యాలమ్మనుఁ జూచినదాది దనవంటిపిల్లలుగలవానికేఁ దిరిగి యామెను వివాహమాడి యదివఱకే చిరకాలము క్రిందట మఱచిపోయిన తనయావనస్థితియందలి శృంగారరసభావములన్నియు నొకసారిగా వివేకమంతయు ముంచివేయ, నిశ్చలమైన మనసుగలవాఁడగుటచేఁ దనవివేకమంతయు సంపూర్ణముగాఁ గొట్టికొనిపోకుండఁ గొంతగాకపోయినఁ గొంతయైనను గాపాడుకొనఁగలిగితిననియుఁ, జెప్పి; కాపువానికి సర్వవిధములచేతను నత్యుచితమైన వధువు దొరుకుట కేవలముఁ బూర్వకర్మపరిపాకమాహాత్మ్య మనియనేక విధములుగాఁ దననోటికివచ్చినట్లెల్ల శ్లాఘించెను. ముత్యాలమ్మ మందహాసము చేయుచు గవ్వలగుత్తులవంటి తనదంతముల శోభ గొంచెముగాఁ గానుపింప, మొదలియారుగారు దన్నుగూర్చి యాడిన మాటల కాయనపై ముగ్ధోచితమును శృంగారరససమన్వితమును నగు గోపమును వీక్షణమాత్రమునఁ గనఁబరచి నవ్వి తలవంచుకొని పైటసవరించుచు, నాతని శరీరముఁ దనకుఁ దగులకుండ నావలకు మెల్లగా జరిగి, తాను చిన్నతనములో స్ఫోటకముపడినప్పుడు దలంతయు గంట్లుపడుటచే శిరోజములు మిక్కిలి పొట్టిగాను పలచగాను నుండుటయు, నవి బాలనెఱుపుచేతఁ బండియుండుటయుఁ దటస్థమయినదనియు, నది లక్ష్మికి హాస్యాస్పదముగాఁ దోచుచున్నదనియుఁ, దానొక

హారము దినములు శ్రద్ధతోఁ బనిచేసిన యెడల జూడవీలుగాకుండఁ జేయగలననియు, "మొగుడులేని దానికి శృంగారమేల" యనియుఁ దనశృంగారము జూచి యానందించువారెవ్వరనియు, నదివఱకు విరక్తితో నశ్రద్ధచేసితిననియుఁ, జెప్పి తనకీనాటికి గన్నెచెఱ వదలిపోవుటకుఁ గల్యాణకాలము వచ్చినదని సంతోషింపసాగెను. కాని యాగాపువాని కామెను వివాహము చేసికొనుట కెంతమాత్రము నిష్టము లేకున్నను దనకమితోపకారమాచరించి ద్రవ్యసహాయముగూడఁ జేసి యాపద్బాంధవుఁడుగానున్న మొదలియారుగారి యొక్కయుఁ, బిళ్ళగారి యొక్కయు, మాటలకెదురాడ నోరురాక మాటలాడ కూరకుండెను. అంత ముత్యాలమ్మ దనతలకు నాగరమును, చెవులకు జూకాలునుఁ, జేతులకు వంకీలును, మురిడీగొలుసులును, మెడలోనికిఁ గాసులపేరును, గాళ్ళకుఁ బాంజేబులును, నడుమునకు మువ్వలవడ్డాణమును, ముక్కుకు మంచి బులాకీయుఁ జేయించుకొన్నచో బాగుగా నుండునాయనియుఁ దనకేరంగు బనారసుచీరఁ దగియుండునో జెప్పుమనియు, సిగ్గుతో మెల్లగాఁ బలికి, ప్రకృతిమధురముగల తనస్వభావసౌందర్యమునకు వేషరచన లావణ్యాకములయినను భావిశోభనవ్యాపారోచితముగాఁ దనపెండ్లికొమార్తెతనమున కాభరణములు ముఖ్యములని గ్రహించి, తానీవస్తువులను మఱికొన్ని చిన్నవస్తువులను గూడ వెంటనే చేయించుకొనుటకు నిశ్చయించుకొంటినని, తనయంతరంగమందలి యభిప్రాయమంతయుఁ బ్రకటించి, తనభర్తయగు నాగాపువాఁడును దానును వివాహమాడి చేయు శృంగారచేష్టలన్నిఁటిని మనసులోఁ దలచుకొని సిగ్గుపడుచుఁ బెండ్లికొమార్తెవలెఁ దనమరిది దనవైపు జూచునప్పుడెల్ల సిగ్గుపడి మొగమువంచుకొనుచు యౌవనమప్పుడే యంకురించినట్లు నవోఢాభావముతో నుండెను. తరువాతఁ బిళ్ళగారును మొదలియారుగారును ముత్యాలమ్మ వివాహమునకుఁ జేయవలసిన యేర్పాటులన్నిఁటిని గురిం

చియుఁ జర్చించుచుఁ గాపువాని సమాధానముతో నవసరము లేకయే నాయిరువురకు వివాహము రహితమయి ప్రధానముగూడ నయినట్లానందించుచుండిరి. ఇట్లు వీరు మాటలాడుకొనుచు ముత్యాలమ్మ వివాహము దాముస్వయముగా నుండి సత్వరముగా మహావైభవముతోఁ జరిగింప నిశ్చయించుకొని, మొదలియారుగారును బిళ్ళగారును దామీ శుభకార్యమును జేయ దటస్థమైనందుల కానందసముద్రములో నోలలాడుచుఁ దాముపడిన మాగాణయాసమంతయు మఱచిపోయిరి. ముత్యాలమ్మ గాపువాని యిల్లు సమీపించినకొలది భర్తృగృహము సమీపించుచున్నముగ్ధాంగనవలె సంచరించుచు బండిలోనుండి మొదలియారుగారును బిళ్ళగారును జేతులుపట్టుకొని దింపువఱకుఁ దిగక గర్భాదానమందిరము జేరు గన్యవలెఁ దన్ను సుబ్బమ్మయు లక్ష్మియు లోపలికిఁ దీసికొనిపో మెల్లగా నడుగులిడుచు గాని యిల్లు చేరకపోయెను. ఉదయమైదుగంటలు మొదలుకొని యెక్కడ జూచినను దానే గనిపించుచు లక్ష్మినో సుబ్బమ్మనో ఆవులనో యెడ్లనో దిట్టుచుఁ, బోరాడుచు, బిగ్గరగా మాటలాడుచు దిరుగుచున్న యీమె, యీవిధముగా మారిపోవుటఁ జూచి యక్కడివారందఱును నాయఁడుగారును శాస్త్రిగారును గూడ, నీమె యింటికిఁ దిరిగివచ్చుటకిష్టము లేకఁ దనకు జరిగిన యవమానమునకుఁ జింతించుచు బలవంతముమీఁదఁ దిరిగి యింటికి రాగలుగుటవలన మొగము చెల్లక సిగ్గుపడుచుండెనని యూహించిరి. కాని యీమె మాత్రము పనగన్నె చెఱ వదలుటకు గల్యాణకాలము దటస్థమగుటచేతనే వెంకన్నకీబుద్ధి పుట్టుటయుఁ, దానాతనితోఁ గలసి రంగముదాకఁ గాకపోయినను శ్రీమునిపట్నమునఱకైనఁ బోగలుగుటయు ప్రాప్తమైనదని మనసులో సంతోషించుచు, వెంకన్న మూలమునఁ దన గన్నె చెఱ వదలి దానెక్కడవను పోవలసిన యవసరము లేకయే స్వస్థానమునఁ దన బారెండవఱకుఁ జూచుచుండఁ బెండ్లిపీటపై గూర్చుండు సదృష్టము సంభవించెనని మహానందమునొ

రాలయి నెవ్వరేమి మాటలాడినను మారుబలుకక తన యానందమును తానే యనుభవించుచు నొకచోటఁ గూర్చుండెను.

కాపువాఁడు బండియెడ్లకు మేతఁబెట్టి వానిని గట్టివేసెను. శెట్టిగారును నాయుఁడుగారును ముత్యాలమ్మ నింటికిఁ దీసికొనిరాఁగలిగినందుకు మిక్కిలి సంతోషించిరి. మొదలియారుగారును బిళ్ళయు ముత్యాలమ్మను గాపువాఁడు వివాహమాడుట కేర్పఱుపఁబడినదనియు, నావివాహము త్వరలోనే మిక్కిలి వైభవముతోఁ దామందఱు గలసి చేయించవలయుననియు, నాయుఁడుగారితోను శెట్టిగారితోనుఁ జెప్పిరి. రాముఁడీమాటలు విని పరుగెత్తుకొని పోయి సుబ్బమ్మతోను లక్ష్మితోను సత్రములోనున్న వంటబ్రాహ్మణునితోను జెప్పెను. ఈమాట విని సుబ్బమ్మయు లక్ష్మియు నీమునలిదానికీవయసున నీబుద్ధిపుట్టుటకును దమతండ్రి దమకు వివాహములు చేయఁదలపెట్టి తుదకుఁ దానే వివాహమాడుటకు నిశ్చయించుకొన్నందుకును నత్యాశ్చర్యము నందుచుఁ దమపెత్తల్లియగు ముత్యాలమ్మ యికముందు దమకు సవతితల్లిగూడ యగు ననియుఁ దమ్ముఁ బూర్వముకన్న నెక్కువబాధలను బెట్టుననియు భయపడుచుండిరి. ముత్యాలమ్మ మాత్రము తా ననుభవింపఁబోవు శృంగారమును సౌఖ్యమును మనసులోఁ దలచుకొనుచుఁ, దాను చేయించుకొనవలసిన యాభరణములను గూర్చి యాలోచించుచు మిక్కిలి సంతోషముతో నుండెను. శెట్టిగారును నాయుఁడుగారును ముత్యాలమ్మను కాపువాఁడు వివాహమాడుట కేర్పఱుపబడి నిశ్చయింపఁబడినదని వినినతోడనే కొంచె మాశ్చర్యముగాఁ దలచినను మొదలియారుగారును బిళ్ళగారును జెప్పినకారణములనుఁ బట్టి యావివాహ మత్యుత్కృష్టమనియే నిశ్చయించిరి.

తరువాత రాముఁడును గుప్పుసామియు సత్రపు వంటబ్రాహ్మణుఁడును ముత్యాలమ్మ వివాహమును గూర్చి మాటలాడుకొనుచు నామె

యంగవైకల్యమును గూర్చియు ముసలితనమును గూర్చియుఁ జెప్పుకొని నవ్వుకొనుచు, ముత్యాలమ్మ కీవయసున నిట్టి బుద్ధిపుట్టుటకును కాపువాఁడామెను వివాహమాడఁదలచినచో నిన్నాళ్ళూరకుండి యిప్పుడీ కార్యమును దలపెట్టినందులకును నాశ్చర్యమందుచుండిరి. సత్రపువంటబ్రాహ్మణుఁ డీసంగతంతయు దూరమాలోచించి యావివాహము దమస్నేహితులగు శెట్టిగారును నాయుఁడుగారును సుబ్బమ్మను లక్ష్మిని దీసికొని పారిపోఁగలుగుటకు మొదలియారుగారును బిళ్ళగారును కపటోద్దేశముతోఁ బన్నినతంత్రమని నిశ్చయించుకొని, ముత్యాలమ్మను కాపువానికిఁ గట్టిపెట్టి యాతని కొమార్తెలను దీసికొనిపోదురని రామునితోను గుప్పుసామితోను చెప్పెను. రాముఁడును గుప్పుసామియు నాగాపుకన్యక లిద్దరుఁ దమతో వత్తురని యానందించిరి. కాని సత్రపువంటబ్రాహ్మణునకు మాత్రమిదియంతయు మఱింత మనోవ్యాకులమునకును దుఃఖమునకును కారణమయి యాతఁడు మతిపోయినవానివలె సంచరించుచుండెను. రాత్రిభోజనమైన తరువాతఁ గాపువాఁడును మొదలియారుగారును బిళ్ళగారును మార్గాయాసమున బండుకొని నిద్రపోయినతరువాత సత్రపువంటబ్రాహ్మణుఁడు ముత్యాలమ్మనేమో పనియున్నవానివలె నీవలకుఁ బిలచి "నీవు పెండ్లాడబోవుదువని విని మిక్కిలి సంతోషించితి" నని చెప్పి "వివాహముగాని కన్యలను నాయుఁడుగారియొద్దను శెట్టిగారియొద్దను దిగవిడచిపోవుట, మిక్కిలి యప్రతిష్టకు కారణమైనదిసుమా" యనెను. ఆమాట వినినతోడనే ముత్యాలమ్మ వంటబ్రాహ్మణుని దూరముగాఁ దీసికొనిపోయి యాసంగతి గ్రుచ్చిగ్రుచ్చి యడుగ నారంభింపఁగా వంటబ్రాహ్మణుఁడు "నాయుఁడుగారికిని శెట్టిగారికిని సుబ్బమ్మతోను లక్ష్మితోను సంబంధము గలిగినది; నీవింటలేని యీరెండుమూడుదినములును యిల్లంతయు సిసలుగురును గలసి యల్లకల్లోలముగాఁ జేసిరి; ఈసంగతి యందఱకుఁ దెలిసినది; ఆకన్యల కింక వివాహములు

గాపుక్ ఇదియంతయు వారిసేవకులగు రాముఁడును గుప్పుసామియు దమ గండ్లారఁ జూచి'' రనియున్నవియు లేనివియుఁ గల్పించి బిగ్గరగా జెప్పెను. ఈమాటలు వినినతోడనే ముత్యాలమ్మకుఁ దనవివాహవిషయమైన సంతోషమటుండ సుబ్బమ్మయు లక్ష్మియు నిట్టిపనిచేసిరని విచారమును వారిపైఁ బట్టరాని యసహిష్ణుత్వమును గలిగినది. తాను కాపువానిని వివాహమాడి పూర్వముకన్న నెక్కువ స్వతంత్రముతో సుబ్బమ్మను లక్ష్మిని సవతితల్లి ప్రేమతో దనయధికారమున నుంచుకొని లక్ష్మిమీఁదఁ దనకుఁగల కోపమంతయుఁ దీర్చుకొనగలుగుట కవకాశము గలుగదని యెంచియో, యాకన్యకలకు నాయుఁడుగారు శెట్టిగార్లవంటి మంచి భర్తలు దొరికిరని దలచి వారియదృష్టమున కోర్వజాలని హేతువును బట్టియో, దమకుటుంబమున కప్రతిష్ఠాకరమగున ట్లీదుష్కార్యము జరిగినదను గారణమును బట్టియో, మనము స్పష్టముగాఁ జెప్పలేము గాని, ముత్యాలమ్మ మాటవినినప్పటినుండియు మతిలేనిదానివలెఁ బట్టరాని యాగ్రహముతో నింటిలోనికిఁ బోయి నిద్రపోవుచున్న సుబ్బమ్మను లక్ష్మిని దిట్టుచు దనవివాహము సంగతంతయు మఱచిపోయి నిద్రపోఁజాలక యింటిలోనికిఁ బోవుచు నీవలకువచ్చి కొంత సేపరుగుమీఁదఁ గూర్చుండుచు నటునిటు దిరుగుచు నారాత్రియంతయు దయ్యముపట్టినదానివలె గడపెను. మొదలియారుగారును బిళ్ళగారునుఁ గాపువాఁడును శెట్టిగారును నాయుఁడుగారును యేపాపమెఱుఁగని సుబ్బమ్మయు లక్ష్మియు నాడ తెఱుంగక స్వస్థచిత్తులై నిద్రపోయిరి. ముత్యాలమ్మ రామునితో మాటలాడి యాతఁడు చూచినదంతయు సవిస్తరముగాఁ దెలిసికొనవలెనని యాతఁడు పరున్నచోటికిఁ బోయి యాతని ననేకపర్యాయములెన్నెన్ని విధములనో గట్టిగాఁ గేకలు పెట్టియు, గిల్లియుఁ, గొట్టియు, లేపఁ బ్రయత్నించెను గాని యామెప్రయత్నములన్నియు నిష్ఫలములగుటయే గాక, నామెనాతఁడు దనగాఢనిద్రలో కాళ్ళతోఁ దన్ను

టయుఁ జేతులతో గొట్టుటయు గూడఁ దటస్థమయ్యెను. రామునితో మాటలాడి యాతఁడు దనకన్నులారఁ జూచిన సంగతంతయుఁ దెలిసికొనుదాఁక ముత్యాలమ్మకేమియు దోఁచకుండెను. ముత్యాలమ్మ రాముని నిద్ర నుండి లేపుటకుఁ జేసిన సాధనములును బ్రయత్నములును నన్నియు వృథయయ్యెను. ఇట్లా రాత్రియంతయు ముత్యాలమ్మ దయ్యమువలె మేలుకొని గడపి తెల్లవారక బూర్వమె పెద్దపెద్దకేకలు పెట్టుచుఁ దనచేతిలోని చీపురుగట్టతో సుబ్బమ్మను లక్ష్మిని లేపి తననోటికివచ్చినట్లెల్ల వారిని దిట్టనారంభించెను. ఈ కేకలు విని యింటిలోనివారందఱు లేచిరి. ఇట్లా ముత్యాలమ్మ దన నూతనవధూత్వమున కుచితమైన ముగ్ధత్వమును, దానంతకుఁ బూర్వము కొన్నిగంటలక్రిందటఁ బ్రకటించుచుండిన నవోఢాభావములను, హఠాత్తుగా నొక్కసారిగాఁ ద్యజించి కోపినియై గయ్యాళిగాఁ బరిణమించుట మొదలియారుగారికిని వారిస్నేహితులకును మిక్కిలి యాశ్చర్యకరముగాఁ గనుపించెను. కాని దీనికిఁ గారణముమాత్రము వారూహింపఁ జాలరైరి. సాయంత్రమింటికి వచ్చినప్పుడు దమకు దమ పెత్తల్లియగు ముత్యాలమ్మ గనఁబఱచిన ముగ్ధత్వము తెల్లవారులోపల గయ్యాళితనముగా మారిపోవుటకుఁ గారణము దెలియక సుబ్బమ్మయు లక్ష్మియుఁ దమలో తామాశ్చర్యపడుచుఁ దమ తండ్రిని బెండ్లాడకుఁ బూర్వమే నీమె దనసవతితల్లి యధికారమంతయుఁ జూపించుచున్నదనియు వివాహమైన తరువాత నింకనెంత యధికారము జేయునో తమపాట్లేమగునోయనియు భయపడుచుండిరి. కాపువాఁడామె గయ్యాళితనమంతయుఁ జూచి యామెకుఁ దయ్యముపట్టినదనుకొనెను. దాపున సత్రములో నున్నవారందఱు నామె దిరిగి వివాహము చేసికొన నిశ్చయించుకొన్న కారణమును బట్టి యామె చిన్నతనములోఁ జిరకాలము క్రిందటనే మృతినొందిన యామె భర్తా యామెను బట్టుకొనెనని నిశ్చయించి త్వరలో సమర్థుఁడగు భూతవై

ద్యునిచే మంత్రసాధనములు జేయించు టత్యావశ్యకమని జెప్పిరి. కా
ని యీమె యీవిధముగా నల్లరిచేయుటకుఁ గలరహస్యకారణ మాస
త్రపు వంటబ్రాహ్మణునకొక్కనికే దప్ప నితరుల కెవ్వరికిని తెలి
యలేదు. ఒకవేళ నీకారణము రామునకుఁ గూడఁ దెలసినఁ దెలసి
యుండవచ్చునేమో యని మనమనుకొనుట కాతఁ డంతదూర మాలో
చింపఁగల బుద్ధిలేనివాఁడును, రాత్రిభోజనమగుటఁ దడవుగా నొడలె
ఱుంగక నెందరెన్ని కేకలుపెట్టికొట్టినను నించుకయినఁ గదలక య
థేచ్ఛముగా గాఢనిద్ర జెందుస్వభావము గలవాఁడునునగుటంబట్టి, రా
త్రి ముత్యాలమ్మతో వంటబ్రాహ్మణుఁడొక్క నిముసమైన నాలస్యము
చేయక సుబ్బమ్మనుగూర్చియు లక్ష్మినిగూర్చియుఁ దాను వినినదంత
యుఁ జెప్పివేసి యీచిత్రకథ నంతయుఁ స్వయముగా నడపి యీమె
యనుగ్రహమునకును నీసంగతంతయుఁ గనిపెట్టగలిగిన ప్రతిష్ఠకును
పాత్రుఁడుగాకుండఁ జేయఁగల సమయోచితప్రజ్ఞ యీవంటబ్రాహ్మ
ణునకు లేదని నిశ్చయించుకొనఁ గలుగునంతటి యాలోచనగలవాఁ
డును గావున మనమీవిషయమును గూర్చి రాముడేమియు నెఱుగఁడని
స్పష్టముగా నొప్పుకొనకఁదీరదు.

ఇట్లు ముత్యాలమ్మ చర్యలను గూర్చి పలువురు పలువిధములు
గాఁ జెప్పుకొనుచు నాశ్చర్యపడుచుండిరి. కావువాఁ డీమెకు భ్రాంతివై
ద్యము చేయించవలసిన యవసరముగలిగెనని యొకమూరును యీమె
రాత్రంతయుఁ దన్నుఁ ద్వరలో వివాహమాడఁగలుగుదునన్న వెఱ్ఱి
నమ్మకము చేత తనయింటి కధికార మప్పుడే వచ్చినట్లు భావించుకొని
తనసవతితల్లి యధికారమును గృహిణీత్వ వైభవమును దలచికొని
యొడలెఱుంగకఁ దనకొమాతెఁల మీఁదను నందరిమీఁదను కేకలు
వేయుచున్నదని యొకమూరును, ముప్పదిసంవత్సరములకుఁ బైగా వి
తంతువుగానుండి భర్తతో నొకదినమైనఁ గాపురము చేయఁగలుగు

భాగ్యము నంది యెఱుఁగక వయసువచ్చినదాదిగాఁ దనయింటనే పడియుండి సంసారసుఖమన్న నెట్టిదో గలలో నైన ననుభవించి యుండని దానికొక్కదినములో హఠాత్తుగా వివాహమగు నన్న సంతోషమును ఆనందమును మతిభ్రమ గలుగఁజేసియుండవచ్చునని యొకమారును, దన్ను వివాహమాడి తనతో ననుభవింపఁబోవు సంసారసుఖములను శృంగారమును రాత్రియంతయు మనసులో నువ్విళులూరుచుఁ దలచుకొనుచుండి యుండుటచే మదపిచ్చి పట్టి యుండునని యొకమారును, దలచుచు నేమి చేయుటకును దోచకఁ దొట్రుపాటు నొందుచుండెను. ఈవిధముగా నందఱు ననేకవిధములుగా ముత్యాలమ్మచర్యలకు మనసులోఁ గారణములను గల్పించుకొని యనేకవిధములగు యనుమానములు గలహృదయముతోఁ జాలకాలము బాధపడుచు దమమనస్సుల నాయాసపెట్టుకొనవలసిన యవసరము లేకుండ ముత్యాలమ్మ రాముఁడు నిద్రలేచినవెంటనే పక్కమీఁదనుండి యాతని నావలకుఁ దీసికొనిపోయి యాతఁడు చూచినదంతయుఁ జెప్పుమని యాతని నెన్నోవిధముల బుజ్జగించియు, శ్లాఘించియు, మంచిమాటలాడియు, నాసపెట్టియు, లంచమిచ్చియుఁ, బ్రేమగనుపఱచియు, లాలించియు, దయఁజూపియు, నెన్నెన్నియో ప్రమాణములు చేయించియుఁ దానెవ్వరితోను జెప్పనని ఘోరప్రమాణములు చేసియు, నడిగి తెలిసికొనినతరువాత నామెకు శెట్టి పట్టపగటివేళ నెవ్వరైనఁ జూతురన్న సందియమైనను భయమైనను తుదకు సిగ్గైనను నించుకైన లేకఁ దనస్వభార్యగా నెంచి యాలింగనము చేసికొని ముద్దాడి పకపకనవ్వుచు హాస్యమాడుట మిక్కిలి దుస్సహముగా నుండెను. శెట్టిచేసిన యీఘోరపుపనియటుండ మంచిచెడ్డలు తెలసి యేండ్లుగడపిన తనయంతటివివేకమును జ్ఞానమును, ప్రపంచానుభవమును గలదానికే వివాహము దలపెట్టినంత మాత్రముననే యనివార్యముగాఁ బ్రకటీకృతమగు నట్లంతరంగమున కల్యా

వోచితమగు లజ్జయు ముగ్ధాభావమును నంకురింపఁగా నిన్నగాక మొన్నఁ గండ్లు దెఱచి యొకచెంప గొట్టిన నీళ్ళును రెండవచెంపఁగొట్టినఁ బాలును గారునట్టి పిన్నవయసుగలిగి వివాహమన్నను భర్తయన్నను నించుకయిన నూహింపనైన నూహింపఁజాలిన జ్ఞానమును, ప్రపంచానుభవమును, నించుకైన లేక, నాటపాటలలో దిరుగుచున్న లక్ష్మి దనవయస్సునకు స్వభావోచితమగు ముగ్ధాలక్షణములలోఁ బ్రధానముగు సిగ్గును గొంచెమైన లేకఁ బచ్చిలంజవలెఁ బకపక నవ్వుచు నాశెట్టి దనపైఁ బడిచేసిన దానినెల్ల సంతోషముతో భరించుచు నిందఱుమగవాళ్ళుఁ దనచుట్టునుండి దన్నుఁ జూచుచున్నారన్న సందేహమును భయమును గూడ నించుకయినఁ బొందక నిర్భయముగా దొమ్మరదానివలె సంచరించినవిధమంతకన్న మిక్కిలి ఘోరముగా నామెకప్పుడు దోచెను. ఇది యటుండఁ దనతో రాత్రింబగళ్ళు దిరుగుచుఁ దన్నెసమయమందైన విడువక సంచరించుచున్న సుబ్బమ్మ యొక్కడఁ జూచునో యేమనుకొనునో, తక్కినమగవాళ్ళటుండ, నాయుఁడు గండ్లబడుటచే నాతఁడేమనుమానపడునో, తరువాత నతనికేబుద్ధిబుట్టి యేమిచేయునో, యను ననుమానమును, భయమును, సిగ్గును లక్ష్మికి లేకపోవుటయుఁ, దనస్నేహితుఁడేమనుకొనునో, సుబ్బమ్మ యేమనునో, యెవరితోఁ జెప్పునో, యందువలన నేమిసంభవించునో, యనుభయమును సందేహమును శెట్టికి లేకపోవుటయు, దనమనసులోఁ దలచుకొని వీరు నలుగురు దోడుదొంగలై యభేదముగాఁ దనకును వాండ్రతండ్రికిని గాకపోయినను, లోకమునకైన నించుక వెఱువక సంచరించిరని ముత్యాలమ్మ నిశ్చయించుకొనెను. తరువాత నీమె, దూరాలోచనగలిగి యనుభవముతో యుక్తాయుక్తములెఱిగిన యోగ్యత గలిగి, నిజానిజములను గ్రహించగల సామర్థ్యమును వివేకముగలదిగావున మొదలియారును డిప్యూటీకలెక్టరుగారునుఁ బ్రప్రథమమున నారాత్రి చీకటివేళ

గుఱ్ఱమును దీసికొనివచ్చిన దాది యప్పటివఱకు జరిగినదంతయు సంపూర్ణముగా మనసులో జ్ఞాపకమునకుఁ దెచ్చుకొని, యిదియంతయు డిప్యూటీకలెక్టరుగారి సలహామీఁద నీనలుగురు నాలోచించుకొని లక్ష్మిని సుబ్బమ్మను దీసికొనిపోవుటకుఁ జేసిన కార్యమని స్పష్టముగా నూహించి నమ్మి,నిశ్చయమని యెంచి,సిద్ధాంతము చేసికొనెను. సుబ్బమ్మ శెట్టిగారిసంగీతము వినుచు నాతనియొద్దనే గూర్చుండి కథలు వినుటయు, లక్ష్మి నాయుఁగారి కత్యంతవినయముతో నుపచారము చేయుచుండుటయు, రాముఁడు చిత్రవిచిత్రమైన కథలుగాఁ గల్పించి తానేమి చెప్పెనో దనకే తెలియకుండ నిద్రగండ్లతోఁ జెప్పినదంతయు నీమెకీనలుగురు గలసి యీదుష్కార్యమును నిశ్చయముగాఁ జేసిరన్న యభిప్రాయము మఱింత దృఢమగునట్లు చేసెను. మఱియుఁ దమకుఁ బెండ్లికావలసియున్నదనియుఁ, దమకు వివాహములు చేయుటకు సంబంధముల కొఱకుఁ దమతండ్రి ప్రయత్నించుచున్నాఁడనియుఁ, దాము సంసారబిడ్డలమనిఁ దెలసియుండియుఁ, దమగౌరవమును దమ కుటుంబగౌరవమును దమతండ్రిని బంధువులను గులమువారిని యాలోచించి, తమకుఁ బెండ్లికాక చెడిపోదుమని భయమైన లవలేశమును, లేక, నిర్భయముగా నట్టిపని చేసిన యీసుబ్బమ్మయు లక్ష్మియు నెంతకైన సాహసురాండ్రేయనియు, నేమిచేయుటకైన వెనుదీయని స్వభావము గలవారేయనియు, ముత్యాలమ్మ నిశ్చయముగా నమ్మెను. తరువాత శెట్టియు నాయుఁడును గలసి తమకుఁజేసిన యుపకారమున కించుకయినఁ గృతజ్ఞతఁ జూపకుండటటుండఁ దమయింటఁ జేరి యిట్టిసంసారిఘాతకూడఁ జేసినందుకు ముత్యాలమ్మ వారిపై నింతింతనరాని కోపముతో నుండెను.

ఇట్లు ముత్యాలమ్మ తనవివాహము సంగతంతయు మఱచిపోయి లక్ష్మిమీఁదఁ గోపము చేతను తనచెల్లెలు గొమాతెఱలిట్టి యవమానకరముగు పనిని జేసినారన్న యభిమానము చేతను నొడలెఱుంగకఁ బరు

శుపిరుగున బయశెత్తుకొనివచ్చి తనమఱదియగు కాపువానితో నంతయుఁ జెప్పెను. కాపువాఁడామె చెప్పినదంతయు వాస్తవమయినను కాకపోయినను దనకప్రతిష్ఠాకరముగా నున్నదనియుఁ, దనగొమార్తెలకు వివాహములు గాకపోవుటకుఁ గారణమగుననియుఁ, దలచి, ముత్యాలమ్మను శాంతపఱప ననేకవిధములఁ బ్రయత్నించెను గాని యాతఁడామెను శాంతపఱచినకొలఁది యామె మఱింత బిగ్గరగాఁ గేకలు పెట్టుచు, సుబ్బమ్మను లక్ష్మిని శెట్టిని నాయుఁడుగారిని యటుండ మొదలియారును బిళ్ళను దనమఱదియగు కాపువానిని గూడఁ దిట్టనారంభించెను. ఇదంతయుఁ జూచి శెట్టియు నాయుఁడును దామేపాపమెఱుఁగమనియుఁ దామాకన్యకలను దమకొమార్తెల వలెఁ దలఁచుకొనుచున్నామనియు, నెన్నెన్నో ఘోరప్రమాణములు చేసిరి. సుబ్బమ్మయు లక్ష్మియుఁ దామేపాపమెఱుఁగమని యేడ్వసాగిరి. ముత్యాలమ్మ దనకోపము పట్టఁజాలక రాముఁడీదుర్వ్యాపారమంత స్వయముగాఁ దనకన్నులతోఁ జూచినాఁడనియుఁ, దనతోఁ జెప్పెననియుఁ, దనకేకలలో ననెను. ఆసంగతి మొదలియారుగారు విని, రాముని బిలచి, యాతనివలన నాతఁడుజూచినదంతయుఁ దెలిసికొని, లక్ష్మి కాలుజారి పడినందున శెట్టి యామెను లేవదీసెనుగాని యేమియుఁ జేయలేదని నిజముగ్రహించి కాపువానితో నాతని కొమార్తెలును దనస్నేహితులును నిష్కపటముగు హృదయములు గలవారనియు, వారేదుష్కార్యమును జేయలేదనియు, వారిని గూర్చి యట్లనుమానపడి యుచితానుచితము లెఱుఁగని రాముఁడేమో చెప్పినాడన్న మాత్రమున నాగన్నెలకును, దనస్నేహితులకును, నప్రతిష్ఠవచ్చునట్లల్లరిచేయుట మంచిదికాదనియు, నెన్నెన్నో విధములఁ జెప్పెను. కాపువాఁ డూరకున్నను ముత్యాలమ్మ మాత్రమూరకుండకఁ దననోటికి వచ్చినట్లు కేకలు వేయుచునేయుండెను. ఈ సంగతంతయు విని అక్కడనున్నవారిలోఁ గొందఱు రాముఁడు చె

ప్పినదంతయు వాస్తవమే ననియు, నాకన్యలను శెట్టియు నాయుఁడు ను బాడుచేసిరనియుఁ, గొందఱాసంగతంతయు వాస్తవమైనను గాక పోయినను నవివాహితలగు నాకన్యలను బూర్వపరిచయ మించుకయు లేని వారిరువురకు నొప్పగించుటఁ గాపువాని దేతప్పనియు, మఱికొంద ఱు మొదలియారు దనస్నేహితుల మాటాడునుగాని నిజమేల చెప్పున నియు, ననేకవిధముల దమతమ యభిప్రాయముల నెల్ల నయాచితము గాఁ దమంతటఁదామే చెప్పనారంభించిరి. నత్రమువంటబ్రాహ్మణుఁడు మాత్రము నీసంగతంతయు వాస్తవమని స్పష్టముగా నెవ్వరితోను జె ప్పకపోయినను, రహస్యముగా నక్కడివారందఱితోను వాస్తవమేయ నియుఁ, గాపువాఁడాదినమింటికి రాకపోయినయెడల సుబ్బమ్మయు ల క్ష్మియు తమయిల్లు విడచి లేచిపోదురనియు, నర్థమువచ్చునట్లు మాట లాడ నారంభించెను. తామేపాపమెఱుగక నిష్కపటమగు హృదయ ములతో నాకాపువాని నత్కారముల నందుకు నాతనికిఁ గృతజ్ఞులై యాతనికే ప్రత్యుపకారమాచరించి యాతనిఋణము దీర్చుకొందు మా ? యని, యాలోచించుచున్న నాశెట్టియు నాయుఁడును దమహృద యములు క్షోభింప మిక్కిలి విచారించి యికనాయింటనుండుట దమ కనుచితమని నిశ్చయించుకొనిరి. కాపువాని కుపకారబుద్ధితో వాస్తవ మైన కృతజ్ఞతగల యంతఃకరణముతో నిష్కపటమగు హృదయముతోఁ జేసిన సహాయమును నాతనికొఱకుఁ దానును బెళ్ళియుఁ బడిన శరీరా యాసమును నటుండ, నావత్సరములో వెయ్యిరూపాయిలాతనికిచ్చి నసంగతంతయుఁ దలచికొని "పుణ్యమునకుఁ బోయినఁ బాపమెదుర య్యె" నని దుఃఖించుచుఁ, దామాగాపుకన్యకలనుదమకొమాళ్ళలనుగా దలచుకొని వారివివాహములు చేయించి కన్నులారఁ జూచి యానందిం ప నిశ్చయించుకొనియుండఁ దమ సదుద్దేశమంతయు నీరీతిగాఁ బరిణ మించినందుకుఁ దమగ్రహచారదినములను దూరుచు, నాయిల్లువిడచి

య్యాక్షణమే నావలకుఁ బ్రయాణమై పోవుటకు మొదలియారును బిళ్ళయు నిశ్చయించుకొనిరి. ఇట్లీనలుగురు దమసామానంతయు నొక బండిలో వేసి తామెక్కుట కానత్రమువద్ద బళ్ళుదొఱకక పోవుటచే దాపున నున్న గ్రామమువఱకుఁ దమ సేవకులతో నడచి పోయిరి. మొదలియారుగారు గావువాఁడు దనకియ్యవలసిన వెయ్యిరూపాయీలైన నడుగలేదు. ఆయుదయము పదిగంటలకు వీరాగ్రామముఁ జేరి భోజనముచేసి సాయంత్రమువఱకక్కడనే యుండి, రాత్రి భోజనమయిన తరువాత బళ్ళుగట్టించుకొని మఱునాఁడుదయము పదకొండుగంటలకుఁ గళ్యాణపురముఁ బ్రవేశించిరి.

ఆహా! కాలవైపరీత్యమత్యాశ్చర్య మేమని చెప్పవలెను. బుద్ధిహీనతచే యుచితానుచితము లాలోచింపక, దాను జూచినదియుఁ జూడనిదియు గూడఁ దననోటికివచ్చిన ట్లెల్ల ప్రేలుటచే రాముఁడును, గపటోద్దేశ్యముతోఁ బాపమున కించుకైన వెనుదీయక లేనినేరములను గల్పించిచెప్పిన యాసత్రపు వంటబ్రాహ్మణుని దుష్టస్వభావమును, నమాయకస్వభావముతోఁ బ్రవర్తించుచున్న యాకాపుకన్యకలను, మన దేశోపకారపరతంత్రులగు మొదలియారు మొదలగు నీనలుగురు పెద్దమనుష్యులను, యెట్టెట్టి యాపదలకును నెట్టియపవాదలకును బాలుచేసెనో గద! "పుణ్యమునకుఁబోయినఁ బాపమెదురయ్యె" నను లోకోక్తి వాస్తవమనుట కింతకన్న నేమినిదర్శనము గావలెను. ఉదయమున నిద్రనుండి మేల్కాంచినది మొదలుకొని సాయంత్రమువఱకుఁ దనపొలమున వ్యవసాయపు బనులు చేసికొని పాపభీతిగలిగి స్వకాయకష్టమున జీవించుచు నేవ్యవహారమందును నేవిధమైన జోక్యమును గలుగఁజేసికొనక దైవభక్తిగలిగి తనశక్త్యానుసారముగా నితరులకు సహాయముచేయుచుఁ, దనసంసారమును జాగరూకతతో గడపుకొనుచుఁ, దనమరదలగు ముత్యాలమ్మతోను దనకొమార్తెలతోను, సుఖముగాఁ గాలముగడ

వుకొనుచు, న్యాయమార్గమున సంచరించుచున్న యాగాపువాఁడనవసరముగా నిట్టిదురవస్థకుఁ బాలగుటఁ గాలవైపరీత్యముగాని మఱియొకటిగాదుగద! అయ్యో! పాపమీతఁడాసమయము నెట్లెట్లుదుఃఖించెనో యాతనిహృదయ మెంతక్షోభించెనో గద! ప్రాతఃకాలమున లేచి గృహకృత్యముల నెల్ల శ్రద్ధతో నేమరకఁ జేసికొని తమకు భగవంతుఁడనుగ్రహించి దయచేసిన దానితోఁ దృప్తినొంది, యమాయికవృత్తితోఁ జరియించుచు నెవ్వరికిని యేవిధమైన యపకారమును గాని హానిని గాని జేయక, లోకజ్ఞానమించుకయు లేకఁ, దమయింటనే బడియుండి, రాత్రిదమతండ్రి యింటికెప్పుడు వచ్చునా యని యాతనికెదురుచూచుచు, నాతనిఁ జూచినతోడనే యత్యుత్సాహముతో నాతని నాదరించి యాతఁడు పొలమునుండి దెచ్చిన తృణమునైన గొప్పవస్తువుగా మిక్కిలి యానందముతోఁ బరిగణించుచుఁ, బాపమన్న గజగజవణకుచు, దైవభక్తి గలిగి తమతండ్రినే తల్లిగను దండ్రిగను భావించి గౌరవించుచు దమపెత్తల్లి దమ్మెంతదిట్టినను గొట్టినను మాటలాడక సంచరించుచున్న యాగాపుగన్యకలాదినమున నెట్లెట్లుదుఃఖించిరోగద! నిష్కారణముగా నిట్టియాపదలకుఁ బాలయిన యీసుబ్బమ్మకును లక్ష్మికిని దైవముదప్ప మఱియెవరు దిక్కుగలరు? తనగొమార్తెకు మంచిసంబంధములు చేసి, తన యల్లుళ్ళనే కొమాళ్లనుగా నెంచి తనయింట నుంచుకొని తన వ్యవసాయపు బనులన్నియుఁ దనయల్లుళ్ళ కొప్పగించి, తనవార్ధక్యమును సుఖముగాఁ గడపుకొననెంచుకొని, తనగొమార్తెల క్షేమమాలోచించి, యేదుర్వ్యాపారములకును బోనొల్లని స్వభావముగలిగి మంచివాఁడగుటచేఁ దనకు దైవమిచ్చిన దానితోఁ దృప్తినొంది, బీదవాఁడగుటచేఁ దిరిగి వివాహమాడుటఁగూడ మానుకొని, గురువులన్నను దైవమన్నను మిక్కిలి భక్తిగలిగి యెవ్వరికిని యేవిధమయిన యపకారమును గాని హానిని గాని యెన్నఁడును, జేసి యెఱుఁగని యీగాపు

వాఁ డెట్టిమనోవ్యాకులతకు నిష్కారణముగాఁ బాలుగావలసివచ్చిన దో గద! న్యాయమైన దనవ్యాపారమును దాను జేసికొనుచుఁ, దన స్వకాయకష్టమునఁ దానుసంపాదించుకొన్న స్వల్పలాభముతోఁ దృప్తి నొంది తనయింటఁ దానుసుఖముగాఁ జీవింపకుండఁ దన్నెగష్టములకుఁ బాలుసేతురో, యను భయముచే నధికారులన్న నతివినయభక్తులతో వారికి భృత్యునివలె సంచరించుచుఁ, నాపూరియింట గాపురము చేయుచున్న యాగాపువాఁడు డిప్యూటీకలెక్టరుగారు చెప్పినారన్న గారణమాత్రమున గృహస్థధర్మమునకు మొదలియారుగారిని వారిస్నేహితులను తనయింటనుండనిచ్చి, వారినత్యాదరముతో గౌరవించి, వారికిఁ దన శక్త్యానుసారముగా సహాయము చేసినందుకాతని కెట్టియాపదయు నపకీర్తియుఁ దటస్థమయ్యెనో గదా! కపటోద్దేశ్యముతో స్వలాభముకొఱకుగాని పరశ్రేయస్సహనములేక నసహిష్ణుత్వముచేగాని, దుర్మార్గులగు నీచులు సన్మార్గానువర్తనులగు సాధుజనుల కెట్టెట్టియాపదలనైనఁ దెచ్చిపెట్టగలరనుట కింతకన్న నేమినిదర్శనముగావలయును! దుర్మార్గులగు ఘాతుకుల వలన నెట్టెట్టియాపదలకుఁ బాలగుటఁ దటస్థమయినను సాధుజనులు దమన్యాయపథము నించుకైనఁ ద్యజింపకఁ, బాపకార్యములాచరింపకఁ, గాలముగడపుచుండ దైవమెప్పటికైన వారిగష్టములను దొలగింపక మానఁడని మనము నిశ్చయముగా నమ్మ యమాయకస్వభావముగల యాగాపువానియొక్కయు, నేపాపకార్యమును నెన్నఁడునుఁ జేసియుండని నసహాయులగు నాతని కొమాతెలయొక్కయు, నాపదలనెల్ల నివారించి. వారి హృదయములకు శాంతియు మనస్సుల కానందమును, నొసగ రక్షకుఁడగు జగదీశ్వరుఁడైన యాభగవంతుని మనసుప్రార్థించి, వారి సాధువృత్తియు, ధర్మశరణత్వమును వారికమితశ్రేయోలాభము గలుగఁజేయ హృదయపూర్వకముగా నాశీర్వదించుటకన్న వారి కెవ్వరీసమయమున నేమిచేయగలరు! రాము

ని నోటిపట్టి. ఇటువంటి దుర్మార్గశీలుఁడగు నానుచ్ఛితవ్యాపారముగల సత్రపువంటబ్రాహ్మణుఁడు చేసిన పాపకార్యమున కాతని సేమనవలయునో చదువరులే గ్రహించుకొనవలయును. దైవ మాగాపువానికి యాతనిగోమాతెకలకును మనశ్శాంతిని సౌఖ్యమును ననుగ్రహించునుగాక!

అపూర్వప్రతిభ.

ఐదవప్రకరణము.

కల్యాణపురమున వీరొక వంటపూటయింట భోజనముచేసి కొంచెము విశ్రమించి సదుపాయమగు నొకబసకొఱకుఁ బ్రయత్నము చేసిరి. ఆసమయమున నాయూర ననేకవివాహములు జరుగుటఁ దటస్థమగుటచే నూరంతయు మంగళవాద్యములతోడను, భోగముమేళములతోడను, గాయకులతోడను, నిండియుండెను. సుప్రసిద్ధులును ధనవంతులును నగు నలుగురు గొప్పగృహస్థుల యిండ్ల వివాహములొకసారిగా జరుగుచుండుటచే నానలుగురు గృహస్థుల యిండ్లయెదుటను, వారి వియ్యాలవారు విడిదిదిగిన యిండ్లయెదుటను, నతిమనోహరముగా నలంకరింపఁబడిన గొప్పగొప్ప పందెళ్ళు వేయఁబడి, రాత్రిందివములు నృత్యగీతాదిమంగళధ్వనులతోడను, వారివారి బంధువులతోడను, స్నేహితులతోడను, పురజనులతోడను నతిమనోహరముగా నుండెను. అప్పుడా నలుగురు గృహస్థులును వారివియ్యాలవారును, నొకరికన్న నొకరెక్కువ శోభస్కరముగాను గొప్పగను పెండ్లి చేయవలయునను కోర్కెతో ధన

ప్రయమున కించుకయిన వెనుదీయక మిక్కిలి యౌదార్యముతోఁ గార్యములు చేయుచుండిరి. ప్రసిద్ధములగు భోగము మేళములును, నాయకులును, విద్వాంసులును, నగు గాయకులును, నప్పుడా పురమునకాహ్వానింపఁబడిరి. వారి నృత్తగీతములను, వివాహవినోదములను, బాణసంచాలను జూచువేడుకతో నక్కడకు దాపుననున్న గ్రామములనుండి గుంపుగుంపులుగా ననేకులువచ్చిరి. భూరిసంభావనలపేక్షించి బ్రాహ్మణులును, భట్టురాజులును వచ్చి వీథులలో మిక్కిలి సందడితో దిరుగుచు పురజనులను యాచించి బీడించుకొని దినుచుండిరి. పురజనులలో రసికాగ్రగణ్యులగు నరసులు వివాహములు జరుగుచున్న గృహముల యందలి సభల నలంకరించుచు, మేళకత్తెల నాదరించుచు, నత్యుత్సాహముతో నుండిరి.

మొదలియారుగారు విశేషప్రయత్నముచేసి శ్రమనొందవలసిన యవసరములేకయే నాయూర నొకవీథిలో నొక శిష్టుగరణముల యింటిలో బసగుదిర్చికొని యాసాయంత్ర మందుఁ బ్రవేశించి తమస్నేహితులగు శెట్టిగారితోను బిళ్ళగారితోను నాయుఁడుగారితోను సుఖముగా నుండిరి. ఆయింటి యజమానిపేరు గాంతయ్య. ఇతనిని గాంతయ్యపాత్రుఁడనియు, గాంతయ్యపంతులనియు, గాంతయ్యమేష్టరనియుఁ గూడ బిలతురు. కాంతయ్య తండ్రి దొరతనమువారి యుద్యోగము చేసి కొంత ధనమార్జించెనుగాని, యాధనమంతయుఁ గాంతయ్య చిన్నతనములోనే యాతని తల్లి కర్చుపఱచెను. అప్పటికిఁ గాంతయ్య కాతనితండ్రి యుద్యోగములో నున్నకాలములో గట్టించిన యా మేడయిల్లును సంవత్సరమునకు రెండువందల రూపాయిలాదాయము వచ్చు నొకభూమియు మాత్రము మిగిలియుండెను. అతఁడు విద్యాధికుఁడుగాఁడు. తన స్వభాషయగు తెలుగుమాత్రము జక్కఁగ జదువను వ్రాయను నేర్చి కొంచెమింగ్లీషుభాషాపరిచయముగలిగి, యేయుద్యోగము చేయుటకు

ను దగ్గఱనుండకపోవుటచే, నొకచిన్నపాఠశాలను స్థాపించి, యందు బాలురకును, బాలికలకును, మొదటితరగతివఱకుఁజదువుచెప్పుచు, నందువలనఁ దాను గడించుకొనఁగలిగిన స్వల్పాదాయములోఁ గాలముగడపుచుండెను. ఇతనికి దాదాపు నలువదియైదేండ్లు వయసుండును. కొంచముపొడవుగాఁ గృశించిన శరీరముతోఁ జామనచాయరంగుగలిగి పెద్దమీసములతోను గిరజాలతోను నాపురమున నితఁడు గాపురముచేయుచుండెను. మఱియు నితఁడొక దలపాగను ధరించి తెల్లని పెద్దకోటొకటిఁ దొడగికొని, చేతిలోనొకగొడుగుపట్టుకొనితిరుగుచుఁ, బెద్దమనుష్యుల స్నేహముచేయుచు, నాపురవాస్తవ్యులలోఁ దానొక ప్రాముఖ్యునివలె నంచరించుచుఁ, గాలము గడపుచుండెను. ఇతనికేడేండ్లవయసుగల యొకకొమారుఁడును, భార్యయు మాత్రముఁగలరు. ఇతనిభార్యపేరు బాయమ్మ. ఈమె దాదాపు ముప్పదియైదు సంవత్సరముల వయసుగలదియైనను జూచుటకిరువదియైదేండ్ల వయసుగలదిగాఁ గనుపించుచుండును. ఈమె యొత్తునిశరీరఛాయయు, విశాలమయిన నేత్రములునుఁ గలిగి, యాపురవాస్తవ్యులచే నందకత్తెగాఁ బరిగణింపఁబడుచుండెను. స్వభాషయగు తెనుఁగుభాష నీమెచక్కగా నేర్చుకొని కవిత్వముఁగూడ చేయఁగలిగిన విదుషీమణి యని యీమెనందఱుఁ బరిగణింపుచుండిరి. ఈమె కొంచమింగ్లీషుఁగూడ నభ్యసించెనుకాని యాభాషయందీమెకుఁ దనభర్తకంటె నెక్కువపరిచయము లేదని చెప్పవలయును. తెనుఁగుభాషయందీమె కాంతయ్యపాత్రునికన్న నెక్కువెక్కువ జ్ఞానముకలదని వాస్తవముగా నొప్పుకొనక తీరదు. ఈమె చక్కగా శ్రావ్యమగు కంఠముతోఁ బాడనేర్చి కొంచము ఫిటీలుకూడ వాయింపఁగలదు. ఈమె స్త్రీవిద్యాభిమానియనియు, స్త్రీలస్వాతంత్ర్యమునకుఁ బాటుపడి పనిచేయు నాగరికాగ్రగణ్యయనియు, సంఘసంస్కారప్రియయనియుఁ బ్రసిద్ధికలదు. ప్రతిదినము తనయింటఁ గొం

పటుస్త్రీలను జేర్చి, వారితో ముచ్చటించుచు, నాపురమున నొక సమాజమేర్పఱచి, యందుపన్యాసములిచ్చుచుఁ, దానురచించిన పాటలు, పద్యములు, ఉపన్యాసములు, మొదలగునవి నచ్చువేయించి చదువరులకమితాహ్లాదమునుఁ గల్పించుచు, స్వదేశస్త్రీలకు మహోపకారమునుఁ జేయుచుండెను. మఱియు నీమె యాపురమున నున్న పెద్దమనుష్యుల భార్యలను నక్కచెల్లెంద్రను చక్కఁగా నెఱిఁగి వారిస్నేహము సంపాదించెను. తాను మిక్కిలి యందకత్తెననియు, విదుషీరత్నమననియు, శ్రావ్యముగాఁ బాడనేర్చినదాననియుఁ, దెలివికలదాననియు మనోగర్వమీమెకు మిక్కుటముగాఁ గలిగియుండెను. ఈమె కాళ్ళకు జోడుఁదొడఁగికొని యొకగొడుగు చేతధరించి తనస్నేహితుల యిండ్లకుఁ బోవుచువచ్చుచు నూరంతయుఁ దిరుగుచుండును. ఈమెస్నేహితులలో నలుగురైదుగురు పురుషులు గూడఁ గలరు. శరీరసౌష్ఠవమును, సౌందర్యమును, యౌవనమును, విద్యాపరిచయమును, మనోబలమును, ధైర్యసాహసములును, కార్యశూరత్వమును, బట్టుదలయుఁ గలిగి తనవిరోధులగు పూర్వాచారపరాయణులు దన్నుఁగూర్చి రేమనుకొన్నను నించుకయిన లక్ష్యముచేయక హిందూసుందరులనెల్ల నుద్ధరించి, వారినంధకారబంధురమునుండి తొలగించి, వారిని జ్ఞానవంతులనుగాఁ జేయనవతరించిన ధర్మదేవతనను నహంభావముతో మెలగుచు, నైహికాముష్మిక సౌఖ్యముల ననుభవించుటకుఁ బురుషులతో సమానమగు హక్కును స్వాతంత్ర్యమును గల స్త్రీల దుస్థితులనెల్లఁ బోగొట్టవలయునని గంకణముకట్టుకొని పరోపకార దీక్షాపరతంత్రురాలయి యుండెను. సంఘసంస్కారులకీమె ముఖ్యాధారమనియు, నూతగఱ్ఱయనియుఁ, జెప్పుట కొంతమాత్రము సందియము లేదు. మనదేశమున జరుగు మహాసభలనెల్ల నీమె యలంకరించుచు, నాయాసభలయందు జరుగు విషయములన్నియుఁ దనకుఁ దెలియకపోయినను దెలసినదానివలె నటించుచుఁ,

పశ్చిమఖండవాస్తవ్యులగు స్త్రీలకన్నఁ దానెక్కువ నాగరికవైభవము తోఁ దులదూగుచున్నట్లానందించుచుండును. ఈమెభర్తయగు గాంతయ్యపాత్రునికన్న నీమె యెక్కువవిద్య నేర్చినదని మన మొప్పుకొనక తీరదు. కాంతయ్యయందీమె కెట్టిగౌరవమున్నను నాతని నెట్టి గౌరవముతోఁ దనయింట నాదరించి గౌరవించుచున్నను యితరులతో మాత్రమాతఁడు విద్యాధికుఁడుగాఁడనియు, ధనమార్జింపఁగల ప్రయోజకత్వములేనివాఁడనియు, వగచుచుఁ జెప్పుకొనుచు నమాయికస్వభావముగలవాఁగుటఁ బట్టి తన సత్కార్యాచరణకడ్డము గల్గింపకఁ దనదారిని దాను బోవుచుండుటచేఁ దానదృష్టవంతురాలనే యనియు, నాతఁడెట్టివాఁడైనను భర్తయను గౌరవము దాను జూపకతప్పదనియుఁ, జెప్పుచుండును. కాని తనవంటి యుంపకర్త్రియగు విదుషీరత్నమునకాతఁడు భర్తయగుటకీమె కంతరంగమున విచారమును, సిగ్గును, నభిమానమును, లేకపోలేదు. భర్తకుఁ దగినభార్యయు భార్యకుఁ దగినభర్తయు సమకూరుట స్త్రీపురుషుల పూర్వపుణ్యముకాని వేఱొకటికాదుగదా! అందులో మనదేశమున స్త్రీపురుషులొండొరులను దాము స్వయముగా నెన్నుకొని ప్రేమించి తమ యిష్టానుసారముగా వివాహముచేసికొనఁ గలుగుటకు మనదేశాచారములును, నతిబాల్యవివాహములును, బొత్తుగా నవకాశము గలుగఁజేయకపోవుటఁ బట్టియుఁ, దల్లిదండ్రులు దమ గొమార్తెలను దమ యిష్టమువచ్చినట్లు దమకుఁ దోచినవారికి గట్టిపెట్టుటచేతను, మనదేశమున భార్యాభర్తలొండొరుల యందన్యోన్య ప్రేమానురాగములతో నుండఁగలుగుటఁ దటస్థము గాకున్నదని బాయమ్మ చక్కఁగా గ్రహించెను. కాఁబట్టి బాయమ్మగారు సంఘదురాచారములెల్ల రూపుమాపుట సంఘాభివృద్ధికత్యావశ్యకమని దృఢముగా నమ్మి సంఘసంస్కారశూరులగు పురుషులతోఁ గలసి దాను పట్టుదలతోఁ బనిచేయుచుండెను. పరోపకారదీక్షా

పరతంత్రులును సంఘసంస్కారకులును నగు బుధవరత్నము లుపన్యాసపీఠములనుండి యుపన్యాసము లొనర్చియు, వాగ్దానములు చేయించుకొనియు, ఖరారునామాలు వ్రాయించుకొని సంతకములు చేయించుకొనియు, ననేకవిధములుగా ననేకోపాయములచే సంఘాభివృద్ధి కత్యావశ్యకమగు కార్యములను జేయుచుండ హిందూసుందరులకీ విషయములనుగూర్చి యుపన్యాసములిచ్చి బోధించి చెప్పఁగలుగు విదుషీమణులు గూడ నున్నగాని దేశోపకారసాధనముగాదని బాయమ్మ నిశ్చయించుకొని యెవ్వరేమి తన్నన్నను, దన సత్ప్రయత్నముల కెవ్వరెట్టి యాటంకములు గల్పించుచున్నను, నిరుత్సాహురాలు గాకయుండెను. తానురచించిన పద్యములను, పాటలను, సమాజములయందుఁ దానిచ్చిన యుపన్యాసములను, దెలుగువార్తాపత్రికలయందు ప్రకటించుచు, నావార్తాపత్రికలను దనస్నేహితులయొద్ద జదివి వారిశ్లాఘనల నందుచు, గ్రంథరచనాపేక్షతోఁ గొన్నిగ్రంథములను ముద్రింపించి ప్రకటించుచు, నుదయమున లేచిన దాదిగా నత్యుత్సాహముతో మిక్కిలి శ్రద్ధగాఁ బాటుపడుచుండెను. ఇట్లీమె చేయుచున్న సత్ప్రయత్నములయం దెల్లఁ గొందఱు పరోపకారపారీణులగు పురుషశిఖామణులు గూడ నీమెకమితోత్సాహమును సహాయమునుగూడఁ జేయుచు నామెచించినట్లు ప్రచురించినవాటిలో గొన్నిటిని దామే వ్రాసి రహస్యముగా నామెకిచ్చు నంతరంగస్నేహితులు గూడ నీమెకు గొందఱుగలరు. వారు బాయమ్మయం దత్యంతప్రేమగలిగి యామెను శ్లాఘించుచు, నామెను దఱచుగాఁ గలసికొని మాటలాడుచుఁ, దమయిండ్లకుఁ దీసికొనిపోయి యాదరించుచు, నామెకు ముఖ్యమగు నాప్తులైయుండిరి. బాయమ్మ ప్రతిదినమును దనస్నేహితుల యిండ్లకుఁబోయి తన యిష్టము వచ్చినట్లా పురమంతయు యథేచ్ఛముగాఁ దిరుగుచుఁ, దనస్నేహితులతోఁ గలసి నాటకములు పాటకచేరీలు మొదలగు

వినోదస్థలముల నెల్లఁ జూడ నేగుచు, నాగరికాగ్రగణ్యురాలై సంచరించుచుండుటఁ గాంచి కొందఱిస్త్రీ లామెనుగూర్చి యనేకములుగా నపవాదలను గల్పించిరి. కాని యామె వానినించుకయును పాటింపకఁ దనవిరోధులకు సిగ్గుపడునట్లు మఱింతపట్టుదలతో విచ్చలవిడిగాఁ బ్రవర్తించుచుండెను.

ఇట్లీమె పూర్వాచారములను దిరస్కరించుచు, నెవ్వరేమనుకొన్నను లక్ష్యము చేయక, మిక్కిలి ధైర్యసాహసములతోఁ దనబుద్ధికి దోచినట్లును, దనయంతరాత్మ దనకుఁ బ్రబోధించినట్లును, విచ్చలవిడిగాఁ బ్రవర్తించుచుండగలుగుట కీమె భర్తయగు కాంతయ్య మిక్కిలి మంచిస్వభావము గలిగి తనకనువర్తియై సంచరించుచుండుట ముఖ్యకారణమని చెప్పవలసియున్నది. కాంతయ్యపాత్రుని సత్స్వభావమును, నమాయకత్వమును, సహిష్ణుత్వమును, నోర్మియు, సమయోచితజ్ఞానమును, సందర్భానుకూలవర్తనమును, నభిమానశూన్యతయు, క్షమయు, నింతింతని శ్లాఘింప నలవి కాదుగదా! ఇట్టిసద్గుణసంపత్తిగల కాంతయ్యవంటి భర్త యీమెకు లభ్యమగుటవలననే కదా యీమె యీవిధముగ నిరాటంకముగ యథేచ్ఛముగఁ బ్రవర్తింపఁగలిగి పరోపకారమొనరించుచుఁ బనిచేయగలుగుచుండుటకుఁ గారణమైనది! కాంతయ్య విద్యాధికుఁడు కాకపోయినను, విశేషానుభవము లేనివాఁడయినను, నుచితజ్ఞుఁడని యాతని నెఱిఁగినవారందఱు నొప్పుకొనక తీరదు. తన భార్య యేమి చేసినను, నేమన్నను, నెప్పుడెప్పుడెక్కడికిఁబోయి యెప్పుడింటికి వచ్చినను, నేమేమి పని చేసినను, నించుకయిన నెదురాడక తాను భర్తననియు, దనభార్య తనయాజ్ఞకు లోఁబడియుండవలెననియు నిరర్థకమైన యహంభావమును గలిగి యుండక తనపని తాను చేసికొనుచుఁ దనదారికిఁ దాఁబోవుచు నాపట్టణమునందుఁ దన్నెవరేమన్నను, దన్నుగురించి యేమేమి పరిహాసాస్పదముగ మాటలాడుకొన్నను, మర్మచ్ఛేదమగునట్లు తనగౌరవమునకు హానికరముగ నేమేమి యను

వాదలాడినను, తలవంచుకొని మిక్కిలి సహనవృత్తితో నతిశాంతుఁడై
కాలముగడుపుచుండెను. కొందఱు కాంతయ్యభార్య యాతఁడుచెప్పిన
ట్లు వినక నిర్లక్ష్యభావముతో నాతనిఁ బరిగణించుచుండుటచేఁ బ్రాణ
ను విసివి యామెతోఁ గలహమాడి నలుగురిలోఁ బరిహాసాస్పదుఁడ
గుటకన్న నూరకుండుట యుచితమని యట్లు ప్రవర్తించుచున్నాఁడ
నియు, మఱికొందఱు నాతఁడుస్వభావముచేఁ బిరికితనమును, మాటకె
దురాడజాలని మొగమోటమును, గలవాఁడగుటచే భార్యాజితుఁడ
య్యెననియు, మఱికొందఱీతఁడు తనయసమర్థతను చక్కఁగా నెఱిఁ
గి యేమి సేయుటకును దోఁచక "నాపూర్వకర్మపరిపాకమిట్టిదియే"
యని యెంచి, తనస్థితియంతయుఁ దలఁచుకొని యూరకుండెననియు,
నిఁకఁ గొందఱు బాయమ్మ మొగముచూచినతోడనె మిక్కిలి భయము
తో నేమిచేయుటకును దోఁచక సమ్మోహనవిద్యచేఁ గట్టబడి వశ్యుఁడ
గువానివలెఁ దనచిత్తమును దానే మఱచిపోయి సంపూర్ణముగ నా
మెయాజ్ఞకు లోబడియుండుననియు, మఱికొందఱీతని వివిధోపాయముల
చేఁ దనవిద్యయు నేర్పును బ్రయోజకత్వమును వినియోగపఱచి స్వా
ధీనముచేసికొని బాయమ్మ యాతని సంరక్షించుచుండెననియుఁ, బలువు
రు పలువిధములుగఁ గారణములను గల్పించి కాంతయ్య చేతగానితన
మునుగురించి చిత్రచిత్రకథలుగా నాపురమున స్త్రీపురుషులు చెప్పుకొను
చుండురు కాని, బాయమ్మవంటివిదుషీమణిపరోపకారదీక్షాపరతంత్రతతో
సంఘాభివృద్ధికిఁ బాటుపడి పనిచేయుచున్న విషయమును గ్రహించి యా
మె సత్కార్యాచరణమునకుఁ దోడై తనశక్తికొలది నామెకు సహాయ
ముచేయుచున్న యాతని సదుద్దేశమును గ్రహింపఁగల యుచితజ్ఞులగు
సత్పురుషులాపురమున సంఘసంస్కారులలోను బాయమ్మగారి స్నేహితు
లలోను దక్కనితరులలో లేరని చెప్పుటకు విచారకరముగానున్నది. ఆ
హా! గుణములను దోషములుగను, దోషములను గుణములుగను బరిగణించు

చుండు జనుల మూర్ఖత్వమును నవివేకమును నేమని చెప్పవలయును! కాంతయ్య సుగుణములన్నియు దుర్గుణములుగా నెంచి నిందాస్పదముగాఁ జేయుటకు జనుల దుస్స్వభావ మొక్కటియే కారణమని చెప్పుటకేమి సందియమున్నది? బాయమ్మ చేయు కార్యములత్యుత్కృష్టములనియుఁ, బరోపకార కారణములనియుఁ, జెప్పక తప్పదుకదా! అట్టి సత్కార్యాచరణమునకుఁ గాంతయ్య తోడువడుచు దేశాభివృద్ధి కలుగఁ జేయుచున్న యంశమాలోచించి యాతని జనులందరు మిక్కిలి గౌరవించి సంఘసంస్కారులలో నగ్రగణ్యునిగాఁ బరిగణించి పూజించుట మన దేశమందలి జనులందఱకుఁ గర్తవ్యమని చెప్పక తప్పదు. తాను స్వయముగా సత్కార్యమును చేయనేరక పోయినను సత్కార్యములు చేయువారికిఁ దోడై తనశక్తి కొలఁది పనిచేయఁగలుగుట సత్పురుషుల లక్షణమని చెప్పుట కేమి సందియమున్నది! విద్యయందును, తెలివియందును, ప్రయోజకత్వమునందును, కార్యాచరణ నైపుణ్యమునందును, జనాకర్షణకు తగిన సాధనసంపత్తియందును, వాగ్నైపుణ్యమునందును, ధైర్యసాహసములందును, దనకంటె సహస్రాంశములత్యధికురాలగు తనభార్యయగు బాయమ్మవంటి చక్కఁగాఁ బాడనేర్చిన యౌవనమధ్యస్థయగు పరోపకారదీక్షాపరతంత్రురాలికిఁ దనశక్తి కొలది సహాయము చేయుటకన్న కాంతయ్య చేయగల దేశోపకారమేమున్నది! (1) ఆమెను వివాహమాడిన తరువాత కొంతకాలము వఱకు నామెవంటి సౌందర్యవతియు, విదుషీమణియు నగు స్త్రీరత్నమునకు దాను భర్తయగునట్టి యత్యంతానందకరమగు మహావైభవము తనకుఁ జేకూరి తన జన్మ పావనమయ్యెనని మహానందాబ్ధిని నోలలాడుచుఁ బ్రపంచజ్ఞానశూన్యుఁడై ప్రమత్తుఁడై యుండుట. (2) తరువాత తన భార్య విదుషీమణియనియుఁ, గవియనియుఁ, సంఘసంస్కారనిర్వాహకయనియు, నజ్ఞానాంధకారమునుండి తప్పించుకొనగలిగి యీవలఁబడి జ్ఞానజ్యోతిః ప్రకాశమునఁ

గన్నులు తెలిసి సంచరింపఁగల వివేకముగల నవనాగరికాగ్రగణ్యయనియు, దేశమునఁగలుగు సభలకన్నిటికినిఁబోయి యుపన్యాసములిచ్చి కీర్తిగాంచిన గుణవంతురాలనియుఁ, బ్రసిద్ధిగాంచిన బాయమ్మకుఁ దానుమగఁడగుటవలన నప్రయత్నముగాఁ దనకులభించిన కీర్తిప్రతిష్ఠలకు సంతోషించుచు నట్టియలభ్యయోగమగు భాగ్యమును బోగొట్టుకొనకుండ గాపాడుకొనఁగలుగునటుల జాగరూకతతో సందర్భమెఱిఁగి ప్రవర్తించుచుండుట. (3) తరుచుగ దనయింటికి వచ్చుచుండునట్టియుఁ దాను బోవుచుండునట్టియు తన భార్య దనస్నేహితులయిండ్లకుఁ బంపు వర్తమానములను జాబులను జాగరూకతతో నందిచ్చు సందర్భమున నట్టి స్నేహితులలో స్త్రీలను తాను స్వయముగాఁ జూచి మాటలాడుటకుఁ దన కవకాశము లేకపోవుటఁబట్టి నామాటలును జాబులును నందిచ్చుటకు వారిభర్తలయొద్దకును, నట్లుగాక పురుషులైనచో వారియొద్దకును తాను స్వయముగాఁ బోగలుగుట కవకాశము గలుగఁజేసి, నెలకుఁ బదేనురూపాయీలు జీతము తెచ్చుకొనుచున్న యొక చిన్నయుపాధ్యాయుఁడగు తనవంటి సామాన్యునకు నాపట్టణమందలి గొప్పవారితోఁ దఱుచుగ మాటలాడునట్టి యదృష్టమునకుఁ గారణభూతమై తానట్టివారిచే నాప్తబంధువునిగఁ బరిగణింపఁబడుచున్న మహాభాగ్యమును కాపాడుకొనఁగలుగుటకుఁ దనశక్తివంచన లేకుండ తానుకూడ పనిచేయుట. (4) తనభార్య విదుషీమణియనియు, వ్యాకరణవేత్త్రియనియు, సంస్కృతజ్ఞానముకూడకల పండితయనియు, నాశుకవియనియు, నుపన్యాసవేత్త్రియనియు, నెన్నియోగ్రంథములనురచించిన బహుగ్రంథకర్త్రియనియుఁ, జక్కఁగాఁ బాడనేర్చిన గాయనీమణియనియు, ఫిడేలుగూడ వాయించగల సంగీతసరస్వతియనియు, మంచినేర్పరియనియు, రసికురాలనియుఁ, గార్యదీక్షాపరతంత్రురాలనియు, నెవరేమనిన నించుకయుఁ జంకక పనిచేయునట్టిధీరయనియు సంఘాభివృద్ధికొఱకు నెడతెగక పనిచే

యుచుండు పరోపకారియనియు ననేకవిధములఁ నెన్నెన్నియో వర్ణించిచెప్పుచు నందకత్తెయనియు సుకుమారియనియు దానికిఁ దగిన ప్రోత్సాహమును, నదిసంఘాభివృద్ధికిఁ దలపెట్టిన యామహాప్రయత్నమునకుఁదగినసహాయమును, దానికిలభించకుండుటకు విచారించుచు నూరంతటను ప్రచురించి కాంతయ్య న్యాయముగాఁ జెప్పుకొనుచుండ గలుగునదృష్టముఁ గలిగియుండుట. (5) తనన్నిధిలోఁ బిలిచినవారిలో ననేకులచే బాయమ్మ మొగుడని బిలువఁబడుచుండుట. (6) తన భార్యనుగూర్చి వ్రాయఁబడిన సందర్భమునఁ దనపేరుగూడ వార్తాపత్రికలలో నచ్చుపడుచుండుట; (7) తన యింటికనేకులు తన భార్యకొఱకు సర్వదా వచ్చుచుండుట; (8) ఏదేశాభిమానమాననీయుని సహాయప్రేరణముచేతనో మన దేశమునందలి గొప్పపట్టణములందు జరుగు మహాసభలకుఁ బోగలిగిన తన భార్యతోఁ దానును బోయి తనజన్మమునకును దనస్థితికిని దుర్లభమగువాటినెల్ల చూచి యానందింపఁగలుగు భాగ్యమునకుఁ గారణమాత్రమగు దానికిఁ దాను భర్తయగుట, నను నీయష్టైశ్వర్యములనుఁ దనజన్మసాఫల్యమగునటుల తనయరచేతిలో నుండగలుగునట్లు ప్రసాదించిన యాబాయమ్మను కాంతయ్య దన భాగ్యలక్ష్మిగను నదృష్టలక్ష్మిగను, గృహదేవతగను, గౌరవించి భక్తివిశ్వాసములతోఁబూజించి యారాధించుటకన్న పత్నీవ్రతదీక్షయుండీతఁడు చేయవలసిన కార్యమేమున్నది! మఱియుఁ దన భార్యను సంతోషపెట్టుటకును నామెయభీప్సితములను దీర్చుటకును జేయవలసిన కార్యములన్నిటినిఁ గాంతయ్య యెంతటికష్టములకైననోర్చి యించుకైన వెనుదీయకఁ దక్షణమే చేయుచు దేశోపకారమునకు సహాయము చేయుచుండెను.

కాంతయ్య యుదయము పదిగంటలకుఁ బాఠశాలకుఁ బోవలసినవాడగుటచే దానావేళకుఁ బాఠశాలకుఁ బోయి తనయుద్యోగమును గాపాడుకొనగలుగుటకుఁ దన భార్య యింటికివచ్చి తనకు వంట

చేసి తనకన్నము పెట్టువఱకుఁ గని పెట్టుకొనియుండుట కవకాశములేదని గ్రహించి యామెచేయు సత్కార్యముల కాటంకము గలిగించిన ఘోరపాతకమును మెడకట్టుకొన నిష్టములేనివాఁడగుటచే నామెకించుకయినఁ నాటంకము గలిగింపకుండుట కెంచి తానే స్వయముగా వంటచేసికొని తాను తిని యామెకన్నము సిద్ధపఱచి తనదారినిఁ బోయి తనభార్య యింటికివచ్చినతరువాత వంటచేసికొనుటవలన నించుకయినఁ గాలహరణము గాకుండ పరోపకారమును చేయుచుండునటామెకు సహాయపడుచుండును. ఒకానొకప్పుడు తనభార్య రాత్రి ప్రొద్దుపోవువఱకింటికిఁ దిరిగిరాకపోవుటచేఁ జీకటిలో నొంటరిగాఁ దనయింట వాకిలిలోఁ గూర్చుండి యామెకొఱకు నిరీక్షించుచు నిద్రమేలుకొని వేఁచియుండి యామె సత్కార్యాచరణదీక్షకు విఘ్నము గలుగకుండఁ జేయుచుండును. తాను గడించితెచ్చిన జీతమంతయుఁ దనభార్యకిచ్చి యామె కొనిపెట్టిన బట్టలతోను నామె తనకప్పుడప్పుడు బలవంతముమీఁద నిచ్చుచుండు స్వల్పపుమొత్తములతోను సంతృప్తినొంది సుఖించుచుండును. బాయమ్మ చీరెలను రైకలను దుస్తులను నుతుకు చాకలివానికిని పనికత్తెకును గలిపి నెలకైదురూపాయీలు జీతమియ్యవలసిన యవసరముండుటచేఁ గాంతయ్యభార్యకుఁ దాను స్వయముగాఁ గణించి తెచ్చుకొనినద్రవ్యమంతయు నామె నగలక్రిందను బట్టలక్రిందను తప్ప సంసారముకొఱకొకగవ్వయైనఁ గర్చుపెట్టుటకవకాశముకలుగకుండుటచేఁ సంసారమంతయుఁ బదిరూపాయీలతోఁ గడుపుకొనవలసివచ్చినదయ్యెను. బాయమ్మ యప్పుడప్పుడు సొమ్ముకై తన్నుఁ బీడించుచుండుటచే నామె యభీప్సితము తీర్చుటకంటెఁ దాను చేయఁదగిన కార్యములేదని యెంచి చేబదులుమూలముగను ప్రామిసరీనోట్లు వ్రాసియుఁ దనఖాపత్రములు వ్రాసియుఁ గాంతయ్య గొంతఋణముకూడ చేయవలసివచ్చెను. దన స్నేహితులయిండ్లకుఁ బోవుటకుదూరమున

డువవలసినయవసరము లేకుండ నొకబండిని సంపాదించవలయునని బాయమ్మ చెప్పుచుండెనుగాని కాంతయ్య దనస్థితినిబట్టి ఋణముచేసి రైన నొకయొద్దుబండిని గొనఁగల సమర్థతగల వాఁడయ్యును నేకారణము చేతనో బండిని మాత్రము కొనలేదు. కాని యీమె దూరము పోవలసివచ్చినప్పుడెల్ల నొక బండిమీఁదనే పోపుచు దగ్గిర యిండ్లకు మాత్రము గొడుగువేసికొని నడిచి పోవుచుఁ దాను చేయని శ్చయించుకొనిన కార్యములనెల్లఁ జేయుచుండెను. వీరికునూరున కెని మిదిసంవత్సరముల వయసున్నను నాతని విద్యాబుద్ధులను గురించి బాయమ్మగాని కాంతయ్యగాని యెంతమాత్రము శ్రద్ధవహించిరని చె ప్పవలనుపడదు. ఆపిల్లవానిని బడిలోవేసిరిగాని యతఁడెన్నడును బ డికిఁ బోయి విద్యనేర్చుకొనక విచ్చలవిడిగా నూరంతయుఁ దిరుగుచు నాటపాటలలోఁ గాలము వృథపుచ్చుచు నల్లరిపనులు చేయుచు స్వల్ప వస్తువులను దన హస్తలాఘవమైపుణ్యమున గనుపడకుండఁ జేయుచు నెక్కడఁజూచినను దానయై యాతతాయివలె దిరుగుచుండెను. తమ కొమారుని విషయమై తల్లియగు బాయమ్మగాని తండ్రియగు కాంత య్య గాని తగిన జాగ్రతపుచ్చుకొని యాతనికి విద్యాబుద్ధులు నే ర్పలేదు.

సంఘసంస్కారవిషయములన్నిటియందు నీబాయమ్మ సంస్కార కూరుల యభిప్రాయములతో నేకీభవించి వారియుద్దేశములనెల్ల నా మోదించి శక్తివంచనలేకుండఁ బనిచేయుచు సంసారుల యిండ్ల జరు గు వివాహాదిశుభకార్యములయం దాటపాటలకు వేశ్యలను రప్పించి వారినాదరించుటకన్న వేశ్యలవలనఁ గలుగఁజేసికొనఁ గలిగిన నృ త్యగీతాది వినోదములనెల్లఁ గులాంగనలవలననే జరుపుకొనఁగలుగుట కు వారికి గాంధర్వవిద్యగూడ నేర్పింపవలయునను యుద్దేశము గలిగి యుండెను. పరోపకారదీక్షాపరతంత్రురాలును దేశాభిమాన మానమా

నసీయయు నగు బాయమ్మవంటి విదుషీమణికి భర్తగా నుండుటవలనఁ దనకు లభించిన గౌరవముచేతను బ్రఖ్యాతిచేతను గొప్పవారి స్నేహలాభప్రాప్తిచేతనుఁ గాంతయ్య యైహికసుఖలాభముల నెల్ల జూరగొన్నవానివలె మిక్కిలి యానందించుచు సౌఖ్యమునఁ గాలము గడపుచున్నను నాముష్మిక సౌఖ్యమును గూర్చి మఱచిపోకఁ దాను వైష్ణవమతస్థుఁడగుటచే నా పురమున నున్న యాదికేశవస్వామియందతిభక్తి గలిగి ప్రతిదినము నా దేవుని యాలయమునకుఁ బోయి స్వామిదర్శనము చేయుచుండెను. బాయమ్మ విగ్రహారాధనము మూఢజనాదరణీయమని జక్కగాఁ దెలిసికొన్న బ్రహ్మజ్ఞానిని యగుటచే నేకేశ్వరోపాసనమునే చేయుచుఁ బ్రార్థనాసమాజములకుఁ బోయి యచట ఫిడేలు వాయించి పాడుచు భక్తులను రంజింపఁజేయుచుండెను. కాని యీమె నోములు వ్రతములు మాత్రము మానక నట్లతద్ది యుండ్రాళ్ళతద్ది మొదలుగాగల యన్ని పండుగులయందును నోములను వ్రతములను జేయుచుఁ దనభర్తచే ఋణముచేయించి క్రొత్తచీరెలను గాసులను కొని ధరించుచు హిందూమతసంబంధమగు పండుగులనెల్ల మహావైభవముతో నత్యుత్సాహముగాఁ గడపుచుండఁ గాంతయ్య నృసింహజయంతి, కృష్ణాష్టమి, వైష్ణవైకాదశి మొదలుగాగల వానియందెల్ల నుపవాసవ్రతములాచరించి తన దైవభక్తినిఁ బ్రకటించుకొనుచుండెను. ఇట్లు కాంతయ్య దనగార్హస్థ్యసౌఖ్యమును మహానందముతో ననుభవించుచుఁ గల్యాణపురవాస్తవ్యులగు ప్రముఖులలో తన్నొకనిఁగా భావించుకొని కాలము గడపుచుఁ దనకేండ్లు గడచి శరీరబలము క్షీణించినకొలఁది వార్ధక్యధర్మమును బట్టియో, తన భార్య యభీప్సితములను దీర్పగలుగుటకుఁ దాను జేసిన ఋణముల వలనఁ దటస్థమైన బాధలను బట్టియో, గృహకృత్యములను జేసికొనుట కోపిక లేకపోవుటచేతనో, మఱి యేకారణముచేతనో, మనము స్పష్టముగాఁ జెప్పలేముగాని యితని

కాముష్మికసౌఖ్యమును సంపాదించుకొనఁగలుగు సాధనములను సమకూర్చుకొనవలయునను కోరిక గలిగి యింట జేయు గృత్యముల నీశ్వరసన్నిధానమున నాయాదికేశవస్వామి యాలయములోనే జేయుచు నాదవ్యస్థలమునఁ దనకు లభించు ప్రసాదముతోఁ దృప్తినొంది యచ్చటనే దినములు గడపవలయునను నుద్దేశమీతని కప్పుడప్పుడు గలుగుచుండెను గాని యిరుగుపొరుగువారును దనభార్యయు నామె స్నేహితులును నాతనియుద్దేశమును మఱలించి "నీవింకను నీభార్య చేయుచున్న కార్యాచరణమునకుఁ దోడై కీర్తిప్రతిష్ఠలను గాంచవలసియున్న" దని యాతని కెన్నెన్నో విధముల బోధించి యైహికసుఖాభిలాషిగాఁ జేయుచుండిరి.

కాంతయ్యయు నాతని భార్యయు గాపురమున్న యిల్లాతని దండ్రి యుద్యోగము చేయుచున్న కాలమున గట్టించిన యొక విశాలభవనమని యిదివఱకే జెప్పఁబడినది. లోకనాథమొదలియారుగారును వారి స్నేహితులును నాయింటనే బసచేసిరనిగూడ నిదివఱకే చెప్పబడెను. ఆయింటఁ గాంతయ్యయు నాతని భార్యయు గొమారుఁడును దక్కనింకెవ్వరును లేకపోవుటచే మొదలియారుగారికిని వారి స్నేహితులకును విశాలమగు నొకభాగమంతయుఁ బ్రత్యేకముగా లభించినను వారాయింటఁ బ్రవేశించిన యొకటిరెండు దినములలోపుననే నాదంపతులచే నాప్తులుగా గణింపఁబడి యిల్లంతయు యథేచ్ఛముగా నుపయోగపఱచుకొనఁగలుగుచుండిరి. బాయమ్మ విద్యాధిక్యమును, గానమును దేశోపకారబుద్ధియు, సంఘసంస్కారప్రియత్వమునుఁ, గార్యశూరత్వమును, నాగరికతయు, బుద్ధికౌశల్యమును, స్నేహాభిలాషకతయు వీరు గ్రహించి యామెయందు మిక్కిలి గౌరవమును సదభిప్రాయమును గలిగి యామెను శ్లాఘించుచు నట్టి విదుషీమణి భార్యగా లభించిన కారణమువలనఁ గాంతయ్య పాత్రునకు గలిగిన యదృష్టమునకాతని భాగ్యవైభవ మింతింతని చెప్పనలవి కాదని యాతని స్తోత్ర

ము చేయుచుఁ దమవలెనే దేశక్షేమమునకుఁ బాటుపడి పనిచేయుచున్న యీమెవలనఁ దెలిసికొని గ్రహించుకొనవలసిన విషయములనేకములుండునని నమ్మి వారాపట్టణమునఁ గొన్నిదినము లుండనిశ్చయించుకొనిరి. మొదలియారుగారీమె యపరసరస్వతియనియు నాధునికలీలావతియనియు హిందూస్త్రీల నజ్ఞానాంధకారమునుండి తొలగింప నవతరించిన స్త్రీలపాలిటి ధర్మదేవతయనియు నమ్మి యీమెను శ్లాఘించుచు గౌరవించుచుండిరి. సంగీతసాహిత్యములయందును గవిత్వమందును గృహిణీత్వధర్మవర్తనమందును నద్వితీయయని శెట్టిగారును, గానవిద్యాకౌశల్యమునందును, సౌందర్యవైభవమందును, సుచిత్రప్రవర్తనమందును, రసికత్వమందును, జాణయని నాయుఁడుగారును బిల్చియు నీమెను శ్లాఘించుచు హిందూసుందరులకు శిరోభూషణమని నిశ్చయించిరి. ఇట్లీనలుగురు నామె గార్యశూరత్వమును గూర్చియుఁ, బరోపకారదీక్షాపరతంత్రతను గూర్చియు, సంసారప్రియత్వమును గూర్చియు, మాటలాడుకొనుచుఁ గ్రమక్రమముగా బాయమ్మగారి స్నేహకోటిలోఁనివారుగాఁ బరిగణింపఁబడుచు నాలుగైదుదినములలో నామె ముఖ్యస్నేహితులైరి. కాంతయ్యా మొదలియారుగారియందును, వారిస్నేహితులయెడలను మిక్కిలి వినయముభయభక్తులుగలిగి సగౌరవముగాఁ బ్రవర్తించుచు నాపురమునగల విశేషములనెల్లఁ జెప్పుచుండెను. మొదలియారుగారికి బాయమ్మయెడల గౌరవమభివృద్ధియై యీమెవంటి స్త్రీరత్నముతో స్నేహలాభము దొరకినందులకుఁ దనయదృష్టమునకు మిక్కిలి సంతోషించుచుండెను. శెట్టిగారామె గుణసంపత్తిని గూర్చి కొనియాడుచు నామెరచించిన పద్యములను గ్రంథములను వార్తాపత్రికలయందామె ప్రకటించిన వ్యాసములను మిక్కిలి శ్రద్ధతో జదువుచు నామె పాటనువినుచు "తనపాండిమము నవ్వులనెయుంచి గాంధర్వము వనికిఁ దెచ్చిన హంసయాన" యని యీమెను శ్లాఘించుటయేగాక

నామెపైఁ గొన్ని పద్యములుగూడ నల్లి చదువసాగెను. నాయుఁడుగారికినిఁ. బిళ్ళగారికి నీమె "యతనుసమ్మోహవిద్య" గా బరిణమించుటచే వారామెను జూచిన దాది యామె సౌందర్యగుణాతిశయములకత్యాశ్చర్యము నొందుచు నట్టిస్త్రీరత్నమును భార్యగాఁ జేసికొనఁగలిగిన కాంతయ్య భాగ్యమున కత్యాశ్చర్యమునొందుచుఁ దమకట్టి యదృష్టము గలిగినయెడల దమజన్మలు పావనములగునని యంతరంగమునఁ దలచుకొనుచుఁ దమ ధనమును గౌరవమునుగూడ నామె పాదములకు ధారవోసి యామె స్నేహలాభమును బొంది యామెను గన్నులారఁ జూచుచుండగలిగిన యదృష్టమైన లభించినఁ జాలునని యెంచుకొనుచుండిరి. బాయమ్మ వీరిని దన ముఖ్యస్నేహితులనుగా నెంచి వారిని గౌరవించుచుఁ దనవిద్యానైపుణ్యముచేతను, గవిత్వప్రౌఢిమచేతను, రసజ్ఞతచేతను, వాగ్నైపుణత్వముచేతను, సరససంభాషణాచతురత్వముచేతను, గాంధర్వవిద్యాకౌశలముచేతను, రసికత్వవైభవముచేతను, గార్యదీక్షాపరతంత్రతచేతను, ధైర్యసాహసాదిగుణసంపత్తిచేతను, మహానందవార్ధిలోఁ ముంచివేసెను.

కాంతయ్య దనభార్య యోగ్యత వీరితోఁ జెప్పి యామెను శ్లాఘించుచు, మాటలాడుచుఁ, దనభార్య నాపట్టణమునందే గాక దేశమందంతటను గల గొప్పవారందఱు జక్కగా నెఱుగుదురనియు, మహా నీయులందఱితో నామెకుఁ గార్యసంబంధముగలదనియుఁ దరుచుగా నాపురమందలి గొప్పవారినందఱిఁ గలసికొనుచుండుననియు నామె సంగతంతయు పత్రికలమూలమున జగద్విదితమేయనియుఁ జెప్పి యానందించుచు వీరికానందము గలిగించుచుండెను.

ఇట్లు వీరు నలుగురు గల్యాణపురము ప్రవేశించినతరువాత రెండుమూడుదినములలోఁ గాంతయ్యమూలమునను, బాయమ్మమూలమునను, నాపట్టణమందలి గొప్పవారినెల్లఁ జూచి వారిలోఁ గొందఱి స్నే

ధనలాభమును గూడఁ బొందగలిగిరి. కొందఱు మాత్రము వీరు గాంతయ్యయింట బసచేసినందుకు వీరిని నర్మగర్భమైన మాటలతో నాక్షేపించుచుఁ గాంతయ్యవంటి స్నేహితుఁడు లభించినతరువాత నాతనివిడచి వీరచ్చటనుండి పోవుట కిష్టము లేకఁ గొన్నిమాసములైన నచ్చటనే యుండకమానరనియు బాయమ్మ పరోపకారకార్యనిర్వాహకత్వమునకు దోడై పనిచేయుగల దేశాభిమానమానసీయులిప్పటికిఁ దటస్థమైరనియుఁ జెప్పుకొనుచుండిరి. మొదలియారుగారిని, శెట్టిగారిని, నాయుఁడుగారిని, పిళ్ళెగారిని జూచుటకాపురవాస్తవ్యులతో గొప్పవారందఱు నను దినము నచ్చటికి వచ్చుచుండిరి. ఈనలుగురు నాపట్టణమున నున్నదినములలో నుదయమునఁ గాంతయ్యతోఁ గలసి తమ స్నేహితులయిండ్లకుఁ బోయి వారితో ముచ్చటించుచుఁ దమయభిప్రాయముల నెల్ల వారితోఁ జెప్పుచు సాయంకాలమున క్లబ్బునకును, ప్రార్థనాసమాజమునకును బోవుచు నాయూరగల గొప్పవారందఱిపరిచయమును సంపాదించుచుండిరి. కాని కొందఱుమాత్రము వీరు గాంతయ్యయింట బసదిగియుండుటయు, బాయమ్మ విద్యాధిక్యతను గూర్చియు, సద్గుణసంపత్తినిగూర్చియు, శ్లాఘించుచుండుటయు నంతగా నామోదకరముగా నుండకుండెను. బాయమ్మయింటికిఁదరుచుగా వచ్చుచుండెడియామెయాప్తులలో నొకరిద్దఱికి వీరాయింట బసదిగియుండుట (ప్రథమమున దుస్సహముగా నున్నను దర్వాత వీరి యనూయిక వ్యాపారమునుబట్టియు నితరుల వ్యవహారములయందించుకైన జోక్యము గలుగఁజేసికొనకుండ సంచరించుచుండు యుచితజ్ఞతనుబట్టియుఁ ద్వరలోనే వారిని దమకాప్తులనుగాఁ జేసికొని బాయమ్మ యోగ్యతనుగూర్చి వారితోఁజెప్పి యానందించుచుండిరి. మొదలియారుగారును, శెట్టిగారును బాయమ్మ గొమారుని ముద్దాడుచు నాతనికి ఫలహారములును నాటవస్తువులను గొనిపెట్టుచు నాతఁడు గొప్పవాఁడై విశేషకీర్తిని బొందగల యదృష్టశా

లియని యాతనిగూర్చి చెప్పుచుండిరి.

ఇట్లీ నలుగురు స్నేహితులును గల్యాణపురమునఁ గొన్నిదినములు గాంతయ్యపాత్రు నింట స్వస్థమానసులై బసచేసియుండి బాయమ్మగారి విదుషీత్వవైభవమునకును, ప్రయోజకత్వమునకును మిక్కిలి సంతసించుచు నామెయందపరిమిత గౌరవముతో సంచరించుచుండిరి. గుణగ్రహణపారీణులగు నీసత్పురుషులకు బాయమ్మ మిక్కిలి గౌరవాస్పదమగు స్త్రీరత్నముగాఁ దోచుటొకవింతగాదు. మఱియు నీనలురుగను బాయమ్మగారి కొమారునియందమితమగు వాత్సల్యము గలిగి నాతని ప్రేమించుచు నాతనికాటవస్తువులను దుస్తులను గొని యిచ్చుచు దమతో షికారు దీసికొనిపోవుచుండిరి. చిన్నపిల్లలను గారవించి దయతో ప్రేమించి వాత్సల్యము గలిగియుండుట వారితల్లులకు సంతోషదాయకముగా నుండుట ప్రపంచధర్మమని చదువరులే గ్రహింపగలరు. ఎంతకురూపియు, బుద్ధిహీనుఁడును, నాతతాయియు దుశ్చేష్టితుఁడును నైన బిల్లవానినైనను సౌందర్యవంతునిగా బరిగణించి బుద్ధిశాలియని జెప్పుచు నాతనిగుణములకు మెచ్చి కొనియాడుచున్నప్పుడా పిల్లవానిదల్లికి మిక్కిలి యానందకరముగా నుండుటయు నట్లు తనపుత్రుని గారవించిన వారియందధికభక్తివిశ్వాసములు గలిగియుండుటయు ప్రపంచధర్మము, కావునఁ దనకొమారుని గారవించుచున్న మొదలియారుగారు మొదలగు నీనలుగురియందును బాయమ్మగారికి గౌరవమును భక్తియు విశ్వాసమును ప్రేమయు దినక్రమముగా నభివృద్ధియయ్యెను.

బాయమ్మగారి కొమారునిపేరు శ్రీనివాసము. ఇతడాతతాయియనియు విద్యయందించుకైన నిష్టములేకఁ బాఠశాలకు బోవునట్లు నటించి వీథులవెంబడి దుర్మార్గులగు హీనజాతులవారి పిల్లలతో దిరుగుచు లేనిపోనిపనులలో జోక్యము గలుగజేసికొని నాతతాయిలలో నాతతాయియని ప్రసిద్ధిగాంచి గల్యాణపురమున నెక్కడఁజూచినను దానే

గనుపించుచుండెను. ఇతఁడేండ్లకుఁ జిన్నవాఁడయ్యును దనవయసునకును, ప్రపంచానుభవమునకును, ననేకాంశములెక్కువగాఁ బశ్యతోహరణవిద్యయందును, హస్తలాఘవక్రియా చతురత్వమందును, సహజనిపుణత్వమును బాండిత్యమును జూపించుచు నాయారివారందఱిచేతను దెబ్బలుదినుచుఁ దనశరీరము గట్టిపఱచుకొనుచు దిరుగుచుండెను.

దంటమాటలాడుటయందును, దౌష్ట్యమందును, నాతతాయితనమందును నద్వితీయుఁడయి శ్రీనివాసము దన్నుఁ బ్రేమాస్పదముగా గారవించుచున్న మొదలియారుగారు మొదలగు నీనలుగురికిని నప్పుడప్పుడు మిక్కిలి యాయాసము గలిగించుచు వారిని బాధపెట్టుచునే యుండెను. కాని యాతఁడు దమ్మెంత బాధపెట్టుచుఁ దమమనసుల కెట్టి యాయాసమును గలిగించినను శాంతస్వభావులును, దయామయులును క్షమాన్వితులును నగునీమహామహులు తమకు బాయమ్మగారియందుగల గౌరవమును బట్టి మిక్కిలి యోరిమితో నూరకుండిరి. ఇతఁడొకనాఁడు బంగారుతోఁగట్టబడిన మొదలియారుగారి సులోచనములు మిఠాయియంగడివానికిచ్చి తానును దనస్నేహితులును నత్యుత్సాహముతో విందారగించిరి. మఱియొకదినమున నీతఁడు నాయుఁడుగారి పెట్టె మారుతాళముతోఁ దెఱచి యందున్న వాచీయును గొలుసును దీసి తన స్నేహితునికొకనికి బహుమానమొసఁగెను. ఇంకొకనాఁడు శెట్టిగారి దుస్తులను దీసి యొక రహస్యస్థలమున దాచెను. ఈవిధముగా శ్రీనివాసము దమ్మెంత బాధించుచున్నను వీరుమాత్ర మాతఁడుచితానుచితములు గ్రహింపఁజాలని జ్ఞానమెఱుఁగని పిల్లవాఁడనియు, జిన్నతనపుచేష్టలుగా విలాసార్థము చేసిన నేరములనియు, నిశ్చయించుకొని యాతని నేమియు ననక మిక్కిలి గారాబముతో బ్రేమించుచునే యుండిరి.

ఇట్లు వీరు గల్యాణపురముననున్న సమయమున రాయవరగ్రామములో వీరిస్నేహముచేసి వీరిని సత్యవరమందు జరిగిన కల్యాణోత్స

వమునకుఁ దీసికొనిపోయి యచ్చట డిప్యూటీకలెక్టరు మొదలగువారి స్నేహలాభమును వీరికి గలుగఁజేసిన పార్థసారథి తననాటకసమాజమును దీసికొని నాటకములాడించి తన ప్రయోజకత్వమును నాటకప్రయోగకౌశల్యమును గల్యాణపురవాస్తవ్యులకుఁ బ్రకటీకృతముచేసి ప్రఖ్యాతివడయవలయునను యుద్దేశముతో నక్కడకు వచ్చి యొక పెద్దపాకను వేయించి నాటకములాడ నారంభించెను. మొదలియారుగారును, శెట్టిగారును, నాయుఁడుగారును, బిళ్ళెగారును, గల్యాణపురమందుగల పెద్దమనుష్యులందఱి యిండ్లకుఁబోయి వారిస్నేహమాచరించి వారాపట్టణము ప్రవేశించిన రెండు మూఁడు దినములలోపలనే యాపురవాస్తవ్యులందఱి పరిచయమును సంపాదించిరి. ఆసమయమునఁ దమ పూర్వస్నేహితుఁడగు పార్థసారథి వీరికి గనుపించుట మిక్కిలి సంతోషాస్పదముగా నుండెననుట కెంతమాత్రమును సందియము లేదు. పార్థసారథిగూడ వీరి నలుగురిని నొకనాఁడు సాయంకాలమునఁ గ్లబ్బులోఁ గలిసికొని యలభ్యయోగముగాఁ దన పూర్వస్నేహితులను జూడఁగలిగిన భాగ్యమునకు మిక్కిలి సంతోషించి, తాను నాటకసమాజములో నాపట్టణమునకువచ్చిన సంగతియుఁ, దానక్కడ గొన్ని నాటకములాడ నిశ్చయించుకొన్న విషయమును, వారితోఁ జెప్పి తన నాటకసమాజముయొక్క యుత్కృష్టతయు, నాటకములాడుటకు దాను విశేషవ్యయప్రయాసలకోర్చి సంపాదించిన నాటకపరికరముల యొక్క విశేషమును, జాలదూరము కొనియాడి వారితోఁ జెప్పి తన నాటకసమాజమాడు నాటకములన్నియు నాపట్టణమునఁ గొన్నిదినములుండియైనఁ జూచి యానందింపకఁ దప్పదని చెప్పి తాను బసదిగియున్న యింటికి రమ్మని పిలచెను. పార్థసారథికాపట్టణమున బొమ్మగంటి సోమన్నగారను నొక స్నేహితుఁడు గలఁడు. ఈసోమన్నగారిని వీరు నలుగురు నింతకుబూర్వమే యెఱిగియున్నను నాయనతో వీరి

కంతగా స్నేహములేదు. కాని వీరు పార్థసారధిగారిని క్లబ్బులో గలసికొన్నప్పుడీ సోమన్న గూడ నక్కడ నేయుండుట తటస్థమయిన కారణమును బట్టియుఁ బార్థసారధి, మొదలియారు, మొదలగు నీనలుగురికిని సోమన్నకును గూడ పరమాప్తుడుగా నున్న హేతువునుబట్టియు నతిస్వల్పకాలములో వారికి స్నేహముగలిగిన వారైదుగురును బరమాప్తులుగా సంచరించ నారంభించిరి. పార్థసారధి గల్యాణపురమున నాటకములాడించుటకుఁ గావలసిన ప్రయత్న సాధనములన్నియు నీ సోమన్నయే చేయుచుండెను. సోమన్న పార్థసారధికి పూర్వస్నేహితుఁడగుట బట్టి యాతని నాటకప్రయోగములకుఁ గావలసిన యత్నములన్నియుఁ దన స్వకార్యములుగా మిక్కిలి శ్రద్ధతో నత్యుత్సాహముతోఁ జేయుచు నానాటకసమాజము దనదిగానే భావించుకొనుచుఁ దిరుగుచుండెను. మొదలియారు మొదలగు నీనలుగురు స్నేహితులును సోమన్నయు నుదయమును సాయంత్రమును పార్థసారధి బసదిగియున్న యింట గలసికొని మిక్కిలి స్నేహభావముతోఁ బ్రవర్తించుచుండిరి. శెట్టిగారు గవితాలోలుఁడును సంగీతసాహిత్య విశారదుఁడును గావున నానాటకసంఘములో వారు చదువుపద్యములను పాడుగీతములను గర్ణానందముగా విని సంతోషించుచు, వారిపాండిత్యమునకును నేర్పునకును వారిని గొనియాడుచు, నాటకులకందఱకు మిక్కిలి యాప్తుఁడుగాను గౌరవాస్పదుఁడుగాను నుండెను. పిళ్ళగారును నాయుఁడుగారును గూడ నాటకులకు మిక్కిలి స్నేహితులుగను గౌరవాస్పదులుగను నుండి వారికిఁ గావలసిన సహాయమంతయుఁ జేయుచుండిరి. ఈవిధమునఁ గొలది దినముల లోపలనే యీనలుగురికిని సోమన్నతో దృఢమైన స్నేహసంబంధ మేర్పడినది. సోమన్న బ్రాహ్మణుఁడును, మొదలియారు మొదలగు నీనలుగురును శూద్రులును, అయినను వీరాప్త బంధువులవలె నన్యోన్య స్నేహ భావముతోడను, గౌరవ వి

శ్వాసములతోడను, సంచరించుచుండిరి. మొదలియారును నాతని స్నేహితులు ముగ్గురును గపట కల్మషము తెలియగని యమాయకులని చదువరుల కిదివఱకే తెలిసియున్నది. సోమన్న మాయోపాయముల యందద్వితీయమైన సంపూర్ణపాండిత్యముగల నేర్పరియుఁ గుత్సితుఁడును గుచోద్యుఁడును గావున వీరునలుగురు మిక్కిలి యమాయకుల నియుఁ, బ్రపంచజ్ఞానము లేనివారనియు, నిష్కపటులనియు, నిముషములో గ్రహించి వారిని మఱింత స్నేహభావముతో గౌరవించి శ్లాఘించుచు వారిని దరుచుగాఁ దనయింటికిఁ దీసికొనిపోయి విందులు పాటకచేరీలు మొదలగునవి చేయించుచు సంతోషపెట్ట నారంభించెను. శెట్టిగారును బిళ్ళెగారును సోమన్న స్నేహపాత్రతకును సరసత్వమునకు మిక్కిలి యానందించుచు నాతనిగొనియాడుచుండిరి. మొదలియారుగారు సోమన్న వ్యవహార జ్ఞానమునకును గార్య సాధనతకును, నాయకుఁడుగా రాతని ప్రయోజకత్వమునకును, ధైర్యసాహసములకును, నాశ్చర్యమందుచు నాతని శ్లాఘించుచుండిరి.

సోమన్నయొక వైదిక బ్రాహ్మణుఁడు. ఇతఁడు విద్యాధికుఁడు గాకపోయినను వ్యవహారజ్ఞానము గలిగి నాయూర జరుగు నన్నివ్యవహారములయందును సంబంధము గలుగఁ జేసికొని యాపట్టణమందున్న న్యాయవాదులందఱకుఁ బరమాప్తుడై వారి తలలలో నాలుకవలె సంచరించుచు దన ప్రజ్ఞాబలముచేతను, గార్యసాధననైపుణత్వముచేతను నెంతటి న్యాయమూర్తులనైన వంచించి మోసముచేయు సమర్థతగలిగి యొక గొప్పగృహస్థునివలెను, ననేకవ్యవహారసంబంధములు గలవాఁడుగను, సంచరించుచుఁ గాలము గడపుచుండెను. ఇతఁడు జనులను వంచించుచు లేనిపోని వ్యవహారములను గల్పించి మాయోపాయములను బన్ని స్వహస్తనైపుణ్యముచే నెట్టివ్రాతలైనను లిఖితములైనను నిముసములో నించుకయిన భేదము గనుపింపకుండ వ్రాయుగల సమర్థ

తగలిగి యెంతటిన్యాయమూర్తులనైన వంచించి మోసము చేయఁగలు
గునట్లు సాక్ష్యములను సమకూర్పగల ప్రయోజకత్వముతో గ్రామమునస
బుకోర్టు మొదలు హైకోర్టువఱకు ననేకవ్యాజ్యములలో సంబంధముగ
లిగి సంచరించుచుఁ, దాను న్యాయవాదిగాకపోయినను బ్రజ్ఞానిధులును
న్యాయశాస్త్రపండితులును నగు న్యాయవాదులకన్న సహస్రాంశమె
క్కువసామర్థ్యము గలవానివలె నటించుచు, న్యాయవాదుల యిండ్ల
కుఁబోయి వారికి వ్యవహారవిషయమునను గూర్చి బోధించి చెప్పుచు, న
నుదినమును రాత్రిందివములు నిద్రాహారములకైన తీరికలేకుండఁ గాలము
గడపుచుండెను. ఇతఁడు గల్యాణపురమునకు గ్రామపురోహితుఁడగుటచే
నితనికాపట్టణమందలి జనులందఱితోను వైదికసంబంధమును, దాను
జోక్యము గలుగఁజేసికొనని వ్యవహారము లేకపోవుటచే లౌకికసం
బంధమును, గలిగి వైదికలౌకికములయందద్వితీయమగు సమానమైన
ప్రజ్ఞానైపుణ్యముగలిగి యుభయధర్మవేత్తయై ప్రవర్తించుచుండెను.
వ్యవహారసంబంధములను బట్టియు వ్యాజ్యములయందు వాదులపక్షము
ననో ప్రతివాదులపక్షముననో పనిచేయుచుఁ దమకు సహాయము చేయు
చుండుట బట్టి న్యాయవాదులును, నపకారమాచరించి హానిచేయునను
భయముచే గొందఱును, లంచములు మాటలాడి తమకు ధనము దొరకు
నట్లు చేయగలుగునను విశ్వాసముచేతను, నమ్మకముచేతను నుద్యోగ
స్థులును, దమ్ము వంచించి యెట్టియాపదలకుఁ బాలుసేయునోయని
గొందఱును, నాపట్టణమునగలవారందఱు సోమన్నగారినిఁ దమ
స్నేహితునిగా జూచుచుండిరి. మఱియు నితఁడు మంత్రశాస్త్రము దెలి
సినవాఁడననియు వైద్యుఁడననియుఁ జెప్పుకొనుచు నాపట్టణమున
భూతవైద్యమును జేయుచు నడిగినవారికెల్ల మంత్రోదకమును, విభూతి
యు యంత్రములను నొసఁగుచు వ్యాధులకుఁ జికిత్సలనుగూడఁ జేయు
చుండుటచే నాతని ననేకులాశ్రయించుచు ననుదినమాతని యింటికనేకు

లు బోవుచుండిరి. కొందఱు మాత్ర మీతఁడు దాంభికుఁడనియు, నెట్టి దుష్కార్యమును జేయుటకైన నించుకైన వెనుదీయనివాఁడనియు, నిండ్లకు గన్నములు వేయించి దొంగతనములుగూడఁ జేయించుననియుఁ, బాపమునకెంచుకైన వెనుదీయక నెట్టి ఘోరకార్యమునైనఁ జేయగలవాఁడనియుఁ, జెప్పుచు నీతని నొక విషసర్పమువలెఁ జూచుచుందురు. కాని యీతఁడతిశాంతముతో నెవ్వరేమన్నను నెవ్వరెంతదూషించినను గేలిచేసినను నించుకైన నాగ్రహము జెందక మందహాసముతో మిక్కిలి యణకువగలిగి సంచరించుచుండును.

మొదలియారు మిక్కిలి యోగ్యుఁడనియు నమాయికుఁడనియు, శెట్టి సంగీతసాహిత్యాభిలాషియనియుఁ, బిళ్ళయు నాయుఁడుగారును రసికశిఖాగ్రగణ్యులనియు, నిముసములో సోమన్న గ్రహించి వారితో మిక్కిలి స్నేహసంబంధము గలిగి వర్తించుచుండెను. ఇతనికి బాయమ్మగారి యందాంతరంగికమైన నీర్ష్యయు, గోపమును గలదు; కాని తన యంతరంగ ద్వేషమును మాత్రమించుకైనఁ బ్రకటీకృతము చేయక సంచరించుచుఁ బూర్వాచారపరాయణత్వముచే నామె విద్యనేర్చి విద్యావతియైయుండుట కిష్టములేనివానివలె మాత్ర మప్పుడప్పుడు తనస్నేహితులతోఁ జెప్పుచుండెను. కల్యాణపురమునకు సమీపముననున్న దనతోటలోఁ బార్థసారథికిని మొదలియారు మొదలగు నీనలుగురికిని సోమన్న విందుచేయుటకు నిశ్చయించి వారినిఁ బిలిచెను. ఒకనాఁడుదయ మెనిమిదిగంటలకు సోమన్న రెండు గుఱ్ఱపుబండ్లు సిద్ధముచేసి పార్థసారథియుఁ దానును గలసి మొదలియారు మొదలగు నీనలుగురు బసదిగియున్న కాంతయ్యపాత్రునింటికివచ్చి తన నూతన స్నేహితులను దీసికొని తన యారామమునకుఁ బోయెను. కాంతయ్యయు బాయమ్మయు మాత్రము వారితో విందునకాహ్వానింపఁ బడకపోవుటచేఁ దమయింటనే యుండిరి. వీరు సోమన్నగారి తోట ప్రవేశిం

చునప్పటి కించుమించుగా పదిగంటలు కావచ్చినది. అదివఱకే రెండు జట్కాబండిలో నెక్కిన నలుగురు భోగమువాండ్రచ్చటకు వచ్చియుండిరి. పార్థసారథి యావేశ్యలను జూచినతోడనే యంతకుఁబూర్వమే వారితోఁ బరిచయముగలవానివలె నటించుచు వారియోగక్షేమముల నడిగి తెలిసికొని మొదలియారుగారిని, శెట్టిగారిని, బిళ్ళగారిని, నాయుఁడుగారిని వారియొద్దకుఁ దీసికొనిపోయి వారినిగూర్చి యావేశ్యలతో ననేకవిధములుగా శ్లాఘించి శెట్టిగారు సంగీత సాహిత్య చక్రవర్తియనియు, బిళ్లగారును నాయుఁడుగారును సంగీతాభినయ శాస్త్రపారంగతులనియు, మొదలియారుగారు ప్రసిద్ధివడసిన బారిష్టరనియుఁ, జెప్పెను. ఆవేశ్యలు వారినిఁజూచి సిగ్గునభినయించుచు నంతఃపురాంగనలవలె మొగములు ద్రిప్పుకొని మందహాసములు చేయుచు నూరకుండిరి. సోమన్నగారు భోజనప్రయత్న మెంతవఱకుఁ జరిగినదోఁ దెలిసికొనవలయునని వంటశాలలోనికిఁ బోయి యైదునిమిషములలో నీవేశ్యలును మొదలియారు మొదలగువారును నున్నప్రదేశమునకు వచ్చి వారందఱు దనయాప్తస్నేహితులు గావున వారిని జూచి సిగ్గుపడవలసిన యవసరము లేదని వేశ్యలతోను వారు వేశ్యావృత్తిని ద్యజించి చిన్నతనమునుండియు సంసారస్త్రీలవలె గౌరవముగాఁ గాలము గడపుచుండుటచే నట్లు సిగ్గుపడుచున్నారని మొదలియారు మొదలగువారితోను జెప్పి యొక మామిడిచెట్టుక్రింద తివాచీవేయించి దానిపై వారినందఱిని గూర్చుండబెట్టి "ఇవ్వదేవత్తు" నని యావలకుఁ బోయెను. పార్థసారథి పూర్వపరిచితుఁడగుటచే నావేశ్యలతోఁ జనువున మాటలాడుచుండెను. ఆవేశ్యలలో నొకతెకు నలువదిసంవత్సరములును, నింకొకతెకు ముప్పదిసంవత్సరములును, మూడవదానికి పదునెనిమిది సంవత్సరములును, నాల్గవదానికి పదునారుసంవత్సరములును వయసుగలదు. నలువది సంవత్సరములు వయసుగలది సోమన్న

గారి యర్ధాంగి యనియు, ముప్పదిసంవత్సరముల వయసుగలది దాని చెల్లెలనియుఁ, దక్కిన వాండ్రిద్దఱును సోమన్నగారి కోమాతెఁలనియు వాండ్రు వేశ్యాజాతియందు జన్మించినను గులాంగనల కంటె నెక్కువ గౌరవప్రతిష్ఠలతోఁ గాలము గడపుచున్నారనియుఁ జక్కఁగా పాడనేర్తురనియు భోగము మేళములకుఁ బోనివారనియు ననేకవిధములుగా వారినిగూర్చి పార్థసారధి మొదలియారుగారితోను వారిస్నేహితులతోను ననేకవిధములుగా శ్లాఘించి చెప్పెను. కాని యీనలుగురివేశ్యలతోఁ గలసి యచట గూర్చుండియున్న మొదలియారు మొదలగు నీనలుగురికిని ధర్మోవ్వారైన జాతురన్న భయము మాత్రము లేకపోలేదు. సంగీతశాస్త్రాభిమానముచే శెట్టిగారును బిళ్ళగారును మాత్రము మనసులలోఁ దమకెట్టిభయమును సందియమును నున్నను పైకిమాత్రము మందహాసముచేయుచు నావేశ్యలతో ముచ్చటించుచునేయుండిరి. ఇట్లొకగంటకాలము గడపినతరువాత సోమన్నవచ్చి మొదలియారుగారిని, వారి స్నేహితులను, పార్థసారథిని భోజనమునకుఁ దీసికొనిపోయి వనభోజనము చేయునప్పుడు 'జాతినియమ మనావశ్యక' మని ధర్మశాస్త్రములు చెప్పుచున్నవని చెప్పి యందరను గలసి భోజనమునకుఁ గూర్చుని ముచ్చటలాడుకొనుచుఁ దనకోమాతెఁలనుగూర్చియు వారిసౌందర్యమునుగూర్చియు వారి యుచితజ్ఞతనుగూర్చియు వారిసంగీతాభినివేశమునుగూర్చియు నున్నవియు లేనివియుగల్పించి చెప్పుచు విందారగించిరి. తరువాతఁ దాంబూలములు వేసికొని యొకచెట్టుక్రింద విశ్రమించియున్న కొంతసేపటికి శెట్టిగారును, బిళ్ళగారును, వారిసంగీతము వినవలయునని సోమన్నగారితో జెప్పిరి. సోమన్నగారు దనకోమాతెఁలవ్వుడు సంగీతము పాడుటకు యంత్రసాధనములతో వచ్చియుండకపోవుటచే నప్పుడు వీలుగానుండదనియు మఱియొకనాఁడు దప్పక సంగీతము పాడింతుననియు జెప్పి యప్పటికా వేశ్యలు

సంగీతము పాడకుండఁ దప్పించెను. తరువాత వీరందఱు గలసి యొక్కొక రూపాయి మేజుపెట్టి పేకయాడుటకారంభముచేసి మొదలియారుగారిని శెట్టిగారిని నాటకుఁ బురికొల్పిరి. మొదలియారదివఱకెన్నఁడును జూదమాడి యెఱుఁగనివాఁడగుటఁ బట్టియు శెట్టిగారు పేకాటయందంత సమర్థుఁడుకాక పోవుటచేతను నాయాటకించుకయు సమ్మతించలేదు. కాని నాయుఁడుగారును బిళ్ళగారును, వినోదార్థము పేకాడుట దోషముకాదనియుఁ, బేకాడుట చేత కాదన్నచోఁ దమరసికత్వమునకు భంగముకలుగుననియుఁ, దలఁచి యొప్పుకొనిరి. అంత నావేశ్యలలో ముగ్గురును, శెట్టిగారును, బిళ్ళగారును, పేకాడుట కారంభముచేసిరి. సోమన్నగారొద్ద కూర్చుండి పిళ్ళగారికిని నాయుఁడుగారికిని నాటలో సలహాలిచ్చుచుండెను. పార్థసారథి యావేశ్యలతోఁ గలసి నవ్వుచు నర్మగర్భముగా మాటలాడుచు నానందించుచుండెను. మొదలియారును సోమన్న యర్ధాంగియగు నావేశ్యమాతయుఁ గొంచెముసేపు చూపులతో నేమేమియో మాటలాడుకొని యొకరినిఁ జూచి యొకరు మందహాసముచేసికొనుచు గూరుచుండిరి. పిళ్ళగారియొద్దను నాయుఁడుగారియొద్దను నప్పుడు సొమ్ములేక పోవుటచే సోమన్న వారికిఁ బెట్టుబడిపెట్టి పేక యాడించెను. శెట్టిగారు మాత్రము నొకచెట్టుక్రింద గూర్చుండి యథేచ్ఛముగా నిద్రపోవుచుండిరి. రాముఁడు వంటసావడిలోఁ జేరి యథేచ్ఛముగా భోజనముచేయుచు వంటచేసిన పదార్థములనెల్ల ఖర్చుపఱచెను. ఇట్లు సాయంత్రము నాలుగుగంటలవఱకు పేకాడుకొని శెట్టిగారునుఁ, బిళ్ళగారునుఁ, గలసి నూఱురూపాయీలవఱకు నావేశ్యలకర్పణముచేసికొని తరువాత బండ్లెక్కి యింటికి తిరిగివచ్చుటకుఁ బ్రయాణమైరి. సోమన్న తనకుఁ బనియున్నదని చెప్పి ముందుగా వారిని విడిచి పోయెను. పార్థసారధియు, వేశ్యలును, మొదలియారుగారును మొదలగు మనకథానాయకులునుఁ బండ్లెక్కి యింటికి దిరిగివచ్చిరి.

మరునాఁడుదయమునఁ బార్థసారధి మొదలియారుగారికినిఁ, బిళ్ళగారికిని, శెట్టిగారికిని, నాయుఁడుగారికినిఁ, గాంతయ్యకును, బాయమ్మగారికి

ని, వారి సేవకులకును, శ్రీనివాసమునకును, నాటకమునే కాహ్వానపత్రికలను టిక్కెట్లును పంపెను. ఆరాత్రి సీతాకళ్యాణనాటకమాడుటకు నిశ్చయింపఁబడినది. పార్థసారధి సోమన్నతోఁ గలసి యాపట్టణమునందున్న పెద్దమనుష్యులనెల్లఁ జూచి నాటకమునకు రమ్మని పిలిచెను. నాటకము చూడఁబోవుట కుచితమయిన వస్త్రములను సిద్ధముచేసికొని మొదలియారుగారు మొదలగువారు సిద్ధముగానుండిరి. బాయమ్మ చక్కఁగా నలంకరించుకొని తనభర్తయగు కాంతయ్యను నింటికిఁ గాపుంచి శ్రీనివాసమును దీసికొని నాటకమునకుఁ బోవ సిద్ధముగానుండెను. రాత్రి భోజనమయినతరువాత వీరందఱు బండ్లెక్కి నాటకశాలకుఁ బోయిరి. బాయమ్మ స్త్రీలుకూర్చుండుటకేర్పడిన ప్రదేశమునఁ గూర్చుండెను. మొదలియారుగారును, శెట్టిగారును, నాయుఁడుగారునుఁ, బిళ్ళగారును ముందుగుర్చీలపై గూర్చుండిరి. శ్రీనివాసమునకు స్థలములేకపోవుటచే వీరు నలుగురు కొంతసేపు శ్రీనివాసమును తమతొడలపైఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొని నాటకమును చూచుచుండిరి. బాయమ్మగారు కూర్చున్నప్రదేశమున సోమన్నగారి వేశ్యాకుటుంబము కూడ గూర్చుండియుండెను. అంత నాటకమారంభమై రెండంకములు సమాప్తమయినతరువాత మొదలియారుగారు శ్రీనివాసమును తీసికొని యావలకుఁ బోయిరి. శ్రీనివాసము దాపుననున్న మిఠాయియంగడిలోఁ గొంతమిఠాయి కొనిపెట్టమని మొదలియారుగారిని నడిగెను. శ్రీనివాసముపై మొదలియారుగారికి మిక్కిలి వాత్సల్యముకలిగి యుండుటచే నాతనికిఁ గావలసినవన్నియుఁ గొనిపెట్టి యాయన చల్లగాలికటునిటు తిరుగుచుండెను. అప్పుడు శ్రీనివాసము నాటకపుపాకదగ్గర నిలచి వేడుక చూచుచున్నయొకమనుష్యుని మెడలో వ్రేలాడుచున్న వెండిగొలుసునుఁ ద్రెంపుకొని నాటకపుశాలలోనికిఁ బాఱిపోయెను. ఆమనుష్యుఁడు తనగొలుసు పోయినదని పోలీసువారితోఁ జెప్పి యొక కుఱ్ఱవాఁడు దానినపహరించి నాటకపుపాకలోనికిఁ బోయెనని ఫిర్యాదుచేసెను. మొదలియారుగారిది యంతయుఁ జూచుచుండుటచే శ్రీనివాసము చిన్నతనముచే నీపనిఁ జేసినాఁడని గ్రహించి తానా

గొలుసు నిప్పించెదనని నతని నొప్పించి నాటకపుపాకలోనికిఁ బోయి శ్రీనివాసమునుఁ బిలచి యాగొలుసాతనికిచ్చివేయుమని చెప్పెను. కాని శ్రీనివాసమా గొలుసెఱుఁగనని పెద్దపెద్దకేకలుపెట్టి యేడ్చుచుఁ దనతల్లియొద్దకుఁ బోయి యేమేమో చెప్పుటకుఁ బ్రయత్నించెను. కాని శ్రీనివాసము స్త్రీలకేర్పఱుపఁబడిన స్థలమునకుఁ బోకుండ నడ్డగింపఁబడుటచే నిదియంతయు బాయమ్మ దూరమునుండి చూచి యీవలకు వచ్చి మొదలియారుగారివలన సంగతియంతయుఁ దెలిసికొని తనకుమారుఁడు చేసినపనివలనఁ దనకుఁ దటస్థమయిన యవమానమునకు మిక్కిలి విచారించుచు నాటకము చూడనొల్లక శ్రీనివాసమును తీసుకొని యింటికిఁ బోవుటకాయత్తపడెను. రాత్రివేళ నామె నొంటరిగా నింటికిఁ బంపించుటుచితముకాదని యూహించి తానుకూడ నామెతో నింటికిఁబోయి యామెను శ్రీనివాసమును నింట దిగవిడిచి తనస్నేహితులనుఁ గలసికొనుటకుఁ దిరిగి నాటకమునకు రానిశ్చయించుకొని మొదలియారామెతోఁ బోయెను.

తరువాత మరునాఁడు తనకుఁ బనియున్నదని చెప్పి సోమన్న పార్థసారథియొద్ద సెలవుపుచ్చుకొని శెట్టిగారితోను, నాయుఁడుగారితోను, బిళ్ళగారితోనుఁ జెప్పి యింటికిఁ బ్రయాణమాయెను. తమ స్నేహితుఁడగు మొదలియారుగారు బాయమ్మతో నింటికిఁ బోయినసంగతి వీరెఱుఁగుదురు గావునఁ దాము సోమన్నతోఁ గలసి కొంతదూరము వచ్చెదమని ప్రయాణమై పార్థసారథితోఁ జెప్పిపోయిరి. ఇట్లు వీరు ముగ్గురును సోమన్నయు నాతని నలుగురు వేశ్యలును బండ్లెక్కి కొంతదూరము పోయినతరువాత సోమన్న వారినిఁ దమయింటనే యారాత్రి పరుండి మరునాఁడుదయము వేకువతో నింటికిఁ బోవచ్చునని చెప్పి తనవేశ్య యింటికిఁ దీసికొనిపోయి వారినచ్చట బరుండఁబెట్టెను. సోమన్నచేసిన సదుపాయమునకు మిక్కిలి సంతసించుచు నావేశ్యల యాదరణమునకు నానందించి యచ్చటనే పరుండి నిద్రపోయిరి. అంత మొదలియారు బాయమ్మను, శ్రీనివాసమును నింట దిగవిడచి తనస్నేహితులకొఱకు నాటకపుపాకకడకు వచ్చెను. అప్పటికి నాటకము పూర్తియాయెను. నాటకు

లందఱు దీపములు తీసివేసి తమ బసలకుఁ బోయిరి. మొదలియారు నాటకము
ముగింపఁబడినదని తెలిసికొని తనస్నేహితుల కొఱకటునిటు దిరిగి చూచి
వారినెచ్చటను గమనింపలేకపోవుటచే నింటికిఁ దిరిగిపోవుచుండెను. అప్పుడు
రాత్రి యించుమించుగా రెండుగంటలు కావచ్చినది. ఆకసమంతయు మేఘ
ములచే దట్టముగాఁ గ్రమ్మఁబడి యేవంకఁ జూచినను నంధకారబంధురముగా
నుండెను. దూరమున నక్కడక్కడ మిణుకుమిణుకు మని దీపములకాంతిమా
త్రము గొంచెముగాఁ గానుపించుచుండెను. చోరులును విటులును దక్క ద
క్కినవారెవ్వరును సంచరింపకుండెడి యాసమయమున మన మొదలియారొ
క్కడు మెల్లగా నడచుచు దారినిబోవుచుండ నాతనికొక యెద్దుబండి యెదు
రయ్యెను. అప్పుడా బండిలోనుండి యేబది సంవత్సరముల వయసుగల యొ
కపురుషుఁడు క్రిందికి దిగి తనకా రాత్రి బరుండుట కెచ్చటనైన బసదొరకునా
యని యడిగి తాను రాత్రిభోజనము చేసి బండికట్టించుకొని బయలుదేరువఱకే
ప్రొద్దుపోయినదనియు నాపట్టణము వర్జసమయములోఁ బ్రవేశించుట కిష్ట
ములేక నూరువెలుపల గాటిపాకయొద్ద బండినిలిపి యప్పుడే వచ్చితిననియుఁ
దాను దనయన్నగారి కొమార్తెకు వివాహముచేయనెంచి వరాన్వేషణమున
కక్కడికి వచ్చితిననియుఁ జెప్పెను. మొదలియారుపకారబుద్ధి గలవాఁడును శర
ణాగతరక్షకుఁడును గావునఁ దనబసలో నారాత్రి నిద్రపోయి యుదయము
న బోవచ్చునని చెప్పెను. అంత నాతఁ డపరిమితానందమును బొంది మొదలి
యారుతో నాతఁడు బసదిగియున్న బాయమ్మగారి యింటికిఁ బోయి వీధిలో
బండినాపి యందులో గూర్చునియున్న ముప్పదియేండ్లవయసుగల సకేశి య
గు నొక వితంతువును పదకొండు సంవత్సరముల ప్రాయముగల యొకచిన్న
దానిని క్రిందకు దింపెను. మొదలియారు వీధితలుపు గొట్టి రాముని బిగ్గరగా
కేకలుపెట్టి పిలువ నాతఁడు పలుకలేదుగాని కుప్పుసామిమాత్రము గండ్లునలు
పుకొనుచు వచ్చి తలుపు తెఱచెను. తరువాత బండివాఁడును నాబండితో వచ్చి
న పెద్దమనిషియు నొక కావడిపెట్టెను నొకమూటను నొక గోనెసంచిమూట

ను బండిలోనుండి క్రిందికి దింపి మెల్లగా నింటిలోపలికి దీసికొనిపోయి యొక వాకిటిలో నుంచిరి. తరువాత నాపెద్దమనిషి యావితంతువును "వదినా" యని బిలుచుచు నామెను నాపిల్లను లోపలకుఁ దీసికొనిపోయి తమ సామానంతయు నుంచఁబడిన వాకిటిలో బరుండిరి. మొదలియారుగారు దమ గదిలోనికిఁ బోయి తాను దొడిగికొనియున్న దుస్తును దీసి శెట్టిగారు మొదలగువారింకను రాలేదాయని యడిగి వారు ముప్వురును, రాముఁడును, సోమన్నగారితో వారియింటికిఁ బోయిరనియు, వారారాత్రికక్కడనే నిద్రపోయి మరునాఁడు వేకువతో వచ్చెదరనియుఁ, గుప్పుసామివలనఁ దెలిసికొని వీధితలుపు బిగించుమని తన సేవకునితోఁ జెప్పి పరుండి నిద్రపోయెను.

శెట్టిగారును, నాయుఁడుగారును, బిళ్ళగారును, సోమన్నగారి వేశ్యయింటఁ జేరియొకమంచముమీఁదను బరుండి నిద్రపోవుచుండిరి. రాముఁడు వీధిచావడిలో నొక చాపమీఁద యొడలెఱుంగక యెందరెంత కొట్టిపిలచి లేపినను నించుకైనఁ గదలక నిద్రపోవుచుండెను. కాని యాయింటనున్న వేశ్యలు నలుగురును, సోమన్నగారును మాత్రము నిద్రపోక నేమేమో మెల్లగా మాటలాడుకొనుచు, నవ్వుకొనుచు నారాత్రియంతయు మేలుకొనియే యుండిరి. ఆవేశ్యలలో పెద్దదానిపేరు శ్రీహరి. దానిచెల్లెలుపేరు శోభనాచలము. సోమన్నగారి పెద్దకొమార్తెపేరు మాణిక్యము. ఆయన చిన్నకొమార్తెపేరు సుందరి. సోమన్నగారేవిధముగానైనఁ దనకొమార్తెల నిద్దరను బిళ్ళగారికిని, నాయుఁడుగారికినిఁ, దన మరదలిని శెట్టిగారికిని, గట్టిపెట్టి వారి ముప్వురను మొదలియారుగారిని గూడఁ దనవలలో వేసికొనవలయునని యాలోచించుచు నారాత్రియంతయుఁ దన కార్యమును నెరవేర్చుకొనుటకుపాయముల నన్వేషించుచు నావేశ్యలతోఁ దనయభిప్రాయమును జెప్పి చర్చించుచు నించుకైన నిద్ర జెందక మేలుకొనియుండెను. శెట్టిగారు నిద్రపోవుచున్నవానివలె గన్నులుమూసికొని మంచముపై బరుండియున్నను నిద్రపట్టకపోవుటచే నేమేమో నాలోచించుచు గంటలు లెక్కపెట్టుచుండెను. అంతకుఁ బూర్వము

సోమన్నగారితోటలోని వేశ్యలను జూచిన యంశమును వాండ్రసరససంభాషణమును, వినయవిధేయతలును, ఉచితప్రవర్తనమును, యోగ్యతయు సౌందర్యమును దలచుచు, వారిసంగీతమును వినవలయునని యుత్సాహముతో నేమేమో మనసులో నాలోచించుకొనుచు, సోమన్నగారి స్నేహభావమునకును, రసికత్వమునకును, వ్యవహారనైపుణ్యమునకును, గార్యాచరణచతురత్వమునకును, సంతసించుచుఁ దెల్లవారులోపలఁ దామితరులగండ్లఁబడకుండ నచ్చటనుండియింటికి బోకుండినచోఁ దమ్మెవ్వరైనఁ జూతురను సందియముచే భయపడుచుఁ, దమ ప్రాణమిత్రుఁడగుమొదలియా రేమిచేయుచున్నాడోయనిమనసులోఁ దలచుకొనుచు బాయమ్మవిద్యానైపుణ్యమును సంగీతజ్ఞానమును సౌందర్యమునుగూర్చియాలోచించుచు శెట్టిగారు రాత్రియంతయు నిద్రపోలేదు. అంతనాలుగుగంటలయిన సంగతి దెలిసికొని శెట్టి మంచముపై నుండి లేచినాయుడుగారిని బిళ్ళగారినిలేపి సోమన్నగారితోఁ జెప్పి యాయనయునావేశ్యలును దెల్లవారినతరువాత నచ్చటనే దంతధావనాది కాలోచితములు దీర్చికొని కాఫీపుచ్చుకొని బసకుఁ బోవచ్చునని యెంతచెప్పినను వినకఁ బ్రయాణమై బసకుచనిరి. వీధిసావడిలో నొడలెఱుంగక నిద్రపోవుచున్న రామునిలేపి తమతోఁ దీసికొనిపోవలయునని వీరుమువ్వురు ననేకవిధములుగా నెంతకొట్టిలేపినను నాతడించుకయుఁ గదలలేదు. ఇట్లు రాముని లేపుప్రయత్నమున నొకయరగంట కాలమక్కడవృథాయాసముతోఁ గడపి యాతని దమతో దీసికొనిపోవుట కాతనిఁ దామిద్దఱు మోసికొనిపోవు సాధనము దప్ప నుపాయాంతరము లేకుండుటచేఁ దెల్లవారునన్న భయమున వారుమువ్వురును దమ బసకు దిరిగివచ్చిరి. మొదలియారుగారిని వారు గలసికొని రాత్రిసోమన్నగారి వేశ్యయింట నిద్రించిన సంగతియు వారుదమకుఁ జేసిన గౌరవమును, సదుపాయమును, గూర్చియు, సోమన్న స్నేహపాత్రతనుగూర్చియు, శ్లాఘించుచుఁ జెప్పిరి. మొదలియారుగారు సోమన్న మిక్కిలి యుచితజ్ఞుఁడనియు, సరసుడనియు, నేర్పరియనియు, గార్యాచరణనిపుణుఁడనియు, వ్యవహారవేత్తయనియు,

నాతనిస్నేహము దాముముఖ్యముగాఁ జేయదగినదనియుఁ, జెప్పిరి. ఇట్లీనలు గురు మాటలాడుకొనుచుండఁగాఁ దెల్లవారినది. రాత్రిబండిపై నెక్కివచ్చిముందు సావడిలో నిద్రపోయిన పెద్దమనిషియు, నాతని వదినెయు, నాకన్యయు, నిద్ర మేల్కొని మొదలియారుగారిని వారిస్నేహితులను జూచి రాత్రి దమకు బససదుపాయ మొసఁగినందు కనేకవిధములుగా శ్లాఘించి తామాదిన మాగ్రామమం దెక్కడనైన నొకబస కుదుర్చుకొని యచ్చట కొన్నిదినము లుందుమని చెప్పిరి. తరువాత నావితంతువును నాకన్యయు నింటిలోపలికిఁ బోయి బాయమ్మను గలిసికొని యామెతో మాటలాడుచు నొకగంటకాల మక్కడ గడపిరి. నామనుష్యుఁడు మొదలియారుగారితోఁ దాను బ్రాహ్మణుఁడ ననియు నావితంతువు దనయన్నగారి భార్యయనియు నాకన్యక దన యన్నకొమార్తెయనియుఁ దనభార్య నాలుగుసంవత్సరముల క్రిందట విషూచిజాడ్యమువలనఁ జనిపోయినదనియుఁ దాను బీదవాడగుటచేతను నేండ్లు గడచినవాఁడగుటచేతను దిరిగి వివాహమాడఁజాలకఁ దనయన్నభార్యను పిల్లలను గనిపెట్టుకొని యున్నావనియు దనయన్నగారి కీపిల్లయు నీపిల్లకన్నఁ బెద్దవాఁ డొకకొమారుఁడును నున్నాగనియు నీపిల్లకుఁ బెండ్లిచేసి యాకన్యాశుల్కము వలనఁ దనయన్న కొమారు నొకయింటివానినిఁ జేయవలసిన బాధ్యతఁ దనయందున్నదనియుఁ, ధనమునకుఁ దనయన్నకొమార్తె నమ్ముటకుఁ దన కెంతయిష్టము లేకపోయినను వంశము నిలబెట్టుకొనుటకు దనయన్న కొమారునికి వివాహముచేయుట విధాయికము గావునను దాము పేదవాండ్రగుటచేఁ గన్యాశుల్కమియ్యకుండ నాతనికి వివాహము చేయగలుగుట దటస్థము గాదనియుఁ మొదలుగాగల దన గృహచ్ఛిద్రములనెల్ల జెప్పెను. అప్పుడు మొదలియారుగారును వారిస్నేహితులును గన్యాశుల్కమును గూర్చియు వరశుల్కమును గూర్చియు వానివలన దేశమునకుఁ దటస్థమగుచున్న దుస్థితిని గూర్చియుఁ జెర్చించుచుఁ బేదవాండ్రలో గన్యాశుల్కమియ్యకుండ బురుషులకును, ధనవంతులలో వరశుల్క మియ్యకుండ గన్యలకును వివాహములు చేయనేరరనియు, ని

ట్లు ద్రవ్యమునకు కన్యల నమ్ముకొనునట్టియు, నమితముగా వరశుల్కములను గొని ధనికులు దమపుత్రులకు వివాహములు చేయునట్టియు, దురాచారములు రూపుమాపినఁగాని మనదేశ మెన్నటికిని నభివృద్ధికి రాదనియుఁ జెప్పుకొని వరశుల్కములను గూర్చియుఁ గన్యాశుల్కములను గూర్చియుఁ జర్చించిరి. దేశాభివృద్ధికొఱకును వంశాభివృద్ధికొఱకును నైహికాముష్మిక సుఖప్రాప్తికిని స్త్రీపురుషులకు వివాహము ముఖ్యధర్మమనియు, స్త్రీపురుషుల కత్యావశ్యకమగు నిట్టి ప్రాపంచికధర్మకార్యానుష్ఠానమును గేవలము ధనలోభమున మనదేశములో ననేకులు ధర్మబాహ్యమగునట్లొనర్చుచున్నారనియు, శెట్టిగారు సెలవిచ్చిరి.

అప్పుడు లోపలినుండి యాకన్యక మొదలియారుగారు మొదలగువారును దన పినతండ్రియు గూర్చుని మాటలాడుచున్న స్థలమునకు వచ్చి యాతనితో నేమో మాటలాడవలయునని దగ్గరనిలబడెను. ఆకన్యకకు పదకొండుసంవత్సరముల ప్రాయముండునని యిదివఱకేఁ జెప్పఁబడినది. ఆకన్యక చామనచాయగలిగి కొంచెము పొడవుగా విశాలమగు నేత్రములతో సులక్షణముగా నుండెను. మొదలియారుగా రాపిల్లను జూచి కూర్చుండుమని చెప్పి యాపిల్లనుఁ దనయొద్దఁ గూర్చుండబెట్టుకొని తన హృదయమునఁ బొడమిన దయయు గరుణమును నుప్పొంగ "అమ్మాయీ! నీ పేరేమ్మ" రని యడిగి యాపిల్ల "నాపేరు సీతమ్మండి" యని జెప్పగా విని "యీపిల్లనా? కన్యాశుల్కమునకు వివాహముచేయఁ దలపెట్టి ధనమునకు విక్రయింప నిశ్చయించుకొన్నా" రని యాకన్య బినతండ్రి నడిగెను. అందుకాతఁడు దనగండ్ల నీరు గార్చుచుఁ దన దరిద్రము దన్నట్లు చేయఁ బ్రేరేపించుచున్నదనియుఁ దనయన్నకొమారునకు వివాహము చేయవలసిన బాధ్యత తనయందుండుటచే దానీనీతిబాహ్యమైనట్టియు నధర్మహేతువైనట్టియుఁ గార్యమును జేయవలసివచ్చినదని కండ్ల నీరుగార్చుచుఁ జెప్పెను. కరుణాసముద్రుఁడగు మొదలియా రాపెద్దమనిషి చెప్పినమాటలను విని నోరెఱుఁగని యాపిల్ల నమ్ముచున్నారను సంశమును దలచుకొనుచుఁ దానును గన్నీరుగార్చెను. శెట్టి

గారును, బిళ్ళగారును, నాయుడుగారును మిక్కిలి జాలిపడిరి. తరువాత నీపెద్దమనిషియు నాతని వదినయు నాకన్యయు నొక కూలివానిచేఁ దమసామానంతయు బట్టించుకొని "తిరిగి తమదర్శనమును జేసెద" మని మొదలియారుగారియొద్దను వారి స్నేహితుల యొద్దను సెలవు దీసికొని వారు బసదిగియున్న బాయమ్మగారి యింటికి సమీపముననున్న యొక బ్రాహ్మణుని యింట బసచేసిరి.

సోమన్నగారి వేశ్యయింట నిద్రపోవుచున్న రాముఁ డుదయము నెనిమిది గంటలవఱకు లేవనే లేదు. సోమన్నగారు రేడుగంటలకే కాలోచితములను దీర్చుకొని కాఫీ త్రాగి బయలుదేరి యావలకుఁ బోయిరి. రాముఁడు మేల్కొనిన తరువాత సోమన్నగారి కొమార్తె లిద్దరు నాతని మిక్కిలి యాదరముతో గౌరవించి చద్దియన్నము పెట్టి రెండుగంటలు తమయొద్ద గూర్చుండఁబెట్టుకొని నాయుఁడుగారిని గూర్చియు బిళ్ళగారిని గూర్చియు నడిగి వారు మిక్కిలి రసికులనియు, యోగ్యులగు బురుషరత్నములనియు, సంగీతశాస్త్రరహస్యవిదులనియు, నెంతెంతో శ్లాఘించిరి. అప్పుడావేశ్యల పినతల్లియగు శోభనాచలమును తల్లియగు శ్రీహరియు నచ్చటికి వచ్చి "రామన్నతో నేమిమాట్లాడుచున్నా" రని తనకుమార్తెల నడిగి శెట్టిగారి యోగ్యతను గూర్చియు, మొదలియారుగారి గౌరవప్రపత్తిని గూర్చియు ముచ్చటించిరి. ఇట్లీనలుగురు వేశ్యలు గలసి రామునితో మొదలియారుగారినిగూర్చియు నాయనస్నేహితులను గూర్చియు హాస్యమాడుచు నవ్వుచు నర్మగర్భముగాఁ దమకు వారియందు గల ప్రేమానురాగమును బ్రకటించుచు మాటలాడి యాతనికిఁ దాంబూలమును నొకరూపాయియు నిచ్చి పంపివేసిరి. రాముఁడారూపాయి దీసికొని యపరిమితానందముతో మొదలియారుగారు బసదిగియున్న యింటికి వచ్చువఱకు మధ్యాహ్నము పదకొండు గంటలైనది. మొదలియారును శెట్టియు నంతవఱకు నింటికి రాకపోయినందుకు రామునిపై నాగ్రహపడిరి గాని యాతఁడు చెప్పిన మాటలపై నూరకుండిరి. తరువాతఁ దనయజమానులు భోజనము చే

సి విశ్రమించి యున్న సమయమున వారియొద్దఁ జేరి యావేశ్యలకు మొదలియారుగారియందును శెట్టిగారిపట్లను బిళ్ళగారియెడలను నాయుఁడుగారి విషయమునను గలగౌరవమును గొనియాడుచు సోమన్నగారి గోమార్తెలిరువురిసౌందర్యమును వారికి నాయుఁడుగారియందును బిళ్ళగారియెడలను గలయనురాగమును తనకుఁ దోఁచినట్లు వర్ణించియున్నవియు లేనివియుఁ గూడఁ జెప్పెను. శెట్టిగారికిని నాయుఁడుగారికిని బిళ్ళగారికిని నావేశ్యల సంగీతము వినవలయునని మిక్కిలి కుతూహలముఁ గలదు. కాని యీసంగతి బాయమ్మకుఁ దెలియుటకు వీరికెంతమాత్రము నిష్టములేదు. తామాపట్టణములోఁ బెద్దగృహస్థుల స్నేహము సంపాదించి సగౌరవముగా సంచరించుచుండుటచేఁ దాము సోమన్నగారితో నాయన వేశ్యయింటికిఁ బోయినసంగతి యితరులకుఁ దెలిసినయెడలఁ దమకు గౌరవహాని చేకూరునన్న సందేహమును భయమును గూడ వీరికి లేకపోలేదు. కావున రామునితోడను గుప్పుసామితోడను యీవిషయమును గూర్చి యెవ్వరితోను జెప్పవద్దని మొదలియారుగారును వారిస్నేహితులు ముగ్గురునుగూడఁ జెప్పిరి.

తరువాత సాయంకాలము నాలుగుగంటలకు సోమన్నగారు మొదలియారుగారు మొదలగు నీనలుగురుస్నేహితులును బసదిగియున్న బాయమ్మగారి యింటికివచ్చి తన నూతనస్నేహితులతోఁ గొంత ముచ్చటలాడి వారితోఁ గలసి షికారునకు బయలువెడలెను. వీరు పార్థసారధి బసకుఁబోయి యచట నాతనిఁ గలసికొని యాతని దమవెంటఁదీసికొని కొంతదూరము షికారుతిరిగి సూర్యుఁడస్తమించు సమయమునకు సోమన్నగారి ప్రేరణమున నాతనివేశ్యయింటికిఁబోయిరి. అప్పుడావేశ్య లలంకరించుకొని తమలోఁ దామేమేమో చెప్పుకొనుచు నవ్వుచు గూరుచుండి వీరినిఁ జూచినతోడనే మిక్కిలి వినయభయభక్తులతో గౌరవించి సిగ్గునభినయించుచు నూరకుండిరి. పార్థసారధి వీరికిఁ బూర్వపరిచితుఁడును, స్నేహకోటిలోనివాఁడును గావున నాతఁడు వారితోఁ జనువున మాటలాడుచు వారిని గేలిసేయుచుఁ దన రసికత్వమును బ్రక

టింప మొదలుపెట్టెను. సోమన్నగారు దన గృహమేధిపదవిని విశదీకరింపుచుఁ దన గృహయాజమానత్వపదవి కుచితమగు రీతిని దన వేశ్యయొక్కయు, తన ముద్దుకొమార్తెలయొక్కయు, గృహనిర్వాహకత్వమందలి యేమరితనమునకును, నజ్ఞానమునకును వగచుచు విసుగుకొనుచు, వారిని స్నేహభావముతో ప్రేమానురాగగర్భితములగు మాటలతో సాదించుచు, నాయింటనున్న కుర్చీలు బల్లలు మొదలగువానిని సవరించి శుభ్రపఱచి యుచితస్థలములయందు వానినునిచి దీపములను వెలిగించి పడకటిండ్లనెల్ల యథోచితముగా నలంకరించి యిల్లంతయుఁ దిరుగుచు సంసారసంబంధమగు కార్యములనెల్ల మిక్కిలి శ్రద్ధతోఁ గర్తవ్యాకర్తవ్యభేదము నించుకైనఁ బాటింపకఁ జేయుచుండెను. శెట్టిగారికిని, బిళ్ళేగారికిని, నావేశ్యలసంగీతమును వినవలయునని దృఢమైన కోరికగలదు; కాని వారెన్నిపర్యాయములు సంగీతము వినవలయునని దమ యభిప్రాయములను బ్రకటించి సంగీతము పాడుమని వారినెన్నివిధములఁ గోరినను, వారు సిగ్గునభినయించుచు "సంగీతమును పాడెద" మని చెప్పుచుఁగాలయాపనముచేసిరేగాని, యించుకైనఁ బాడలేదు. నాయుఁడుగారికి వారితో ముచ్చటలాడుచు వారినిఁజూచి యానందించుచుఁ దన యోగ్యతనుగూర్చియుఁ, బ్రయోజకత్వమునుగూర్చియుఁ, జెప్పుకొనుచుఁ దనయశ్వశిక్షానిపుణత్వమును గుఱించియుఁ, దనకుఁ వ్యాయామక్రీడలయందుఁగల యభినివేశమునుగూర్చియుఁ దాను చెన్నపట్టణమున వ్యాయామక్రీడలలో సంపాదించుకొనిన ప్రఖ్యాతిని గూర్చియు, ననేకవిధములుగా వర్ణించి చెప్పుచు, నావేశ్యలాడుమాటలను వినుచు వారిమొగములు చూచుచుండుటయే మహానందదాయకముగా నుండెను. మొదలియారుగారుఁ దాము చిన్నతనములో నింగ్లాండుదేశములో నున్న సమయమున నచ్చటఁ జూచిన వినోదములనుగూర్చియు, నాదేశమున సర్వస్వాతంత్రతతోఁ బ్రవర్తించు స్త్రీలనుగూర్చియు, నాదేశమందలి నాగరికతావైభవమును గూర్చియుఁ, జిత్రకథలుగాఁ జెప్పుచు నావేశ్యలు దన్ను గేలిచేసి నర్మగర్భముగా మాటలాడుచున్నను దన్ను వారు గౌరవించినట్లే సంతసించుచు,

వారాడిన యప్రస్తుతవాక్యములకును, ననుచితాలాపములకును నెల్ల యౌచిత్యభావముతో వారిమనసుల నించుకైన నొవ్వజేయకుండునట్లు బదులు చెప్పుచు, సంతోషించుచుండెను. ఇట్లు రెండు మూడు గంటలకాలము వారాయింట గడపి రాత్రి తొమ్మిదిగంటలగుటచే నందఱు గలసి బయలువెడలి యెవరియిండ్లకు వారుపోయిరి. సోమన్నకుమాత్రము దనకొమార్తెల నిద్దఱిని బిళ్ళగారికిని, నాయుడుగారికిని గట్టిపెట్టి వారిని దన మాయోపాయములచే వశవర్తులను జేసికొనవలయునన్న దృఢమైన యభిప్రాయము మాత్రము లేకపోలేదు. నాయుడుగారికిని, బిళ్ళగారికిని మాత్రము తమకుఁగల సంగీతాభినయాభిరుచిచేతను, దమ రసికతచేతను, నావేశ్యల సంగీతాభినయములను జెవులార విని కన్నులారఁ జూచి యానందింపవలయునను గోర్కె దప్ప మఱియొక యభిప్రాయము మాత్రము వారికిలేదని స్పష్టముగాఁ జెప్పకతప్పదు. శెట్టిగారు దాను సంగీతాభినయసముద్రుఁడనన్న మనోగర్వముగలవాఁడు గావున నావేశ్యల సంగీతము వినవలయుననియు, నభినయమును జూడవలయుననియుఁ, దన మనసులో నెంతకోర్కెయున్నను, నీశాస్త్రములయందు సంపూర్ణాభినివేశముగల ప్రజ్ఞానిధివలెఁ దనసంభాషణమునఁ దనకీరెండుశాస్త్రములయందును, గవిత్వమందును గల పాండిత్యమును విస్పష్టముగా బ్రకటీకృతమగునట్లు మాత్రము శ్లాఘించి చెప్పుకొనుచుఁ, దన యంతరంగమందలి యభిప్రాయమును మాత్రము చెప్పి వారిని పాడుమనిగాని, యభినయింపుమనిగాని, చెప్పక నావేశ్యల నీరెండుశాస్త్రములయందుఁ దనకు శిష్యప్రాయులగా గారవించుచు నానందించుచుండెను. గాని వారితో స్నేహసంబంధమును గలుగఁజేసికొనవలయునన్న యభిప్రాయమాతనికి లేదు. మొదలియారుగారు వారితో మాటలాడుచు నవ్వుచు సంతోషముగాఁ గాలము గడపవలయునని మాత్రమిష్టము గలవారనుటకెంతమాత్రము సందియము లేదు.

ఇట్లీనలుగురు పెద్దమనుష్యులును సదభిప్రాయములతో సోమన్నగారి స్నేహపాత్రతకు సంతసించుచుఁ దమకాయనచేయు సత్కారములకాయన

యందు గౌరవవిశ్వాసములు గలిగి నిష్కల్మషులై సంచరించుచు, నమాయికులు గావున నాతనియంతరంగమునఁగల దురుద్దేశము నించుకయినఁ గ్రహింపఁజాలక నాతని యోగ్యునిగాఁ దలఁచి ప్రవర్తించుచు, నానాటికాతనియందుఁ దమకు విశ్వాసమును, నమ్మకమును నభివృద్ధినొందుచుండుటచే నాతనికి వశవర్తులై ప్రవర్తింపసాగిరి. బాయమ్మగారియందు వీరికి గౌరవమును, విశ్వాసమును దృఢముగా నంతరంగములయందు నాటియుండుటచే నామెను భూలోకసరస్వతిగా నిశ్చయించుకొని తాము సోమన్నతో నాతని వేశ్యయింటికిఁ బోయిన సంగతి యామెకుఁ దెలియకుండ జాగరూకతతో నుండిరి. వేశ్యలిండ్లకుఁ బోవు పురుషులయందుఁ దామెట్టివారైనను వివాహితలైన కులాంగనలకు గౌరవముండుట యసంభవమని వీరు గ్రహింపఁగల యుచితజ్ఞులును, నపవాదలకు భయమందువారును, నాత్మగౌరవమును మిక్కిలి శ్రద్ధతోఁ గాపాడుకొని జనుల మన్ననలకు బాత్రులై కాలము గడపవలయునను కోరికగలవారును, మానమర్యాదలను సంరక్షించుకొనగలుగునట్లు ప్రవర్తించు యోగ్యశీలులును, గావునఁ దమ బుద్ధివిశేషమును, గార్యాచరణనిపుణత్వమును, ననుభవజ్ఞానమును, చతురత్వమును సంపూర్ణముగా వినియోగించుచు సోమన్న స్నేహమును, బాయమ్మకుఁ దమయందుగల సదభిప్రాయమును, గౌరవమును గాపాడుకొనగలుగునట్లు తాము మిక్కిలి జాగరూకతతోనుండిరి. సోమన్న వేశ్యాలోలుఁడనియు, మాయాశీలుఁడనియుఁ, గుత్సితుఁడనియు, దుర్మార్గానువర్తియనియు మోసకారియనియు, నవినీతుఁడనియుఁ, గల్యాణపురవాస్తవ్యులందఱకుఁ దెలసియుండుటచే బాయమ్మగారి కీతనియందించుకైన గౌరవములేదు. బాయమ్మయందు సోమన్నకాంతరంగికద్వేషమును నీర్ష్యయు గలదని యిదివఱకే చెప్పఁబడియున్నది. సోమన్న మొదలియారు మొదలగు నీనలుగురికొఱకుఁ దనయింటికిఁ దరుచుగా వచ్చుచుండుట బాయమ్మ కంతగా నిష్టములేదు. ఈసంగతి బాయమ్మగారి మాటలవలన నించుకైన గ్రహింపజాలకుండిరి. కాని సోమన్నగారి మాటలను బట్టియు నాయనప్రసంగమును బట్టియు, దాము సోమన్నగారింట జసచే

సియున్నవిషయమునుగూర్చినవ్వుచు నర్మగర్భముగానాడు మాటలనుబట్టియు హా
స్యోక్తులను బట్టియు, సోమన్నగారికిని నాతనివేశ్యలకును బాయమ్మగారి యం
దు సదభిప్రాయములేదని మాత్రముగ్రహించిరి. పూర్వాచారపరాయణత్వము
న సోమన్నయుఁ గేవలమీర్ష్యచే నాతని వేశ్యలును బాయమ్మయందు లేని దు
ర్గుణములను గూడ నారోపణము చేసి యామెను నిష్కారణముగాఁ దూలనా
డుచుండిరని వీరు దెలిసికొనగలిగినవారైనను సోమన్నగారి మనసు నొవ్వఁజే
తుమని సందేహించుచు సోమన్నగారితోఁ దమకుఁగల స్నేహమును దలఁచి
యు, నాతఁడు దమయెడలఁ బ్రకటించుచున్న గౌరవవిశ్వాసములనుబట్టియు,
నూరకుండి స్నేహభావముతోఁ బ్రవర్తించుచుండిరి. సోమన్నగారితో వీరికి స్నే
హముహెచ్చినకొలది వీరాతనిమాట కెదురాడజాలక మోమోటముచే నాతఁడు
చెప్పినట్లు వినుచుఁ నాతనికి వశవర్తులైయుండిరి. కాంతయ్యపాత్రుని మూలము
న నాయూర వీరు సంపాదించిన స్నేహితులను బరిచితులను గ్రమక్రమముగాఁ
గలసికొనుటమాని వీరునలుగురుఁ దమకాలమంతయు సోమన్నగారితోను పార్థ
సారథితోను గడపుచుఁ బార్థసారథి నాటకసమాజము వారాడు నాటకముల
ను జూచుచు వ్యాపారరహితులై యుండిరి.

అంత నొకనాడు సోమన్నగారును బార్థసారథియు నీనలుగురు పె
ద్దమనుష్యులునుగూర్చుండి మాటలాడుకొనుచు సోమన్నగారి యింటనున్న సమ
యమున, మొదలియారుగారితోఁ దనయన్నకొమార్తెకు వివాహముచేయఁ దల
చి వరాన్వేషణార్థము వచ్చితినని చెప్పిన బ్రాహ్మణుఁడు వచ్చెను. మొదలియా
రును నాతని స్నేహితులును నాతని నదివఱకే యెఱిఁగియున్నవారగుటచే నాత
నిఁ గూర్చుండుమని చెప్పి యాతఁడాపట్టణమునకు వచ్చిన కార్యమునుగూర్చి
సోమన్నగారితోఁ జెప్పెను. సోమన్న లౌకికధర్మములను వైదికధర్మములను
జక్కఁగా నెఱిఁగిన వాఁడుగావున నాబ్రాహ్మణుని పేరును యింటిపేరును శా
ఖయు గోత్రమును నడిగి తెలిసికొని వరునిఁ గుదిర్చెదనని యాతనికి ధైర్య
ము చెప్పెను. తరువాత పార్థసారథియు సోమన్నయు నాలోచించి నాటక

కసమాజముతో వచ్చిన కామయ్యయనువాని కాబ్రాహ్మణుని యన్నకొమార్తె ని
చ్చి వివాహము చేయించు టుచితమని నిశ్చయించిరి. పార్థసారథి కీకామయ్య
యందు మిక్కిలి యభిమానము గలదు. ఇతడు గొంచెము చదువను వ్రాయను నే
ర్చి నాటకులకు వంటచేయుట కానాటకసమాజముతో నాపట్టణమునకు వచ్చి వంట
బ్రాహ్మణుఁడుగాఁ బనిచేయుచున్నను నప్పుడప్పుడు నాటకములలోఁ గొన్ని
వేషములు గూడ వేయుచుండుటచే నాటకప్రయోగమునఁ దా నద్వితీయమైన
నేర్పును బ్రజ్ఞయుఁ గలవాఁడనను నహంభావముతోఁ బ్రవర్తించుచుఁ బార్థ
సారథి కాప్తుఁ డగుటచే నానాటకసమాజికు లందఱిలోఁ దానే ముఖ్యుఁడన
ను గర్వముగలిగి యుండెను. ఈకామయ్య మొదలియారుమొదలగు నీనలుగురి
కిని నింతకు పూర్వము గనిపించలేదు. వీరు పార్థసారథి బసదిగియున్న
యింటికివచ్చినప్పుడెల్ల నీకామయ్య మొగము దాచుకొని వీరికి గనుపించకుం
డ సంచరించుచుండుటచే నాతని వీరు చూచియుండలేదు. తరువాత సోమ
న్నయుఁ బార్థసారథియు నాబ్రాహ్మణునితో వివాహవిషయమును గూర్చి
యుఁ, గన్యాశుల్కమును గూర్చియు, మాటలాడి కామన్న యోగ్యతనుగూర్చి
యు, రూపయౌవనసంపన్నతను గూర్చియుఁ, బ్రయోజకత్వమును గూర్చియు
శ్లాఘించిరి. ఆమాటలకాబ్రాహ్మణుఁడు మిక్కిలి సంతోషించుచు సోమన్నగా
రు దనకుఁ జేయనిశ్చయించుకొనిన యుపకారమున కాయన కనేకకృతజ్ఞతా
పూర్వకవందనముల నర్పించి తన కార్యసంఘటనమంతయు మొదలియారుగారి
యనుగ్రహమువలన గలిగినదనియుఁ దాను మొదలియారుగారి ముఖముఁ జూ
చినవేళ మంచిదనియు నాయనను, శెట్టిగారిని, బిళ్ళగారిని, నాయుఁడుగారిని
గొనియాడెను. "శుభస్యశీఘ్రము" మను న్యాయమునుబట్టి కామన్నను బిలిపించి
యాబ్రాహ్మణునకుఁ జూపించి యాకన్యను బిలచికొనిరమ్మని యాతనితోఁ జెప్పి
వివాహము నిశ్చయించుటుచితమని శెట్టిగారు సెలవిచ్చిరి. పార్థసారథి కామ
న్నకొఱకు వర్తమానమంపెను. కన్యకను దీసికొనిరమ్మని సోమన్నగారా బ్రా
హ్మణునితోఁ జెప్పి యాతని బంపిరి.

తరువాత నొకగంటకుఁ గామన్నయు, మొదలియారుగారికానాఁటిరాత్రి కనిపించిన బ్రాహ్మణుఁడును, వివాహార్థమాతఁడు దీసికొనివచ్చిన కన్యయు, నాకన్యతల్లియు, సోమన్నగారియింటికి వచ్చిరి. ప్రప్రథమమునఁ గామన్నను మొదలియారుగారానవాలు పట్టలేక పోయిరి గాని నాయుఁడుగారు మాత్రమానవాలు పట్టి "మిమ్ములను లోకలుఫండు సత్రములో నేను జూచినట్లున్నదే" యని చెప్పఁ దాను లోకలు ఫండుసత్రములో గుమాస్తాగానున్న సంగతి నిజమే యని యొప్పుకొని, యాసత్రముననుండుట కిష్టములేక పార్థసారథిగారి బలవంతముపైన నాటకసమాజమువారితో వచ్చితిననియు, సత్రములో నుద్యోగము చేయుటవలన నించుకైన లాభములేకపోవు టటుండ లేనిపోనియల్లరియు నాయాసమును దుదకు బాపమును గూడ సంప్రాప్తమగుననియు, నందువలన నాయుద్యోగమును మానుకొని యింటికిఁ బోనిశ్చయించుకొని యున్న సమయమునఁ బార్థసారథిగారు దన్ను బలవంతమువిూదఁ దమ నాటకసమాజముతోఁ దీసికొనివచ్చిరనియుఁ జెప్పెను. తరువాత మొదలియారుగారు గాపువాఁడును, నాతని గొమార్తెలును, ముత్యాలమ్మయు, క్షేమముగా నున్నారా! యని యడుగగా నందుకుఁ గామన్ననవ్వి "బాబూ! ఏమిచెప్పమన్నారు; కాపువాఁడును ముత్యాలమ్మయుఁ బెద్దమనుష్యులని చెప్పకతప్పదు; కాని యాసత్రమునఁ బెద్దమనుష్యులు బసదిగినచో వారికి గౌరవహాని చేకూరకమాన" దని యేమేమో చెప్పవలసిన సంగతులుండియు నౌచిత్యమును బట్టి చెప్పకదాచినట్లు మాటలాడెను. మొదలియారుగారుమాత్రము కాపువాని యోగ్యతయు, ముత్యాలమ్మ మంచితనమును, నాకాపు కన్యకల యమాయికస్వభావమును, దలఁచికొని పాపపుణ్యము లెఱుఁగని యాకన్యకలు నిష్కారణముగా నపవాదపాలగుటకు మనసులో విచారమును బొందిరి. అంతఁ గామన్న నాబ్రాహ్మణునకుఁ జూపి యతని కాకన్యనిచ్చి వివాహముచేయు టుచితమని పార్థసారథియు సోమన్నగారును జెప్పిరి. ఆబ్రాహ్మణుఁడు దన వదినెగారిని బిలచి కామన్న నామెకును నామె కుమార్తెను కామన్నకును జూపించెను. తరువాత

యా బ్రాహ్మణుఁడును, నాతనివదినెయుఁ గొంచెము దూరముగాఁ బోయి యచ్చట నేమేమో గుసగుసలాడి తిరిగివచ్చి "వివాహమునకుఁ గన్యాశుల్కమేమి యిప్పించెద" రని యడిగిరి. కామన్న దాను ద్రవ్యహీనుఁడ ననియు నంతయుఁ బార్థసారథిగారే యున్నారనియుఁ జెప్పెను. అప్పుడు సోమన్నగారును బార్థసారథియుఁ గలసి యాబ్రాహ్మణునితోడను నాతని వదినెతోడను గన్యాశుల్కమునుగూర్చి బేరమాడ నారంభించిరి. వీరీవిధముగా బేరమాడుచుండ నాబ్రాహ్మణుఁడు దనకింత కన్యాశుల్కము గావలయునని, యెన్నిపర్యాయములడిగినను జెప్పక తన యన్నకొమారుని మెడలో నైదుజందెములు పడునట్లు చేయుఁడనిమాత్రము చెప్పసాగెను. అతని వదినెగారు గన్నీరుగార్చుచు "నాయనా! మాకిట్టియవస్థ తటస్థమగుటయే చాలును; నాకొమారుని వివాహముకొఱకీపని చేయఁబూనుకొనుటయేగాక కన్యాశుల్కమునుగూర్చి యింతకావలయునని కూడ నే మొగముపెట్టుకొని యడుగఁగలము. మాకు నోటమాటరాదు. నాకొమారుని మీకొమారునిగాఁ దలఁచుకొని యాతనికి వివాహమగునట్లు మాత్ర మనుగ్రహింపుఁడు. నాకొమారునకు సంబంధముగూడ వచ్చియున్నది. కుండమార్పులుగా వివాహముచేయుటకు మాపూర్వస్థితినిఁ బట్టి మాకుఁ జేతులురాక నీయవస్థకుఁ జాలుగావచ్చినది. త్వరలో దమరాలోచించి నాకొమారునకు వివాహమగునట్లనుగ్రహించి వెంటనే యీపిల్లకు వివాహముచేయించినయెడల మేమింటికిఁ బోయి నాకొమారునకు సంబంధము నిశ్చయపఱచుకొని సిద్ధమైనచోఁ దిరిగివచ్చి నాకొమారునికీయూరనే చదువుచెప్పించుకొనుచు మీపంచ నొకమూలఁ గాచుకొని త్రాగుచు మిమ్ములను గనిపెట్టుకొని యుందుము" అని యతిదీనముగా సోమన్నగారితోఁ జెప్పెను. సోమన్న దానీవివాహమును జేయించి యామెను దనయింట నుంచుకొని జీతమక్కఱలేకయే వంటలక్కగాఁ బనిచేయించుకొనవచ్చునని యూహించి "మీకొమారుని వివాహమునకేమి యడుగుచున్నా" రని యడిగెను. అందుకామె యేమిచెప్పుటకు నోరాడక మాటలాడ కూరకుండ నాబ్రాహ్మణుఁడు

నగలక్రిందను గన్యాశుల్కముక్రిందను వేయిరూపాయ లడుగుచున్నారనియు నంతకుఁ జైగా నొక వందరూపాయిలయిన నున్నఁగాని కార్యముగాదనియుఁ జెప్పెను. సోమన్న దాను స్వయముగా నొకగవ్వయైన నిచ్చువాఁడను నియ్యఁదలఁచినవాఁడును గాకపోవుటచేతను నాతఁడెంతయడిగినను దనకించుకయిన బాధ లేదుగావునను "బ్రాహ్మణులలో నంతకుఁదక్కువ మొత్తమునకు వివాహమగుటీదినములలో సాధ్యముగాదని చెప్పెను. పార్థసారథిమాత్రము కామన్న యంతసొమ్మిచ్చుకొనఁజాలడనెను. కామన్న దాను నిర్ధనుడననియుఁ బార్థసారథివంటి పెద్దమనుష్యుల యనుగ్రహము దప్ప ద్రవ్యమించుకయు సంపాదించుకొనియుండలేదనియుఁ దనవివాహము దామే చేయించి పుణ్యముఁగట్టుకొనవలయుననియుఁ జెప్పెను. మొదలియారుగారా బ్రాహ్మణకన్యను గాంచియు నాకన్య తల్లి చెప్పిన దీనవాక్యములను వినియు నాబ్రాహ్మణుఁడు చెప్పినమాటలనన్నిటిని దన మనసులో నాలోచించియు వారి దురవస్థకు మిక్కిలి విచారించుచుఁ దన హృదయమందలి కరుణారసతరంగము లుప్పొంగ దారిద్ర్యమువలన సంభవించు కష్టములను నష్టమును బేదరికమువలన జనులు చేయవలసివచ్చెడుననుచితకార్యములను నంతరంగమునఁ దలపోయుచుఁ దనహృదయమునఁ బొడమిన దయారసమంతకంతకు వెల్లివిరిసి నేత్రాంచలమార్గమున నశ్రుక్రమములై పొఱఁజొచ్చి యామహామహుని దయామయత్వమును గరుణాంతరంగతయు జగద్విదితముసేయుచుండ మాటలాడ కూరకుండెను. శెట్టిగారు వివాహములలోఁ గన్యాశుల్కములను వరశుల్కములను దీసికొనుట నీతిబాహ్యమైన యాచారమనియు, నట్టిదురాచారమును మనదేశమునుండి పాఱఁద్రోలుటయత్యావశ్యకమయినను దారిద్ర్యకారణమునుబట్టి కన్యాశుల్కములు మాన్పించుట దుర్ఘటమనియు, నీవిషయములో నాబ్రాహ్మణకన్యకకు గన్యాశుల్కము గొని వివాహముచేసినఁగాని యాకన్యయన్నకు వివాహముగాకుండెడి హేతువునుబట్టి యేమిచెప్పుటకును వీలులేదనియు నీదురాచారమును గ్రమక్రమముగా జనులు మానుకొనునట్లు చేసినఁగాని దేశమునకు క్షేమమును నభివృద్ధియుఁ గలుగ

చేరదనియు నీదురాచారమునకు దారిద్ర్యముచేఁ బ్రేరేపింపఁబడిన ధననాశ ముఖ్యకారణమనియుఁ జెప్పిరి. పిళ్ళగారికిని, నాయుఁడుగారికిని నా బ్రాహ్మణకన్యకను కామన్నవంటి మూర్ఖునకిచ్చి వివాహముచేయుట కిష్టముమాత్రము మనసులోలేదు. కాని యాకన్యను కామన్నకిచ్చి వివాహముచేయకుండ నివారించినచో ధననాశచేఁ గన్యాశుల్కమునకాకన్యను విక్రయింప నిశ్చయించుకొనిన దానితల్లియుఁ బినతండ్రియుఁ గామన్నకన్న నిర్భాగ్యుఁడును కాటికి గాళ్ళుచాచుకొని యుండు నింకొక ముసలివానికి గట్టిపెట్టకుండఁ జేయనేరమనియుఁ, గామన్న విద్యాధికుఁడును, ధనవంతుఁడును, యోగ్యుఁడును నంతగా రూపవంతుఁడును గాకపోయినను శరీరదార్ఢ్యము గలవాఁడుగావున నావివాహవిషయములోఁ దామేమియు జోక్యము గలుగఁజేసికొన కూరకుండుటే యుచితమనియు వీరు నిశ్చయించుకొనిరి. తరువాత సోమన్నగారు తనకార్యసాధనక్రియా నిపుణత్వమంతయు వినియోగపఱచి యెనిమిదివందల రూపాయలు కన్యాశుల్కముగా నిచ్చుటకును నామఱునాఁడే యాదికేశవస్వామియాలయములో వివాహముచేయునట్లును నిశ్చయముచేసిరి. పార్థసారథి యుచితముగా రెండువందలరూపాయలును బదులుపూర్వకముగా మూఁడువందల రూపాయలును గామన్న వివాహార్థమిచ్చుటకు రెండునాటకములకు వచ్చు సొమ్మంతయుఁ గూడ నిచ్చి సహాయముచేయుటకును నొప్పుకొనెను. తక్కినసొమ్ము కామన్న తనచేతినున్న బంగారుమురుగులను, మొలనున్న వెండిగోవత్రాడును నమ్మి యిచ్చెదననెను. అటుపైన నేమైనఁ గొదవపడినచో నాయూరనున్న తన పరిచితులును స్నేహితులును నగు గొప్పగృహస్థులవలనఁ జందాలమూలమున నిప్పించెదనని సోమన్నగారు చెప్పిరి. ఇట్లు వివాహమునకుఁ జేయవలసిన యత్నములన్నియు సోమన్నయుఁ, బార్థసారథియుఁ, గామన్నయుఁ జేరి యామఱునాఁడురాత్రి 9 గంటలకు వివాహముహూర్తమేర్పఱచిరి. మొదలియారుగారును నాయన స్నేహితులును వారుచేసిన యేర్పాటులన్నిటిని మనఃపూర్వకముగా నామోదించినవారివలె నన్నిటికిఁ దలయూచుచు బాగుగానున్నదని

చెప్పఁజాలకుండిరి. కన్యాశుల్కములుగొని వివాహములు జరిగించుటచేనలుగు రికిని నెంతమాత్రము నిష్టములేకపోయినను, నట్టికార్యము నీతిబాహ్యమని వీరు స్పష్టముగా నెఱిఁగియున్నను వివాహకార్యమునకాటంకము గలుగఁజేయుట ఘోరపాతకమని శాస్త్రములుద్ఘోషించుచున్నవనియు నట్టిపాతకము మెడఁగ ట్టుకొనఁగూడదనియు శెట్టిగారును, గరుణాతన్మయత్వమున నోరాడక మొదలి యారుగారును, గామన్నకాకన్యనిచ్చి వివాహముచేయు టనుచితమన్నచో నాకన్య నంతకన్న నీచునకును ముసలివానికిని విక్రయింతురన్న భయముచేఁ బిళ్ళెగారును, నాయుఁడుగారును మాటాడకూరకుండిరి. అట్లుగానిచో సదా చారప్రవర్తకులును, సద్గుణగరిష్ఠులును, దేశోపకారకార్యదీక్షాపరతంత్రులును, దురాచారనిర్మూలనాయత్తచేతస్కులును, దయాసముద్రులును, ధర్మవిదులును నగు నీమహామహులాసమయమున నూరకుండుట తటస్థముకాదని చదువరులు నిశ్చయముగా విశ్వాసపూర్వకముగా నమ్మవలయును.

తరువాత సోమన్నగారియొద్దను, బార్థసారథియొద్దను సెలవుదీసికొని మొదలియారుగారును, శెట్టిగారును, బిళ్ళెగారును నాయుఁడుగారును దమబసకువచ్చి భోజనముచేసి వివాహములలోఁ గన్యాశుల్కములును వరశుల్కములును దీసికొను నాచారమతినీచమగు నీతిబాహ్యమైన దురాచారమనియు, వాని నిర్మూలము గావించుటత్యావశ్యకమనియు, నట్టి యధర్మమును రూపుమాపుట కెంతప్రయత్నమునైన జేయవలయుననియుఁ దమలోఁదాము మాటలాడుకొనుచుఁ జర్చింపసాగిరి. దరిద్రత యెంతటినీచకార్యమునైనఁ జేయించుననియు, జీవికమువలన జను లకార్యములును జేయసాహసింతురనియు నవివేకమును నజ్ఞానమును మౌఢ్యమును బ్రబలియున్న మనదేశమున దారిద్ర్యహేతువునుబట్టి జనులుచితానుచితములనించుకయినఁ బాటించుట కవకాశము గలుగకున్నదనియు వీరు నిశ్చయించిరి. ఈదురాచారము నాబ్రాహ్మణులలోను, వైశ్యులలోను నెక్కువగాఁ గానిపించుచున్నను నన్నిజాతులయందునుఁగూడ బ్రబలియున్నదనుట కించుకయు సందియములేదని వీరు నలుగురు నెఱుఁగకపోలేదు. కాని

యీయాదురాచారముల నున్మూలనము గావించుటకు సంఘదురాచారసంస్కారులు చేయు ప్రయత్నమంతగా సఫలములుగాకుండిన సంగతి నాలోచించి యీదురాచారమును బాఱఁద్రోలుటకుఁ జేయవలసిన యుచితప్రయత్నములను గూర్చి దూరాలోచనముచేసి కర్తవ్యమును నిశ్చయింపవలయునను గోరిక వీరికప్పుడు దృఢముగాఁ గలిగినను ప్రస్తుతము దాముచేయఁదగినదేదియు లేకపోవుటచే నూరకుండవలసినవారైరి. బాయమ్మగారిసంగతియంతయు మొదలియారుగారివలన విని కన్యాశుల్కమునకా కన్యనమ్మి వివాహముచేయుట ధర్మమనియు నట్టి నీతిబాహ్యమైన పనిచేయుటకన్న నాకన్య నింకొకజాతివానికైన నిచ్చి వివాహముచేయుటుచితమనియుఁ జెప్పెను. అందుకు శెట్టిగారు మన శ్రీనివాసమునకా పిల్ల యీడుదగియున్నచో నాబ్రాహ్మణుఁడు కోరిన ద్రవ్యమిచ్చి యాకన్య నాతనికిచ్చి తాను స్వయముగా వివాహముచేయింతునని మిక్కిలి ధారాళముగాఁ బలికెను. అతిబాల్యవివాహములు దనకసమ్మతములనియుఁ దనకొమారుఁడు విద్యనేర్చి పెద్దవాఁడయినతరువాత నాతఁడు స్వయముగాఁ జూచి ప్రేమించిన కన్యనేగాని వివాహముచేసికొనుట తనకిష్టములేదనియుఁ, బ్రపంచజ్ఞానమించుకయినఁ దెలియక సంసారబాధ్యతను గొంచెమైన గ్రహింపఁజాలని చిన్నపిల్లలకు వివాహము చేయఁగూడదనియు వివాహమన్న నేమియో తెలియని బాల్యదశయందుఁ దన తల్లిదండ్రులు దనకు వివాహముచేయుటచే నతిబాల్యవివాహమువలన సంభవించు ననర్థములన్నియు దాను స్వయముగా ననుభవముచే నెఱిఁగినదాననియు, నట్లతిబాల్యవివాహములవలన సంభవించెడి నష్టములనెల్లఁ జక్కఁగాఁ దెలిసిన తానెన్నడు నట్టి యకార్యము నాచరించి తనకొమారునకుఁ జిన్నతనమున వివాహముచేయ నిచ్చగించననియుఁ బలికెను. హిందువులలో రజస్వలావివాహములు చేసికొని సుఖముగాఁ గాలము గడపుకొనుట కవకాశముగల జాతులవారుగూడ బ్రాహ్మణుల యాచారమనుకరించి యతిబాల్యవివాహము లాచరించి తామట్టివివాహములవలన సంభవించు ననర్థముల ననుభవించుచు సంఘమునకు హాని కలుగఁజేయు

చున్నారనియుఁ దమజాతియందు రజస్వలావివాహములు చేయువాడుక గలిగియున్నను దమ జాతి బ్రాహ్మణవర్ణముతో సమానమైన యత్యుత్కృష్టమైనదని జగద్విదితముచేసి తమజాతికి గౌరవము దెచ్చిపెట్టుకొనవలయునని యెంచి తన స్వశాఖవారగు శిష్యగణములు గూడ నీయకార్యము నాచరించుచున్నారనియుఁ దనతల్లిదండ్రులు దమజాతికిలేని గౌరవమును నుత్కృష్టతయుఁ గల్పింపనెంచి తనగొంతుఁగోసి యిట్టియకార్యమును జేసిరనియుఁ బ్రాహ్మణేతర జాతులవారైన నీయతిబాల్యవివాహము లింతటితో మాని మనదేశమునకభివృద్ధియు క్షేమమునుఁ గలుగఁ జేయవలయుననియుఁ బాయమ్మగారు చెప్పి యతిబాల్యవివాహములు దూష్యములనియు నశాస్త్రీయములనియుఁ బాపహేతుభూతములనియుఁ దాను వ్రాసిన వ్యాసములనుగూర్చియు పద్యములను గూర్చియుఁ దానతిబాల్యవివాహములు మాన్పించుటకుఁ జేయుచున్న ప్రయత్నములనుగూర్చియు వారికిఁ దెలిపెను. ఇట్లు వీరతిబాల్యవివాహములు దూష్యములనియుఁ గన్యాశుల్కములును వరశుల్కములును నపేక్షించి వివాహముచేయుట ధర్మబాహ్యమును బాపహేతువును నైన కార్యమనియుఁ గొంతవఱకుఁ జర్చించి మాటలాడిరి.

పార్థసారథి కామన్న వివాహమునకుఁ జేయవలసిన ప్రయత్నములన్నియుఁ జేయుచుండెను. కామన్న చేతి బంగారుమురుగులను మొలనున్న వెండి మొలత్రాడును విక్రయమునకు దీసికొని యవియమ్ముటవలన రెండువందల రూపాయల కన్న నెక్కువ రాకపోవుట చేతను దానిచ్చెదనని సోమన్నగారి యెదుటను మొదలియారు మొదలగువారి యెదుటను నతిధారాళముగా వాగ్దానము చేసిన రెండువందల రూపాయల బహుమానమును మూఁడువందల రూపాయల బదులును నియ్యవలసివచ్చుటచేఁ బార్థసారథియుఁ దోచక తనయొద్ద ధనమించుకయుఁ లేకపోవుటచేఁ నాతఁడు సోమన్నగారియొద్ద నీసొమ్ము బదులుతీసికొనవలయునని నిశ్చయించుకొనెను. సోమన్న వివాహప్రయత్నము నత్యుత్సాహముతోఁ జేయించి యీకార్యమంతయుఁ దానేచేయించుచున్నట్లును

దానే యీయాశుభకార్యమునకు ముఖ్యుఁడననియుఁ జెప్పుకొనుచు లేనియాజమాన్యమును దెచ్చిపెట్టుకొని మిక్కిలి యహంభావముతో నుండెను. కానితనమఱఁదలిని కొమార్తెలను శెట్టిగారికిని, బిళ్ళగారికిని, నాయుఁడుగారికిని గట్టిపెట్టి వారిని దనకు వశవర్తులనుగాఁ జేసికొనఁ గలుగు నుపాయముల నన్వేషించుచు సోమన్నగారించుకయిన మనశ్శాంతియు, సంతుష్టియులేక తన దురుద్దేశమును నెరవేర్చుకొనుట కుపాయముల నన్వేషించుచుండెను.

అంతఁ బార్థసారథి సోమన్నగారి యింటికివచ్చి కామన్నమురుగులును మొలత్రాఁడును రెండువందల రూపాయలకన్న నెక్కువ కమ్ముడుగావనియుఁ, దక్కిన యాఱువందల రూపాయలును బ్రస్తుతము దనయొద్ద లేకపోవుటచే బదులు చేయవలసి వచ్చినదనియు, నీశుభకార్యమున కాటంకము గలుగకుండనామొత్తముఁ దనకు బదులుపూర్వకముగా నిప్పించుమనియుఁ గోరెను. తానొకరియొద్ద సందర్భానుసారముగా నుపాయభేదములచే ధనము గ్రహించుటయేగాని యొకరుచితముగాఁగాని బదులుగాఁగాని యెన్నఁడు సొమ్మిచ్చునలవాటు లేనివాఁడు గావునను, తనజన్మమెత్తినదాది స్వలాభములేక యెట్టి యల్పకార్యమునైనఁ జేసియుండనివాఁడును, మంచిమాటలచేతను దనవాఙ్నైపుణ్యముచేతను, జనులనుసంతుష్టిపఱచి యఱచేతిలో స్వర్గమునుఁ గనఁబఱచుచుఁ, బరోపకారివలెను, గొప్పదాతవలెను, నటింపఁగల ప్రజ్ఞానిధియుఁ గావునఁ దనయొద్దఁ బ్రస్తుతము సొమ్ములేదనియు, నంతకుఁబూర్వము రెండు దినములక్రిందట నేయొకరికి బదులిచ్చితిననియు, నాబదులిచ్చుటకుఁ గొంత చేబదులుఁగూడ దీసికొని రావలసివచ్చెననియు ననేకవిధములగు కారణములను గల్పించిచెప్పి తనకుఁ బార్థసారథియందుఁగల ప్రాణతుల్యమైన మిత్రత్వమును జరగఁబోవు వివాహకార్యమునకుఁ గావలసిన ధనసహాయముయొక్క యావశ్యకతయుఁ దలఁచి తానీవిధముగాఁ జెప్పుచు సమయమున కక్కఱరాకపోయినందుకుఁ దనకే సిగ్గుగానున్నదనియు విచారము నభినయించుచుఁ బార్థసారథితోఁ జెప్పెను. తరువాత మీరీసహాయము చేసి నాగౌరవము దక్కించక తప్పదని పార్థసారథి

యు నీశుభకార్యమును జేయించి పుణ్యము గట్టుకొనక తప్పదని కామయ్యాయు సోమన్నగారి చేతులును గాళ్ళును బట్టుకొని బతిమాలిరి. ఇట్లు సోమన్నగారిని బార్థసారథియుఁ గామన్నయు ననేకవిధములఁ బ్రార్థించుచు నేవిధముగానైన నాఱువందలరూపాయలు ఋణము సమకూర్చి పీఁటమీఁదికార్యము చెడిపోకుండఁ జేయక తప్పదని బలవంతపఱచిరి. కన్యాశుల్కము వివాహానంతరము నెమ్మదిమీఁద నిచ్చెదమన్నచో నాబ్రాహ్మణుఁడు సమ్మతింపఁడు. ఈమొత్తమునకుఁ బ్రామిసరీనోటుగాని దస్తావేజుగాని వ్రాసియిత్తుమన్నచో నాబ్రాహ్మణుఁడిదియంతయుఁ దన్ను మోసముచేయుటకుఁ జేసినప్రయత్నమని యనుమానపడక మానఁడు. అతనితో నీమాటలు చెప్పినచోఁ గార్యము చెడినను జెడవచ్చును. ఇంతియగాక నీసంగతియితరులకు దెలిసినచోఁ దామిచ్చెదమన్న కన్యాశుల్కముకన్న నెక్కువ యిచ్చెదమని యాకన్య నింకెవ్వరైనఁ బెండ్లాడి కామన్నకుఁ బెండ్లిగాకుండఁ జేసినను చేయఁగలరు. కాఁబట్టి "శుభస్యశీఘ్రము" ని పెద్దలాడుమాటనుబట్టి యీశుభకార్యమాపుటుచితముగాదు. సోమన్నగారొక గవ్వయైన బదులుపూర్వకముగానైన నిచ్చుటకంగీకరించలేదు. పార్థసారథికాయూర నెన్నివిధముల నెంతమారమాలోచించినను ధనసహాయముఁ జేయువారుగాని బదులిచ్చువారుగాని గనుపించలేదు. ఇట్టిస్థితియందుఁ బార్థసారథి మనసును, గామన్న హృదయమును నల్లకల్లోలముగా నుండెననుట కాశ్చర్యము లేదుగదా! తరువాతఁ బార్థసారథి యాయూరిలో నెవరిచేతనైనఁ దనకు బదులిప్పించుమని సోమన్ననడిగెను. అందుకుసోమన్న తానొకగవ్వయైన నితరులయొద్ద బదులుపుచ్చుకొనననియుఁ, ద్రవ్యము కొఱకితరుల నాశ్రయించుట తనపనికాదనియుఁ దానెంతధనవంతులతో స్నేహసంబంధము గలిగియున్నను వారినెన్నఁడును నొకగవ్వయైన బదులుగానైన యడిగి పుచ్చుకొనకుండఁ గాలముగడపుచుఁ దనమానుషమును, నాత్మగౌరవమును, గాపాడుకొనుచుఁ బ్రవర్తించుచుండుటచేతనే తనమర్యాదను దానుగాపాడుకొని యాయూరనుచితముగాఁ గాలముగడుపుచున్నాన

నియుఁ, దాను ధనవంతుఁడయినను, గాకపోయినను జన్మమెత్తి యెన్నఁడు నితరులయొద్ద ఋణముచేసి యుండకపోవుటఁబట్టి ధనికునిగానే బరిగణింపఁబడుచున్న హేతువుచేఁ దానితరులయొద్ద ఋణమైన నడుగుట ఇష్టములేదనియుఁ బార్థసారథితోఁ జెప్పెను.

తరువాతఁ బార్థసారథియుఁ, గామన్నయు, మొదలియారు మొదలగు నీనలుగురు పెద్దమనుష్యులును భసదిగియున్న బాయమ్మగారి యింటికివచ్చి మొదలియారుగారినిఁ బిలుచుకొని సోమన్నయింటికి వచ్చిరి. పార్థసారథియు, గామన్నయు, నీసంగతంతయు మొదలియారుగారితోఁ జెప్పి తాముఁదలపెట్టిన వివాహకార్యమున కాటంకము వచ్చినదనిరి. కామన్న సోమన్నగారిని, మొదలియారుగారిని, ననేకవిధముల నతిదీనముగాఁ బ్రార్థింపనారంభించెను. తనకెక్కుడనైన నారువందల రూపాయలు బదులిప్పించినచోఁ దిరిగి నాలుగైదుదినములలోఁ దనయింటివద్దనుంచి సొమ్ముదెప్పించి యడిగిన వడ్డీతో నిచ్చివేతునని యతిధాఘాళముగా ననేకపర్యాయములు చెప్పెను. పార్థసారథియొద్ద ద్రవ్యమించుకయు లేదనియు, నాతఁడింటియొద్దఁ దనవారికి వ్రాసినను, నెవరికివ్రాసినను నాతనినమ్మి యొకగవ్వయైన నెవ్వరిచ్చువారు లేరనియు, నాతఁడు బదులుపూర్వకముగాఁ బుచ్చుకొనిన సొమ్ము దిఱిగియిచ్చిన పాపము నిదివఱకెన్నఁడు గట్టుకొనని సచ్చీలుఁడనియు, మొదలియారుగారి కించుకయు దెలియకపోయినను సోమన్నగారికిమాత్రము జక్కఁగాఁ దెలియునని చెప్పుట కెంతమాత్రమును సందియములేదు. కాని సోమన్నగారికిఁ బార్థసారథికేవిధముగానైన నీయారువందలరూపాయీల బదులును సమకూర్చి కామన్న వివాహముచేయించవలయునని మాత్రము కోరెక్కగలదని మనము ముఖ్యముగాఁ జెప్పవలసియున్నది. కామన్న యతిదీనత్వముతోఁ బలుకుమాటలనుబట్టియుఁ, బార్థసారథివంటి స్నేహితుఁడు సహాయార్థము ప్రార్థనాపూర్వకముగాఁ జెప్పుచున్న సంగతినిబట్టియు, వారుచేయదలపెట్టిన శుభకార్యమునెంచియు, దయాసముద్రుఁడును, స్నేహపాత్రుఁడును, పరోపకారపారీణుఁడును, నిక్క-

లి మోమోటముగలవాఁడును, నాశ్రితపక్షపాతియు, నడిగినది లేదని చెప్పగల మనోధైర్యములేనివాఁడును, గావున నేమిచేయుటకును దోఁచక యూరకుండెను. కన్యాశుల్కముగోని చేయు నీవివాహమునకుఁ దాను సహాయముచేసి పాపము గట్టుకొనుటకొకవంకనుఁ బార్థసారథివంటి స్నేహితున కట్టిసమయమున నంతటి స్వల్పసహాయమును జేయకుండ స్నేహధర్మము నించుకయినఁ బాటింపకుండఁ గేవలము స్వార్థబుద్ధిచేఁ జేతగానివానివలె నూరకుండుట కొకవంకను దనయంతరాత్మ దన్ను బాధించుచుండఁ బరోపకారపరాయణత్వమే పరమధర్మమని నిశ్చయముగాఁ ద్రికరణశుద్ధిగా నమ్మిన సద్గుణగరిష్ఠుఁడగు నా మొదలియారుగారిహృదయధర్మమప్పుడెట్లుండెనో చదువరులే గ్రహించుకొనవలయును.

ఆంత నీనలుగురును గామన్న వివాహార్థ మివ్వవలసిన యారువందల రూపాయీలును సమకూర్చు విషయమునుగూర్చి యాలోచించుచు ఋణము సంపాదించు సాధనములను గూర్చియు, మార్గములనుగూర్చియు నన్వేషించుచు గొంతకాలము గడపి యితరులయొద్ద నాయూర బదులుచేయుట దమకు గౌరవహానియనియుఁ, దమవంటి యూర్జితమెఱిగిన గృహస్థుల కుచితముగాదనియు నిశ్చయించిరి. కాని కామన్న వివాహమునకు ద్రవ్యలోపమున నాటంకము గలుగుటకును నాశుభకార్యమునకు భంగము గలుగుటకును స్వలాభాపేక్షితుఁడగు గామన్నకటుండఁ దక్కినవారికిఁగూడ నించుకయిన నిష్టములేదని మనము స్పష్టముగా నొప్పుకొనక తప్పదు. అట్టిసమయమునఁ బార్థసారథికిని గామన్నకును సోమన్నగారు దప్ప సహాయముచేయువారెవ్వరును గనుపించకుండిరి. తన్నెంత బ్రతిమాలినను యెంతదీనతతోఁ గామన్న గాళ్ళుబట్టుకొని ప్రార్థించినను సోమన్న యితరులయొద్దనైన బదులుపూర్వకముగా నొకగవ్వయైన నిప్పించుటకు సహాయపడకుండెను. కామన్న దీనత్వమును బార్థసారథి కార్యాతురతయుఁ జూచియు, వివాహమువంటి యత్యుత్కృష్టమును నిహపరసాధనమును నగు శుభకార్యమున కాటంకము గలుగనున్నదని గ్రహించియు, మొదలియారుగారు మిక్కిలి జాలిపడి తానుగూడ నేవిధముగానైన

సాయూరనున్న దనపరిచితులలో నెవరియొద్దనైన ఋణమిప్పించక తప్పదని
సోమన్నగారిని యనేకవిధములుగాఁ బ్రతిమాలెను. అప్పుడు సోమన్న దూ
రమాలోచించి బంగారపువస్తువులను దీసికొని రాగలిగినచో నవి కొదువబెట్టి
సొమ్ముదీసికొని వత్తుననియు, నావస్తువులనైన నతిరహస్యముగాఁ దనకు నమ్మక
మైన స్థలమున నతిగోప్యముగా నుంచి బదులు తీసికొనిరావలయునుగాని య
ట్లుగాకపోయినచోఁ దన కాయూరగల గౌరవమునకును బరపతికిని భంగము గ
లుగుననియుఁ, జెప్పెను. పార్థసారథియొద్ద నాటకప్రయోగమునకుఁ గావలసిన
తెఱలును, దుస్తులును, నితరసామగ్రియుఁ దక్క గొదువపెట్టఁదగిన వస్తువులే
మియు లేవు. కామన్నయొద్దనున్న వెండి బంగారపువస్తువులు రెండును నమ్మి
వేయుటకిదివఱకే నిశ్చయింపఁబడినవి. ఇట్టిస్థితియందుఁ దమకేయుపాయమును
దోఁచక పార్థసారథియు మిక్కిలి తొట్రుపాటుతోఁ గామన్న సోమన్నయు
గారిని మిక్కిలి దీనత్వముతోఁ బ్రతిమాలుకొనుచుఁ బ్రార్థింపనారంభించిరి.
అప్పుడు పార్థసారథితోఁ దనకుఁగల స్నేహభావమును గార్యావసరమునుదలఁ
చి, యాపద్బాంధవుఁడును, దయాసముద్రుఁడును, బరోపకారపారీణుఁడును నగు
మొదలియారు వివాహకార్యమునకు భంగము గలుగకుండఁ జేసిన పుణ్యము ద
నకరతలామలకముగా నుండునట్టి యలభ్యయోగమగు నదృష్టమును బొందకుం
డుట గేవలమవివేకలక్షణమును మూర్ఖత్వసూచనమును స్వార్థత్వప్రకటనమును
నని తన బుద్ధిబలముచే నిముసములో గ్రహించి వారముదినములలోఁ దిరిగి తనవ
స్తువులు దనకియ్యగలిగినచోఁ దన చెవులనున్న వజ్రములతోఁ గట్టబడిన యంటు
జోడు నిచ్చెదనని చెప్పెను. సోమన్నగారు మొదలియారుగారి యౌదార్య
మును, బరోపకారబుద్ధిని, స్నేహమును జాలదూరము గొనియాడిరి. పార్థసార
థి మొదలియారుగారితోఁ దుల్యమైన స్నేహితుని దానెన్నడును జూడలేదని
యు నట్టి యాపద్బాంధవుఁడగు ప్రాణమిత్రుఁడు దనకు లభించుట కేవలము
దైవయోగమువలన గలిగిన మహాభాగ్యమనియుఁ జెప్పి, యాతనికిఁ గృతజ్ఞతా
పూర్వకవందనము లనేకములర్పించి, యాతని సద్గుణముల ననేకవిధములుగాఁ

గొనియాడెను. కామన్న సంతోషమింతింతని చెప్పశక్యమేకాదు. అతఁడు మొదలియారుగారి రెండుపాదములు బట్టుకొని తనయందు నిర్హేతుకజాయమానకటాక్షముతోఁ గేవలము పరోపకారబుద్ధితో నామహాపురుషుఁడు దనకుఁ జేయసాహసించిన మహోపకారమునకుఁ గృతజ్ఞతాపారవశ్యమున నొడలెఱుంగకఁ దనయంతరంగస్థితమగు కృతజ్ఞతాభావమును నుచితమగుదానికన్న నెక్కువగాఁ గనపఱచుచు నాసమయమున నాతఁడు మితముదప్పి ప్రవర్తించిన కారణముచేతనో, మొదలియారట్లు కామన్న దన కృతజ్ఞతాప్రకటనము జేయుటకంగీకరింపకఁ దనయుద్దేశమును మాటలచేతను జేష్టలచేతను నివారింపఁజేయు సాధనముల గారణముననో, మనము స్పష్టముగాఁ జెప్పలేముగాని సోమన్నగారి వీధిచావడిలో గుర్చిమీదనున్న యీయుదారసాహసచక్రవర్తి యొకటిరెండు నిముసములలోఁ గ్రిందకు దయచేసి, యింత పరోపకారము నాచరించిన హేతువుచేఁ దనయంతరాత్మకుఁ గలిగిన సంతుష్టిఫలనను శాంతిమూలమునను బొందిన సౌఖ్యమును జగద్విదితము చేయుటకో యన వెల్లగిలఁబడి విశ్రాంతిఁ జెందెను. అంత నీమహాపురుషుఁడీవిధముగా దీర్ఘకాలము విశ్రాంతి జెందుచున్నచోఁ బరోపకారము మఱుగంటునని యెంచి సోమన్నయుఁ బార్శ్వసారథియుఁ జెరియొకచెయ్యిఁ బట్టుకొని నెమ్మదిగాఁ దమ బలమంతయు వినియోగపఱచి యుచితాసనముపైఁ గూర్చుండఁబెట్టిరి. కాని శాంతస్వభావుఁడగు మొదలియారు దన్నావిధముగా విశ్రాంతిజెందకుండఁ జేసినందుకు వారిపై నించుకయిన విసుగుజెందకఁ దానుచేసిన సత్కార్యమువలనఁ దన యంతరాత్మకు గలిగిన సంతుష్టిని మహానందమును మందహాసముచేఁ బ్రకటించి యనిత్యమగు దనశరీరమునకు సంభవించిన యాయాసమును నించుకయిన లక్ష్యముచేయలేదు. తరువాత మొదలియారుగారు గొడువబెట్టుకొఱకిచ్చెదనని వాగ్దానముచేసిన యంటుజోడువలన నారువందల రూపాయిలవఱకు ఋణము లభింపదని సోమన్నగారు చెప్పిరి. తానుచేయ వాగ్దానముచేసిన సహాయము గొఱతపడి యసంపూర్ణముగానుండుటకును, గార్యావసరమునకుఁ జాలియుండకపోవుటచే

నిష్ప్రయోజనముగాఁ బరిణమించుటకును, మొదలియారుగారి కించుకయిన నిష్టములేకఁ దనస్నేహితులగు నాయుఁడుగారియొద్దను, బిళ్ళగారియొద్దను, శెట్టిగారియొద్దను నున్న వస్తువులను గూడనిప్పింతునని యాయనచెప్పిరి. మహాపురుషులు దాముచేయఁ దలపెట్టిన యుపకారములనెన్నఁటికిని యసంపూర్ణముగను నసంతుష్టికరముగను నర్ధామోదకరముగను జేయరుగదా! తాముదలపెట్టిన కార్యములకెట్టివిఘ్నములును నాటంకములును దటస్థించినను నెట్టిశ్రమప్రయాసలకైననోర్చి నిర్వహించుట సాహసౌదార్యచేతస్కులగు సత్కార్య దీక్షాపరులకుసహజలక్షణమనుట కించుకయు సందియములేదు.

తరువాత మొదలియారుగారు పార్థసారథిని దీసికొని బసకువచ్చి తన స్నేహితులతోఁ జెప్పవలసినరీతినిఁ జెప్పి వారినొప్పించి నాయుఁడుగారి చెవులనున్న వజ్రపుటంటుజోడును, శెట్టిగారిచేతినున్న బంగారు గొలుసులను, బిళ్ళగారియొద్దనున్న యుంగరములను దీసికొని కార్యసానుకూల మొనర్పఁగలిఁగిన కారణమువలనఁ దనయంతరాత్మకప్పుడు గొప్పసంతుష్టియు, నానందమునుఁ గలుగఁ, బార్థసారథి దనను వారుచేసిన మహోపకారమునకుఁ దన కృతజ్ఞతాపూర్వకవందనములనైన నర్పించుటకు కించుకయిన నవకాశము గలుగకుండ మిక్కిలి సంతోషముతో నాతనిచెయ్యి పట్టుకొని పరుగుపరుగున సోమన్నగారి యింటికిఁ దిరిగివచ్చెను. సోమన్నగారి వస్తువుల నన్నిఁటినిఁ దీసికొని వాటినిఁ దనవేశ్యయొద్ద గొదువఁబెట్టిన యెడల నీవ్యవహార మతిగోప్యముగా నుండుననియు, లేనిపక్షమునఁ దనకటుండ నింతపరోపకారబుద్ధితో బార్థసారథియందు దమకుఁగల స్నేహభావమును బరిగణించి చేసినసహాయమున కట్టిమహాపురుషులకుఁగూడ గౌరవహాని దప్పకఁ జేకూరుననియు, వారము పదిదినముల వ్యవహార మితరులకుఁదెలియునట్లు చేయుటుచితముగాదనియుఁ జెప్పెను. పార్థసారథియుఁ, గామన్నయుఁ, గార్యావసరములనుబట్టి యత్యాతురతతోఁ గన్యాశుల్కమునకుఁ గొఱఁతపడిన సొమ్మేవిధముగానైన సమకూర్పవలయునన్న యాతురతచేతను, మొదలియారు పార్థసారథికి సహాయమొసఁగి తనస్నేహపాత్రతను

బరోపకారబుద్ధిని బ్రకటీకృతము చేయవలయునన్న యభిప్రాయముచేతను, సోమన్న చెప్పిన సలహాయొక్క యుచితానుచితముల నించుకైన గ్రహింపలేదు. తరువాత సోమన్నగారివస్తువుల నన్నిఁటిని దీసికొని తనవేశ్యయింటికిఁ బోయి మఱల దిరిగివచ్చి దానియొద్దగూడ సొమ్ము సిద్ధముగా లేకపోవుటచేఁ గార్యావసరమునుబట్టి నాఁడు శుక్రవారమని వాళ్ళెంతసంశయించినను బలవంతముమీఁద మఱియొక యింటికిఁ బంపి సొమ్ముదెప్పించుట కేర్పఱచి వచ్చితినని చెప్పి వారితో మాటలాడుచు గూరుచుండెను. సోమన్న రెండుమూఁడు పర్యాయములు త్వరగా సొమ్ముదీసికొనిరమ్మని తనసేవకులను బంపినను రెండుగంటలవఱకు నావేశ్యయింటనుండి సొమ్మురాలేదు. ఈరెండుగంటలకాలములోపలను పార్థసారథియు గామన్నయు మిక్కిలి యాతురతతో నిముసమొక యేఁడుగాఁ గడపిరి. మొదలియారుగూడ సొమ్మువచ్చినతోడనే బసకుఁ బోవలయునని వేచియుండెను. సోమన్నమాత్రము పొడుముపీల్చుచు స్వస్థచిత్తతతో నవ్వుచుఁదనకాపట్టణమునఁగల గౌరవమునుగూర్చియుఁ, దనయోగ్యతనుగూర్చియుఁ, దనవేశ్యయొక్కయుచితప్రవర్తనమునుగూర్చియు, మర్యాదనుగూర్చియుఁ, దనకొమార్తెల యమాయికవ్యాపారమునుగూర్చియుఁ, జెప్పుచుఁ దనకాపట్టణమునగల యాప్తులలో నెంతెంతధనవంతు లెందఱందరున్నను దానెన్నఁడును వారి నొక తృణమైన నుచితముగాఁగాని ఋణముగాగాని యడిగి పుచ్చుకొనవకుండుటఁ బట్టి దానట్టిగౌరవమును, మర్యాదయు, బరపతియు గలిగియుంటినని చెప్పెను. సోమన్న యుచితముగాగాని, ఋణముగాగాని యెన్నఁడును నెవ్వరియొద్దను నొకతృణమైనఁ బుచ్చుకొనలేదని చెప్పినమాట వాస్తవమని మనమొప్పుకొనక తప్పదు. ఏలన; నాతఁడు చోరశిఖామణియుఁ జోరులకు గురువును, మాయోపాయము లనేకముగాఁ బన్ని ధనము గ్రహింపఁగల నిపుణత్వముగలవాఁడును వైదికతంత్రములలోఁ దన గ్రామపౌరోహిత్యపదవిని బట్టి ఫలాపేక్షచే నాపురవాస్తవ్యులచే నర్పింపఁబడిన ధనమునుమాత్రమే గ్రహించుచుండును గావునను దానడుగవలసిన యవసరములేకయే నితరులయొద్ద నీతఁడు

వైదికలౌకికతంత్రములచే నుభయమార్గములుగను దన నిపుణత్వమంతయు విని యోగపఱచి యనేకోపాయములచే ద్రవ్యమార్జింపఁగల గొప్పప్రయోజకుఁడ నిమనమొప్పుకొనక తప్పదుకావున నీతఁడు చెప్పినమాట వాస్తవమనియు యథార్థమనియుఁ జెప్పవలసియున్నది.

ఇట్లు వీరు నలుగురు మాటలాడుకొనుచు దాదాపు రెండుగంటలకాలము గడపినతరువాత సోమన్నగారి వేశ్యయింటియొద్దనుండి యొకడు రూపాయిలు దీసికొనివచ్చి సోమన్నగారికిచ్చెను. సోమన్నగారా రూపాయిలు లెక్కపెట్టి మొదలియారుగారి కొప్పగించిరి. మొదలియారా యారువందల రూపాయిలును పార్థసారథికిచ్చెను. పార్థసారథి యారూపాయిలు దీసికొని మొదలియారు దనకుఁజేసిన సహాయమునకును నాతని స్నేహపాత్రతకును బరోపకారబుద్ధికిని నాతని ననేకవిధములు గొనియాడి వారము పదిదినముల లోఁ దిరిగి యారూపాయిలు సోమన్నగారి వేశ్యకిచ్చి కొదువపెట్టిన వస్తువులను మొదలియారుగారి కిచ్చివేతునని వాగ్దానముచేసెను. కామన్న, మొదలియారుగారు దన వివాహవిషయమై చేసిన మహోపకారమున కాయనను మిక్కిలి శ్లాఘించి తన్నొక యింటివానిఁగాఁజేసి కృతజ్ఞతాపాశబద్ధునిగాఁ జేసినందులకాయన పాదములుబట్టుకొని యాయన దనకు చేసిన యుపకారమునకుఁ దాను ప్రత్యుపకార మాచరించుటకుఁ సమర్థుఁడు గాకపోయిననుఁ దన వంశమున్నంతవఱకుఁ బిల్లపిల్లతరముగా విశ్వాసము గలిగియుందునని చెప్పి, పార్థసారథియు సోమన్నయుఁ దనకొనర్చిన మహోపకారమునకు వారిని శ్లాఘించెను. తరువాత మొదలియారుగారును పార్థసారథియుఁ దమతమ బసలకుఁ బోయిరి. సోమన్నగారు వివాహమునకుఁ గావలసినవన్నియు సమకూర్చి సిద్ధముగానుంచెదననియు నామరునాడు తప్పక వివాహముచేయుట కించుకైన నాటంకముండదనియుఁ జెప్పెను. కామన్న దనకృతజ్ఞత పట్టజాలకఁ బరుగుపరుగున సోమన్నగారి వేశ్యయింటికిఁ బోయి సమయమునకు రూపాయిలిచ్చి కార్యావసరము గడపినందుల కావేశ్యను నామె కొమార్తె

లను, మిక్కిలి శ్లాఘించి పార్థసారథి బసకువచ్చి, యాతనితో వివాహప్రయత్నములను గూర్చి చెప్పి, మధ్యాహ్నము నాలుగుగంటలకు సోమన్నగారి బసకుఁ దాను వివాహమాడ నిశ్చయించుకొన్న కన్యను నాకన్య పినతండ్రినిఁ దల్లిని దీసికొనివచ్చెదనని చెప్పి వారు బసదిగియున్న యింటికిఁబోయెను. కన్యాశుల్కముగానిచ్చుటకొప్పుకొనిన యెనిమిదివందలరూపాయిలును సిద్ధముగా నున్నవనియు, నామఱునాఁడు దప్పక నాదికేశవస్వామి యాలయమున వివాహము నిశ్చయింపఁబడినదనియు, వారితోఁ జెప్పెను. ఆబ్రాహ్మణుఁడామాట విని మిక్కిలి సంతోషించి తన యన్నకొమారునకు వివాహముచేయ నిశ్చయించుకొన్న కన్య నాపుటకు వీలులేదనియు, నాకన్య దమకుఁ గావలసినయెడలఁ దక్షణమే కన్యాశుల్కముగా నియ్యనిశ్చయించుకొన్న సొమ్మిప్పించి వివాహము నిశ్చయించుకొనవలసినదనియుఁ, దనకప్పుడే యింటియొద్దనుండి యుత్తరమువచ్చినదనియుఁ గామన్నతోఁ జెప్పి, యొకయుత్తరమాతనికిఁ జూపించి తానాపట్టణమునకువచ్చినవేళ యత్యుత్కృష్టమైనదనియుఁ, దనయన్నకొమార్తెకును గొమారునకును వివాహములు సమకూరెననియుఁ, నామఱునాఁడు వివాహమైన తక్షణమే యింటికిఁబోయి తనయన్న కొమారుని వివాహార్థమియ్యవలసిన కన్యాశుల్కమిచ్చి యాసంబంధము నిశ్చయించుకొని వెంటనే దిరిగివచ్చెదననియుఁ, గామన్నతోఁ జెప్పెను. కామన్న దనవివాహము ద్వరలోఁ గావలయునన్న యాతురతతో నుండుటచే నాబ్రాహ్మణుఁడాడిన మాటలను జక్కగా వినకఁ దనయత్తగారిని జూచి యామెతోఁగూడ నీసంగతంతయుఁ జెప్పి, వివాహమునకుఁ జేయవలసిన ప్రయత్నములన్నియు సోమన్నగారు చేయించుచున్నారనియు, వారి యింటికాసాయంత్రము నాలుగు గంటలకుఁ దప్పక కన్యను దీసికొని రమ్మనియుఁ గోరెను. కామన్న యత్తగారాతఁడుచెప్పిన మాటలు విని యాప్రకారము నాలుగు గంటలకు సోమన్నగారి యింటికిఁ బిల్లను దీసికొని వచ్చెదనని చెప్పి, పెండ్లికొమార్తెయగు దనకూతున కభ్యంజనముచేయించి యొకక్రొత్తచీరయైనఁ గట్టఁబెట్టుట

కు నకత్తురాండ్రనై యుంటినని కన్నీరుఁగార్చెను. అప్పుడు కామన్న పార్థసారథిబసకుఁ బరుగెత్తి కొన్నిరూపాయలు దీసికొని యొకక్రొత్తచీరెయు, రైకయు, బసపుకుంకమునుఁ గొని పరుగుపరుగునఁ దిరిగివచ్చి తనయత్తగారికిచ్చెను. ఆమె యవియన్నియు గ్రహించి తనకొమార్తెను దీసికొనివచ్చి "నీమగఁడు నీకొఱకివియన్నియుఁ దీసికొనివచ్చినాఁడమ్మా" యని యాకన్యతోఁజెప్పి, దాని నభ్యంజనముచేయించి పెండ్లికొమార్తెను జేసి సాయంత్రమందఱుఁగలసి సోమన్నగారి యింటికి వత్తుమనెను. తరువాత కామన్న మొదలియారుగారి బసకువెళ్ళి యచ్చటనున్న మొదలియారుగారిని వారిస్నేహితులనుఁ దనతెనివిదీరునట్లును వారికి విసువుపుట్టునట్లును శ్లాఘించి సాయంత్రము నాలుగుగంటలకు సోమన్నగారియింటికి తప్పక దయచేయుఁడని కోరెను. కామన్న యాదినమంతయుఁ బార్థసారథిబసకును, మొదలియారుగారిబసకును, దానువివాహమాడ నిశ్చయించుకొన్న కన్యయున్న బసకును, సోమన్నగారి యింటికిని, నాయనవేశ్య యింటికిని దిరుగుచు మిక్కిలి యాతురతతోఁ గడపెను. మొదలియారు తానుగామన్న వివాహార్థమియ్యవలసిన కన్యాశుల్కమునకుఁ దన తమ్ముంటుజోడును దన స్నేహితులయొక్క వస్తువులను గొదువబెట్టి సొమ్మిచ్చినసంగతి బాయమ్మగారికించుకయుఁ దెలియలేదు. ఈసంగతియామెకుఁ దెలియుటకు వీరెవ్వరికి నిష్టములేకపోవుటచే వీరెవ్వరును బాయమ్మగారితోఁ జెప్పక నతిగోప్యముగా నుంచిరి. తమ సేవకులగు రాముఁడును గుప్పుసామియు రహస్యము దాఁచ నేరని యవివేకులును యుచితానుచితములను గ్రహింపఁజాలని యజ్ఞానులును గావున వారికీవిషయమును గూర్చి తెలియనియ్యఁగూడదని వీరునలుగురును జక్కఁగా గ్రహించిరి. కాని రాముఁడును గుప్పుసామియు మొదలియారుగారి యాతురతను గనిపెట్టియు వీరు నలుగురును జేరి గుసగుసలాడుచు రహస్యముగా మాటలాడుకొనుచున్న సంగతిని గ్రహించియు మొదలియారుగారంతకుఁ బూర్వమొకసారి బసకువచ్చి తనస్నేహితులతో నేమో రహస్యముగా మాటలాడి తక్షణమే తిరిగి యావలకుఁబోయి రెండుమూడుగం

టలవఱకింటికి రాకపోవుటయు నాలోచించియుఁ దన యజమానులేదో రహస్యవ్యాపారమును దలపెట్టి తనకుఁ దెలియకుండఁ జేయుచున్నారని మాత్రము నిశ్చయించుకొని దృఢముగా నమ్మిరి. కామన్న వివాహమునకియ్యవలసిన కన్యాశుల్కమునకుగావలసిన ద్రవ్యమును వీరు తమవస్తువులను గొదువపెట్టి సహాయముచేసిరని రామునకుగాని కుప్పుసామికిఁగాని యించుకయుఁ దెలియదని మనము నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలము. బాయమ్మకుఁగాని కాంతయ్యపాత్రునకుఁగానియీవిషయమును గూర్చి తెలియనే తెలియదు. బాయమ్మగారాదినమున స్త్రీల సభలోఁ జదువుటకేర్పఱచుకొన్న స్త్రీవిద్యనుగూర్చియు స్త్రీల స్వాతంత్రతను గూర్చియు నొకవ్యాసమును వ్రాయుచుఁ దనభర్తతోఁగాని శ్రీనివాసములోఁగాని మాటలాడుటకైనవ్యవధిలేక పనిచేయుచుండుటచే నీవిషయమునుగూర్చి యించుకయిన ననుమానపడుటకైన నామెకు వీలుగలిగినదికాదు.

తరువాత సాయంత్రము నాలుగుగంటలు గాకపూర్వమే పార్థసారథియుఁ గామన్నయు సోమన్నగారి యింటికిఁబోయిరి. సోమన్నగారప్పటికింకను దనవేశ్యయింటనుండి రాకపోవుటచేఁ గామన్న ఆయనకొఱకావేశ్యాగృహమునకుఁ బోయెను. పార్థసారథి మొదలియారు మొదలగు స్నేహితులను సోమన్నగారియింటికిఁ దీసికొనివచ్చుటకు వారిబసకుఁ బోయెను. మొదలియారుగారి బసకేతెంచు వచ్చునప్పటికినలుగురును సోమన్నగారియింటికిఁ బయనమై పోవ ప్రయత్నమున దుస్తులను దొడుగుకొనుచుండిరి. పార్థసారథిని జూచినతోడనే వీరు మిక్కిలి గౌరవముతో నాహ్వానించి కొంచెమైన నాలస్యముచేయక యాతనితో బయలుదేఱి సోమన్నగారియింటికివచ్చిరి. కాని సోమన్నగారును గామయ్యయు నింకను రాకపోవుటచే నీయైదుగురును గలసి మాటలాడుకొనుచు సోమన్నగారియింట వీధిసావడిలోఁ గూర్చుండిరి. సోమన్నకొఱకు గామన్న యొకగంటవఱకు నావేశ్యాగృహమున వేచియుండి యాయన యాగృహమునఁ జేయుచున్న గృహకృత్యముల నెల్ల నెఱవేర్చి ఫలహారము చేసినతరువాత నాయనతోఁ గలిసి సోమన్నగారియింటికి వచ్చునప్పటికైదు గంటలు దాఁటినది.

అప్పుడు సోమన్నగారితోఁ గలసి వీరందఱు గామన్న వివాహము నిమిత్తము చేయవలసిన యేర్పాటులనెల్ల చేసిరి. కామన్న వివాహమాడ నిశ్చయించుకొన్న కన్యయు, నాకన్య తల్లియుఁ, బినతండ్రియు, నింతకుఁ బూర్వమే వచ్చి సోమన్నగారి భార్యతో మాటలాడుచు లోపలఁగూరుచుండిరి. సోమన్నగారు వచ్చినతరువాతఁ బెండ్లికూఁతును దీసికొనివచ్చి యామెపినతండ్రి సోమన్నగారికి నమస్కరింపఁజేసి తాను వివాహమైనవెంటనే యింటికిఁ బోయి తన యన్నకొమారునకు గన్య నియ్యవచ్చి యున్నవారి కియ్యవలసిన కన్యాశుల్కమిచ్చి వివాహము నిశ్చయపఱచుకొని యొకటిరెండు దినములలోఁ దిరిగివత్తుననియు, నంతవఱకుఁ దన వదినెయుఁ బెండ్లికొమార్తెయు నాపట్టణముననే యుందురనియుఁ, జెప్పెను. తన వివాహమైనతరువాత నాతఁడెక్కడకుఁ బోయినను దనకు నిమిత్తములేదని కామన్న యాతఁడు చెప్పినదానికెల్ల నొప్పుకొనెను. మొదలియారు మొదలగు నీనలుగురును పార్థసారథియుఁ దప్పక నామఱునాఁడే వివాహము నిరాటంకముగా జరగు సాధనములను సమకూర్చి వివాహప్రయత్నములనెల్ల సత్వరముగాఁ జేయింపుఁడని సోమన్నగారిని ద్వరపెట్టిరి. సోమన్న వివాహమునకుఁ గావలసినవన్నియు సమకూర్చుట కొప్పుకొని యామఱునాఁడు రాత్రి 8 గంటలకు ఆదికేశవస్వామి యాలయములోఁ గామన్నకు వివాహము చేయించుటకుఁ జేయవలసిన యత్నములన్నిటిని మిక్కిలి శ్రద్ధతోఁ జేయింపనారంభించెను. తరువాత వీరందఱు గలసి కామన్న వివాహమునుగూర్చి చేయవలసిన యేర్పాటులవిషయమై మాటలాడుకొనిరి. అంత సోమన్న పార్థసారథిని మొదలియారు మొదలగు నీనలుగురిని దీసికొని తన వేశ్యయింటికిఁ బోయెను. కామన్న తన యత్తగారితోను బినమామగారితోను బెండ్లికొమార్తెతోను వారి బసకుఁబోయి యచట నొకటిరెండు గంటలు వారితో ముచ్చటలాడుచుఁ గడపి సోమన్నగారి యింటికిని, నాతఁడచ్చట లేకపోవుటఁ బట్టి యాతని వేశ్యయింటికిని బోయి రాత్రి పదిగంటలకుఁ దనబసఁ జేరెను.

పార్థసారథి తనకుఁజేసిన సహాయమునకును గార్యావసరమునకు సొమ్ము సర్దుబాటుచేసిన మహోపకారమునకును నావేశ్యను శ్లాఘించి మొదలియారుగారి స్నేహపాత్రతను గూర్చియుఁ బరోపకారబుద్ధినిగూర్చియు మిక్కిలి కొనియాడెను. మొదలియారుగారు స్నేహితులొండొరులకు సహాయము చేసికొనకపోయినచో వారిస్నేహమువలనఁ బ్రయోజనమేమియు లేదనియు నన్యోన్యసహాయము స్నేహమునకుఁ బ్రధానలక్షణమనియుఁ జెప్పిరి. కన్యాదానఫలమత్యుత్కృష్టమని శాస్త్రములు ఘోషించుచున్నవనియు వివాహకార్యమునకు సహాయముచేయుట మిక్కిలి పుణ్యమనియు గార్యావసరసమయమునకు సొమ్ము సర్దుబాటుచేసి సోమన్నగారును నాతనివేశ్యయుఁ నాపుణ్యమునుగట్టుకొన్నారనియుఁ శెట్టిగారు సెలవిచ్చిరి. పిళ్ళెగారును, నాయుఁడుగారును, సోమన్నగారి వేశ్యయొక్క యుచితజ్ఞతకును, గామన్నవివాహమునకుఁ జేసిన సహాయమునకును మిక్కిలి సంతోషించుచు మాటలాడిరి. సోమన్నగారు తనవేశ్యయొక్క సత్స్వభావమును గూర్చియుఁ, దనకొమార్తెల యమాయికవ్యాపారమునుగూర్చియు ననేకవిధములుగాఁ జెప్పిరి. మఱియుఁ దనవేశ్య వివాహమాడిన కులస్త్రీలకన్న నత్యుత్కృష్టమైన సచ్ఛీలముగలదనియు, వేశ్యాకులమునజన్మించిన లోపమొక్కటి తప్ప దానియందేదోషములును లేవనియు, జాతికన్న గుణమే ప్రధానమనియుఁ దనకొమార్తెలిద్దఱును గుణసమృద్ధియందును, సచ్ఛీలములందును, నద్వితీయులనియుఁ, దనకొమార్తెలనుగూర్చి తాను జెప్పుకొనుట మంచిదికాదనియుఁ జెప్పి వారిని బాల్యదశనుండియుఁదాను విశేషశ్రమకోర్చి పెంచినవిధమును, వారి సౌకుమార్యమును, అమాయికవ్యాపారమును, వివేకమును, దెలివిని, ఉచితానుచితజ్ఞానమును యథేచ్ఛముగాఁ గొనియాడెను. తరువాత సోమన్న తనకొమార్తెలు ప్రతిదినమును దాను స్వయముగా నన్నము గలిపిపెట్టినఁగాని దినకుండినంత ప్రేమానురాగములు దనయందుఁ గలిగియుండుటచే వారికిఁ దానే స్వయముగా నన్నముబెట్టి పెంచుచున్నాననియు, దాను స్వయముగా వారియుపచారముల నెల్లఁ జే

సినగాని వారికిఁ దృప్తికరముగా నుండకపోవుటచేఁ దమ శరీరసౌఖ్యములను గూడఁ ద్యజించి తనకొఱకు మిక్కిలి బెంగతోఁ గనిపెట్టుకొని దిక్కులుచూచుచు గూరుచుండునంతటి యమాయికులు గావున వారిబాధ్యతంతయుఁ దనయం దేయున్నదనియుఁ, దాను బ్రతికియున్నంతవఱకు వారికేలోపమును రాదనియు, దన యనంతరము వారెట్లు జీవింతురో తెలియదనియు, నంతకును దైవమేయు న్నాఁడనియుఁ, జెప్పి తన యనంతరము తనకొమార్తెల యసహాయత్వమును దలఁచుకొని యతిదీనముగా గద్గదస్వరముతోఁ గన్నీరించుక గార్చుచుఁ బలికెను. మొదలియారుగారును, శెట్టిగారును సోమన్నగారి ప్రేమకు మిక్కిలి సంతోషించిరి. సోమన్నగారి వేశ్య యీమాటలన్నియు విని తనకొమార్తెలను లేనిపోని గారాబముతో నెత్తి నెక్కించుకొని తిరుగుచుఁ బాడుచేయుచున్నారనియు, వారాటపాటలనేమఱి మూర్ఖురాలై పాడగుటకుఁ గూడఁ గారణభూతులగుచున్నారనియుఁ, దనకొమార్తెలు గొంచెముగనో గొప్పగనో పూర్వజన్మమున విద్యాదానము చేసి పుట్టిన హేతువునుబట్టి స్వభావమువలనఁ దెలివిగలవారుగనుకఁ దండ్రి వారికెంత చనువుచేసినను గొంచెము సంగీతము నేర్చుకొని చక్కఁగాఁ బాడనేర్చిరనియుఁ, దనభర్తను సాధించెను. పిళ్ళగారును, నాయుఁడుగారును నావేశ్యల సంగీతమెన్నఁడు వినియుండకపోయినను వారు సంగీతశాస్త్రపారంగతలనియే నమ్మియుండిరి. శెట్టిగారు సంగీతవిద్య గాంధర్వాంశ గలిగి పూర్వజన్మసుకృతము గలవారికిఁగాని యన్యుల కలవడదనిరి. ఇట్లు వీరందఱు రాత్రి యెనిమిదిగంటలవఱకు మాటలాడుకొని యెవరి యింటికివారు పోయిరి.

కార్యావసరముచితానుచితములను గ్రహింపఁజేయనేరదు గదా! జనులు దాము కార్యావసరమును బట్టి యవలంబించిన మార్గముచితమైనదో యనుచితమైనదో తామాయవసరమును బట్టి కార్యసానుకూలము కొఱకుఁ బన్నిన యుపాయములవలనఁదమకు నష్టము సంభవించునో లాభముగలుగునో తోఁచుట దుర్ఘటముగదా! కపటస్వభావముగల దుర్మార్గులగు కుచ్చితులు జనుల కార్యావసర

సమయమును బట్టి యెన్నెన్ని మాయోపాయములనైనఁ బన్ని వారినివంచించి లేనిపోని బాధలకుఁ బాలుచేయుచుందురు గదా! ఎంతటి బుద్ధిశాలులకయి నను దూరాలోచనపరులకైనను గార్యావసరమును బట్టి యొకానొకప్పుడు వివేకమడుగంటును. దుర్మార్గులగు కుచోద్యుల మాయోపాయములను గనిపెట్టుట మిక్కిలి కష్టము. ధనాశ యెంతెంత కార్యములనైనఁ జేయించును. అమాయికత్వమును, సహిష్ణుత్వమును, నమ్మికయు, వెఱ్ఱివానికిని జేతఁగానివానికిని సహజలక్షణములని కార్యశీలురగు కుచ్ఛితులు దలపోయుచుందురు. ప్రపంచస్వభావమును జనులస్వభావములను గనిపెట్టుటకన్నఁ గష్టసాధ్యమైన పనియింకొకటిలేదు. సమయోచితజ్ఞానమెంత శ్లాఘాపాత్రమైనదైనను జనుల నెవ్వరిని గూడ నమ్మకవిశ్వాస మించుకయులేక ప్రవర్తించుచు నమితలాభముల నందుటకన్న విశ్వాసము గలిగి నమ్మి నష్టముల పాలగుటయే యుచితమని కొంద ఱూహించుచుందురు. ప్రపంచమంతయు దుర్గుణభూయిష్ఠమైనదనియుఁ జనులందరు విశ్వాసానర్హులనియుఁ దలఁచుచు జాగరూకతతోఁ బ్రవర్తించి లాభమందుట కన్న ప్రపంచమునుగూర్చియు జనులనుగూర్చియు సదభిప్రాయముతో సంచరించి నష్టముల పాలగుటవలన జనులకు హృదయశాంతియు మనస్సంతుష్టియుఁ గలుగును. పరుల యింగితము గ్రహింపఁగలుగుట మిక్కిలి కష్టసాధ్యము. కపటకల్మషము తెఱుఁగక విశ్వాసముతో నమ్మిన స్నేహితులే మాయాశీలురై కుచోద్యముగలిగి వంచించి మోసముచేసినచో నెవ్వరేమి చేయఁగలరు. అట్లు జనులనునమ్మించి వంచించిన మోసకారులను ఘాతుకులను విషసర్పములవలెను గ్రూరవనసత్త్వములవలెను పరిగణించి మనుష్యసంఘమునుండి బహిష్కారము చేసి క్రూరవన్యములవలెను విషసర్పములవలెను రూపుమాపఁ బ్రయత్నించుట ధర్మముగాని యట్టివారి వాతఁబడి కష్టముల పాలయిన యమాయికస్వభావము గల సాధుజనులను బ్రాపంచికజ్ఞానరహితులనియుఁ, జేతఁగానివారనియు నెంచి తూలనాడుట ధర్మముగాదు. మాయోపాయము గలిగి స్వార్థపరాయణులై సంచరించు చతురులను గార్యసాధకులనియుఁ, బ్రయోజకులనియుఁ, బ్రాపం

గలబుద్ధియు వివేకమునుగూడఁ బుష్కలముగ కథానాయకులు [illegible] గూడ లేక [illegible]
నిమనమమైనిశ్చయముగా నమ్మకతప్పదు. మఱియుఁ గ [illegible] విక్రేత
గాఁజేయఁ దీసికొని రాఁబడిన యాబ్రాహ్మణకన్యకను గన్యా
హము చేయుటయధర్మమనియు, కేవలము దుష్యవ్యాపారమని
హించి హృదయపూర్వకముగా నమ్మియున్నవారని యిదివఱకే చెప్పబడియుం
డి. అయినను, వీరుతమకు రాఁబోవు నష్టములను, గష్టములను, నపకీర్తిని, నించు
కైన గ్రహింపక [illegible] విలువగల వస్తువులనుగూడ నించుకైన సందే
హింపక [illegible] ముద్రఁ గొదువఁ బెట్టి కామన్న వివాహము
నకుఁ [illegible] చేయఁబూనుకొనుట కేవలము వీరికా
ర్యసహాయ[illegible] పరోపకారవ్యాపారమును, సాధువృత్తియు, సమాయికత్వ
మును, స్నేహపాత్రతయు, నమ్మకయు, సహృదయత్వమును, దక్క మఱియే
మియుఁ [illegible] మనము త్రికరణశుద్ధిగా నిశ్చయముగా నమ్మవలసి
యున్న[illegible] ప్రపంచానుభవముగలిగ సమయోచిత ప్రజ్ఞాధురంధరులై జాగరూ
కతతో [illegible] చతురులీ మహనీయులను శక్తివారనియుఁ బనికిమాలి
న [illegible] బరులచే నతిసులభముగా వంచింపఁబడి మోసపడు నైస
ర్గిక గుణముగలవారనియుఁ, దలఁచినను హృదయనర్మములను బట్టి వీరమాయి
కస్వభావమును సాధువృత్తియుఁ బరోపకారచింతయు, సహిష్ణుత్వము, స్నేహ
పాత్రతయుఁ గల యుత్తమోత్తములగు మహనీయులని మనమొప్పుకొనక
తీరదు.